

Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

Doktori értekezés



dr. Vörös Eszter Erzsébet

Pécs 2022

**A tisztességes eljáráshoz való jog
érvényesülése Magyarországon és az egyes
jogi kultúrákban**

Doktori értekezés

Témavezető

Prof. Dr. Dr. h. c. Visegrády Antal professzor emeritus
egyetemi tanár

Tartalomjegyzék

I.	Bevezetés	8
1.1.	A témaválasztás indoklása	8
1.2.	A kutatás módszerei, az értekezés szerkezete	10
II.	Alapvetés	12
2.1.	Joguralom és jogállamiság	12
2.2.	A jogállam	17
2.2.1.	A formális értelemben felfogott jogállam	18
2.2.2.	A materiális értelemben vett jogállam	20
2.2.2.1.	Emberi jogok, alapvető jogok	21
2.2.2.2.	A jogegyenlőség	24
2.2.2.3.	Az igazságosság	30
2.2.2.4.	A jog és az erkölcs viszonya	46
III.	A tisztességes eljáráshoz való jog hazai szabályozása	52
3.1.	Nemzetközi kitekintés	52
3.2.	Tartalmi elemei	55
3.3.	Alanyai	57
3.4.	Korlátozása	57
3.5.	A tisztességes eljáráshoz való jog egyes részelemei	59
3.5.1.	A törvény által felállított bírósághoz való jog	59
3.5.2.	A bírósághoz fordulás joga	61
3.5.3.	A független és pártatlan bírósághoz való jog	62
3.5.4.	Az észszerű időn belüli tárgyaláshoz való jog	71
3.5.5.	A tárgyalás nyilvánosságának elve	73
IV.	Az ártatlanság véelme és a védelemhez való jog	76
4.1.	Az ártatlanság véelme	77
4.2.	A védelemhez való jog	79
V.	A jogorvoslathoz való jog	83
5.1.	Nemzetközi kitekintés	83
5.2.	Hazai szabályozása	84
5.3.	Megvalósulásának kritériumai	87
VI.	A Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege elv	89
VII.	Az Emberi Jogok Európai Egyezménye az Emberi Jogok Európai Bírósága, Az Európai Unió Alapjogi Chartája, AZ EJEB esetjoga	91
7.1.	Az Emberi Jogok Európai Egyezménye	91
7.2.	Az Emberi Jogok Európai Bírósága	92

7.2.1. Érdemi döntés.....	93
7.3. Az Európai Unió Alapjogi Chartája.....	95
7.4. A tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülése az EJEB gyakorlata alapján.....	97
VIII. A jogalkalmazás és a „jó bíró”.....	102
8.1. „Fair trial-fair play”.....	103
IX. A tisztességes eljárás követelményének szabályozása más jogi kultúrákban.....	108
9.1. A tisztességes eljáráshoz való jog az Egyesült Királyságban.....	108
9.2. Tisztességes eljárás követelménye az Amerikai Egyesült Államok jogában.....	110
9.3. A tisztességes eljárás követelménye a német jogrendszerben.....	113
9.4. A tisztességes eljárás követelménye a francia jogrendszerben.....	115
9.5. A tisztességes eljárás követelménye Kínában.....	121
9.6. A tisztességes eljárás követelménye a muszlim jogban.....	123
X. A tisztességes eljárás követelménye, annak egyes aspektusai a lakosság jogtudatában.....	127
XI. A tisztességes eljárás követelménye és az alternatív vitarendezési módok kapcsolata.....	143
11.1. Történelmi fejlődés.....	145
11. 2. A szelíd viszálykezelés a keresztény kultúrában.....	146
11.3. Áttekintés a common law jogterületről.....	150
11. 3. 1. Egyesült Királyság.....	152
11. 3. 2. Amerikai Egyesült Államok.....	155
11. 3. 3. Ausztrália.....	155
11. 4. Betekintés a kínai jog világába.....	156
11. 5. Betekintés a japán jog világába.....	160
11. 6. A muszlim jogkör sajátosságai.....	165
11.7. A közvetítői eljárás hazai szabályozása.....	170
XII. Összegzés.....	176
XIII: Summary.....	184
Irodalomjegyzék.....	190
Ábrák jegyzéke.....	190
Rövidítések jegyzéke.....	191
Felhasznált irodalom.....	192
Felhasznált jogforrások.....	197
Felhasznált internetes források.....	199

*„Legnagyobb bajunk tehát az,
hogy törvényünk elég van,
de azok igazságos magyarázói 's engedelmeskedői
koránt sincsenek elegenden.”
(Széchenyi István)*

I. Bevezetés

1.1. A témaválasztás indoklása

Doktori értekezésemben az egyes eljárási jogokkal, közelebbről a tisztességes eljáráshoz való joggal és annak egyes aspektusaival foglalkozom, mégpedig elsősorban az Emberi Jogok Európai Egyezményét (EJEE), valamint egy saját kérdőíves kutatás eredményeit alapul véve.

Igyekszem feltárni, hogy a vizsgált alapvető jogok miként érvényesülnek Magyarországon és milyen módon „élnek” a különböző jogi kultúrákban.

Az elkövetkezendőkben taglalt tisztességes eljárás követelménye, az ártatlanság védelme és a védelemhez való jog, valamint a jogorvoslathoz való jog is olyan alapvető jogoknak minősülnek, amelyek a jogállamiság értékrendjének megfelelőek és jogbiztonság garanciarendszerében fontos szerepük van.

Az értekezésemben vizsgált eljárási jogokra alapvető jogokként hivatkozok, annak ellenére, hogy nem kizárólag önálló alapjogokról van szó. A tisztességes eljáráshoz való jog például az élethez és emberi méltósághoz való jogból vezethető le, de összefüggésben áll az ember egyenlőséghez való jogával is. A jogorvoslathoz való jog pedig nem tekinthető önálló alapjognak, sokkal inkább a személyhez fűződő jogok egyik részjogosítványaként fogható fel.¹

E jogok részletesebb tárgyalásán túl, a disszertáció eklatáns részét képezi egy általam összeállított – a hazai lakosság jogtudatát vizsgáló - kérdőív statisztikai elemzése is. A kérdőív kérdései a bíróságok eljárására, működésére, valamint az igazságszolgáltatás megítélésére vonatkoznak. A beérkezett eredmények alapján arra a kérdésre keresem a

¹Chronowski-Drinóczi-Petrétei-Tilk-Zeller: Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok, Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006. 269. o.

választ, miként érvényesül a tisztességes eljárás követelménye hazánkban, hogyan ítéli meg a lakosság az igazságszolgáltatást (tekintettel arra, hogy annak egyik minőségi kívánalma a vizsgált garanciális jellegű alapjog).

Ahhoz ugyanis, hogy a jogalkotók és a jogalkalmazók képesek legyenek a tisztességes eljárás követelményeit megvalósító tevékenységet végezni, ismerniük kell a rendelkezésre álló joganyagot, a releváns szakirodalmat és figyelemmel kell lenniük a nemzetközi és az Európai Unió szabályozási – és joggyakorlatra. Mindezek mellett elengedhetetlenül fontosnak tartom azonban azt is, hogy tisztában legyenek a lakosság (a jogszabály címzettjeinek) jogtudatával.

A jogtudat színvonala a jogi kultúra egyik meghatározó fogalmi eleme, amely definíciója szerint a jogszabály címzettjeinek a hatályos jogi normákkal, valamint a jogalkalmazói gyakorlattal szembeni tudati viszonyát jelenti. Tengelyében mindig a jogismeret áll, ám tartalmát tekintve több annál, hiszen tartalmaz egyfajta értékelő elemet is. Amíg jogismereten pusztán a jogszabályok és részben a jogalkalmazói gyakorlat helyes ismeretét értjük, addig a jogtudat megnyilvánulhat az adott jogszabály vagy az egész jogrendszer helyeslésében, elfogadásában, az azzal való tudati vagy morális azonosulásban, de lehet kritikus, vagy akár jogszabály-megtagadó jellegű is².

E mellett a jogtudat nem csak a jogi kultúrának definiáló eleme, hanem a jogkövető magatartásban is szerephez jut, amely pedig a jogalkalmazás mellett a hatályos jogszabályok realizálódásának másik útja. Ha nem történik meg a jogkövetés (tudatosan jogszerű magatartás tanúsítása, akár önkéntesen, akár valamely külső motiváló tényező hatására), akkor kerül sor a jogalkalmazásra, amely kapcsán pedig releváns a vizsgált tisztességes eljárás követelményének érvényesülése illetőleg annak esetleges hézagjai.

A kutatómunka során számos szakirodalom megfordult a kezeim között, amelyek mind-mind ezzel a témával foglalkoznak, ezeket tanulmányozva arra a következtetésre jutottam, hogy sem a hazai, sem a külföldi joggyakorlat nem egységes. Több neves szakember véleményét megismertem, és azt találtam, hogy eltérő álláspontok léteznek e jogok érvényesülését, illetve rendszerben elfoglalt helyét illetően is.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy többek között a polgári- és a büntető eljárásjog szabályai sem azonosak, különbségek vannak például az eljárás céljában, hiszen amíg a polgári per magánérdeket érvényesít, addig a büntetőper közérdeket véd. Vannak azonban

² Visegrády Antal: Jogi kultúra, jogelmélet, joggyakorlat, 2003, Budapest, Aula Kiadó Kft.

olyan elvek, mint például a fegyverek egyenlősége, a nyilvánosság, vagy a szóbeliség elve, amelyeknek mindkét eljárási formában érvényesülnie kell.³

1.2. A kutatás módszerei, az értekezés szerkezete

A disszertáció célja, hogy összehasonlító jogi és történeti kontextusban vizsgálja a tisztességes eljárás követelményének nemzetközi szabályozását, részben annak hazai megvalósulására fókuszál, illetve más jogrendszerekben fellelhető esetleges különbözőségekre igyekszik rávilágítani.

Az értekezés elsődlegesen könyvtári, irodalmi forrásokra támaszkodik. A vonatkozó szakirodalom feldolgozása monográfiák, tanulmányok, szakcikkek, kommentárok, bírósági joggyakorlat, és a tételes jog elemzését jelenteti.

A rendelkezésre álló idegen nyelvű szakirodalomból elsősorban az angol nyelvű forrásokat vizsgáltam. E mellett jelentős mennyiségű Alkotmánybírósági határozat és EJEB (Emberi Jogok Európai Bírósága) ítélet is a dolgozat integráns részét képezi.

A disszertáció célkitűzéseinek megvalósítása következtében a kutatási feladatra fókuszálva hipotézisként megfogalmazásra kerül elsőként, hogy a tisztességes eljárás követelménye más-más módokon él és érvényesül a különböző jogi kultúrákban; tekintettel az ezeknek a globalizáció eredményeként bekövetkező kollíziójára; másodikként, hogy nincs összhangban a vonatkozó szakirodalom és joganyag a magyar lakosság jogtudatával, a tisztességes eljárás követelményével kapcsolatos tapasztalataival, véleményével; és végül, hogy összefüggés mutatható ki a tisztességes eljárás megvalósulása és az alternatív vitarendezési módozatok egyre növekvő térhódítása között.

Értekezésem XII. fejezetre tagozódik, a témaválasztás indoklását követően jogelméleti síkon vizsgálva a dolgozat gerincét képező kérdést, kitérek a joguralom és jogállamiság eszméjére, a jogegyenlőségre, az igazságosságra, valamint a jog és erkölcs közötti

³Pócza Róbert: Bírói aktivizmus helyett tisztességes eljárást! In: Magyar Jog 2007./4. 223-233. o.

kapcsolatra, hiszen, ahogy Miskolczi Bodnár Péter is kifejtette „a tisztesség az a fogalom, amely kapcsolatot teremt jog és erkölcs között”⁴.

Ezt követően az eljárási jogok egyes alkotóelemeit mutatom be, majd ismertetem az általam elvégzett kérdőíves kutatás módszerét és eredményeit.

A disszertációnak - a hazai mellett - , más jogi kultúrák (országok) tisztességes eljárás követelményét szabályozó, vonatkozó jogszabályai is tárgyát képezik, tekintettel arra, hogy napjainkban minden eddiginél nagyobb mértékűt ölt a globalizáció, valamint annak speciális aspektusaként megjelenően a népvándorlás, a migráció, amely magától értetődően a különböző jogi kultúrák összeütközéséhez vezet, ami gyökeresen megváltoztatja a helyi és internacionális viszonyokat, ez pedig óhatatlanul azt eredményezi, hogy ezen a területen is eltérések mutathatók ki az országok joggyakorlatában.

Külön fejezet vizsgálja a tisztességes eljárás és az alternatív vitarendezési módok kapcsolatát, arra a kérdésre keresve a választ, hogy összeegyeztethető - e, egy – elsődlegesen az állami jogalkalmazó tevékenységet meghatározó - követelmény az alternatív vitarendezési módok egyre növekvő térhódításával, és milyen mértékben.

Az értekezésben foglalt hipotézisek és következtetések alkalmasak lehetnek a tisztességes eljárás követelményének áttekintő jellegű tanulmányozására az e témát tudományosan művelők számára.

Az összehasonlító elméleti jogászok számára egyfajta összefoglalást is képezhet a dolgozat, hiszen nem csak a hazai, hanem a vonatkozó nemzetközi szakirodalmat és a tisztességes eljárás követelményének más jogi kultúrákban történő megvalósulását is belefoglaltam.

⁴Miskolczi Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata <https://polgariszemle.hu/archivum/99-2015-december-11-efolyam-4-6-szam/a-karoli-gaspar-reformatus-egyetem-tudomanyos-muhelyebol/688-az-erkoelcs-es-a-jog-szoros-kapcsolata> (2017. 08. 02.)

II. Alapvetés

2.1. Joguralom és jogállamiság

A fejezet címében feltüntetett fogalmak gyökere közös, mégpedig az Arisztotelész által használt „*nomarchia*” szó⁵, melyet később fordítottak hol joguralomra, hol jogállamiságra.⁶

Az értekezés kiindulópontja, hogy a tisztességes eljárás követelménye, mint „szuperelv” vagy „vezérelv” egy olyan összetett jogosultság, amely több kardinális elvből épül fel, amely elvek már önmagukban is jelentősek, a jog uralmának biztosítékát, valamint a jogállamiság garanciáját jelentik. A tisztességes eljáráshoz való jog ezen garanciarendszerben egyfajta minimumkövetelmény.

A „joguralom elve” elsőként az 1949-es Európa Tanács Alapokmányában került deklarálásra, mint az európai nemzetek egyik közös értéke.⁷

Ennek ellenére maga definíció nem újkeletű, hiszen a törvények uralmára, illetve az azzal kapcsolatban felmerülő problémákra már *Platón* is rámutatott a *Törvények* című művében.⁸ Véleménye szerint az állam célja elsődlegesen a jogrend fenntartása, amely egyrészt biztosítja, másrészt védelmezi a társadalom egységes jogait.

Arisztotelész is rámutatott a jog uralmának fontosságára, mégpedig akként, hogy a jog szerinte magasabb rendű, mint az emberek uralma. „Nem is alkotmány az, amelyben nem a törvény az úr. A törvénynek mindenben uralkodnia kell, az egyedi esetekben aztán a vezetők döntenek: az én véleményem szerint ez az alkotmányos kormányzás.”⁹

Tehát Arisztotelész álláspontja szerint a jó polisz az, ahol a törvények uralkodnak és nem az emberek. Fontosnak tartotta, hogy az uralkodó tevékenységét törvények szabályozzák,

⁵Magyar Lexikon: Magyar Lexikon 13. Nogat- Planetarium, Budapest, (1883) 4. oldal: állami és egyházi törvényeknek gyűjteménye, különösen a görög keleti egyházban hívó egyházjogi kézikönyv melynek létesítője Photius patriárcha; *nomokratia* vagy *nomokratikus* kormány, azon kormányforma, a hol a törvény uralkodik.

⁶Martin Ostwald: *From Popular Sovereignty to the Sovereignty of Law: Law Society and Politics in Fifth Century Athens*, University of California Press, Los Angeles, 1986, 25-28. oldal, Lásd: Orbán- Palkó (2019): 31-32. oldal

⁷1991. évi LXXI. törvény az Európa Tanács 1949. évi május 5-én, Londonban aláírt és az Európa Tanács Főtitkárának 1951. május 22-i, [...] módosított Alapszabályának kihirdetéséről. Preambulum.

⁸Platón: *Törvények*. 48. oldal: „*De a legfontosabb alapelv – úgy látszik – a hatodik, mely azt kívánja, hogy az értelmes ember vezessen és uralkodjék, a tudatlan pedig kövesse. És ezt az elvet, bölcs Pindaros, egyáltalán nem mondanám természetellenesnek, sőt igazán természetes éppén az, hogy a törvény uralkodik azok fölött, kik önként elismerik, nem pedig az erőszakos uralom.*”

⁹Arisztotelész: *Politika*, IV. könyv 4, bekezdés <http://mek.oszk.hu/04900/04966/04966.htm> (2015. 02. 09.)

hiszen a törvényeknek szenvedély nem tulajdonítható, az egyént viszont könnyen félrevezetheti az alsóbbrendű lélekreszből származó izgatottság vagy meggondolatlanság.

Nem csak az ókori görög gondolkodók nézeteiben jelenik meg azonban a joguralom, figyelmet érdemel az ókori Róma is. *Marcus Tullius Cicero De legibus* című művében Platón Törvények című művét alapul véve fejtette ki jogfelfogását és egy sor szabályt ad vallási és világi ügyekben követendő magatartásra. Értelmezésében „a törvényeket azért találták föl, hogy az egyes polgárok és közösségeik jólétét és épségét megőrizték, s az embereknek zavartalan és boldog életet biztosítsanak.”¹⁰ A törvény nem más, mint „a legmagasabb rendű észszerűség, amely a természetben gyökerezik, és megparancsolja, hogy mit kell tenni, az ezzel ellenkezőt pedig megtiltja. És amikor ugyanez az észszerűség az emberi értelemben megerősödik és tökéletessé válik: az a törvény.”¹¹

A középkori filozófiában sokan idézik Szent Ágoston tételét: „Mert számomra az igazságtalan törvény nem törvény”¹²

Aquinói Szent Tamás Summa Theologica című művében ismertetett jogfelfogásának kiindulópontjában az ordo, azaz a rend áll. A széles értelemben vett erkölcsi világrend három plusz egy hierarchikusan egymásra épülő elemből (törvényből) tevődik össze. A piramis csúcsán helyezkedik az elteremtett mindenség mozgását irányító isteni bölcsesség (lex aeterna, vagyis az örök törvény), amikből az alacsonyabb szintű törvények minden formája származik és ezek megváltoztathatatlanok. Ez alatt helyezkedik el a hierarchiában a lex naturalis, a természeti törvény, amelyet a természeti hajlamok rendje határoz meg. Ilyenek például az önfenntartás hajlama, a nemi kapcsolatra való hajlam, illetve a sajátos emberi hajlamok (társas életre való hajlam). Ezt követi a pozitív törvény (lex positiva), amely a közjót szolgáló értelmes és kihirdetett rendelkezés, és attól ered, akinek feladata, hogy a közösség gondját viselje. A pozitív törvény egyik alfaja az emberi törvény (lex humana), amely a lex naturalis kihirdetése. A másik alfaja a lex divina, ami az Ó- és Újszövetségben kinyilatkoztatott törvényt jelenti, amely feltétlenül kötelező, és amellyel szemben a természeti törvény parancsainak érvénye feltételes.¹³

¹⁰ Marcus Tullius Cicero: A törvények. Fordította: Simon Attila, Gondolat Kiadó, Budapest 2008. 54.o.

¹¹ Marcus Tullius Cicero: i.m. 55.o.

¹² Szent Ágoston: A boldog életéről. Európa Kiadó, Budapest, 1989, 67. o.

¹³ Tarjányi Zoltán: A törvény Aquinói Szent Tamás gondolkodási rendszerében. In: Tarjányi Zoltán (Szerk.): A Törvény (Erkölesteológiai tanulmányok 3.) Budapest 2004. 69-70- o-

A szerződéselméleti gondolkodók közül ehelyütt kiemelendő *John Locke*, aki a „Két értekezés a polgári kormányzatról” című művében kifejti, hogy törvény az egyedüli olyan közhatalmi aktus, amelynél megkövetelt feltétel a társadalmi jóváhagyás. Ebből pedig értelemszerűen következik az, hogy törvényt csak a törvényhozó hatalom alkothat, hiszen a „társadalom felett csak a társadalom tagjainak beleegyezésével és a tőlük kapott felhatalmazás alapján lehet valakinek törvényhozó hatalma.”¹⁴

John Locke kifejezetten különbséget tett a törvényhozó, a végrehajtó és a föderatív, azaz a külügyi hatalom között. Az állam legfőbb hatalma a törvényhozó hatalom, amely közvetlenül a társadalmi szerződésből, vagyis az emberek akaratából eredeztethető, és nem átruházható. A harmadik hatalmi ág az állam, mint egész külső kapcsolatait felügyeli, az állam vagy annak tagjai, valamint külső entitások közötti viszonyokat rendezi az adott állam vagy annak polgárai érdekében. Ezzel mintegy quasi megelőlegezi Montesquieu klasszikus hatalommegosztási elvét. A hatalommegosztásról művében a következőképpen gondolkodik: *“Bárki is rendelkezék tehát egy államban a törvényhozó vagy a legfőbb hatalommal, annak kötelessége, hogy ne rögtönzött rendeletekkel, hanem érvényes, állandó törvényekkel kormányozzon, amelyeket kihirdettek és ismertettek az emberek előtt.”*¹⁵

Charles Montesquieu 1748-as *A törvények szelleméről* című művében középpontba állítja a törvények szerepét¹⁶, a műben tulajdonképpen a modern társadalomtudományok alapelveit fogalmazza meg.

Nevéhez köthető a klasszikus hatalommegosztás elmélete, azaz az államhatalmi ágak szétválasztása, amelynek értelmében a törvényhozó, az igazságszolgáltató, és a végrehajtó hatalom egymástól elkülönül. Minden hatalmi ág független a másik kettőtől, e mellett pedig kölcsönösen ellenőrzik egy ellensúlyozzák („fékek és ellensúlyok rendszere” – *System of checks and balances*) egymást.

A törvényhozó hatalom az, amely törvényeket alkot, módosítja azokat, vagy hatályon kívül helyezi őket.

A második egészen pontosan „a nemzetközi jog alá tartozó dolgokra vonatkozó végrehajtó hatalom”, amely nem csak „békét köt vagy háborút indít, követeket küld vagy fogad, fenntartja az állambiztonságot, és megelőzi az ellenséges betöréseket”, hanem

¹⁴Nyíri Tamás: *A filozófiai gondolkodás fejlődése*. Szent István Társulat, Budapest 2001. 235-241. o.

¹⁵John Locke: *Essay concerning the true Original, Extent, and End of Civil Government*. Preceded by Robert Filmer's „Patriarcha”. With an Introduction by Henry Morley. London. Routledge. (1884). 320

¹⁶Stanford Encyclopedia of Philosophy: *Baron de Montesquieu, Charles-Louis de Secondat*. 53.o.

bármilyen olyan cselekményt elvégezhet, amellyel a törvényhozó által lefektetetteket, azaz a „közhatározatokat” hajtja végre.

A bírói hatalom pedig a törvények alapján gyakorolja „a magánosok bűncselekményei vagy jogvitái feletti ítélkezés hatalmát”, azaz azt a hatalmat, hogy a törvények egyedi megsértőivel szemben eljárjon, és a törvények által meghatározott jogkövetkezményeket a törvények tisztelete és így minden ember valódi szabadsága érdekében velük szemben érvényesítse.¹⁷

A hatalomnak a megosztással való korlátozása valójában az abszolútizmussal szembeni „harc” eszköze és célja a hatalom egy kézben történő összpontosításának megakadályozása volt.¹⁸

A hatalmi ágak elválasztása mellett, ezek egymással való szembeállítás is lényeges, azaz a hatalom csak másik hatalom által korlátozható.¹⁹

Az Alkotmánybíróság 38/1993. (VI. 11.) AB határozatában²⁰ kimondta, hogy: „az Alkotmánybíróság a hatalmi ágak elválasztása elvének (mint a jogállamiság alkotóelemének) értelmezése során abból a helyzetből indul ki, ahogy ez a szétválasztás a mai parlamentáris rendszerekben érvényesül, s ahogy azt az Alkotmány is tükrözi. A törvényhozó és a végrehajtó hatalom „elválasztása” ma lényegében a hatáskörök megosztását jelenti a parlament és a kormány között, amelyek azonban politikailag összefonódtak. A parlamenti többséget alkotó pártok alakítanak kormányt, a parlament zömmel a kormány törvényjavaslatait szavazza meg.”

Az idézett rendelkezéssel összhangban a hatályos Alaptörvényünk C) cikke tételesen deklarálja, hogy „a magyar állam működése a hatalom megosztásának elvén alapszik. A korábbi Alkotmány tételes rendelkezésként ugyan még nem tartalmazta, de a jogállamiság elvéből az Alkotmánybíróság saját értelmezési gyakorlatában kibontotta a hatalommegosztás elvét.

A jog uralmával kapcsolatban szükségesnek tartom, hogy kitérjek az angol származású Albert Venn Diceyra is, aki joguralom-felfogásában elvetette a speciális bíróságok létjogosultságát, de más alapvető követelményeket mint, a „Nullum crimen sine lege”, és

¹⁷Montesquieu: A törvények szelleméről. Budapest, Osiris – Attraktor, 2000. 247-250. o.

¹⁸<https://netk.uni-nke.hu/document/netk-uni-nke-hu/a-hatalmi-agak-es-azok-elvalasztasa-jegyzet.original.pdf> (2015. 03. 02.)

¹⁹ Petrétai József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 161. o.

²⁰ 38/1993. (VI. 11.) AB határozat

a „Nulla poena” sine culpa elvét központi fontosságúnak ítélte, ugyanis ez teremti meg szerinte az önkénnyel szemben az alapvető jogbiztonság lehetőségét.²¹

Nézetei szerint a joguralomnak három kardinális eleme van, Egyrészt a kormánynak nincsen önkényes hatalma²², másrészt „a rendes bíróságok által alkalmazott közönséges jognak mindenki alá van vetve²³, végül, de nem utolsó sorban pedig, „az alkotmányjog általános szabályai az ország rendes jogának folyományai.”²⁴ Ezért a jog uralma tulajdonképpen nem más, mint az egyének alapvető jogainak érvényesítése.

Amennyiben *Albert Venn Dicey* joguralom-definícióját vesszük alapul, akkor láthatjuk, hogy a közönséges jognak mindenki alá van vetve, még a kormánynak sincs önkényes hatalma, vagyis a jog elsődleges a hatalmat gyakorlókkal szemben is.²⁵

Joseph Raz hangsúlyozza, hogy a joguralom „jóformán mindig nagy erkölcsi értékkel bír és arra törekszik, hogy a lehető legkisebbre csökkentse a szabadsággal és a méltósággal szembeni sérelmeket, melyeket a jog saját céljait követve okozhat”.²⁶ A „joguralom eszméjéből levezethető elvek” közül fontosabakként a következőket emeli ki. A jogszabályoknak a jövőre kell irányulniuk, egyértelműnek és kihirdetetteknek kell lenniük; a jogszabályoknak viszonylag állandóknak kell lenniük; a partikuláris szabályokat a kihirdetett, állandó, egyértelmű és általános szabályok rendelkezéseinek megfelelően kell megalkotni; a bírók függetlenségét biztosítani kell; a természetes igazságosság szabályait be kell tartani; a bíróságoknak felülvizsgálati joggal kell rendelkezniük; a bíróságoknak könnyen hozzáférhetőeknek kell lenniük; a büntülődző szervek diszkrecionális joga ne ronthassa le a jogot.²⁷

²¹Balássy Ádám Miklós: Jogállam, joguralom vagy jogállami joguralom? A különálló Közigazgatási Bíróságról szóló T/6295-ös törvényjavaslat problematikái 3. o (2020. 08. 10.)

²²Albert Venn Dicey: Bevezetés az angol alkotmányjogba. MTA, Budapest 1902. 177. o. “The absolute supremacy or predominance of regular law as opposed to the influence of arbitrary power”

²³Dicey i.m. 182. o. „A rendes bíróságok által alkalmazott közönséges jognak mindenki alá van vetve.”, equality before the law, or the equal subjection of all classes to the ordinary law of the land administered by the ordinary law courts

²⁴ A. V. Dicey, *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, London, Macmillan, (1885):

²⁵ Albert Venn Dicey: Bevezetés az angol alkotmányjogba. MTA, Budapest 1902.

²⁶ Joseph Raz: A joguralom értéke. In: Takács Péter (Szerk.): *Joguralom és jogállam*. Budapest 1995.

²⁷ Raz, Joseph: A joguralom értéke. In: TAKÁCS PÉTER (szerk.): *Joguralom és jogállam*. Antológia a Rule of Law és a Rechtsstaat irodalmának köréből. Budapest, ELTE ÁJK, 1995. 119-122.

2.2. A jogállam

A jogállamiság fogalma mára a politikai-filozófiai gondolkodás egyik központi kérdésévé vált, amelynek gyakorlatban történő megvalósítása, vagy meg nem valósítása egy politikai rendszer értékelését nagyban meghatározza.²⁸

A jogállamiságra való kifejezett utalás megtalálható többek között az Európai Unió/Európai Közösségek szerződéseiben²⁹, az Európai Bíróság esetjogában, valamint az ún. „koppenhágai kritériumokban” is.³⁰

Az Európai Unióról szóló szerződés 2. cikkében foglalt jogállamiság az Unió egyik alapvető értéke.

A jogállamiság értelmében valamennyi közhatalmi jogosítványt kizárólag törvényes korlátok között, a demokrácia értékeinek és az alapvető jogoknak megfelelően, valamint független és pártatlan bíróságok felügyelete mellett alkalmazhatnak.

A jogállamiság többek között olyan elveket foglal magába, mint a törvényesség, ami az átlátható, elszámoltatható, demokratikus és pluralista törvényhozási eljárás, a jobbiztonság; a végrehajtó hatalom önkényességének tilalma; a független és pártatlan bíróságok által biztosított hatékony bírói jogvédelem³¹, az alapvető jogok tiszteletben tartása; a hatalmi ágak szétválasztása és a törvény előtti egyenlőség³². Ezeket az elveket az Európai Unió Bírósága és az Emberi Jogok Európai Bírósága is elismerte.³³

²⁸Tóth J. Zoltán: A jogállamiság tartalma in.: Jogtudományi Közlöny, 2019/5. szám, Budapest 197-212. o.

²⁹Elsőként a Maastrichti Szerződés Preambuluma utal a jogállamiság elvére: a Szerződő Felek megerősítik „...elkötelezettségüket a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartása és a jogállamiság elvei mellett...”

³⁰A kritériumokat az Európai Tanács határozta meg az 1993 júniusában Koppenhágában tartott csúcstalálkozón, innen ered a gyakran használt „koppenhágai kritériumok” elnevezés. A koppenhágai kritériumok több demokratikus, gazdasági és politikai feltételt állapítanak meg az Unióhoz csatlakozni kívánó országok számára: a demokráciát, a jogállamiságot, az emberi jogok érvényesülését, valamint a kisebbségek tiszteletét és védelmét garantáló stabil intézményeket, működő piacgazdaság meglétét, valamint képességet arra, hogy az adott ország meg tudjon birkózni az EU-n belüli verseny nyomásával és a piaci erőkkel, a tagságból fakadó kötelezettségek vállalásának és hatékony végrehajtásának képességét, ideértve a politikai, gazdasági és monetáris egységre való törekvéssel történő azonosulást.

³¹Az Európai Unióról szóló szerződés 19. cikke kötelezi a tagállamokat a hatékony jogvédelem biztosítására. Amint a Bíróság kifejtette, maga a hatékony bírói jogvédelem fennállása „a jogállamiság létének velejárója”, C-72/15., Rosneft-ügy.

³²A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak (2014. március 11.): A jogállamiság megerősítésére irányuló új uniós keret, COM (2014) 158 final.

³³Az Európai Parlamenthez és a Tanácshoz címzett, A jogállamiság megerősítésére irányuló új uniós keret című, 2014. március 11-i COM (2014) 158 final bizottsági közlemény melléklete, valamint a Bíróság közelmúltbeli ítélkezési gyakorlata, C-64/16., Associação Sindical dos Juizes Portugueses kontra Tribunal de Contas ügy; C-216/18. PPU., LM-ügy, C-619/18., Bizottság kontra Lengyelország ügy (2018. december 17-i végzés).

A Bizottság 2014-ben alakította ki az úgynevezett jogállamisági keretet³⁴, amelynek szerepét a Bíróság is elismerte³⁵.

A keret az adott tagállammal folytatott, több szakaszból álló párbeszédet ír elő, amelyet a Bizottság véleményei és ajánlásai tagolnak. A jogintézmény célja megelőzni azt, hogy a jogállamiságot érő olyan rendszerszintű fenyegetés alakuljon ki, amely esetén az EUSZ 7. cikke szerinti eljárásra lenne szükség.

A tisztességes eljárás követelményének érvényesülése szükségszerű kapcsolatban áll a jogállamisággal, érvényesülése hiányában ugyanis nincs garancia a hatalom túlkapásaival szemben.

Ahhoz, hogy alapvető emberi jogokról beszélhessünk értelemszerűen szükséges az, hogy az egyén az alattvalói státuszból állampolgári rangra emelkedjen. Ez a differenciálás *Baruch Spinoza* nevéhez köthető, aki a jogosultságok és kötelezettségek alapul vételével tett különbséget alattvaló és állampolgár között. Alattvaló az, akinek csak kötelezettségei vannak az államával szemben, az állampolgárt azonban már megilletek bizonyos jogosultságok is.

2.2.1. A formális értelemben felfogott jogállam

A materiális értelemben felfogott, vagy másnéven tartalmi jogállam a formális jogállamban szemben az alapvető emberi jogokat állítja a hatalomgyakorlás elé.³⁶

A formai értelemben vett jogállamban ezzel ellentétben, az államnak a jog segítségével pontosan meg kell határoznia és szilárdan biztosítania kell a saját működésének határait és az állampolgárok szabad cselekvési szféráját.

A formális jogállam-felfogás értelmében az állami szervek nem járhattak el sem a törvények ellenében (*contra legem*), sem pedig törvényes alap nélkül (*praeter legem*).

A formális jogállamban kiemelkedően fontos a jobbiztonság, azaz, az a követelmény, hogy a törvények nyilvánosan kihirdetettek és mindenki számára megismerhetők, valamint a címzettek számára világosak, és egyértelműek legyenek. Mindezek mellett pedig jelentős stabilitást kell, hogy mutassanak, vagyis ne változzanak túl gyorsan, és a változásuk legyen követhető.

³⁴A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak (2014. március 11.): A jogállamiságmegerősítésére irányuló új uniós keret, COM (2014) 158 final.

³⁵Bizottság kontra Lengyelország ügy, 2018. december 17-i végzés.

³⁶A Velencei Bizottság 2011. március 24.-én kiadott jelentésében meghatározta a *rule of law* tartalmi elemeit. ld. bővebben: CDL (2010)141rev2 Draft Report on the Rule of Law, §§ 40–63.

A jogbiztonság szempontjából kiemelkedő jelentőségű a visszaható hatályú jogalkotás tilalma.³⁷ A magyar jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 2. § (1) bekezdése szerint „jogszabály a hatálybalépését megelőző időre nem állapíthat meg kötelezettséget, kötelezettséget nem tehet terhesebbé, valamint nem vonhat el vagy korlátozhat jogot, és nem nyilváníthat valamely magatartást jogellenessé”.³⁸

A visszaható hatályú jogalkotás tehát akkor megengedett, ha az minden érintett részére csak jogot biztosít, vagy kötelezettség, vagy felelősség alól mentesít, és ezzel más természetes személy vagy más jogalany helyzete nem válik terhesebbé.

A visszaható hatály tilalma mellett lényegi eleme a jogbiztonságnak a kellő felkészülési idő biztosítása, ami az a követelményt jelenti, hogy a címzetteknek kellő idő álljon rendelkezésére a jogszabályok megismerésére, valamint arra, hogy magatartásukat ezen jogszabályok tartalmához igazíthassák.

A szerzett jogok védelme, mint jogbiztonsági alapelv, azt a kötelezettséget jelenti, hogy a teljesített, véglegesen lezárt jogviszonyokat érintetlenül kell hagyni.

Az Alkotmánybíróság 11/1992. (III. 5.) AB határozatában kimondta: „A jogbiztonság [...] megköveteli a megszerzett jogok védelmét, a teljesezésbe ment, vagy egyébként véglegesen lezárt jogviszonyok érintetlenül hagyását, illetve a múltban keletkezett, tartós jogviszonyok megváltoztathatatlanságának alkotmányos szabályokkal való korlátozását.”³⁹

Axiológiai szempontból vizsgálva a jogbiztonságon túl a formális jogállamban rendkívül fontos jogi érték a törvényesség⁴⁰ is, amelynek feltétele többek között a jog uralma, a hatalom önkorlátozásának elve, az igazságosság, az önkényes büntető igazságszolgáltatás tilalma és az alapvető szabadságjogok érvényesülése. Garanciáit pedig a bírói függetlenség, a védelemhez való jog biztosítása, a közélet tisztasága, valamint a jogalkotó és jogalkalmazó szervek jogszerű eljárása jelentik.

Gustav Radbuch A törvényes jogtalanság és a törvény feletti jog című művében dolgozta ki azt a róla elnevezett formulát, amelynek kiindulópontja, hogy a pozitív, írott szabályban rögzített és a hatalomtól származó jog akkor is elsőbbséget élvez, ha

³⁷Visszaható (retroaktív) hatály esetén a jogszabályt a kihirdetése előtt keletkezett jogi tényekre és jogviszonyokra is alkalmazni kell. A visszaható hatály lehet teljes, ha a jogszabályt a kihirdetésekor már teljesezésbe ment tényekre és lezárt jogviszonyokra is alkalmazni kell, illetőleg részleges, amennyiben a jogszabályt a kihirdetése előtt keletkezett és a kihirdetéskor még folyamatban lévő jogviszonyoknak a kihirdetést megelőző időszakára is alkalmazni kell.

³⁸2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról

³⁹11/1992. (III. 5.) AB határozat

⁴⁰Visegrády Antal: Jog-és állambölcselet Budapest-Pécs 2033. Dialóg Campus Kiadó

tartalmilag igazságtalan és célszerűtlen. A „Radbruchi formula” szerint azonban, ha a tételes jognak az igazságossággal való ellentéte elviselhetetlen mértékűvé válik, azt jogtalanak kell tekinteni, s ilyenkor a törvénynek, mint igazságtalan jognak az igazságosság előtt meg kell hátrálnia. Álláspontja szerint lehetetlen pontos határvonalat húzni a törvényes jogtalanság és a jogtalan tartalom ellenére még hatályos törvény közé, azonban ahol nincs törekvés az igazságosság központi gondolatát alkotó egyenlőség biztosítására, ott a törvény nemcsak helytelen jog, hanem egyáltalán a jogi jellege is hiányzik.⁴¹

A II. világháború után Radbruch híressé vált formulájától függetlenül is egyértelművé vált a törekvés arra, hogy a jogállamiság definícióját valamiféle „tartalommal” kell megtölteni.

2.2.2 A materiális értelemben vett jogállam

A tartalmi értelemben vett jogállam megköveteli egyrészt a formális jogállam minden kritériumának megvalósulását, illetve azok mellett a jogegyenlőséget, a pluralizmust, a hatalommegosztást, a demokráciát, valamint az emberi jogok védelmét és az alapjogok tiszteletben tartását.

Az Alkotmánybíróság 36/1992 (VI. 10.) AB határozatában kimondta, hogy „Az államszervezet akkor működik demokratikusan, ha a demokratikus jogállamiság és az ahhoz szorosan kapcsolódó alkotmányos rend fenntartása és működtetése alapvető követelményként magában foglalja a szabadságjogok tiszteletben tartását és védelmét.”⁴²

Az Európa Tanács Velencei Bizottsága a jogállam tartalmi elemeinek meghatározása érdekében egy jelentést fogadott el, felsorolva a jogállamiság tartalmi elemeit.⁴³

A jelentés szerint a jogállam értéktartalmú alapelemei közé sorolható többek között a hatalommegosztás elve és az államhatalmi ágak elválasztása, a jogalkalmazás törvényessége, a jogorvoslati jogosultság elve, a bírói függetlenség, a jogbiztonság követelménye, valamint az alapjogok alkotmányi garantálása.

⁴¹Radbruch Gustav: Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog. In: Varga Csaba (szerk.): Jog és filozófia. Antológia a század első felének kontinentális jogi gondolkodása köréből. Budapest, Osiris, 1998. 193.

⁴²[36/1992. (VI. 10.) AB határozat].

⁴³2011. március 24. CDL (2010)141rev2 Draft Report on the Rule of Law, §§ 40–63.

2.2.2.1. Emberi jogok, alapvető jogok

Ahogy arra már utaltam, a materiális jogállamban kardinális kritérium az emberi jogok védelme, valamint az alapvető jogok biztosítása. De mi is a különbség e két jogtípus között?

Az alkotmányba foglalt és ténylegesen érvényesülő jogok eredetileg emberi jogokként kerültek megfogalmazásra a felvilágosodás időszakában, mégpedig Európában. A fogalom létrejöttét jellemzően a francia forradalomhoz kötik.

Az emberi jogok azokat a jogokat jelentik, melyek az ember emberi mivoltából fakadnak; amelyek az embert születésénél fogva megilletik, mert annak filozófiai lényegéhez tartoznak.⁴⁴ Ezek az állam által kötelezően elismertek és minden embert egyenlő mértékben illetnek meg. Elsődleges céljuk az, hogy védjék az egyént az állam beavatkozásával és esetleges önkényével szemben.

Karel Vašák differenciálása alapján az alkotmányos jogok alapjául szolgáló emberi jogoknak három generációját különböztethetjük meg.⁴⁵

Az első generációs emberi jogokat a felvilágosodás eszméinek menetében, döntően a 18. század végétől kezdődően elismert és megfogalmazott politikai és polgári jogok jelentik. (pl.: élethez és emberi méltósághoz való jog).

A második generációs emberi jogok az ún. gazdasági, szociális és kulturális jogok, melyek a 19. század végétől, 20. század elejétől már nem az egyének negatív jellegű szabadságát, vagyis állami beavatkozástól való mentességét garantálják, hanem az államot a megélhetés, a munkavállalás, illetve a társadalmi életben való aktív részvétel lehetővé tétele érdekében tevőleges cselekvésre kötelezik (pl.: munkához való jog, a szociális biztonsághoz való jog, művelődéshez való jog, a tudományos kutatás szabadsága).

A harmadik generációs emberi „jogok” az ún. szolidaritási jogok, melyek a 20. század végétől olyan, alanyi jogként nem elismert kívánalmakat fogalmazzak meg, melyek egyéni garantálása és egyéni gyakorlása a védeni kívánt érdek természete miatt lehetetlen, és amelyek tipikusan az államok együttműködését feltételezik, az emberiség egésze érdekeinek védelmezése végett (pl.: egészséges környezethez való jog)

⁴⁴Tóth J. Zoltán: A jogállamiság tartalma Jogtudományi Közlöny, 2019/5. szám, Budapest 197-212. o.

⁴⁵Vö. magyarul pl.: Szigeti- Takács: i.m. 290.

Az 1776. évi Virginiai Nyilatkozat tekinthető az emberi jogok első összefoglaló dokumentumának, amely minden ember „természetes” és „veleszületett” jogaiból indult ki. A Francia Alkotmányozó Nemzetgyűlés 1789-ben elfogadta az Emberi és polgári jogok nyilatkozatát, amelyben már rögzítésre kerültek olyan jogok is, amelyek az állampolgárokon túl mindenkire érvényesek (pl.: „Minden ember szabadnak és egyenlőnek születik és marad”)⁴⁶

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) 1948. december 10-én fogadta el az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, amely alapját képezi a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának, valamint, a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányának, amelyeket 1966. december 16-án fogadott el a Közgyűlés.

Az emberi jogok az által válnak alkotmányos joggá, hogy azokat egy adott állam alkotmánya elismeri, tudniillik az alkotmányos államok alapvető kötelezettsége az emberi jogok elismerése és biztosítása.

Erre végső soron a 18. század végétől került sor, amikor először az első francia alkotmány 1791 szeptemberében, majd az Egyesült Államok alkotmánya 1791 decemberében határozott meg bizonyos alkotmányos jogokat. E jogok tényleges érvényesítése azonban csak jóval később, az Egyesült Államokban 1803-tól, Európában pedig csak a 20. századtól, történik meg.

Az alapvető jogok az egyén jogosítják, és vele szemben az államot kötelezik. Az egyén jogosult ezen jogaira hivatkozni az állammal szemben, sőt a jogok sérelme esetén bírói jogvédelemmel is élhet.

Az alapjogok szubjektív oldalról egyfajta alanyi jogi jogosultságot jelentenek, míg objektív oldalról az államnak – az alanyi jogi jogosultsággal szembeni – kötelezettségét. Az alapvető jogok gyakorlásuk módja szerint feloszthatók egyénileg- és együttesen gyakorolható jogokra. Az egyéni jogok – ahogy az a nevükből is kitűnik – egyénileg gyakorolhatók és érvényesíthetők (legtípikusabb példája ennek az élethez és emberi méltósághoz való jog). Az együttesen gyakorolható jogok azok, amelyek csak másokkal együtt „csoportosan” gyakorolhatók (pl.: egyesülési és gyülekezési jog). Mindezek mellett vannak olyan jogok, amelyek egyaránt gyakorolhatók egyénileg és együttesen is (pl.: vallás szabad gyakorlásának joga).⁴⁷

⁴⁶<http://mek.oszk.hu/00000/00056/html/228.htm> (2014. 02. 01.)

⁴⁷Kiss Barnabás: Emberi jogok – alapjogok általános kérdései <http://www.juris.u-szeged.hu> (2014. 02. 01.)

Az alapjogok csoportosíthatók a korlátozhatóságuk alapján is. Egyrésztől léteznek úgynevezett korlátozhatatlan, más néven abszolút érvényű jogok, amelyek mindenkor feltétlen érvényesülést kívánnak, és amelyekkel szemben nem tételezhető fel más alapjog vagy jogi érték.

A második kategóriába tartoznak azok a jogok, amelyek nem kívánnak feltétlen érvényesülést, azaz az állam rendkívüli helyzetére tekintettel korlátozhatók, bizonyos időre felfüggeszthetők.

Lényeges azonban, hogy az alapjogok korlátozásának minden jogállamban szigorú tartalmi és formai követelményei vannak. A nemzeti alkotmánybíróságok és a nemzetközi bíróságok úgynevezett korlátozási tesztekkel dolgoztak ki az alapjogkorlátozás vonatkozásában.

Az egyik leggyakrabban alkalmazott teszt a szükségességi-arányossági teszt. Ennek értelmében az állam akkor folyamodhat a korlátozás eszközéhez, ha a korlátozás célja jogszerű és az szükséges egy demokratikus társadalomban az adott célok eléréséhez. Fontos kíváncsi, hogy a jogkorlátozás alkalmas legyen a kívánt cél elérésére, ez azt jelenti, hogy az adott célt ténylegesen a korlátozás nélkül, más eszközökkel nem lehet elérni. Az arányosság elvének is érvényesülnie kell, azaz az elérni kívánt cél és az ennek érdekében okozott alapjogsérelem súlya megfelelő arányban kell, hogy legyenek egymással. Fontos megjegyezni továbbá, hogy a korlátozás nem érintheti a jog lényeges tartalmát, vagyis nem üresítheti ki magát a jogot.

A hatályos Alaptörvényünk I. cikk (2) bekezdésében rögzíti, hogy: „Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.”⁴⁸

⁴⁸Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) I. cikk (2)

2.2.2.2. A jogegyenlőség

Az emberi- valamint alapvető jogokon túl szeretnék röviden kitérni a jogegyenlőségre, mint a tartalmi értelemben vett jogállam másik kulcsfontosságú minimumkövetelményére.

Az egyenlőség eszméjének első megjelenési formája *Arisztotelész* nevéhez köthető. Formális egyenlőség-felfogása szerint az egyenlőket egyenlően kell kezelni. A Nikomakhoszi etikában kifejtett nézete alapján az igazságos kormányzás alapja az egyenlőség, amelynek két fajtája létezik; a mennyiségi, valamint az arányos egyenlőség. A mennyiségi egyenlőség nem tesz különbséget, minden tekintetben azonos módon kezeli az egyéneket, esetükben a javak elosztása egyenlő módon történik. Ezzel szemben az arányos egyenlőség az egyéneket érényeiknek megfelelően kezeli.⁴⁹ Az egyenlőségi követelmény forrása végső soron az igazságosságban keresendő⁵⁰, hiszen a hátrányos megkülönböztetés tulajdonképpen igazságtalanságot eredményez. *Thalész* már az ókorban hangsúlyozta, hogy igazságosság akkor uralkodik, ha a nép között nincs sem túl gazdag, sem túlságosan szegény, ezért elfogadhatatlan a fényűző gazdagság és a nyomor.⁵¹

A középkorban Aquinói Szent Tamás és más középkori keresztény filozófusok nézetei szerint az egyének egyenlősége Istentől, illetőleg a mindenkiben meglévő tudatból ered.⁵² Nagyjából a 18. században született meg az a természetjogi elképzelés, amely szerint az egyenlőség a természetes rend vitathatatlan része.

1651-ben *Thomas Hobbes* *Leviatán* című művében megjelent az úgynevezett szubsztantív egyenlőségfelfogás, amely szerint mindenki ugyanazt a méltóságot és tiszteletet érdemli. Hobbes azt tartotta, hogy az államok létrejötte előtti természeti állapotban természeténél fogva minden ember egyenlő volt, a szuverén létrejöttével e természetes egyenlőségből pedig jogegyenlőség lett.⁵³

⁴⁹ Stefan Gosepath: „Equality” in Edward N. ZALTA (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2011 Edition). Lásd még Kent GREENAWALT: „How Empty is the Idea of Equality?” *Columbia Law Review* 1983. június, 1167–1185, 1167; Åke FRÄNDBERG: „Legal Equality” *Scandinavian Studies in Law* 2005, 83–98, 91.

⁵⁰ Lásd: *Arisztotelész: Nikomakhoszi etika* Budapest, 1971, Magyar Helikon; V. fejezet

⁵¹ <https://polgariszemle.hu/archivum/81-2013-oktober-9-evfolyam-3-6-szam/tudomany-felsofokon/554-az-igazsagossag-az-alkotmanyos-iranyitas-es-a-tarsadalmi-elit-erkoelcsi-jogi-felelossege> (2021.11. 10)

⁵² John Marquez LUNDIN: „The Law of Equality before Equality was Law” *Syracuse Law Review* 1999/4, 1137–1189, 1144–1145. o.

⁵³ Hörcher Ferenc – Péteri Zoltán – Takács Péter: *Állam- és jogbölcselet. A kezdetektől a felvilágosodásig*, Budapest, Szent István Társulat, 2003, 129.

John Locke 1690-ben (Második értekezés a polgári kormányzatról) kifejtett nézetei szerint minden embernek ugyanolyan természeti joga van a tulajdonhoz és a szabadsághoz.

Gustav Radbruch szavaival élve: „Az igazságosság „azt jelenti, hogy személyre tekintet nélkül ítélj, s mindenkit azonos mércével mérj”⁵⁴

John Rawls Az igazságosság elmélete című művében kifejti társadalmi berendezkedés-felfogását, amelynek kardinális eleme, hogy igazságos legyen. Különbséget tesz az egyenlőség három szintje között. A szabályok egyenlősége szerint a szabályok mindenkire egyformán kell, hogy vonatkozzanak; a jogok egyenlősége alapján mindenkinek azonos jogai kell, hogy legyenek; az igazságosság egyenlősége értelmében pedig mindenkit egyenlő mértékben illetnek meg az igazságosság biztosítékai.⁵⁵ Az egyenlőség számos szinten megjelenik műveiben: a tudatlanság fátyla révén az emberek az eredeti állapotban is egyenlők, ami maga után vonja a politikai egyenlőséget is ebben az állapotban, vagyis egyenlő módon vesznek részt annak eldöntésében, hogy mely elvek mentén kormányozzák őket. Rawls a tisztességes esélyegyenlőség mellett érvel, valamint kíváncsalmként fogalmazza meg annak az intézményes meghatározását, hogy ki mit érdemel, a társadalom céljaitól függően.

A meglévő különbségek és az ezekből fakadó egyenlőtlenesség vonatkozásában hangsúlyozza, hogy az egyenlőtlenések olyan természeti jellemzők, születési adottságokon alapulnak, amelyekről senki nem tehet, azonban ezek a különbségek önmagukban nem igazságtalanok, igazságos vagy igazságtalan az, ahogyan a társadalom e különbségeket kezeli. Az igazságosság akkor valósul meg, ha az előnyöket megosztjuk azokkal, akik ezekből önhibájukon kívül nem tudnának részesedni.⁵⁶

Az egyenlőség kiszélesedésének rendkívül fontos állomása az - előző fejezetben részletesen ismertetett - alapjogok egyenlő garntálása volt, amely lehetővé tette, hogy az alapjogokkal (elvileg) mindenki egyenlően élhet.

Az alapjogokban való egyenlőségen túl az egyenlőség gondolata megjelenik úgy is, mint valamennyi, a jogrendszer által kínált jogban való egyenlőség. Ez alapján olyan jogok

⁵⁴ Gustav Radbruch: Öt perc jogfilozófia. In: Jogállam. 1998–99, 214. o.

⁵⁵ Tóth J. Zoltán: „John Rawls igazságosságelmélete” Jogelméleti Szemle 2005/1.

⁵⁶ Berkes Lilla: „Egyenlőség” in Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András) <http://ijoten.hu/szocikk/egyenloseg> (2019)

megkülönböztetésmentes érvényesülése is garantált, amely jogok az alkotmányból közvetlenül nem következnek.

„A jogegyenlőség azt a kívánalmat jelenti, hogy az egyes személyek jogait és kötelezettségeit objektív mércék alapján határozzuk meg.”⁵⁷ A jogegyenlőség nem jelenti azt, hogy minden embert teljesen azonos jogok illetnek, és azonos kötelezettségek terhelnek. A jogok és kötelezettségek olyan mértékben illetik meg vagy terhelik a jogalanyokat, amilyen mértékben az számukra a helyzetük alapján indokolt. E követelmény célja, hogy a jogalkotó szervek ne telessenek önkényesen, törvényes alap nélkül különbséget az egyeseknek juttatott jogok (és/vagy kötelezettségek) között. Differenciálni lehet például egy épelméjű és egy kóros elmeállapotú személyt megillető jogok és kötelezettségek között, de a faji, vallási, nemi, etnikai stb. alapon történő megkülönböztetés tilos (a – negatív - diszkrimináció tilalma).

Természetesen a pozitív diszkrimináció nem tilalmazott, hiszen az államnak joga van többletjogokat biztosítani egyes hátrányosabb helyzetben lévő csoportok számára.

Ezen diszkrimináció-típust a *Herbert L. A. Hart* nevéhez köthető formális igazságosság-konceptió alapozta meg. A „The Concept of law” című művében kifejtette az egyenlőséggel kapcsolatos központi gondolata szerint: „Treat like as like unlike as unlike!”, vagyis „A hasonló eseteket hasonlóan, a különbözőket különbözően kell kezelni!” Ez azt a kívánalmat jelenti, hogy egyenlő emberekkel egyenlően kell bánni, az egyenlőtleneket pedig egyenlőtlenül kell kezelni (az azonos társadalmi csoportba tartozókat egyformán, a különböző csoportba tartozókat egyenlőtlenül kell kezelni).⁵⁸

A pozitív diszkrimináció alkotmányossági megítélésénél kiemelkedően fontos az, hogy az „előnyben részesítés” ne sértse az emberi méltóságot, illetve az is lényeges, hogy a megkülönböztetés feleljen meg az úgynevezett „azonos csoporton belüli észszerű indok” követelményének. E kritérium azt jelenti, hogy nem tekinthető-e önkényesnek, hogy az előnyben részesítésből valaki kimaradt, vagy olyan került be, aki a feltételekkel nem rendelkezik.⁵⁹

Az Alkotmánybíróság értelmezésében a megkülönböztetés tilalma nem jelenti azt, hogy minden, még a végső soron nagyobb társadalmi egyenlőséget célzó megkülönböztetés is

⁵⁷ Tóth J. Zoltán: A jogállamiság tartalma, *Jogtudományi Közlöny*, Budapest 2019/5. szám, 197-212. o

⁵⁸ *The Concept of Law*. By H. L. A. Hart, Oxford University Press, 1961 Pp. VIII. 263. o.

⁵⁹ http://projektjeink.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/elearning/alaptorveny_igazsagugyi_alk/at_s_zabadsag_nemjog/lecke3_lap1.html (2015. 06. 03.)

tilos. Már a 9/1990. (IV. 25.) AB határozatában megfogalmazta, hogy az azonos személyi méltóság jogából bizonyos esetekben következhet olyan jog is, hogy a javakat és esélyeket mindenki számára egyenlően osszák el. De ha valamely – az Alkotmányba nem ütköző – társadalmi cél, vagy valamely alkotmányos jog csakis úgy érvényesíthető, hogy e szűkebb értelemben vett egyenlőség nem valósítható meg, akkor az ilyen pozitív diszkriminációt nem lehet alkotmányellenesnek minősíteni.”⁶⁰

A 3073/2015. (IV. 23.) AB határozatban pedig kimondta, hogy a pozitív diszkriminációt jelentő intézkedés alkotmányosan akkor igazolható, ha célja az esélyegyenlőség elősegítése, megvalósítása. A pozitív megkülönböztetés is okozhat diszkriminációt, ha az előnyben részesített és az előnyben nem részesített személyek csoportja homogén, az ő vonatkozásukban ugyanis követelmény az egyenlő kezelés. A pozitív intézkedések nem gazdagítják az előnyben részesített személyek jogait, azonban elősegítik azt, hogy meglévő jogaikkal élni tudjanak. Így végső soron az esélyek egyenlőségének biztosításával a jogegyenlőség megvalósulásához járul hozzá. A pozitív megkülönböztetés határa az esélyegyenlőség biztosítása és az alapjogok tiszteletben tartása. Ezen felül csak az követelhető meg, hogy a különbségtétel ne legyen önkényes. A pozitív diszkrimináció tehát akkor nem ellentétes az Alaptörvény rendelkezéseivel, ha a legitim célja annak garantálása, hogy egyes személyek azonos feltételek mellett, egyenlő esélyekkel élhessenek valamely alkotmányos jogukkal, és ezen személyek kijelölésének kellő súlyú alkotmányos indoka van.⁶¹

Az egyenlőséghez való jog hazánkban önálló alapjog, az Alaptörvény XV. cikke értelmében: „A törvény előtt mindenki egyenlő. (...) Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja. (...) Magyarország az esélyegyenlőség megvalósulását külön intézkedésekkel segíti.”⁶²

Az Alkotmánybíróság az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatát követve azt is hangsúlyozta, hogy a XV. cikk (2) bekezdése szerinti - nevezetesen a nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti - nyílt felsorolás

⁶⁰ 9/1990. (IV. 25.) AB határozat

⁶¹ 3073/2015. (IV. 23.) AB határozat

⁶² Magyarország Alaptörvénye XV. cikk

tetszés szerint nem bővíthető. Kizárólag a társadalom úgynevezett sérülékeny, személyben rejlő tulajdonság mentén elkülönülő csoportjait ölelheti fel.⁶³

Ha az Emberi Jogok Európai Egyezményét vagy a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy azok – a jelenleg hatályos Alaptörvényünkkel összhangban - nem tartalmazzak taxatív felsorolást arra nézve, hogy a különbségtételnek milyen formái tilosak. Találhatunk bennük példálózó felsorolást, de az nem kimerítő.

Az Európai Unió Alapjogi Chartája már rögzíti többek között a kor, a szexuális irányultság és a genetikai tulajdonságok szerinti megkülönböztetés tilalmát is. Fontos azonban megjegyezni, hogy az Európai Bíróság gyakorlata az egyenlőség követelményét és a diszkrimináció tilalmát már a Chartát megelőzően is az Európai Unió jogi alapelvei közé sorolta,⁶⁴ mindemellett pedig számos irányelv is tartalmaz részletes szabályokat.⁶⁵

Ha jobban szemügyre vesszük a kategóriákat azt láthatjuk, hogy végső soron alapjogok közötti különbségtétel tilalmáról szólnak.

Az alapjog szerinti különbségtétel a korábban már említett szükségességi és arányossági teszt alapján ítélandó meg.

Ezzel szemben a nem alapjogokban tett különbségtétel (a megkülönböztetés nem alapjogot, hanem egyéb, törvényben biztosított jogot vagy törvényben nem feltétlenül részletezett jogos érdeket sért) alkotmányossági megítélésének külön mércéje van, mégpedig az úgynevezett összehasonlíthatósági és indokolhatósági próba. Ennek értelmében a megkülönböztetés akkor ellentétes az Alaptörvénnyel, ha a jogszabály, vagy a jogalkalmazó az egymással összehasonlítható, az adott kérdés szempontjából azonos csoportba tartozó jogalanyok között anélkül tesz különbséget, hogy annak alkotmányos indoka lenne.⁶⁶ Az indokolhatóság kérdésénél észszerű indok lehet például a célszerűségi, a gazdaságossági, a jogtechnikai, vagy a méltányossági szempont.

Önálló alapjogi volta mellett az egyenlőséghez való jog az emberi méltósághoz való jognak is a része. Minden ember méltósága teljes, és teljességében egyenlő. Ennek értelmében az olyan megkülönböztetés, amely egyeseknek megenged, másoktól

⁶³ 30/2017. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [64].

⁶⁴ Berkes Lilla: „Egyenlőség” in Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András) <http://ijoten.hu/szocikk/egyenloseg> 2019

⁶⁵ Ilyen például a Tanács 2000/43/EK irányelve a személyek közötti, faji- vagy etnikai származásra tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról.

⁶⁶ http://projektjeink.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/elearning/alaptorveny_igazsagugyi_alk/at_s_zabadsag_nemjog/lecke3_lap1.html (2019. 04. 02.)

alkotmányos indok nélkül elvon, egyrészt sérti a diszkrimináció tilalmát, s ezzel együtt a diszkriminált személy emberi méltóságát is.⁶⁷

Az Alkotmánybíróság a 9/1990. (IV. 25.) AB határozatában úgy fogalmazott, hogy: „A megkülönböztetés tilalma arra vonatkozik, hogy a jognak mindenkit egyenlőként (egyenlő méltóságú személyként) kell kezelnie, azaz az emberi méltóság alapjogán nem eshet csorba, azonos tisztelettel és körültekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és a kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni.”⁶⁸

⁶⁷ Vö. Halmai Gábor- Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Budapest, Osiris, 2003. 263-264.

⁶⁸ 9/1990. (IV. 25.) AB határozat

2.2.2.3. Az igazságosság

*„Minden törvény és erkölcsi szabály
visszavezethető egyre, az igazságosságra”
Goethe*

A továbbiakban az igazságosságról lesz szó, ami ugyan szűk értelemben véve nem a jogállamiság kritériuma, léteznek azonban olyan állandó, örök értékek, amelyeknek létezése megkérdőjelezhetetlen, ezek jó építőköként szolgálnak a jogrendszerek felépítéséhez. Véleményem szerint az egyik legjelentősebb jogi érték igazságosság.

A jogi értékek mögött a kialakulása kezdetekor morális/erkölcsi értékek álltak, viszont a jog mögötti értéktartalom koronként eltér. Somló Bódog úgy gondolta, hogy a jogászok nem tudják, milyen alapon ítélik meg egy adott cselekmény vagy szabály helyességét. Vélte, hogy a döntés háttéréként szolgáló értékrend, nem tudományos eredetű, hanem az egyén erkölcsi meggyőződéséből fakad.⁶⁹ David Hume úgy gondolta, hogy az erkölcsi meggyőződés valójában, nem ész érvekre épül, hanem az érzelmek alapozzák meg, ennél fogva az ész nem elegendő erkölcsi ítéleteink meghozatalához. „Az értelem az érzelmek rabszolgája, és azzá is kell lennie; és semmi más feladata nem lehet, mint hogy szolgáljon és engedelmeskedjen az érzelmeknek.”⁷⁰

Hasonló véleményen van Jonathan Haidt amerikai politikai pszichológus, szerinte az emberek nagy része nem képes elfogulatlanul megítélni a cselekmények helyességét, hanem saját belső morális értékrendjéhez igazítja ítéletét, annak mindig megfeleltetve. Véleménye szerint ezt utólag teszi meg az emberek nagy része, vagyis már jó előre eldönti, hogyan fog cselekedni, amit utólag igyekszik megindokolni és erkölcsi érveléssel alátámasztani.⁷¹

Amennyiben igazuk van elgondolkodtató, hogy az emberek alkotta jog mennyire objektív és független-e az érzelmektől, értékektől, egyéntől, mennyiben tud a társadalom szolgálatába állni és mennyire igazságos?

⁶⁹Samu Mihály – Szilágyi Péter: Jogbölcselet. Budapest, Rejtjel Kiadó Kft, 1998. 226. o.

⁷⁰ David Hume: Értekezés az emberi természetről. Budapest, Gondolat Kiadó. 1976. 915.o.

⁷¹ Jonathan Haidt: The righteous mind: Why good people are divided by politics and religion. New York, Pantheon Books. 2012. 39.o.

Az egyik legmeghatározóbb és legjelentősebb terület, ahol felmerül az igazságosság kérdése az nem más, mint a jogalkalmazás. A jog végső erénye és célja az igazságosságra való törekvés

Az igazságosság nem csak egy eszmeként, megfoghatatlan kérdésként van jelen az életünkben, hiszen átjárja a hétköznapijainkat is. Az igazságosság fogalmának kollektivitását adja, hogy különböző fogalmakhoz tudjuk hozzáfűzni csak úgy, mint az igazságos jogrendszer, társadalom vagy bírói ítélet.⁷²

Ahhoz, hogy egy jogi norma igazságosságáról beszélhessünk, megítélhessük egy jogalkalmazói döntésről, hogy megfelel-e az igazságosság követelményének, először is meg kell fogalmaznunk, hogy mit értünk pontosan az objektív igazságosság alatt. A szakirodalom álláspontja szerint nincs egy konkrét válasz arra a kérdésre, hogy mikor jelent meg a társadalomban az objektív igazságosság követelménye. A pontos eredetét a szónak mind a mai napig homály fedi. Az őskorban két lehetséges elgondolásban jelent meg a fogalom. Az egyik, amire különböző ősi feljegyzések is utalnak ott az igazságosságot a megtorlástól való félelemmel azonosították, a másik jelentéstartalma pedig a hierarchikus viszonyok, különböző státuszról fakadó különbségek erőteljes meglétére utal a politikai élettől kezdve a vallási rítusokig, amit ma egyszerűen a társadalmi egyenlőtlenségekkel azonosítanánk.⁷³

Az igazságosság első írásos feljegyzéseit még jóval a filozófiai gondolkodás térhódítása előtt kell keresnünk az időszámításunk előtti késő harmadik és kora második évezrede körül időkben Mezopotámia, Asszíria, és Babilon térségében. Mezopotámiában létezett egy szokás, amely szerint az adott évet annak a legfontosabb eseményéről nevezték el. A második évet ennek tükrében úgy is nevezték el, hogy az országban igazságot tett, ami a Hammurapi által kibocsájtott mésaure-edictumra vonatkozik melyben igazságot szolgáltat mindenki számára azért, hogy eltörölje az adósságát a népének, felszabadította az adósrabszolgákat. Az igazságosságot, mint kifejezést Hammurapiról többek között is használták már a saját korában is, amit különböző feljegyzések bizonyítanak például uralkodásának huszonkettedik événél azt olvashatjuk, hogy „Hammurabi az igazságosság királyának a szobra.”⁷⁴

⁷² Földesi Tamás: Az igazságosság dilemmái, Budapest, 1983. Kossuth Könyvkiadó 6.o

⁷³ Földesi: 1983. 10.o

⁷⁴ Jany János: A mezopotámiai jog https://ijoten.hu/szocikk/a-mezopotamiai-jog#_ftn12 (2021. 05. 06.)

Hamurabbi törvényének elemzése kapcsán azt láthatjuk, hogy az igazság, mint szófordulat rögtön fellelhető már a mű epilógusában, illetve szintén fellelhető a prológusában is. Úgy jelenik meg a törvényoszlopon, hogy meg kell védeni a gyengéket, az elnyomottakat az erősebbekkel szemben, amit csak és kizárólag úgy lehet megvalósítani, ha megfélemlítik ezeket az erőszaktevőket a megtorlás büntetésének a lehetőségével. Azt láthatjuk, hogy valójában itt egyfajta jogi reformkísérletre törekszenek a társadalmi egyenlőség megvalósításához, de ez még nem a mai értelemben létező egyenlőséget jelenti, hanem csak az elesettek védelmét, ami nyilvánvalóvá is válik, ha a törvény további rendelkezését tekintjük át, ahol a büntetések status quo-hoz vannak kötve.⁷⁵ Ezt jól példázza az alábbi törvényrészlet is: „Ha valaki másnak a szemét kioltja: szemét oltsák ki”; „Ha másnak a csontját töri el: csontját törjék el”⁷⁶

Az igazság kérdésének megközelítésében talán az első legfontosabb szempont, hogy mit tekintünk igaznak, abban az értelemben, hogy mire vonatkoztatjuk az igaz jelzőt.⁷⁷ A Bibliában több helyen említést tesznek az igazságra és igazságosságra. János evangéliumába a következők olvashatóak: „Az Isten lélek: és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják.”⁷⁸ A példabeszédek könyvének egyik főbb témája az igazság-hamisság kérdésköre, melyből nyilvánvalóvá válik, hogy már a példabeszédek összeállításakor is fontos elemként merült fel ennek az éppen úgy hétköznapi, mint filozófiai fogalomnak a gondolata. A könyv megírását és a történetek összegyűjtését a Kr.e. 3. századra datálják.⁷⁹ „Aki igazán szól, megjelenti az igazságot, a hamis bizonyság pedig az álnokságot.”⁸⁰ „Az igazságnak útjában van élet; és az ő ösvényének útja halhatatlanság.”⁸¹ A példabeszédekben az igazság fogalma a helyes úton való maradás kapcsán jelenik meg a főbb tanításokban. Ez feltételezi, hogy az igazság, helyesség értelmezése ebben a korban már olyan többletjelentéssel bír, amit a társadalom nagyrésze

⁷⁵David Johnston: A Brief History of Justice https://books.google.hu/books?id=JceUFiS1OJMC&pg=PR7&hl=hu&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false (2020. 05. 06.)

⁷⁶ Dr. Kmoskó Mihály: Hammurabi törvényei <http://mek.niif.hu/07200/07287/07287.pdf> (2020. 05. 06.)

⁷⁷Szabadbolcsészet: fogalomtár etika szakosoknak igazságelméletek K. L. 2018. november 8. <http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/>

⁷⁸ János Evangéliuma 4:24

⁷⁹Steinbach József: A példabeszédek könyvének homiletikuma http://regi.reformatus.hu/data/siteattachments/2/2012/12/2/steinbach_jozsef_peldabeszedek_homiletikum_a.pdf?fbclid=IwAR3nZM7jzH1LYfw2AmzQ9NEnz29PMeQ0lj-s7Kh1rSTryDo1iKLUwVbfRhk2 (2020. 05. 06.)

⁸⁰ Ószövetség Példabeszédek könyve 12:16

⁸¹ Ószövetség Példabeszédek könyve 12:27

az igazsággal összhangzik – a törvény akkor igazi, ha természeti törvénnyel nem ellentétes.⁸⁴

A korábbi igazságossági koncepciókhoz képest változást jelentett Hobbes elgondolása az igazságosságról, aminek újdonsága abban rejlik, hogy ő volt az első, aki ennek a problémának a megoldását csak jogi keretek között látta biztosíthatónak. A kulcs fogalom nála az egyenlőség, ami minden embert megillet a természeténél fogva. Ő is tisztában van vele, hogy az emberek között különbséget tudunk tenni fizikai, szellemi adottságaik alapján, azonban ő azt mondja, hogy ezek a különbségek csak másodlagosak a kiindulópont az egyenlőség, melynek ezek a tulajdonságok alá vannak rendelve. Ezek függvényében a társadalmi egyenlőtlenségek igazságtalanok, de Hobbes kihangsúlyozza, hogy csak azok igazságtalanok, amik a status béli különbségekből fakadnak, míg az egyéni döntéseken alapulóknál már beszélhetünk igazságtalanságról. Itt kapcsolódik össze az igazságosság elmélete a társadalmi szerződés koncepciójával, melynek értelmében az emberek lemondanak szabadságuk egy részéről és megalapítják az államot, létrehozzák a jogot, amik az igazságosság előfeltételévé váltak. Hobbes szerint innentől kezdve beszélhetünk csak az igazság és igazságtalanság fogalmáról.⁸⁵ „Az igazságosság meg az igazságtalanság nem tartozik se a testi se a szellemi erények közé...Ezek azonban olyan tulajdonságok, amelyek a társadalomban és nem a magányosságban élő emberekre vonatkoznak.”⁸⁶

Immanuel Kant szakított a természetjogi felfogásokkal és az igazságosságot a tiszta észből, a kategorikus imperatívusból vezeti le. Ez a kategorikus imperatívusz a moralitás elméletének az egyik kulcsfogalma, amihez a legfőbb erkölcsi posztulátumból kiindulva juthatunk el. Azért imperatívusz, mert egy parancsot ad az embereknek, hogy mit szabad és mit nem szabad tenniük, illetve azért kategorikus mert mindenkre ugyanúgy vonatkozik függetlenül attól, hogy mik a céljaik, törekvéseik. Filozófia síkon ezt tovább gondolva Kant kiterjeszti ezt az állítást minden teremtményre, aki racionálisan képes gondolkodni és szabad a maga nevében. Ezeknek az imperatívuszoknak a jelentősége abban rejlik, hogy csak ezeknek megfelelően vagyunk képesek az egyetemes jog és erkölcs szerint cselekedni. Ennek az egy parancsnak a betartásából származtatja a saját

⁸⁴Polgári szemle, 2013. (9. évf.) 3-6. sz. Samu Mihály: Az igazságosság - az alkotmányos irányítás és a társadalmi elit erkölcsi-jogi felelőssége

⁸⁵Földesi: 1983. 80.o

⁸⁶Földesi Tamás: Az igazságosság dilemmái. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983. Idézi: Hobbes: Leviathán. Magyar Helikon 1970

igazságosság elképzelését, amit sokan egyfajta arany szabályként tartanak számon. Ez az alapelv, ami már Hobbesnál is megjelenik: Csak úgy bánj másokkal, ahogy szeretnéd, hogy veled is bánjanak.⁸⁷

Az igazságosság egyik előfeltétele nála a szabadság megléte. Úgy definiálja a szabadságot, hogy az nem más, mint azoknak a törvényeknek az összesége, amelyeket magunk számára hozunk létre egy kisebb csoporttal közösen. „Kantnál az igazságosság elvei is kategorikus imperatívuszok, magatartási szabályok egy egyenlő és szabad racionális létező számára.”⁸⁸ Ennek tükrében már értehető, hogy miért gondolja úgy, hogy ha valaki nem szabad akkor nincs is meg a lehetősége az önálló döntéshozatalra, így az nem lehet se igazságos se igazságtalan.⁸⁹ Foglalkoztatja az egyéni igazságosság kérdésköre, melyet szerinte nem a jog fog biztosítani, hiszen ez nem lehet az emberi moralitás alapja, így az igazságosságé sem. A jogban azonban meg kell jelennie az igazságosságnak. Ugyanakkor az igazságosság fogalmát pontosan sosem határozta meg, hiszen úgy gondolta, hogy az empirikus világban sohasem lesz igazságosság. Értekezéseiben eljut odáig, hogy az igazságosság egy olyan, tulajdonság, ami csak Istent illet meg, és ezt az isteni igazságosságot az ember sohasem fog tudni felkutatni és megteremteni.⁹⁰

Hans Kelsen a modern jogpozitivizmus egyik meghatározó alakja abból az alap gondolatból indul ki, hogy a jog egyenlő az igazságossággal. Az emberiség örök vágya az igazság megtalálása, amit a boldogság felfedezésével azonosítanak. Ezt azonban csak a társadalomban képesek megtalálni, ezért ő a társadalmi boldogságot a társadalmi igazságosságban látja. Ez szöges ellentéte annak a kanti felfogásnak, miszerint az emberi élvezet, a boldogság megtalálása sose lehet az igazságosság keresésének az alapja.⁹¹ Úgy vélte, hogy hibás az a felvetés, hogy az igazságosság kritériumait meg lehet határozni, ezért szakít a korábbi gondolkodók elméleteivel és azt mondja, hogy elég abban kimerülnie az igazságosság kutatásának, hogy különböző módokon definiáljuk a

⁸⁷David Johnston: A Brief History of Justice https://books.google.hu/books?id=JceUFiS1OJMC&pg=PR7&hl=hu&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false 2021.10.26.

⁸⁸John Rawls: Az igazságosság elmélete. Budapest, Osiris Kiadó, 1997. 303.o

⁸⁹David Johnston: A Brief History of Justice https://books.google.hu/books?id=JceUFiS1OJMC&pg=PR7&hl=hu&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false 2021.10.26.

⁹⁰Földesi: 1983. 104.o

⁹¹Hans Kelsen: Tiszta Jogtan. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2001.105.o

tartalmát, azonban nem kell egyik lehetséges koncepció mellett sem állást foglalnunk.⁹² „Mivel tudományosan nem dönthető el, hogy mi az igazságosság, vagyis előírni, hogyan cselekedjenek az emberek, nem marad más, mint leírni, hogy mi az, amit tényleg igazságosnak tartanak, anélkül, hogy azonosítanánk magunkat valamelyik értékítéllettel.”⁹³

Az egyik legjelentősebb képviselője a nem vallási alapú abszolutista igazságosság koncepciónak *John Rawls*. „A Theory of Justice” című művében arra törekszik, hogy egy olyan igazságosság fogalmat hozzon létre a társadalom számára, ami örök érvényű és időtálló. Abból indul ki, hogy az igazságosság a legfőbb érték, nem pedig csak egy a sok közül, ez megegyezik az arisztotelészi gondolattal.⁹⁴ „Az igazságosság a társadalmi intézmények legelső értéke, ahogy az igazság a gondolatrendszeré.”⁹⁵ Egy olyan igazságos társadalmat kívánt létrehozni, aminek az alapja az általános filozófiai és etikai elvekből indul ki, ahol az emberek mind egyenlők lennének, ugyanazokkal a jogokkal és kötelességekkel rendelkeznének. Az ilyen alapokon nyugvó társadalmi szerződés tehát racionális, autonóm egyének igazságossága lenne, ahol ezen legfőbb elv is uralkodna. Ezt kizárólag egy újfajta értelemben vett társadalmi szerződéssel lehet létrehozni, ahol az egyének érdekei kölcsönösen képesek érvényesülni. Ehhez azonban meg kell határozni, hogy mit is értett Rawls igazságosság alatt. Ő nem egy elvont igazságosság fogalmat szeretett volna megalkotni, ahogy azt az eddigi gondolkodóknál láttuk, hanem a társadalmi igazságosságát.⁹⁶

Ahhoz, hogy egy társadalom igazságos legyen, különböző alapelvek meglétére van szükség. Az egyik legfontosabb, hogy „Minden személynek legyen egyenlő joga a legkiterjedtebb alapszabadságokra, feltételezve, hogy az kompatibilis mások szabadságával.”⁹⁷ Azaz az egyén éppen annyi szabadságot kapjon, amivel mások szabadságát ne korlátozza, ami valójában egy klasszikus liberális alapelv, ami magába foglalja a klasszikus liberális szabadságjogokat. Tartalmát tekintve ez a felvetés visszautal az arisztotelészi hasonlót hasonlóan különbözőt pedig különbözően kezeljünk

⁹² Földesi: 1983. 129.o

⁹³ Hans Kelsen: Tiszta Jogtan. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2001. 105.o

⁹⁴ Földesi: 1983. 138.o

⁹⁵ Földesi Tamás: Az igazságosság dilemmái. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983. Idézi: John Rawls: A Theory of Justice 3.o

⁹⁶ Földesi: 1983. 138.o

⁹⁷ Földesi Tamás: Az igazságosság dilemmái. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983. Idézi: John Rawls: A Theory of Justice 60.o

alapelve., A másik fontos kitétel, hogy „A társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségeket úgy kell megszervezni, hogy azok mindenki előnyére szolgáljanak, és mindenki számára elérhető helyzetek és pozíciók legyenek.”⁹⁸ Ez a második kritérium az igazságtalan születési előnyökből fakadó kivételezést szeretné megszüntetni a jól berendezett társadalmakban, amit Rawls szerint az államnak kell biztosítania, amit olyan eszközökkel érhet el, mint az egyenlő oktatási feltételek megteremtése vagy egy egységes minimálbér garantálása. Rawls egy olyan hipotetikus alapállapot meglétét szorgalmazza, ahol az egyének nem ismerik a társadalmi helyzetüket, mindenkit a tudatlanság fátyla vesz körül, ami az igazságosság megalapozásának az egyik eszközévé válhat. Ehhez olyan elvekben kell megállapodni, amik mindenki számára elfogadhatónak bizonyulnak függetlenül attól, hogy szerencsés helyzetbe születnek-e bele vagy sem. Az egyenlő feltételeket már a születéstől kezdve biztosítani kell mindenki számára. Ezeknek a megteremtéséhez nemcsak a státusból eredő különbségek megléte miatt van szükség, hanem mert az emberek különféle fizikai adottságokkal rendelkeznek. Ezt a felvetést már Hobbesnál is láthattuk, aki ezeket csak másodlagos jegyekként kezelte. Ezeknek az egyenlőtlenségeknek a kiküszöbölésére a megoldást a reciprocitásban látta.⁹⁹ Összességében azt mondhatjuk, hogy Rawls elképzelése elsődlegesen az egyenlőségre épül, ami, ha nem jön létre ott nem is beszélhetünk igazságos társadalomról, ez a méltányosságként felfogott igazságosság elmélete.¹⁰⁰ Az első elv nála tehát az igazságosság egyenlősége, míg a második elv az igazságos különbségé. Ahhoz, hogy a második elvhez eljuthassunk szükséges az elsőnek a teljesülése az adott társadalmon belül, tehát ez egy előkövetelménnyé válik. Ezt az alkotmányra rávetítve, csak akkor lehet az igazságos, ha már előtte alkalmazták az első elvet, és ennek megfelelően alkották meg a jogot és alkalmazzák azt.¹⁰¹ Úgy véli, hogy az igazságosság a fair magatartásokban mutatkozik meg az emberek között. „Az igazságosság, mint fairség a társadalmi kölcsönös előnyök érdekében létrejött kooperatív vállalkozás”¹⁰² Ezek szerint csak az lehet igazságos, ha

⁹⁸ Földesi Tamás: Az igazságosság dilemmái. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983. Idézi: John Rawls: A Theory of Justice 60.o

⁹⁹ Földesi: 1983. 140.o

¹⁰⁰Pogátsa Zoltán: John Rawls „Az igazságosság elmélete” - Liberális vagy szociáldemokrata <https://ujegyenloseg.hu/john-rawls-az-igazsagossag-elvelete-liberalis-vagy-szocialdemokrata/> (2019. 08. 01.)

¹⁰¹Krokovay Zsolt: Rawls az alapvető szabadságjogokról és elsőbbségükről <http://fundamentum.hu/sites/default/files/11-1-02.pdf> (2021. 06. 02.)

¹⁰² Földesi Tamás: Az igazságosság dilemmái. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983. Idézi: John Rawls: A Theory of Justice 80.o

semmiféle különbséget nem teszünk az egyének között, kivéve, ha az az esetek felemelkedését szolgálja.

Rawls a társadalmi szerződés elméletét egy magasabb elvonatkoztatási szintre emelte. Úgy vélte, hogy a modern demokratikus társadalom számára megvalósulhatónak válik egy széles körben elfogadható erkölcsi alap.

A társadalmat az egyén, mint felelős személy felől közelíti, rendszerében az egyén társadalmi szerződést köt a többi egyénnel. Együtt határozzák meg a mindenkinek jó rendszerüket, és mivel ez mindenkinek megfelelő, ezért számukra igazságos társadalmi rendszerré válik. Az egyén és a közösség számára mindig van lehetőség változtatásra, és egy jobb társadalmi szerkezetet létrehozni. A társadalom tulajdonképpen a személyek önfenntartó egyesülése, amelyeknek célja, hogy mindenkinek a javát szolgálja. Rawls egy „eredeti helyzetet” tételez, amely megállapodáson alapszik. A felek, akiket a „tudatlanság fátyla” jellemez, bármilyen helyzetben is élnek a társadalomban, jól járnak. Ezt Rawls „méltányosságként felfogott igazságosságnak” nevezi.¹⁰³

Az igazságosság nem más, mint a közösségi lét alapja, ahol az elvek biztosítják az emberek közti kölcsönös együttműködést, hiszen az emberi együttélés legfontosabb követelménye, hogy igazságos legyen. Ha nincsenek az emberek között közösen elfogadott elvek, akkor az együttműködés nem valósulhat meg. Fontos, hogy az együttműködés mindenki számára előnyös legyen. Visszanyúlva az ókori görög filozófusok elgondolásához, mely szerint társadalomban élni jobb, mint azon kívül, és ha ez így van, akkor biztosítani kell azon feltételeket, amely a közösségi élet minden résztvevője számára kedvező.

Rawls művében csak az igazságosság alapvető elveinek meghatározására vállalkozik. Ahhoz, hogy az alapvető elvek meghatározhatók legyenek, véleménye szerint két dolgot kell tisztázni. Az egyik az, hogy mit értünk „igazságosságon”, a másik az a szituáció, amely alapján vizsgáljuk az elveket. Az igazságosság elveinek kialakításának szituációjában, ideálisan olyan helyzetet kellene teremteni, ahol mindenki azonos módon és mértékben részt vesz az elvek megfogalmazásában, ekkor olyan elvekben állapodhatnak meg, amelyeket nem befolyásol a társadalmi berendezkedés, és ettől függetlenül is igazságosnak tartanak. A mindenki számára elfogadható elvek alapján az alapvető jogok mindenkit egyenlő mértékben kell, hogy megillessenek és az alapvető kötelességeket is viselni egyenlő mértékben kell mindenkinek. Vannak olyan alapvető

¹⁰³ Gyurgyák János: Az igazságosság elmélete. Budapest, Osiris kiadó, 1997. 735 o.

jogok (egyenlő szabadság), amelyet semmilyen formában nem szabad csorbítani még akkor sem, ha egyes emberek/ embercsoportok ebből kifolyólag nagyobb haszonhoz jutnának.

Rawls megkülönbözteti méltányosságként felfogott igazságosságot a haszonelvűségtől. A méltányosságként felfogott igazságosság alapján az egyenlőség abban az esetben oldható fel, ha az egyenlőtlenség mindenki számára előnyös.

Az igazságos társadalom kialakításához vissza kell térni az eredeti helyzethez, amelyben a feleket az igazságosság elveinek kialakításában nem befolyásolják. A hatékonyság elvét bővíti a méltányos esélyegyenlőség követelményével. Szerinte a tehetség megmutatkozását nem szabad, hogy akadályozza sem pozíció, sem a születési helyzet. Azonos csoport vagy réteg tagjainak ugyanolyan lehetőségekkel kell rendelkeznie, mint a vele azonos képességűeknek. Ennek biztosítása az állam feladata.¹⁰⁴

Az igazságos társadalom létrehozása úgy lehetséges, ha az ennek érdekében alkalmazott eszközök, módszere és eljárások igazságosak. Ha igazságos az eljárási rendszer, akkor igazságos lesz a végeredmény is. A társadalmi különbségek elvének tartalmát három részselvvel jellemzi. Az első a jóvátétel elve, amely alapján a nem megérdemelt egyenlőtlenségek csak akkor megengedettek, ha ez javítja a hátrányban lévő helyzetűek várakozásait.

A születéssel szerzett előnyökből származó haszonhúzás csak akkor megengedhető, ha ezért cserébe előnyöket osztunk meg azokkal, akik ezekből önhibájukon kívül részesedni nem tudnak.

A második részselv a kölcsönös előnyök elve, mely alapján helyes megengedni, hogy jobb helyzetben lévő személyek ebből a helyzetből hasznot húzzanak akkor, amikor előnyösebb helyzetet teremtenek a náluk rosszabb helyzetben lévők számára.

A harmadik részselv a testvériség elve, mely szerint csak akkor méltányos előnyeink növelése, ha ez valamilyen mértékben a kevésbé kedvező helyzetűek számára is kedvező lehet. Az igazságosság egyénekre vonatkozó elve azt jelenti, hogy egy intézményben csak akkor szabad hasznot húzni mások együttműködéséből, ha mi magunk is a közös munkából kivesszük a részünket, az intézmény szabályai által meghatározott mértékben. Nem igazságos mások erőfeszítéséből hasznot húzni úgy, hogy mi magunk mások hasznához nem járultunk volna hozzá. Rawls szerint az embereknek teljesíteniük kell

¹⁰⁴ Tóth J. Zoltán: John Rawls igazságosság elmélete (Recenzió) Jogelméleti Szemle, 2005/1.

mind a kötelezettségeiket, mind a természetes kötelezettségeiket. Még a kötelezettség az önkéntes vállalást jelenti, addig a természetes kötelezések mindenkit akaratuktól függetlenül köteleznek. Aki valamilyen intézményben részt kíván venni, annak vannak kötelezettségei. Például egy bírónak az, hogy pártatlanul és elfogadóan ítéltessen. Természetes kötelességünk pedig az mindenkivel szemben, hogy segítsünk a bajbajutottakon, és hogy ne okozzunk kárt másoknak. Azok a cselekedetek, amelyek se nem a kötelezettség, se nem a természetes kötelezettség kategóriájába tartoznak, azok lesznek az úgynevezett „megengedett dolgok”. Ide tartoznak azok a cselekedetek, amelyeket egy ember akkor is megtesz, amikor ezt tőle senki se várja.

Az igazságosság meghatározott körülményeit tárja fel és ezt “az emberi együttműködés lehetséges és szükséges feltételeinek együtteseként” jellemzi. Számára ez egy olyan feltétel, amely szükségesség teszi az emberi társadalom létrejöttét. Az igazságosság körülményeinek két fajtáját taglalja. Az objektív körülmények azok, ahová a társadalmi együttműködés természeti feltételei tartoznak. A szubjektív körülmények pedig, ahol a felek hasonló szükségletekkel és érdekekkel rendelkeznek.

Az igazságosság különböző felfogásaiban mindenképpen szerepelnie kell egy olyan kikötésnek, amely mindenki által elfogadható. Ez akkor érvényesül, ha a kikötés egyetemesen alkalmazható, nyilvános és végleges. Rawls az önzés elvét kizárja. Szerinte az észszerű cél akkor elérhető, ha a felek minél nagyobb mértékben rendelkeznek alapvető jogokkal, tehát a felek számára az a cél, hogy az alapvető jogokból minél többet kapjanak. Fontos, a legrosszabb eredmény elkerülése. Eredeti helyzetben, azt az elvet kell választani, amelyik kielégítő, azaz igazságos. Ezek az elvek lesznek azok, amelyeket mindenki be fog tartani. Az igazságosság elveiben való megegyezést senkinek sem lesz érdeke, hogy felbontsa, ugyanis ezek az elvek garantálnak az előnyökből egy meghatározott szintű minimumot.

A mű második része az igazságosság elveinek tartalmi kifejtése. Ez több lépcsős folyamatban íródik le. Az első szakaszt az eredeti helyzet jelenti. Itt a felek csak az általános tényeket ismerik. A második szakaszban kerül sor az egyenlő szabadság elvének kialakítására. Ezután történik meg a törvényhozásra vonatkozó általános szabályok és eljárások kialakítása. Végül a negyedik szakaszban az előző szakaszokban kialakított szabályok alkalmazására kerül sor. Itt már az elvek érvényesülése történik meg.

A társadalmi berendezkedés kialakításában alapvető követelmény az egyenlő szabadság elve.

A szabadság előnyben részesítése a szabadság egésze vonatkozásában kell, hogy életre keljen. Korlátozni a szabadságot, csak magának a szabadságnak az érdekében tehető meg. Az egyenlő szabadság elvének konkrét tartalma magában foglalja az egyenlő lelkiismereti és gondolatszabadságot, az egyenlő politikai szabadságot és az egyenlő személyi szabadságot. Az egyenlő lelkiismereti szabadság olyan követelményeket tartalmaz, amelyeket a felek valamikor az eredeti helyzetben közösen választottak ki. Az egyenlő politikai szabadságot biztosító alkotmány létrehozásában mindenkinek egyenlő joga van részt venni, de a többség soha nem fogadhat el olyan rendelkezéseket, amelyek, igazságtalanok lennének és a kisebbség méltányos érdekeit sértenék.

Az egyenlő személyi szabadság nem más, mint „ésszerűen gondolkodó személynek szóló szabályok rendszere”. Mivel ezeket az elveket a felek az eredeti helyzetben fogadták el, ezért elfogulatlan szabályok lesznek, és azáltal jön létre a jogállamiság, hogy ezeket a szabályokat elfogulatlanul is alkalmazzák. Az előzőekben felsorolt szabadságok mindenkinek felett állnak, követelményeik minden mást megelőznek.

Rawls tulajdonosi demokráciát feltételez. Az elmélet olyan gazdasági rendszerből indul ki, ahol a tőke és magántulajdon megengedett. A kormányzat feladata az erőforrások elosztása, a stabilizáció, jövedelemelosztás, valamint a helyes szociálpolitika. Első lépésnek a jogi-politika háttérintézmények kialakítását tartja, ezzel biztosítva a szabadpiaci versenyt. Ezután szükséges a munkalehetőségek biztosítása mindazok számára, aki dolgozni szeretne. A jövedelem elosztó ágazat feladata, hogy az elosztás igazságosságát megőrizze, míg a szociálpolitikai ágazat az emberi szükségletek alapján próbálja biztosítani minden ember számára a jólét egy szintjét. Ezek az ágazatok külön-külön nem képesek arra, hogy biztosítsák az igazságos elosztást.

Az igazságosság az egyének kötelezettségeire és természetes kötelességeire is kiterjed. Rawls a kötelességek közül legfontosabbnak az igazságos intézmények támogatását, a kölcsönös segítségnyújtásnak és a tiszteletnek a kötelességét tartotta. Az igazságos intézmény léte azért fontos, mert így képes minden ember egy igazságos intézménynek engedelmeskedni. Az a társadalom élhető, ahol minden ember megadja másoknak az őt megillető tiszteletet, és amely minden polgára részére biztosítja az önbecsülést. A biztonságérzet abból fakad, hogy baj esetén számíthatunk mások segítségére. Természetesen ez azt feltételezi, hogyha a szükség azt hozza, mi ugyanúgy segítséget nyújtunk. Tudunk, kell, hogy a kötelezettségek közvetlenül a méltányosság elvéből származnak, és akkor keletkeznek, ha valamely személy valamilyen intézményben folytat tevékenységet. Élvezi annak az intézménynek az előnyeit, ugyanakkor a szabályait is

betartja. Ez a kapcsolati viszony az együttműködésen alapul, mivel biztosítja az együttműködés lehetőségét, ezért magában hordozza az ígéret szabályát, amely előnyös mindenki számára. Rawls szerint az ígéretek betartásának kötelessége a hűség erkölcsi elvén nyugszik. Ha a jog és az igazságosság kapcsolatában az elsőbbséget vizsgálja, akkor az igazságosságnak juttat előnyt. Vallja, hogy az erkölcs megelőzi a jogot, azonban alapvető kötelesség az igazságtalan törvények betartása is. Méltánytalan lenne az, hogy az igazságosság szabály adta előnyöket élvezük, de az igazságtalan szabályok alól kibújunk, azok igazságtalanságára hivatkozva. Az alkotmány az igazságosság elveivel összhangban került megalkotásra. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az igazságosság tökéletesen valósul meg benne, hiszen többségi szabály szerint a többség alkotta. Elfogadható ezért, hogy csak az igazságosság akadályai kerülnek megállapítására. Felállítható egy olyan elv, amely kismértékű mozgásteret biztosít a többségi döntés részére. Ez a politikai egyezség elve. Mit lehet tenni akkor, ha a többség részéről olyan törvény kerül elfogadásra, amely ezeken a határokon kívül esik? Rawls véleménye alapján akkor ezeket a rendelkezéseket nem vagyunk kötelesek betartani, mert ebben az esetben az igazságosság iránti kötelezettségünk összeütközésbe kerül a törvény betartására vonatkozó kötelességünkkel. Mivel az igazságosság az elsődleges kötelességünk, ezért megtagadhatjuk a rendelkezéseket. Ennek formája a polgári engedetlenség. A polgári engedetlenségnek egy nagyjából igazságos társadalomban az a szerepe „hogy megakadályozza az elfogadhatónál és elviselhetőnél nagyobb igazságtalanságok kialakulását, illetve, hogy a kialakult ilyen igazságtalanságok megszüntetését erőszakmentes, de határozott eszközökkel elérje”

A műből kitűnik, hogy három lépésben jutathatunk el a jó meghatározásához. Első lépésben azt kell definiálni, hogy egy dolog önmagában mikor jó. A második lépés az lesz, hogy ez a jó dolog meghatározott személy számára mely feltételek mellett lesz jó. Az utolsó, azaz a harmadik lépésben azt kell már tudnunk, hogy egy személy észszerű életcélját figyelembe véve mikor jó számára egy adott dolog. Maga az adott dolog akkor jó, ha rendelkezik mindazon tulajdonságokkal, amiket észszerűen elvárhatunk tőle. Meghatározott személy számára akkor válik jóvá, ha rendelkezik azon tulajdonságokkal is, amelyek az adott személy számára jó, azaz akkor már az adott személy speciális nézőpontjából értékelve jó. Ha ez az értékelés kiegészül egy észszerű életcéllal, akkor e plusz tulajdonsága miatt az egyénnek már észszerű is lesz ezt akarnia.

Rawls szerint csak egy jól berendezett társadalomban alakul ki az igazságérzet. Ez azt jelenti, hogy mindenki tudja, hogy mik az igazságosság elvei és ez mindenki számára

elfogadott. A jól berendezett társadalomban az igazságosság elvei nem változnak (biztosak), ennek előfeltétele az igazságérzet kialakulása. Az emberekben az igazságérzet, amely a társadalmi stabilitáshoz nélkülözhetetlen -Rawls szerint- három lépcsőben történik meg. Az emberek erkölcsi fejlődésének folyamata során először a tekintély erkölcs jelenik meg. Ez a kisgyermekkorra jellemző, amikor a gyermek még önként követi az előírásokat, hiszen a szeretet és a bizalom jellemzik, melyet a szülei iránt érez. Nem kérdőjelezi meg a szabályokat, mert a szülők is betartják ezeket. A társulás erkölcsje jelenti az erkölcsi fejlődés következő szakaszát. Miután a gyermek eléri a megfelelő kort, egyre több különböző csoport tagjává válik. (például bölcsőde, óvoda, iskola) A gyermekekre, mint csoporttagra bizonyos normák és kötelezettségek vonatkoznak. A gyermek- mivel szereti és elfogadja ezt a csoportot- törekszik arra, hogy őt elfogadják, és ezért követni fogja a csoport érdekeit képviselő normákat. Így tanulja meg, hogy adott szerepekben mi a helyes viselkedés.

Ha egy nemzetről vagy egy országról beszélünk, akkor a társulás erkölcsje átmenetet képez az elvek erkölcséhez. Ezen összetett társulásoknál átfogó jellegű erkölcsi elvekről van már szó. Az elvek követésének érzete, azáltal alakul ki a tagok között, hogy érzékelik a csoportnorma ésszerűségét.

Folyamatosan, spontán módon alakul ki bennük az elvek erkölcsje és az igazságérzet. Az igazságérzet megmutatkozik abban, hogy egy ilyen társulás tagjai hozzájárulnak egy igazságos intézmény létrehozásához, fenntartásához.

„Az első törvény: ha adottnak vesszük, hogy a családi intézmények igazságosak, hogy a szülők szeretik a gyerekeiket, s hogy a róla való gondoskodás során ez jól láthatóan ki is fejezik, akkor a gyerek az egyértelmű szeretetet felismerve viszonzszereti őket. A második törvény: ha adottnak vesszük, hogy az első törvény szerinti kötődések létrejöttével már kialakult a mások iránti érzés képessége, hogy a társadalmi berendezkedés igazságos, s hogy ez köztudott, akkor látva mások nyilvánvaló szándékát köteleességeik és kötelezettségeik teljesítésére, illetve a helyzetüknek megfelelő eszmények szerint megfelelő életre, az ember kifejleszti a barátság kötelekeit és a bizalom érzését. A harmadik törvény: ha adottnak vesszük, hogy az emberben az első két törvény szerinti kötődések megteremtése során már kialakult a mások iránti érzés képessége, hogy a társadalom intézményei igazságosak, s hogy ez köztudott, akkor felismerve, hogy

számára és mindazok számára, akikkel törődik, a berendezkedés kedvező, kialakul benne az annak megfelelő igazságérzet.”¹⁰⁵

Rawls nézete alapján értelmünk útján jön létre igazságérzetünk, azáltal, hogy az igazságosság elveinek kölcsönös elfogadása előnyös mindenki számára. Az együttműködési rendszer akkor bomlik fel, ha az emberek egy része már nem igazodik az igazságosság elveihez. A társadalmi rendszer stabilitása pedig akkor történik majd meg, ha a társadalom tagjait kölcsönösen vezérlik az igazságosság elvei.¹⁰⁶

Az igazságosság előbbi magyarázataihoz kapcsolódtak a modern igazságelméletek; a megannyi megközelítés közül kiemelhető az utilitarizmus, amelynek uralkodó nézőpontja, hogy az igazságosság mércéje a hasznosságon alapul. A jogfilozófiai elemzésekben többen is hangsúlyozzák: a hasonlókat kezeld hasonlóan, egyenlően az egyenlőkkel kell bánni, a különbözőket pedig különbözően értékelni: Az igazságosság „azt jelenti, hogy személyre tekintet nélkül ítélj, s mindenkit azonos mércével mérj.”¹⁰⁷

A jogalkalmazás területén rendszeresen használjuk a logikai következtetést, mint jogszabályértelmezési módszert. Így nevezzük azt a gondolkodási folyamatot, amelynek során bizonyos állításokból, úgynevezett premisszákból (feltételekből) következtetünk valamilyen állítás, úgynevezett konklúzió (zárótétel) igazságára. Helyes következtetésről beszélünk, minden olyan esetben, amikor a feltételek logikai értéke igaz, akkor a konklúzió logikai értéke is igaz.¹⁰⁸ Világosan kell látni azt is, hogy a logika feladata nem a premisszák igazságának, hanem a premisszák és a konklúzió viszonyának a tényleges vizsgálata.

A logika arról tesz megállapításokat, hogy a premisszák igazsága hogyan függ össze a konklúzió igazságával. Egy következtetés a sémája alapján érvényes, miközben a benne szereplő állítások lehetnek igazak, illetve hamisak is. Az érvényesség a premisszák és a konklúzió igazsága között állapít meg kapcsolatot, egy megkötést mégis jelent a premisszák és a konklúzió igazságára vonatkozóan. „Az érvelés érvényes, ha a premisszák igazsága esetén a konklúzió mindig igaz. Vagyis érvényes érvelés igaz

¹⁰⁵ Tóth J. Zoltán: John Rawls igazságosság elmélete <http://jesz.ajk.elte.hu/tothj212.html>

¹⁰⁶ Tóth J. Zoltán: John Rawls igazságosság elmélete <http://jesz.ajk.elte.hu/tothj212.html> (2022. 01. 16).

¹⁰⁷ Polgári szemle, 2013. (9. évf.) 3-6. sz. Samu Mihály: Az igazságosság - az alkotmányos irányítás és a társadalmi elit erkölcsi-jogi felelőssége

¹⁰⁸ A logika elemei: Bóta László (2011) Eszterházy Károly Főiskola

https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0005_23_logika_elemei_scorm_06/632_a_kveteztets.html (2018. november 8.)

premissák esetén nem vezethet hamis konklúzióhoz."¹⁰⁹ Véleményem szerint ez a tisztességes eljárás követelményének megvalósulásához elengedhetetlen.

¹⁰⁹ Margitay Tihamér: Az érvelés mestersége Typotex Kiadó (2014) 5.5. Igazság, érvényesség, helytállóság

2.2.2.4. A jog és az erkölcs viszonya

A tisztességes eljárás, mint jogállami követelmény, álláspontom szerint egyfajta erkölcsi kötelezettséget is hordoz magában.

A jog és az erkölcs viszonyát alapvetően két dimenzióban szokás tárgyalni.

Az egyik szerint a jog és az erkölcs két jól elkülöníthető normarendszer, ugyanakkor szokás vizsgálni, hogy egyik a másikra milyen mértékben támaszkodik, mennyire áll a jog mögött az erkölcs, vagy mennyiben jogi természetű az erkölcs.

A másik a jogot eszköznek tekinti, és a feltételezi a jogalkotó erkölcsi racionalitásának meglétét, valamint azt is feltételezi, hogy a jognak rejtett szándéka nincsen; bízik a címzett saját erkölcsi integritásában is.¹¹⁰

A címzett joghoz való erkölcsi viszonyának mértéke függ attól, hogy a szemében mennyire hiteles a jogalkotó, valamint a jogalkalmazó. Amennyiben a címzett képes a tevékenységükkel azonosulni, külső erkölcsi hitelük van a címzett szemében. Ez feltételezi, hogy a morális felfogásuk az adott kérdésben azonos. Belső erkölcsi hitele akkor van a jogalkotónak, illetve a jogalkalmazónak, ha az erkölcsi értékek eltérése ellenére a címzett képes az erkölcsi értéket meglátni a jogalkotó munkájában, még akkor is, ha a saját értékeivel nem egyezik. Alapvetően azt mondhatjuk, hogy minél nagyobb a jog és a társadalom erkölcsi rendjének egybeesése, annál szilárdabb a jogrend érvényesülésének alapja.¹¹¹

A jogalkotótól elvárható, hogy a belső erkölcsi hitel megszerzésére törekedjen. *Lon L. Fuller a „Morality of Law”* című munkájában úgy fogalmaz, hogy a jogrendszer szabályaival céltudatosan irányítása alá vonja az emberi viselkedést. Fuller szerint a jogrendszerben a procedurális célokat is célként kell elismerni, azért, hogy ne alkalmazhasson önkényesen kényszert. A jog belső erkölcsiségének szabályait a következőképpen fogalmazza meg: *„A jognak a) általánosnak kell lennie, amely a partikuláris törekvéseket vezéri; b) szabályait ismertetni kell a közösséggel, vagy legalábbis azokkal, akiknek szólnak; c) szabályainak -a legtöbb esetben – inkább jövőre irányulónak kell lennie mint visszahatónak; d) világosnak kell lenniük és könnyen felfoghatónak; e) nem lehetnek inkonzisztensek és f) nem kívánhatnak lehetetlent; g) az észszerűség határain belül szilárdnak kell lenniük, azaz nem változhatnak túl gyakran, s*

¹¹⁰Varga Csaba: A jog társadalomelmélete felé, Budapest 2005. Szent István Társulat 232. o.

¹¹¹Varga Csaba, 236.o.

végül; h) megfelelésnek kell lenni a kihirdetett szabályok és a tényleges alkalmazásuk között.”¹¹²

Fuller bírálói szerint ezen elvek az erkölcsiséggel különösebb összefüggést nem mutatnak, ugyanakkor az általa sugalmazott másik felvetés, hogy a „törvényesség elveinek” kell tekinteni az általa megfogalmazott szabályokat, egyetértésre lett angolszász bírálói között.¹¹³

Varga Csaba véleménye szerint a Fuller által lefektetett szabályok nem lehetnek sem az erkölcsiség sem a törvényesség elvei, ugyanakkor a jogalkotás szakmai elveiként, technológiai szabályokként vagy feltételekként tud rájuk tekinteni. A jog belső erkölcsi hiteleként leírt jellemzőre, a jog belső erkölcsiségeként utal.¹¹⁴

Fuller a törvényesség elve és az erkölcsi értékek kapcsolata mellett további érvet hoz fel: a jogalkotó és az állampolgár hallgatólagos megegyezésén, az állampolgár tisztában lehet azzal, mely normákat kell követnie, mi alkalmazható a magatartására. A felsorolt elvek betartásával erős és igazságos jogrendet lehet létrehozni, míg véleménye szerint a kormányzat legitimitációját és az erkölcsi bázisát lerombolja az elvek megsértése.¹¹⁵

A jog belső erkölcsisége nem feltétele a jognak, a jogalkotó elvileg szabadon dönthet arról, hogy milyen magatartáshoz milyen jogkövetkezményt kapcsol, mégis a jog tartósan nem kerülhet szembe más normákkal és értékekkel, mert különben fennáll a veszélye a jogkövető magatartás gyengülésének és a jog által védeni kívánt társadalmi értékeket nem lesz képes megfelelő erővel védeni. A jog és az erkölcsiség viszonya eredményeképpen egy optimális egyensúlyi állapotra kell törekedni, a jogot a társadalom számára igazolhatóan kell alkalmazni, megfelelő morális háttérrel. Ha az egyensúly felborul és az állam látszatszabályozásokhoz, érték közömbös eszközválasztáshoz fordul, csökken a jogkövetés és a növekvő állami beavatkozás igénye merül fel. A helyzet feloldásához az vezet, ha a jog mindenkor a belső erkölcsiségét, moralitását megtartva igyekszik szabályozni.¹¹⁶

Bibó István a jog, az erkölcs és a politika összekapcsolódásáról igen tiszta véleménnyel rendelkezett, a jog és az erkölcs szétválaszthatatlanságát többször is hangsúlyozta. Úgy

¹¹²Visegrády Antal: Angolszász jog és politika. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1999. 33.o.

¹¹³ Varga Csaba, 2005. 235. o.

¹¹⁴ Varga Csaba, 2005. 238.o.

¹¹⁵ Visegrády Antal, 1999. 33.o.

¹¹⁶Varga Csaba, 2005. 241.o.

gondolta, hogy az erkölcsi szempontok figyelembevétele a jogértelmezés során nem jelentheti a jog és az erkölcs keveredését, mert a jog hatással van a társadalom erkölcsi helyzetére, azonban ettől még nem válhat erkölcsi fórummá.¹¹⁷

A jog és az erkölcs szükségszerű kapcsolata mellett érvelt Herbert *Hart* is.¹¹⁸ Úgy gondolta, hogy az oksági viszony vizsgálata meglehetősen egyoldalú, ugyanis általában azt vizsgálják, hogyan hatott az erkölcs a jogra, a fordítottját viszont, hogy a jog hatott-e az erkölcsre, és ha igen milyen módon nem szokták annyiszor elővenni. Felhívja a figyelmet arra, hogy a jog és az erkölcs szabályai között sok az átfedés, ugyanakkor arra nem ad egyértelmű választ, hogy a jog és az erkölcs területén használt azonos fogalmak azonos tartalommal telítettek-e a két területen. Felveti a jog erkölcsi bírálatának lehetőségét, vagy a jogszabály érvényessége kizárja-e az erkölcsi bírálatát és ez által nem is utasítható el erkölcsi okokból?¹¹⁹ Úgy véli, hogy bizonyos társadalmak joga az erkölcsök előtt járhat, de alapvetően a jog az erkölcsi értékek mentén áll fel, annak változásait követi.

Jacques Leclercq szerint a jog és az erkölcs egymástól teljesen elkülönülnek, mert az erkölcs az egyén magatartásával foglalkozik, míg a jog feladata főként a társadalomszervezés, ezért véleménye szerint inkább a közösségre koncentrál. Úgy gondolja, hogy a jogszabályok követése, nem azok erkölcsi alapjára, tartalmára vezethető vissza, hanem az engedelmségre.¹²⁰

A jogi normák és rajtuk keresztül a jogi gondolkodás tudatosan elsajátítható, hiszen a forrásai egyértelműek. Az erkölcsi normák társadalmi szabályok, viselkedési formák és magatartási szabály¹²¹ de elsajátításuk nem igényel tudatosságot és filozófusok körében sincs megállapodás eredetükről. Gondolkodásunkat kétségtelenül meghatározza, ezért az erkölcs és a jog viszonyának tárgyalása mellett érdemes kitérni arra, hogyan válik belső meggyőződéssé az erkölcsi gondolkodás.

Jean Piaget a fejlődéslélektan úttörője vázolta fel először az erkölcsi gondolkodás kialakulásának menetét, amely kisgyerekkorban (2-6 éves korig) még kívülről érkező

¹¹⁷ Karácsony András: *Jogfilozófia és társadalomelmélet*, Budapest, 2000. Pallas Stúdió-Attraktor Kft. 95.o.

¹¹⁸ H.L.A. Hart: *A jog fogalma*. Budapest, Osiris Kiadó, 1995. 184.o.

¹¹⁹ H.L.A. Hart: *Jog, szabadság, erkölcs*. Budapest, Osiris Kiadó, 1999. 16.o.

¹²⁰ Varga Csaba: *Jogi elméletek, jogi kultúrák*, Budapest, 1994. 62.o.

¹²¹ Bihary Mihály, Pokol Béla: *Politológia - A politika és a modern állam. Pártok és Nemzeti Tankönyvkiadó*, 2013 176. o

parancs, amibe a gyerekeknek nincs beleszólása, mert nem kérdőjelez meg semmi. A következő szakaszban (6-12 éves korig) a gyerek elsajátítja az úgy nevezett szabályjátékot, vagyis a társadalmi együttélés szabályainak közös megegyezésen alapuló, betartandó, de közös megegyezéssel bármikor módosítható szabályrendszerét. 12 és 19 éves kor között elég érett arra, hogy megismerje a törvény mindkét oldalát, vagyis azt, hogy hogyan büntetik meg, azt, aki megszegi és jutalmazza meg azt, aki betartja. Piaget elméletében kifejti, hogy a moralitást nem kell a gyermekeknek külön összpontosítással elsajátítani, az a kognitív fejlődésük a része.¹²²

Piaget sokan bírálták, hogy kísérleti pszichológusként kis elemszámú mintán végzett vizsgálataiból általánosított, azonban az elméletét később kibővítő Kohlberg részben őt igazolta. Kohlberg szerint az erkölcsi gondolkodás kialakulásában nem pusztán a kognitív fejlődésnek, hanem a szociális tapasztalatok szerzésének is fontos szerepe van. A fejlődés kezdeti szakaszában az erkölcsi ítélet a gyermek saját vágyából és a közvetlen fizikai élményekből indul ki. Engedelmességét a tekintély hatalma és a büntetéstől való félelem váltja ki, mert nem képes arra, hogy felismerje, mások érdekei a sajátjaitól különböznek, a tekintélyszemély és a saját szükségletei gyakran mosódnak össze a fejében. Később a gyermek már képes belátni, hogy másoknak is vannak szükségleteik, de azokat a sajátja elé helyezni nem tudja tíz éves kora előtt. Megközelítőleg 12 éves korára szerinte a gyermekeknek igényük van arra, hogy a közelállók számára pozitív képet alakítsanak ki magukról. Fontosnak tartják, hogy törődjenek másokkal, jó szándékúak legyenek, nem csak mások, hanem a maguk szemében is. 14 éves kortól fokozatosan a társas közeg alakítja a fejlődést, majd a társadalmi elvárások és annak a vágya, hogy a tömegből ne lógjon ki, az egyéni szükségleteket a rendszerben elfoglalt helyük alapján mérlegeli.

Az erkölcsi fejlődés utolsó szakasza, pedig amikor társadalmi szerződés jön létre és az erkölcs egyetemes erkölcsi elvek szintjén jelenik meg, amelyek iránt minden egyén elköteleződik. Az értékeket és a jogokat ezen a ponton már nem tekintik viszonylagosnak, hanem a többségi véleménytől függetlenül, minden társadalomban alkalmazandó egyetemes erkölcsi elvként tekintenek rá.

Kohlberg a jogot a társadalmi szerződésből eredezteti, ugyanakkor azt állítja, hogy amennyiben az erkölcsi elvekkel, amiken alapulnia kellene ellentétesek, akkor az egyén az erkölcsi elveket fogja követni, mert azok az „igazságosság egyetemes elvei”. A fejlődés legvégső szakaszában az egyetemes erkölcsi elvek racionalitásába vetett hitről és az

¹²² Jonathan Haidt: *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion* 2012. 20.o.

irántuk létrejövő elkötelezettségből eredezteti az erkölcsi gondolkodást. 14 éves kortól kognitívan elég fejlett mindenki ahhoz, hogy az erkölcsi gondolkodása teljesen kifejlődjön, azonban Kohlberg felnőtt kísérleti alanyain azt tapasztalta, hogy kevesebb, mint 10% rendelkezik a legmagasabb fejlettségi szinttel. Kohlberg modelljének alapja tehát az, hogy az erkölcsi gondolkodás fejlődése hat különböző fejlődési szakasszal rendelkezik, de nem mindenki ugyanabban a korban jut el egy adott szakaszra, sőt vannak, akik nem is jutnak el a végső két szakaszba egyáltalán.¹²³

Az erkölcsöt és a jogot tehát ősidőktől fogva két önálló szabályrendszernek tekintik, ahol mindegyiknek megvan a maga funkciója, eszközszerkezete. A céljaik azonban nem állnak távol egymástól, a két normarendszer szorosan kapcsolódik egymáshoz.

Szophoklész *Antigoné* című drámája is a jog és az erkölcs között húzódó sajátos diszkrépanciára épül.

Kreón nem engedi eltemetni az elesett ellenséget, mert a jog eltérően ítéli meg a város védőit és a városra támadókat. míg *Antigoné* a halottak illő eltemetésének örök emberi parancsára hivatkozik, hogy eltemethesse testvérét.

Vitathatatlan tény, hogy a jog és az igazságosság nem azonos jelentéstartalommal bíró fogalmak, de ez nem jelenti azt, hogy minden jogi norma igazságtalan.

A jogi normák döntő többsége kiállja az erkölcsi szempontú vizsgálat próbáját. A jogi és etikai normák tartalmi rokonságban állnak egymással, sokszor azonos tartalmúak. A jogi és erkölcsi normák tartalmi rokonsága segíti a másik normarendszer elfogadását, optimális esetben az azzal való azonosulást. Hosszú távon nem tartható fenn egy olyan jogrendszer, amely nélkülözi a társadalom általi elfogadottságot.

Miskolczi Bodnár Péter szerint a tisztesség az a fogalom, amely kapcsolatot teremt jog és erkölcs között¹²⁴. A tisztességtelen magatartás lényegét tekintve erkölcstelen magatartás, jog pedig tiltja a tisztességtelen magatartásokat, követelményként írja elő a tisztességes magatartást.

¹²³ Lawrence Kohlberg: Az igazságosságra vonatkozó ítéletek hat szakasza. In: Bernáth László & Solymosi Katalin (szerk.): Fejlődéslélektani olvasókönyv 199-219.o. Budapest, Tertia Kiadó. 1997. 199-219.o.

¹²⁴ Miskolczi Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata <https://polgariszemle.hu/archivum/99-2015-december-11-efolyam-4-6-szam/a-karoli-gaspar-reformatus-egyetem-tudomanyos-muhelyebol/688-az-erkoelcs-es-a-jog-szoros-kapcsolata> (2017. 08. 02.)

A polgári jog is fontos alapelvként írja elő a jóhiszeműséget és a tisztességet, valamint tiltja a tisztességtelen általános szerződési feltételek alkalmazását.

A fogyasztóvédelem tiltja a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokat. Az eljárásjogok tiltják a tisztességtelen eljárásokat. Számos jogszabály említi az üzleti tisztességet, mint zsinórmértéket. A versenyjog is alapelvként tiltja a verseny tisztességtelen folytatását, és számos konkrét tilalmat ír elő a hitelképesség csorbításán, az üzleti titok megsértésén, a jellegbitorláson át a bojkottig és az árverés tisztaságának megsértéséig.

A jog a tisztességre utalással egyrészt beemeli a morál normáinak egy részét a jogba, másrészt tágabb mozgásteret biztosít a jogalkalmazónak.

A jogi és erkölcsi normák közötti legnagyobb különbség az állami eszközökkel való kikényszeríthetőség megléte vagy annak hiánya.

A jogkövetés, mint a hatályos jogszabályok realizálódásának egyik módja gyakran önkéntesen, belső erkölcsi megfontolásból történik, azért, mert az állampolgár azonosul a jogszabály által lefektetett értékekkel és jogi szabályozás nélkül is azt a magatartást tanúsítaná, amit a jogszabály előír.

A jogalkotók tisztában vannak ezzel, azok a jogszabályok, amelyek egybevágnek (vagy legalábbis közel állnak) a címzettek erkölcsi értékítéletével nagyobb valószínűséggel találhatnak követésre a társadalomban, ami pedig azt eredményezi, hogy nagyobb valószínűséggel lesznek hatékonyak, vagyis képesek arra, hogy elérjék a jogalkotó által kitűzött célokat. Hosszú távon nem tartható fenn egy olyan jogrendszer, amely jogszabályai nélkülözik a társadalom legitimitását.¹²⁵

Összességében kijelenthető, hogy az erkölcs és a jog bizonyos mértékben szétválasztható, de a jog fundamentuma mégiscsak az erkölcs, ahogy Aquinói Szent Tamás fogalmazott „az örök erkölcsi törvénybe ütköző szabály olyan, mint a hamis pénz”.¹²⁶

¹²⁵ Miskolczi Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata <https://polgariszemle.hu/archivum/99-2015-december-11-evfolyam-4-6-szam/a-karoli-gaspar-reformatus-egyetem-tudomanyos-muhelyebol/688-az-erkoelcs-es-a-jog-szoros-kapcsolata> (2017. 08. 02.)

¹²⁶ <https://www.jogiforum.hu/cikk/2019/11/05/erkolcs-es-jog-miota-nem-egy-szisztema/> (2020. 01. 15.)

III. A tisztességes eljáráshoz való jog hazai szabályozása

3.1. Nemzetközi kitekintés

A „fair trial”, avagy a tisztességes tárgyalás, eljárás az amerikai jogból került át más jogrendszerekbe és vált a nemzetközi jog részévé. Univerzális szinten történő megjelenése a II. világháború utáni időszakra tehető.

Több nemzetközi jogforrás is tartalmazza, például az ENSZ Közgyűlése által megalkotott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (PPJNE), az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (EJENY) és az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE).

A magyar országgyűlés az 1993. évi XXXI. törvénnyel tette a belső jog részévé.¹²⁷

Az EJEE 6. cikkének (1) bekezdése mind a polgári, mind a büntető eljárásokban elvként kezeli, tisztességes tárgyaláshoz való jog elnevezéssel.

„1. Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően. Az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, a tárgyalóterembe történő belépést azonban meg lehet tiltani a sajtónak és a közönségnek a tárgyalás teljes időtartamára vagy egy részére annyiban, amennyiben egy demokratikus társadalomban ez az erkölcsök, a közrend, illetőleg a nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha e korlátozás kiskorúak érdekei, vagy az eljárásban résztvevő felek magánéletének védelme szempontjából szükséges, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné.”¹²⁸

Az EJEE-t elfogadó (részes) államok kötelezettséget vállaltak arra, hogy tiszteletben tartják eme követelményt, és erre tekintettel lesznek az igazságszolgáltatás gyakorlása során.

Így az idézett rendelkezéssel összhangban Magyarország Alaptörvénye, a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény, a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény, valamint a 2011. évi CLXI., a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló törvény is deklarálja ezt a jogot.

Korábbi Alkotmányunk 1949-es eredeti szövegében a bíróság előtti egyenlőség elvét csak részben, a tisztességes eljáráshoz való jogot pedig még egyáltalán nem találhattuk. Ennek

¹²⁷ Pócza Róbert: Bírói aktivizmus helyett tisztességes eljárást! In: Magyar Jog 2007/4. sz. 223.o.

¹²⁸ Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk (1. bekezdés)

magyarázata kereshető egyrészt az akkori politikai berendezkedésben, másrészt abban, hogy nemzetközi szinten az 1950-es Római Egyezmény tette általános alapelvvé.¹²⁹

A korábbi Alkotmány 57. § (1) bekezdésének szabályozását az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény alakította ki, amellyel a tisztességes eljárásról való jog és a bíróság előtti egyenlőség alapelve először alkotmányos szintre emelkedett hazánkban. A jogalkotó az erre vonatkozó szabályokat az Alkotmány XII. Fejezetébe foglalta, amely az alapvető jogokat és kötelezettségeket tartalmazta.

Az Alaptörvény két helyen is rögzíti a tisztességes eljárásról való jogot. Egyrészt az Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdése általánosságban, minden hatóság vonatkozásában határoz meg garanciákat. *„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyeit a hatóságok részleghajlás nélkül, tisztességes módon és ésszerű határidőn belül intézzék.”*¹³⁰

Ezt követően a XXVIII. cikkben foglalkozik azon igazságszolgáltatási alapelvekkel, amelyek főként a büntetőjog területén érvényesülnek. Ezen a helyen le lehet fel az egyes tartalmi elemei (mint a független és pártatlan bíróság, a tisztességes és nyilvános tárgyalás, vagy az ésszerű határidő) is.

A tisztességes eljárásról való jog napjainkban szinte már szuperelvnek, vezérelvnek minősül, egy olyan összetett jogról van szó, amely több kardinális elvből áll, amely alapjogok önmagukban is kiemelkedő jelentőségűek.

Fontosnak tartom továbbá megjegyezni, hogy a taglalt jog véleményem szerint nem korlátozható csak és kizárólag az igazságszolgáltató hatalmi ágra. Minden olyan állami tevékenységre kiterjed, amelyben az állampolgárok állami szervvel, mint hatósággal kerülnek kapcsolatba, hiszen az egyének nem pusztán azt követelhetik meg az államtól és annak szerveitől, hogy az tiszteltben tartsa az alapvető jogaikat, hanem azt is, hogy a felmerülő egyedi ügyekben az állam szervei tisztességes eljárás keretében hozzanak döntést.¹³¹

Ennek fényében a tisztességes eljárásról való jog azt a követelményt is tartalmazza, hogy ténylegesen csak úgy és annyiban érvényesülhet, ha életre hívunk egy olyan általános jogelvet, amely quasi irányvonalat jelent az eljárás során az ellenérdekű felek, valamint a bírók magatartására vonatkozóan.

¹²⁹Unger Nikolett: A tisztességes eljárásról való jog az ügyáthelyezés tükrében <https://dfk-online.sze.hu/images/optimi%20nostri/2015/unger.pdf> (2021. 01. 09.)

¹³⁰ Magyarország Alaptörvénye XXIV. cikk (1)

¹³¹ Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila: Emberi jogok, 2003, Osiris, Budapest, 703. o.

Bizonyára többen feltettük már magunknak a kérdést, hogy mikor tekinthető tisztességesnek egy eljárás? Erre kérdésre álláspontom szerint az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) ítélkezési gyakorlata alapján adható meg a válasz.

Az EJEB ítélkezési gyakorlat alapján az az eljárás tekinthető tisztességesnek, amelyet a vádlott képes követni, és amelyben nincs gátolva abban, hogy saját védelme érdekében maga is bizonyítékokat terjesszen elő és vallomást tegyen.¹³²

Az Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdése önálló jogként deklarálja a tisztességes hatósági eljáráshoz való jogot. Az Alkotmánybíróság értelmezése alapján, a tisztességes hatósági eljáráshoz való jog összefügg a jó közigazgatás fogalmával, valamint a közigazgatási eljárásjog közös európai alapelveivel (lásd: az Európai Unió Alapjogi Chartája 41. cikk).¹³³

A hatósági eljárás ügyfeleinek tisztességes eljáráshoz való joga értelmében alapvető követelmény a hatóság felé, hogy eljárása során megtartsa és másokkal is megtartassa a jogszabályi rendelkezéseket. Azonban fontos hangsúlyozni, hogy ez nem a jogszabályok mechanikus betartását és betartatását jelenti, habár az mindenképpen szükséges feltétele a jog érvényesülésének.

Az Alkotmánybíróság kiemelte, hogy a tisztességes hatósági eljáráshoz való jog az eljárás egészének minőségére vonatkozik és kiterjed a részlelhajlás nélküli, tisztességes, észszerű határidőn belüli ügyintézésre, a hatósági aktusok törvényben meghatározott indokolására és a közigazgatási jogkörben okozott károk megtérítésére.

2009-ben az Országgyűlés megalkotta a 2009. évi CLXIII. törvényt, a tisztességes eljárás védelméről, valamint az ezzel összefüggő törvénymódosításokról

Ezzel kinyilvánította elkötelezettségét a demokratikus jogállam értékei, a közélet tisztasága és a közérdek következetes érvényre juttatása iránt; megerősítve a korrupció elleni küzdelem fontosságát.

A törvény 1. § (1) deklarálja, hogy *„A tisztességes eljárás követelménye alapján az eljáró személy, illetve döntéshozó testület a jogszabályban meghatározott eljárása során előítélet-mentesen és elfogulatlanul, a mérlegelési jog gyakorlása során az eljárás résztvevőinek jogos érdekeit, észszerűen méltányolható körülményeit is szem előtt tartva, az előírt határidőn belül köteles eljárni.*

¹³²Bárd Károly: Kit illet a tisztességes eljárás In: Györgyi Kálmán ünnepi kötet KJK-Kerszöv Jogi- és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2004. 49.o.

¹³³<https://drkarsai.hu/tisztessages-eljarashoz-valo-jog/> (2021. 12. 10.)

(2) Az e törvény hatálya alá tartozó ügyben döntést hozó szervnek a döntés előkészítésért felelős vezetője vagy képviselője köteles írásos emlékeztetőt készíteni és vezetőjét tájékoztatni a hatáskörébe tartozó ügyben, arra fel nem jogosított személy által tanúsított, a döntés tartalmi befolyásolására irányuló tevékenységről. Az emlékeztetőben meg kell jelölni, hogy a befolyásolási kísérlet kinek a részéről, mely döntéssel kapcsolatban és milyen érdek előmozdítása céljából történt. A döntést hozó szerv a honlapján 3 munkanapon belül nyilvánosságra hozza az emlékeztetőt, kivéve, ha annak tartalma államtitkot vagy szolgálati titkot képez.

(3) Ezt a törvényt kell alkalmazni a tisztességes eljárás követelményének

a) a közpénzekből nyújtott támogatások átláthatóságáról szóló törvény hatálya alá tartozó támogatások odaítélésére és felhasználásának ellenőrzésére irányuló eljárás,

b) a közigazgatási szerv vagy közigazgatási hatósági hatáskör gyakorlására jogszabály alapján jogosult hatóság eljárása,

c) a közbeszerzési eljárás, továbbá

d) az állami vagyronról szóló törvény, valamint a helyi önkormányzatokról szóló törvény hatálya alá tartozó vagyon hasznosításával és elidegenítésével kapcsolatos döntéshozatali eljárás során történt megsértésének kivizsgálására.”¹³⁴

3.2. Tartalmi elemei

Ha a tisztességes eljárásról, mint jogról beszélünk, akkor jogok „csokrára” gondolunk (bundle of rights).¹³⁵

Ez a kifejezés kiválóan szemlélteti, hogy nem egy önmagában megragadható jogosultságról van szó, hanem több részelemből tevődik össze, illetve nem csak az igazságszolgáltatás minőségi kívánalmait, garanciáit határozza meg, hanem alapjogként is funkcionál.

Amennyiben a tisztességes eljárásról, mint önálló alapjogról beszélünk, akkor egy másodlagos jogra gondolunk, tehát egy olyan jogra, amely egy másik - jellemzően elsődleges - jogból vezethető le.

Ez esetben elődleges jognak az emberi élethez és méltósághoz való jog tekinthető, hiszen ahhoz, hogy az emberi méltóság ne szenvedjen csorbát, elengedhetetlen az, hogy az esetlegesen megindult eljárás tisztességes körülmények között folyjék.

A tisztességes eljárás, ellenben a jog másodlagos jellegével, nem csupán szekunder, tehát nem csak más előírásokat kiegészítő, járulékos jellegű norma.

¹³⁴2009. évi CLXIII. törvény a tisztességes eljárás védelméről, valamint az ezzel összefüggő törvénymódosításokról

¹³⁵ Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika, 2011, Budapest, Gondolat Kiadó 93. o.

Az Alkotmánybíróság szerint abszolút érvényű jogról van szó, mellyel szemben nem tételezhető fel mérlegelhető semmilyen más alapvető jog, sem pedig más alkotmányos cél, tekintve, hogy a jog maga is mérlegelés eredménye.

Korlátozása, ezért nem lehetséges például mások jogainak védelmére vagy nemzetbiztonsági érdekre hivatkozással.¹³⁶

A strasbourgi bíróság esetjogából megállapítható, hogy a tisztességes eljárás egyes részelemeinek kimerítő felsorolása nem lehetséges, sokkal inkább az eljárás egészének vizsgálatából következtethetünk arra, hogy az egyes bíróságok, eljárásukban milyen mértékben tartották meg ezt a követelményt.

Ahogy korábban is említettem, vannak azonban a tisztességes eljárásnak olyan kardinális összetevői, amelyekről egyenként is fontos szólni.

Ilyennek tekinthető a törvény által felállított bírósághoz való jog, a törvény előtti egyenlőség, a törvényes bírótól való elvonás tilalma, a bírósági eljárás nyilvánossága, az eljáró szerv pártatlansága. (Korábban már utaltam rá, hogy ebben a vonatkozásban azért eljáró szervről beszélünk és nem bíróságról, mert a tisztességes eljárás nem csak a bírósági eljárásban követelmény, hanem más eljárásokban is érvényesülést kíván, így például a közigazgatási hatósági eljárásban.)

Ezen tartalmi elemek egyrészt alapelvi, másrészt alapjogi formában jelennek meg. Előbbiek közé sorolható például az eljáró bíróság függetlensége, a tárgyalás tisztességes volta, a ne bis in idem elve, vagy az ártatlanság vélelme. Utóbbiak körében találkozhatunk többek között az anyanyelv használatának jogával, a jogorvoslathoz való joggal, de a védelemhez való jog is alapelvnek minősül.¹³⁷ Ezekkel a későbbiekben részletesebben is foglalkozom.

Véleményem szerint, ha a tisztességes eljárásról, mint általános jogelvről beszélünk, akkor, mint ilyennek, mind a büntető-, mind pedig a polgári eljárásokban érvényesülnie kell. A polgári perben például minden résztvevő fél számára nyitva kell, hogy álljon a lehetőség, hogy álláspontját úgy adhassa elő, hogy az által ne kerüljön kedvezőtlenebb helyzetbe, mint amilyenben perbeli ellenfele van.¹³⁸

¹³⁶ Pócza Róbert: Bírói aktivizmus helyett tisztességes eljárást! In: Magyar Jog 2007/4. sz. 225.o

¹³⁷Chronowski-Drinóczi-Petrétei-Tilk-Zeller: Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok, Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006. 272. o.

¹³⁸Bán Tamás: A tisztességes eljárás és annak egyik fontos vonása: az ártatlanság vélelme In: Személyi szabadság és tisztességes eljárás, Budapest, INDOK 1999. 112-125.o. (115.o.)

3.3. Alanyai

A tisztességes eljáráshoz való jog alanyi köre egzaktan nem határozható meg, hiszen olyan jogról beszélünk, amely eltérő élethelyzetekhez kapcsolódik.

Végső soron emberi jognak kell tekintenünk, mégpedig olyannak, melyet akkor lehet és kell igénybe venni, amikor az individuum arra jogosító élethelyzetbe kerül. Ilyen formán alanyának tekinthető a büntetőeljárás alá vont személy, csak úgy, mint a vádló, a védő, a polgári perben a felperes, illetve az alperes, vagy akár a közigazgatási hatósági eljárásban az ügyfél.

3.4. Korlátozása

A bemutatott jog önmagában nem korlátozható, hiszen, ahogy korábban már utaltam rá másodlagos jogról van szó, azaz az emberi élethez és méltósághoz való jogból vezethető le és azzal szoros kapcsolatban áll.

A jogállamiságon alapuló alkotmányos demokráciákban alkalmazott alapjogkorlátozás alapja az, hogy az emberi jogok többsége nem abszolút, tehát nem korlátlan. A klasszikus megfogalmazás szerint „az egyik ember szabadsága addig terjed, míg nem sérti más szabadságát.”¹³⁹

Egyes elemei tehát szűk körben korlátozhatók, mégpedig az alapjog-korlátozás szabályai szerint, azaz a jog lényeges tartalma még törvényben sem korlátozható, illetve a korlátozás nem üresítheti ki magát a jogot.

A korlátozás akkor felel meg a nemzetközi és alkotmányos normáknak, ha legitim célt szolgál, és az alkalmazott eszköz alkalmas is arra, hogy ezt a célt hatékonyan elérje; továbbá, ha a jog korlátozása szükséges a kitűzött cél eléréséhez, és a korlátozás arányos a kitűzött céllal. A módszer a magyar jogban szükségességi-arányossági tesztként ismert.¹⁴⁰

Fontos követelmény, hogy az egyes részelemek esetleges korlátozása sem vezethet addig, hogy bármely eljárás, bármely szakasza tisztességtelenné váljon.

¹³⁹ <https://ijoten.hu/szocikk/az-alapjogok-korlatozasa> (2018. 05. 22.)

¹⁴⁰ <https://ijoten.hu/szocikk/az-alapjogok-korlatozasa> (2018. 05. 22.)

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata is megfogalmaz egy általános, minden jogra vonatkozó korlátot: 29. cikk (2) *„Jogainak gyakorlása és szabadságainak élvezete tekintetében senki sincs alávetve más korlátozásnak, mint amelyet a törvény kizárólag mások jogai és szabadságai elismerésének és tiszteletben tartásának biztosítása érdekében, valamint a demokratikus társadalom erkölcse, közrendje és általános jóléte jogos követelményeinek kielégítése érdekében megállapít.”*¹⁴¹

Az Európai Unió Alapjogi Chartája pedig az 52. cikk (1) bekezdésben *expressis verbis* kimondja, hogy: *„Az e Chartában elismert jogok és szabadságok gyakorlása csak a törvény által, és e jogok lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. Az arányosság elvére figyelemmel, korlátozásukra csak akkor és annyiban kerülhet sor, ha és amennyiben az elengedhetetlen és ténylegesen az Unió által elismert általános érdekű célkitűzéseket vagy mások jogainak és szabadságainak védelmét szolgálja.”*¹⁴²

Az Emberi Jogok Európai Egyezményében nem találjuk meg kifejezetten az arányosság tételét a jogok korlátozásánál. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) azonban már alapvető különbséget tesz a korlátozható és a korlátozhatatlan jogok között, és a korlátozásnál a korábban kifejtett arányosságot tartja mérvadónak.

¹⁴¹ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 29. cikk (2)

¹⁴² Európai Unió Alapjogi Chartája 52. cikk (1)

3.5. A tisztességes eljáráshoz való jog egyes részelei

A fejezet ezen részében röviden szó lesz azokról a legfontosabb alkotóelemekről, melyek megvalósulását az igazságszolgáltatás benne rejlő minőségeként kell garantálni, amelyek eljárási biztosítékot jelentenek, és amelyek nem teljesülése esetén sérelmet szenved a tisztességes eljárás követelménye.

3.5.1. A törvény által felállított bírósághoz való jog

Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdése az EJEE-vel összhangban *expressis verbis* kimondja: „*Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.*”¹⁴³

Az eljáró bíróságnak, vagy más hatóságnak tehát a törvény által létrehozottnak kell lennie.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában bíróság alatt olyan szervet kell értenünk, amely jogosult arra, hogy az előtte folyó ügyben a felekre nézve kötelező, végleges és végrehajtható határozatot hozzon.¹⁴⁴

A nemzetközi dokumentumok szabályozásával összhangban, hazánkban az igazságszolgáltatást a bíróságok gyakorolják. Azok hatáskörére, valamint illetékességére vonatkozó szabályokat az egyes eljárási törvények állapítják meg.

Az elmúlt évtizedekben a tisztességes eljáráshoz való jog összetevőjeként jelenik meg a törvényes bíróhoz való jog is.

A törvényes bíróhoz való jog évtizedekig egy igazságszolgáltatási jellegű intézmény bírósági minőségére, vagy a bírói tanácsok összetételére korlátozódott. Manapság azonban egyre gyakrabban merül fel az ügyelosztási rend jelentősége a törvényes bíróhoz való jog érvényesülése kapcsán. A Kúria elnöke szerint az ügyelosztási rend előtérbe kerülése mögött háromféle hatást lehet vélelmezni.

Elsőként érdemes megemlíteni az Alkotmánybíróság joggyakorlatát. Tekintettel arra, hogy az alkotmánybírósági határozatok indokolásában rögzült az ügyelosztási rend

¹⁴³ Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikk (1)

¹⁴⁴ Halmai Gábor, Tóth Gábor A.: Emberi jogok, 2003. Osiris Kiadó 707. o.

hangsúlyozása, ez lehetőséget kínált a panaszosoknak, hogy erre hivatkozva próbálják elérni a támadott rendes bírósági határozat megsemmisítését. Jóval könnyebb ugyanis a formális ügyelosztási rendet érintő hibát megtalálni, mint egy eljárási, még inkább egy anyagi jogi dogmatikai levezetést alkalmazni.

A következő vélelmezhető hatás a bíróságokon belülről származik. Egy angolul, majd magyarul megjelent írás kétségbe vonta a Kúria korábbi időszakának jogállami működését a tanácsok összeállítása és az ügyelosztás rendje miatt.

A cikkek megjelenése után a kérdés hamarosan visszaköszönt a Velencei Bizottság Magyarországot érintő legújabb vizsgálataiban, sőt az Európai Bizottság 2021. évi jogállamisági jelentésében is. Ez olyan nyomást jelentett, hogy a Kúria kénytelen volt felgyorsítani az amúgy ismert, automatikus szignálásra való átállást, így nem a bírót választja ki az ügyelosztási rendszerben megjelölt vezető, hanem az ügy automatikusan kerül az előre meghatározott tanácshoz, ugyanakkor ez a szakosodás ellen hat és egyáltalán nem biztos, hogy az intézi az ügyet, akinek a legnagyobb tapasztalata van az adott kérdésben.

Utolsó tényezőként meg kell említeni, a bírói kinevezés hangsúlyossá válását. A Velencei Bizottság már egy évtizede kifejtette, hogy erre is figyelmet kell fordítani. A jogállamiság, a bírói függetlenség, a törvényes bíróhoz való jog nevében történik mindez, de a bírók vagy bíróságok bírói jellegének korlátlan megkérdőjelezhetősége rombolja azt a tekintélyt, azt a közbizalmat, aminek érdekében az államszervezetben belül az igazságszolgáltatás megkülönböztetett védelmet élvez. Az eljárás nem lesz tisztességesebb attól, ha minden korlát nélkül lehet a bírói eljárások tisztességtelenségére hivatkozni.¹⁴⁵

¹⁴⁵<https://jogaszvilag.hu/szakma/a-tisztessages-eljarashoz-valo-jog-birosagi-aspektusai/> (2022. 01. 02.)

3.5.2. A bírósághoz fordulás joga

Az EJEE korábban idézett, 6. cikkének 1. bekezdése kifejezetten ugyan nem mondja ki a bírósághoz fordulás jogát, de az Emberi Jogok Európai Bírósága egy konkrét ügy (Golder contra UK- 1975) kapcsán a rendelkezést úgy értelmezte, hogy az értelemszerűen magába foglalja a bírósághoz fordulás jogát is, hiszen ez a jogállamiság egyik alapfeltétele.

Évekkel később ugyanez a bírói fórum úgy foglalt állást, hogy nem elegendő az, ha a bírósághoz fordulás joga adott, tehát létezik, hanem annak ténylegesnek (hatékonynak) is kell lennie. Hatékonynak pedig akkor tekinthető, ha az állampolgárok nincsenek korlátozva a bírósághoz fordulás jogában.¹⁴⁶

Ezt hivatott elősegíteni például az a szabály, hogy minden állam köteles jogi segítséget nyújtani azokban az esetekben, amelyekben a jogi képviselő kötelező és az érintett nem tudja fedezni a jogi képviselő igénybevételét, vagy ha a vonatkozó jogszabályok túl bonyolultak és emiatt az érintett nem tudja magát hatékonyan képviselni.

Ez egy olyan részeleme a tisztességes eljárás követelményének, amely garantált kell, hogy legyen. Amennyiben ugyanis sérelmet szenved ez az elem, az egyben a tisztességes eljáráshoz való jog sérelmét is eredményezi. Ez történik például abban az esetben, ha az eljáró bíróság nem határoz a benyújtott kérelmek valamelyikét illetően.

A bírósághoz fordulás, mint alapvető jog gyakorlásához nem elegendő a jogszabályi engedély, tehát hogy legyen bírói út, és nem elegendő önmagában a keresetindítási jog sem, vagyis, hogy ténylegesen vagy elvileg legyen érvényesítendő jog vagy kötelezettség. A bíróság nyújtotta jogvédelemhez az is szükséges, hogy a bírósági ügyet képes legyen megindítani a majdani felperes. Ez a képesség az eljárással és a perbe vinni szándékozott igényekkel kapcsolatos jogi ismereteket és az eljárás során felmerülő költségek megfizetését jelenti. Ugyanígy alapjogi követelmény, hogy az alperessé váló személy képes legyen védekezését jogi szempontból meghatározni, és az azzal járó költségeket finanszírozni. Bármelyik hiánya ténylegesen megakadályozza az igények érvényesítését.¹⁴⁷ Például, egyértelműnek tűnik, hogy a járvány idején a panasznapok

¹⁴⁶Kondorosi Ferenc-Uttó György-Visegrády Antal: A bírói etika és a tisztességes eljárás, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest 2007. 181.o.

¹⁴⁷<https://jogaszvilag.hu/szakma/a-tisztessages-eljarashoz-valo-jog-1/resz/?hilit=tisztess%C3%A9ges+elj%C3%A1r%C3%A1s> (2021. 09. 05.)

elmaradása miatt a jogkereső állampolgárok számára beszűkültek a jogérvényesítés lehetőségei.

3.5.3. A független és pártatlan bírósághoz való jog

A bíróságok függetlensége és pártatlansága egymáshoz nagyon közel álló, részben egymást átfedő fogalmak. Amíg a függetlenség egyfajta szervezeti szabadságot jelent, addig a pártatlanság követelménye inkább valamiféle személyi szabadságra utal.

Az EJEE 6. cikke által mindenki számára biztosított jog, hogy a büntetőügyében törvény által felállított, független és pártatlan bíróság ítélkezzen.

Magyarország Alaptörvénye ezzel összhangban a XXVIII. cikk (1) bekezdésében úgy rendelkezik, hogy: *„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.”*¹⁴⁸

A hazai szabályozás értelmében a bírók tevékenységük gyakorlása során csak az Alaptörvénynek és a vonatkozó eljárási, illetőleg szervezeti törvényeknek vannak alárendelve, egyebekben a legjobb tudásuk és saját lelkiismeretük szerint járnak el.

A bírókat tisztségükből csak sarkalatos törvényben meghatározott okból és eljárás keretében lehet elmozdítani. Döntéseiket külső vagy belső befolyástól mentesen hozzák.¹⁴⁹

A pártatlanság követelménye megvalósulásának jogi eszközei például az összeférhetetlenség, az együtt alkalmazási tilalmak, illetve részben a kizárás intézménye. A pártatlanság követelményét az Alkotmánybíróság több ízben is vizsgálta és 1995-ben meg is fogalmazta, hogy: *„A pártatlan bírósághoz való alkotmányos alapjog az eljárás alá vont személy iránti előítélet mentesség és elfogulatlanság követelményét támasztja a bírósággal szemben. Ez egyrészt magával a bíróval, a bíró magatartásával, hozzáállásával szembeni elvárás, másrészt az eljárás szabályozásával kapcsolatos objektív követelmény: el kell kerülni minden olyan helyzetet, amely jogos kétséget kelt a bíró pártatlansága tekintetében.”*¹⁵⁰

¹⁴⁸Magyarország Alaptörvénye (2011.április 25.) XXVIII. cikk (1)

¹⁴⁹Visegrády Antal: Az igazságszolgáltatás néhány aktuális kérdése, in *Közjogi Szemle*, 2009/4. szám, 36.

O.

¹⁵⁰ 67/1995. (XII. 7.) AB határozat.

Véleményem szerint tehát ehelyütt egy Janus-arcú jogintézményről beszélünk. Az Alkotmánybíróság 67/1995. (XII. 7.) AB határozatában tehát részletesen elemezte a bíróság pártatlanságával kapcsolatos követelményt. Ebben a határozatában a Bíróság egy ügynevezett kettős tesztre hivatkozott.

A szubjektív teszttel az vizsgálható, hogy az eljáró bíró az eljárás során tanúsított-e olyan magatartást, amelyből elfogultságára lehetne következtetni, míg az objektív irányvonal annak vizsgálatára irányul, hogy volt-e tárgyilagosan igazolható oka annak a feltételezésnek, hogy sérült a pártatlanság elve.¹⁵¹ Az EJEB gyakorlatából kiolvasható, hogy a szubjektív teszt alkalmazásakor a Bíróság állandó gyakorlata az, hogy „a bíró személyes pártatlanságát feltételezni kell, amíg nincs bizonyíték az ellenkezőjére”.¹⁵²

2009-ben az Alkotmánybíróság a 72/2009. (VII. 10.) AB határozatában kifejtette, hogy amennyiben kétség merül fel a bírók pártatlanságát illetően, akár annak látszatában, az sérti a tisztességes eljáráshoz való jogot.¹⁵³ Ebben a határozatban a funkcióhalmozódás esetét vizsgálta az Alkotmánybíróság.

Funkcióhalmozódásról e szerint akkor beszélhetünk, ha a bíró nem kizárólag ítélkezik, hanem a vizsgálattal vagy a váddal kapcsolatban is ellát bizonyos feladatokat. Ez a magatartás az Alkotmánybíróság véleménye szerint alkalmas a bíró pártatlanságának megkérdőjelezésére, hiszen alapvető követelmény, hogy az egyes feladatok ne csússzanak egymásba.¹⁵⁴

Egy büntetőeljárásban például a pártatlanság követelménye azt a kötelezettséget keletkezteti az eljárás résztvevői számára, hogy a bíró tevékenysége elviekben sem a vád, sem a védelem oldalára nem „csúszhat” át, vagyis a vád bizonyítása a vádlót terheli, a vádlott javára értékelhető bizonyítékok bíróság elé tárása pedig a védelem feladata. Ez azonban nem érvényesül ilyen tisztán, ugyanis a bíró köteles beszerezni mind a vád alátámasztására, mind pedig a védelem sikerességére szolgáló bizonyítékokat, amennyiben ezen kötelezettségének a vád, a védelem vagy a terhelt nem tett eleget.

Ez felvetheti azt a gondolatot, hogy a bíró az eljárása során nem pártatlan, hiszen amennyiben azokat a bizonyítékokat szerzi be, amelyek a vád alátámasztására szolgálnak,

¹⁵¹ 67/1995 (XII. 7.) AB határozat

¹⁵² Case of le Compte, van Leuven and de Meyere v. Belgium

¹⁵³ Kádár András Kristóf: A tisztességes eljáráshoz és a védelemhez való jog húsz éve Magyarországon, in Fundamentum, 2009/4. szám, 72. o.

¹⁵⁴ 72/2009 (VII. 10.) AB határozat

akkor a vád irányába tűnhet elfogultnak, ellenkező esetben pedig úgy tűnhet, hogy már előzetesen a vádlott ártatlansága mellett foglal állást.

Pontosan emiatt kell, hogy lehetőség legyen az eljáró bíró pártatlanságának megkérdőjelezésére.

Az eljáró bíró pártatlanságának biztosítására szolgál a bírók kizárására vonatkozó azon törvényi rendelkezés, miszerint: *„Bíróként nem járhat el, akitől az ügy elfogulatlan megítélése egyéb okból nem várható.”*¹⁵⁵

A pártatlanság kérdése szorosan összefügg a függetlenség kérdésével. A függetlenség követelménye teremtette meg tulajdonképpen az összeférhetetlenség elvének alapját is. Az összeférhetetlenség elvének egyik szegmense a hivatali összeférhetetlenség, amelynek értelmében a bíró más tisztséget nem viselhet, és nem lehet tagja politikai pártnak. Munkája mellett csak tudományos, irodalmi, művészeti vagy oktató munkát végezhet.

Véleményem szerint külön elemzést igényel a bírónak a felektől való függetlensége, ez ugyanis akár a pártatlanság egyik aspektusaként is felfogható.

Ebben a vonatkozásban gyakorlatilag arról van szó, hogy a bírónak jó értelemben a „felek felett” kell állnia, azok személyére tekintet nélkül, csak az ügyre tartozó körülményeket vizsgálhatja és a döntését kizárólag ezekre alapozhatja.¹⁵⁶ Ez a bíró „lefelé” történő függetlenségét jelenti, emellett beszélhetünk még az „oldalirányú”, a „felfelé” való, és a „befelé irányuló” függetlenségről is. Ezek közül első a bírótársaktól, a következő a mindenkori vezetéstől, az utolsó pedig a saját szubjektumától, előítéleteitől való függetlenséget jelenti. Ez a függetlenség azonban koránt sem korlátozhatatlan (például, ha a bíró és a felek valamelyike között hivatalos kapcsolat van.)

A tágabb értelemben vett bíró függetlenség két elemből tevődik össze. Elsőként a bíróságok szervezeti függetlenségéből másodsorban az egyéni bírói függetlenségből, amelyek közel sem azonos fogalmak¹⁵⁷.

Nem vitatható az a tény, hogy bírói szervezeti rendszer függetlenségének megléte előfeltétele az egyéni bírói függetlenségnek. Emellett azt is fontos megjegyezni, hogy ha

¹⁵⁵2017. évi XC. törvény a Büntetőeljárásról 21. § (1)

¹⁵⁶ Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó 2007. (5-317.o) 108. o.

¹⁵⁷http://www.debreceనిjogimuhely.hu/archivum/3_4_2015/biroi_fuggetlenseg_es_a_tisztessages_eljaras_hoz_valo_jog/ (2019. 04. 05.)

egy adott államban független a bírói szervezeti rendszer, az még önmagában nem feltételezi az egyéni bírói függetlenségnek a rendszeren belüli meglétét is.

A szervezeti függetlenséget két oldalról lehet vizsgálni. A bírósági rendszernek az államszervezeten belüli függetlenségét szervezeti szinten alapvetően a külső igazgatás mikéntje határozza meg. A belső igazgatás jogállami színvonala pedig elsősorban a bírói egyéni függetlenség érvényre jutását befolyásolja.

A bírósági rendszer államszervezeten belüli függetlenségének alapvető kritérium az, hogy a bírósági szervezeti rendszer a többi hatalmi ágtól elkülönült, önálló igazgatási és irányítási rendszerrel rendelkezzen, a működéséből eredő károkért önállóan feleljen, valamint rendelkezzen a működéshez szükséges vagyonnal, és ennek felhasználásáról szabadon dönthessen.

Az Alaptörvény 26. cikk (1) bekezdése szerint „*A bírók függetlenek, és csak a törvénynek vannak alárendelve, ítélkezési tevékenységükben nem utasíthatóak*” Eszerint egyéni bírói függetlenségről akkor beszélhetünk, ha a bíró mindentől és mindenkitől függetlenül hozhatja meg az egyedi ügyekben a döntését.

Az egyéni bírói függetlenség csak akkor valósulhat meg, ha a bíró nemcsak a bírói szervezeti rendszeren kívüli, hanem a szervezeten belüli befolyástól mentesen dönthet.

Garanciaszabálynak tekinthető például az automatikus szignálási rend, a bírósági vezető szubjektív értékelésétől független (például: pontrendszeren vagy szolgálati időn alapuló) objektív bírói javadalmazási, kinevezési, értékelési és előmeneteli, valamint számonkérési rendszer.

Ha az említett rendszerek nem objektív alapúak, akkor a bírósági vezető mindig befolyást tud gyakorolni a bíró személyes egzisztenciájára. Az automatikus szignálás hiánya miatt pedig fennáll annak a lehetősége, hogy a bíróra olyan mennyiségű és nehézségű ügyet tud befolyásolhatatlanul kiosztani a bírósági vezető, amelyet a bíró már megfelelő szakmai színvonalon nem tud ellátni, és ez alapján alkalmatlansági vagy fegyelmi eljárást lehet ellene indítani.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a vezető nem csak a retorziók alkalmazásával, hanem „jutalmazással” is befolyásolhatja a bíró egzisztenciáját.

Axiómaként fogalmazhatjuk meg azt, hogy az egyéni bírói függetlenség hiánya esetén rendszerszinten nem biztosítható a tisztességes eljáráshoz való jog a bírósági eljárások során. Ezzel kapcsolatban szükséges azonban kiemelni, hogy az egyéni bírói függetlenség nem abszolút jellegű, így nem korlátlan.

A bírói függetlenség nem önmagában és nem önmagáért létező jog, hanem azt csak a tisztességes eljáráshoz való jog garanciális szabályának lehet tekinteni.

Ezen jogelvet szemléletesen fejezi ki „A bírói magatartás bangalorei alapelvei”¹⁵⁸ című dokumentum.

2002-ben fogadták el Bangalore Principles of Judicial Conduct-ot, amely szerint a bírói feladatokat tisztességesen kell végezni. *„Tekintettel arra, hogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata szerint alapvető joga van mindenkinek tisztességes és nyilvános tárgyaláshoz független és pártatlan bíróság előtt, a jogok és kötelezettségek meghatározása során, vagy bármely bűnvád esetén.”*

*„A bírói függetlenség a jogállamiság előfeltétele és a méltányos eljárás alapvető garanciája, egy bíró ezért köteles a bírói függetlenséget fenntartani és megjeleníteni mind személyes, mind pedig intézményi szempontból.”*¹⁵⁹

Megállapítható tehát, hogy a bírói függetlenség ott fejeződik be, ahol a tisztességes eljáráshoz való jog megsértése elkezdődik. Így szükséges vizsgálni, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog mennyiben és milyen fokban befolyásolhatja az egyéni bírói függetlenséget és hogy ez mennyiben korlátozhatja az egyedi ügyekben a bíró döntési szabadságát.¹⁶⁰

Az alábbiakban arra törekszem, hogy a rendelkezésre álló nemzetközi és hazai kódexekből „lepároljam” a bírói etika fundamentális elveit és szabályait.

Kiindulási alap, hogy a bírónak az EJEE értelmében függetlennek kell lennie.

„A bírói etika európai elvei és szabályai” c. dokumentum 5. passzusa rámutat arra, hogy a bírói függetlenségnek van egy intézményi és egy individuális aspektusa¹⁶¹. A modern demokratikus államnak a hatalommegosztás elvén kell alapulnia. Minden bírónak mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy a bírói függetlenséget intézményi és egyéni szinten fenntartsa.

¹⁵⁸A szöveget a Round Table Meeting of Chief Justice fogadta el Hágában a Judicial Group on Strengthening Judicial Integrity 2001. évi előterjesztése alapján

¹⁵⁹http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/kozadatok/obh/a_biroi_magatartas_bangalorei_alapelve_i_tel_jes_1.pdf (2022. 01. 12.)

¹⁶⁰http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_4_2015/biroi_fuggetlenseg_es_a_tisztessages_eljaras_hoz_valo_jog/ (2019. 05. 07.)

¹⁶¹http://epa.oszk.hu/02000/02065/00002/pdf/visegrady_az_igazsagszolg_nehany_jogfilozofiai_problema_ja.pdf (2019. 07. 04.)

Az olasz Bírói Etikai Kódex 8. cikkelye értelmében „*A bíró garantálja és védi a saját hivatásának független gyakorlását és megtartja a pártatlanság és függetlenség képét. Kerüli a kapcsolatot a politikai és üzleti hatalommal, amelyek hatással lehetnek hivatalára és befolyásolják a róla kialakult képet. Nem vállal olyan feladatot és nem végez olyan tevékenységet, amely akadályozza a saját hivatalának korrekt és teljes körű ellátását és amely természeténél, eredeténél és módjánál fogva befolyásolná a függetlenségét.*”

A horvát Bírói Etikai Kódex III/2. pontja kimondja, hogy „*A függetlenség kifejezi, hogy a bíró tevékenysége kifejtése közben mentes bármely oldalról megjelenő behatástól, akár egyéni akár állami - testületi az, olyantól, ami őt döntésében befolyásolná. Ez azt jelenti, hogy az egyén személye érdekei, avagy bármely más pragmatikus ok sem befolyásolhatja a bírót döntése meghozatalában. A döntés csak és kizárólag a törvényen alapulhat.*”

A kanadai kódex 2. cikkének 4. pontja rögzíti, hogy „*A bírók tanúsítsanak kifogástalan bírói magatartást és ezt szorgalmazzák, ezáltal elmélyítve a társadalom bizalmát, ami a bírói függetlenség sarokköve.*”

Az Amerikai Ügyvédi Kamara Bírói Etika Modell Kódexének I. Kánonja leszögezi, hogy „*A mai társadalmunkban a függetlenség és a szabadság nélkülözhetetlen eleme az igazságszolgáltatásnak. A bíró magatartásával és életmódjával folyamatosan képviselni kell ezen értékeket. Ez a kötelezettsége a ráruházott bírói hatalomból fakad... E rendelkezések megsértése az igazságszolgáltatás, illetve a jogállamiság feltételeinek megkérdőjelezését vonná maga után.*” Ezt megerősíti a Szövetségi Kódex 1. szabálya is. Az osztrák bírók és bírónők etikai nyilatkozata a következőképpen fogalmaz: „*A függetlenség olyan elem, amiről nem mondhatunk le, nevezetesen, hogy a bírói döntések csak a törvényhez és annak keretében a belső szabad meggyőződéshez igazodnak. Az átélt függetlenség a felelősségtudat magas mércéjét feltételezi. A függetlenség nem privilégium és nem is lehet ürügy az önkényre a szolgálat gyakorlása közben és a döntésekben, vagy nem lehet a szociális felemelkedettség alapja. Ez kizárólag a jogkereső polgárt védi. Az olyan törvénytelen kísérleteket – bárkitől is indulnak ki – hogy egy bizonyos eljárásba beavatkozzanak, nemcsak feltétlenül vissza kell utasítani, hanem – már csak a prevenció miatt is – nyilvánosságra kell hozni.*”

Előre bocsátva, hogy Alaptörvényünk és eljárási törvényeink is tartalmazznak etikai normákat (függetlenség, pártatlanság, összeférhetetlenség, tisztesség stb.) a magyar bírói

Etikai Kódex¹⁶² Preambulumában kimondja: „Az Alaptörvénnyel összhangban a bírói hatalom független, feddhetetlen bírókból álló, átlátható bírósági rendszer útján tölti be alkotmányos szerepét. A bírói hivatás a bírókkal szemben a társadalomban általánosan elfogadott etikai normákhoz képest szigorúbb erkölcsi szabályokra épülő követelményeket támaszt...Iránymutatásként fogalmazza meg a bírói hivatás etikai követelményeit, támogatást nyújt az etikai kockázatot rejtő magatartások megismerésében és védelmezi a hivatásukhoz méltó magatartást tanúsító bírókat.”

Az 1. Cikk deklarálja a függetlenséget. „1) A bíró az ítélkező tevékenysége során minden befolyástól mentesen jár el, érvényesítve a felekkel való egyenlő bánásmód elvét. Munkája során még a látszatát is kerüli annak, hogy bárkinek kedvez, eljárása és döntése pártos vagy előítéletesen alapul. Az ügyek eldöntésében - az anyagi és eljárásjogi előírások keretei között, összhangban a saját lelkiismeretével – szabadságot élvez.

(2) A bírónak tartózkodnia kell a törvényhozó és végrehajtó hatalomhoz fűződő szükségtelen kapcsolatokról és befolyásolástól oly módon, hogy ez kívülállók számára is nyilvánvaló legyen.”

Míndezekben visszatükröződni látszik Henkel német professzor szép megfogalmazása: a bírónak függetlennek kell lennie felfelé (a politikai hatalomtól); lefelé (a közvéleménytől); oldalirányban (a bírótársaitól); valamint befelé (az érzelmeitől).

A 2. Cikk az összeférhetlenségről értekezik. „(1) A bíró politikai tevékenységet nem végez, nem vesz részt politikai gyűléseken és rendezvényeken, nyilvánosság előtt tartózkodik a politikai jellegű megnyilvánulásokról. A bíró nem lehet tagja olyan szervezetnek és nem tarthat fenn kapcsolatot olyan szervezettel, állandó vagy alkalmi csoportosulással, melynek célja, tevékenysége jogszabályba ütközik, diszkriminatív vagy a bírói hivatáshoz fűződő közbizalmat sérti.

(2) A bíró nem vállal olyan feladatot és nem végez olyan tevékenységet, amely természeténél, eredeténél és jellegénél fogva befolyásolná a függetlenségét, illetve akadályozza bírói munkájának ellátásában.

(3) A bíró nem támogathat olyan vállalkozást, karitatív, illetve civil szervezetet, mely politikai tevékenységhez köthető.”

Ez szervesen összefügg a függetlenséggel. Miként „A bírói etikai európai elvei és szabályai” c. dokumentum 10. pontja hangsúlyozza „A bírónak minden körülmények között pártatlanul kell cselekedniük, hogy a polgárban ne ébredhessen a pártosság jogos

¹⁶² <https://birosag.hu/obt/birak-etikai-kodexe> (2018. 06.02.)

gyanúja. E tekintetben a bírói pártatlanságnak mind a bírói funkció gyakorlása, mind a bíró egyéb tevékenysége során láthatónak kell lennie.”

Az olasz Bírói Etikai Kódex 9. cikkelye szerint „A bíró nemi, kulturális, faji és vallási előítéllettől és diszkriminációtól mentesen tiszteletben tartja minden ember méltóságát...”

Ezzel összhangban a magyar kódex 3. Cikke (Méltóság) is kimondja, hogy „(1) A bíró tisztségének gyakorlása során és a magánéletében jogkövető, magatartásával erősíti a bíróság iránti közbizalmat és tiszteletet. Mind a viselkedésében, mind a külsőségeiben távol tartja magát a szélsőségektől, megjelenése mindenkor alkalomhoz illő és hivatásához méltó. Nyilvánosság előtt nem kerül olyan helyzetbe, amely méltatlan a bírói hivatásához.

(2) A bíró az eljárásban résztvevőkkel szemben – a szükséges határozottság mellett – türelmes és udvarias, tartózkodik az indokolatlan észrevételektől, a sértő minősítésektől és a fölényeskedéstől. Megköveteli, hogy az eljárásban résztvevők a bíróságnak és egymásnak megadják a kellő tiszteletet.

(3) A bíró a baráti és magánéleti kapcsolatait, valamint szabadidejének eltöltését úgy alakítja, hogy az a hivatásának méltóságát, pártatlanságát, illetve annak látszatát se veszélyeztesse. Magánéleti nehézségeinek higgadt, körültekintő és tisztességes rendezésére törekszik...”

A bírói eljárásnak tisztességesnek, becsületesnek, kiegyensúlyozottnak és gondosnak kell lennie...”

Ezzel összhangban a Kódex 4. Cikke (Gondosság) és 5. Cikke (Tisztesség) kimondják, hogy:

„(1) A bíró a részére kiosztott ügy célirányos és ésszerű határidőn belüli lezárására törekszik, a munkáját felkészülten, szorgalmasan, kellő szakmai alázattal végzi.

(2) A bíró gondot fordít a bíróság eszközeinek, ellátmányának és erőforrásainak a rendeltetésszerű és gazdaságos felhasználására.

(3) A bíró önképzéssel és szervezett továbbképzések révén folyamatosan bővíti az általános és a szakmai ismereteit.

(1) A bíró tisztségét nem használja fel személyes előnyök szerzésére. Jogai érvényesítése során a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményének minden körülmények között eleget tesz.

(2) A bíró eljárása alatt kerüli az ügyben résztvevő személyekkel a nyilvános, részrehajláslátszatát keltő kapcsolatot.

(3) A bíró nem teszi lehetővé, hogy lakásán más jogi hivatást gyakorló személy ügyfeleket vagy jogi képviselőket fogadjon.

(4) A bíró jogosulatlanul nem használja, és nem hozza más tudomására a hivatása gyakorlása során megismert információkat, nem szolgáltat és nem kér bizalmas adatokat. Távol tartja magát minden olyan megnyilvánulástól, amely az ügyek lefolyását vagy eredményét befolyásolhatná.”

A kanadai kódex a becsületességet nemcsak a bíróval szembeni elvárásként aposztrofálja, hanem a bíró munkatársaira is vonatkoztatja. A gondosság kategóriájának három elemeként az önképzést, a személyiségfejlesztést; az észszerű gyorsasággal történő ítélethozatalt, valamint a gondatlan magatartástól való tartózkodást említi.

Az amerikai ABA kódex III. Kánonja hasonlóan fogalmaz, mint a kanadai, ám néhány további elvárást is megfogalmaz. Így pl. a bírósághoz méltó légkör biztosítását; az udvariasságot és a türelmességet a perben résztvevőkkel és kollégáival szemben.

Csak az érdekesség kedvéért megemlítendő, hogy az amerikai szabályok etikett-normákat is tartalmaznak, például amikor kimondják, hogy a bírónak tartózkodnia kell minden olyan megjegyzéstől, mozdulattól, vagy magatartási formától, ami szexuális zaklatásnak minősülhet.

A bírónak a magánéletében is etikusan kell viselkednie. Az európai dokumentum – a tagállamok kulturális sokszínűsége és az erkölcsi értékek folyamatos tovább fejlődése miatt csupán egyetlen standardot állapít meg: *„A bírók magánéletükben viselkedjenek korrekt módon.” Azokban az esetekben amikor kétség merül fel, hogy a magánszférában folytatott tevékenység összeegyeztethető-e a bírói mivolttal egy tanácsadó és konzultatív szervez fordulást javasol, amelynek a tagjai a Legfelsőbb Bíróság vagy a bírói egyesületek védnöksége alatt állnak.”*

Érdekesen fogalmaz a kanadai kódex, amikor leszögezi, hogy *„A bírók az észszerűség határain belül magánügyeiket... is úgy intézzék, hogy minél kevesebb esetben legyen szükség arra, hogy valamely ügy tárgyalásából kizárják őket.”*

Érintenünk kell az etikai szabályok alkalmazásával, illetve megszegésével összefüggő kérdéseket is.

Az USA-ban az ABA kódex értelmében –a Legfelsőbb Bíróság elnöke által kinevezett 9 tagú Bírói Etikai Bizottság működik, amelynek 5 tagja bíró, 2 tagja nem bíró jogász, 2 pedig az állampolgárok képviselője.

A magyar jogirodalomban felmerült olyan álláspont, amely az etikai kódexet a jogállási törvény végrehajtási rendeleteként képzelel el, azonban Lomnici Zoltán álláspontja elfogadhatóbb, aki szerint a kódex nem tartalmazhatja a teljesség igényével a követendő bírói magatartásformák összességét, valamint a megszegésük esetére vonatkozó számonkérési szabályokat is. A kódex – (nem jogi) keretszabályként – magában foglalja a bírói hivatás legjellemzőbb magatartási szabályait, védve, orientálva ezáltal a bírókat és informálva a társadalmat a bíróval szemben támasztható elvárásokról.¹⁶³

3.5.4. Az észszerű időn belüli tárgyaláshoz való jog

A szakirodalom az észszerű időtartam követelményének két típusa között tesz különbséget. A programszerű felfogás az állami szervekre, az igazságszolgáltatásra, valamint a bírókra vonatkozó azon követelményeket jelenti, amelyek elősegítik az eljárások észszerű határidőn belül történő lezárását. A normatív felfogás értelmében a követelmény eredmény-jellegű, és alapvető jognak minősül.¹⁶⁴

Általánosságban elmondható, hogy az egyéni jogvédelem, a jogbiztonság követelménye és az igazságszolgáltatásba vetett bizalom mind áthatják az észszerű időtartam követelményét.

Vitathatatlan az a tény, hogy az egyénnek jelentős érdeke fűződik ahhoz, hogy ügyében mielőbb érdemi és jogerős döntés szülessen. Az eljárások elhúzódása, azok észszerűtlen időtartama megkérdőjelezheti egyrészt magát a jogbiztonság követelményét, ezzel együtt pedig megingathatja az egyéneknek az igazságszolgáltatás rendszerének működésével kapcsolatban kiépült bizalmát.

Az EJEE 6. cikk 1. pontja - az igazságszolgáltatás minőségi kívánalmai között - kimondja, hogy: *„Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és észszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.”*¹⁶⁵

¹⁶³Visegrády Antal: Mozaikok a világ nagy jogrendszerei köréből, Miskolc, 2021, Bíbor Kiadó

¹⁶⁴Bóka János: „To Delay Justice, Is Injustice” -Az észszerű időtartam követelményének összehasonlító vizsgálata in: Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika, 2011, Budapest, Gondolat Kiadó

¹⁶⁵ Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk 1. pont

Az Alaptörvény korábban már idézett rendelkezése is kifejezésre juttatja az ügyek észszerű határidőn belül történő elbírálásának követelményét, tekintve, hogy az ügyek észszerű határidőn belül történő elbírálásához való jog minden ember alapvető joga, valamint a jogbiztonság igényével is összefügg, célja az igazságszolgáltatás hitelességének megőrzése.

Nem csak a bíróságok oldalán jelenik meg azonban ez a követelmény. Kifejezetten a felekre is kötelezettséget ró, hiszen például a polgári peres eljárásokban „*Nem hivatkozhat a per észszerű időn belül történő befejezésének követelményére az a fél, aki magatartásával, illetve mulasztásával a per elhúzódsához maga is hozzájárult.*”¹⁶⁶

A büntetőeljárásokban a polgári eljárásokkal szemben sokáig 30 nap volt meghatározva általános perindítási határidőként. Ezt a jogalkotó módosította és a jelenlegi szabály szerint a tanács elnöke a tárgyalás határnapját az ügyek érkezési sorrendjének figyelembevételével és a soronkívüliségre vonatkozó rendelkezések szem előtt tartásával a lehető legközelebbi napra tűzi ki.¹⁶⁷

(Soron kívülinek minősülnek például azok az ügyek, amelyek esetében a vádlott fogva van, vagy amelyekben külföldi állampolgár elkövetőről van szó.)

A strasbourgi bíróság gyakorlatát vizsgálva megállapítható, hogy vannak olyan – az ügy ténybeli vagy jogi bonyolultsága miatt indokolt - esetek, amelyekben megengedhető lehet az eljárás hosszabb időtartama. Ilyennek tekinthető például az, ha a bűncselekményt fiatal- és felnőtt korú személyek együttesen követik el. Erre a dolgot későbbi fejezetében részletesebben is kitérek.

Itt érdemes megemlíteni az eljárás elhúzásának problémáját, ami megkérdőjelezi a hatékonyságot, nehezíti a bizonyítást és egyben gyengíti a társadalomnak az igazságszolgáltatásba vetett bizalmát.

Ez számos okra vezethető vissza, például az ügy bonyolultságára vagy a felek (nem szabályszerű) magatartására. Nehéz feladat hárul tehát a bíróságokra, hiszen nekik kell megteremteniük az észszerű időn belüli eljáráshoz való jog, valamint más alapvető jellegű követelmények (például a védekezésre való felkészüléshez szükséges megfelelő idő biztosításához való jog) közötti egyensúlyt.

A strasbourgi bíróság azon az állásponton van, hogy az állam felel azért, hogy az észszerű időtartam követelménye az eljárásokban megtartásra kerüljön, vagyis az állam köteles

¹⁶⁶ 2016. évi CXXX. törvény a Polgári perrendtartásról 2.§ (2.)

¹⁶⁷ 2017. évi XC. törvény a Büntetőeljárásról 278. § (3.)

biztosítani azokat a személyi és tárgyi feltételeket, amelyekkel a bíróságok arányos munkateher-eloszlása megvalósulhat, így megtartható eme követelmény, és ilyen módon az eljárás maga tisztességesnek tekinthető.¹⁶⁸

Általános érvennyel azonban nem határozható meg, hogy mi az az időtartam, amely még észszerűnek tekinthető, és mi az, ami már nem. Ezt a bíróság mindig adott ügy bonyolultságát, a felek által tanúsított magatartásokat figyelembe véve állapítja meg.

Az eljárások észszerű határidőn belül történő befejezéséhez fűződő követelmény alapvető fontosságát hazánk Alkotmánybírósága több ízben is kiemelte.

Meghatározott például egyfajta prioritást, amikor deklarálta, hogy a közvetlen alkotmányi garanciák gazdaságossági és célszerűségi okokból az eljárás egyszerűsítése vagy az időszűrés követelményének érvényesülése címén sem mellőzhetők.¹⁶⁹

A 8/1992. (I. 30.) AB határozat kimondja, hogy az ügyek elbírálására az az észszerű idő, amelynek tartama alatt az adott ügy elbíráható, megalapozott döntés hozható. Az indokolatlan késlekedés az észszerű határidőn belüli döntésre vonatkozó kötelezettség megszegésének tekinthető.¹⁷⁰

3.5.5. A tárgyalás nyilvánosságának elve

A nyilvános tárgyaláshoz való jog szerepe kettős. Biztosítja az igazságszolgáltatás működésének társadalom általi ellenőrzését, e mellett pedig egyfajta preventív és nevelő funkcióval is bír.

A nyilvános tárgyaláson túl azonban a nyilvánosság követelménye tágabb körű.

Tárgya alapján beszélhetünk intézményi-szervezeti és eljárási nyilvánosságról, az előbbi az igazságszolgáltatás működési adatait, az utóbbi pedig a bírósági eljárások során keletkezett adatokat érinti.

A bírósági eljárásokon belül megkülönböztethetjük a tárgyalás nyilvánosságát, a bírósági iratok nyilvánosságát, valamint az ítéletek nyilvánosságát.¹⁷¹

Az EJEE 6. cikkében deklarálja azt a garanciális jellegű szabályt, hogy a bírósági tárgyalás (néhány kivételtől eltekintve) nyilvános. Ezt az Egyezmény a tisztességes

¹⁶⁸ Bodor Tibor: A bírói pártatlanság követelménye és az eljárás ésszerű időtartama In: Személyi szabadság és tisztességes eljárás, Budapest, INDOK 1999. 126-133.o. (133.o.)

¹⁶⁹ 49/1998. (XI. 27.) AB határozat.

¹⁷⁰ 8/1992. (I. 30.) AB határozat.

¹⁷¹ Badó Attila: A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika, 2011, Gondolat Kiadó, Budapest, 159. o.

eljárás egyik alapkövetelményének tartja, tehát amennyiben ez nem teljesül, nem beszélhetünk tisztességes eljárásról.

Alaptörvényünk részletesen nem rendelkezik a nyilvánosság követelményéről, csupán generális normaként írja le azt, amely az igazságszolgáltatás működésének társadalom általi kontrollját hivatott biztosítani.

Kettős értelemben használatos, jelenti egyrészt magának az eljárásnak a nyilvánosságát, másrészt pedig az ítéletek megismerhetőségét.

A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény szerint a bíróság a felek közötti jogvitát főszabály szerint nyilvános tárgyaláson bírálja el.¹⁷²

A törvény rendelkezik továbbá a nyilvánosság kizárásának eseteiről, ebből kiderül, hogy ez nem egy abszolút jog, nevezetesen egy olyan részeleme a tisztességes eljárásnak, amely viszonylag széles körben korlátozható, például a közrendre, erkölcsre, vagy kiskorúak érdekeire tekintettel.

Mindemellett azonban az Alkotmánybíróság az 58/1995. (IX. 15.) határozatában kifejtette, hogy hiába rendel el a bíróság zárt tárgyalást és zárja ki magáról a tárgyalásról a nyilvánosságot, a tárgyaláson hozott határozatát akkor is nyilvánosan köteles kihirdetni, ha a nyilvánosságot kizárta. E jogot alkotmányos követelménynek tekinti és hivatkozik az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok védelméről szóló Egyezmény 6. cikk 1. pontjára, továbbá az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 14. cikk 1. pontjára.

Ezzel némiképp ellentétes a büntetőeljárásban garantált nyilvánosság. Mást jelent ugyanis a büntetőeljárás két szakaszában. Míg a nyomozati szakban gyakorlatilag nem lehet szó nyilvánosságról, hiszen a törvény rendelkezése értelmében az egyes eljárási cselekményeken csak azok lehetnek jelen, akiknek a jelenlétét a törvény kötelezővé vagy lehetővé teszi. Addig a szó szoros értelmében vett nyilvánosságról a második szakaszban, a bírósági eljárásban beszélhetünk. Akárcsak a polgári eljárásokban, úgy a büntetőeljárásban is számos ok miatt sor kerülhet a nyilvánosság kizárására és zárt tárgyalás tartására.

Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy miért is jelent előnyt a tárgyalás nyilvánossága? Megvalósít egyrészt egy többszintű (szakmai, tudományos, társadalmi) kontrollt, azaz

¹⁷² 2016. évi CXXX. törvény a Polgári perrendtartásról 231. § (1)

kielégíti a társadalom tagjainak azon jogos elvárását, hogy értesüljenek adott ügyek elbírálásáról, és a bírók azon igényét, hogy megismerhessék egymás ítélkezési gyakorlatát. Másrészt preventív hatással rendelkezik, jó esetben visszatartó erőt jelenthet, harmadrészt pedig az eljáró bírót hatékonyabb, intenzívebb munkára ösztönözheti.¹⁷³

Annak ellenére, hogy a bíróságok és a sajtó viszonya nem kiegyensúlyozott, a tájékoztatás gyakran nem teljes vagy torz, nem vitatható, hogy elengedhetetlen a társadalom informálása, különösen a nagyobb érdeklődésre számot tartó ügyek esetén.

Személyes véleményem azonban az, hogy nem feltétlenül kell a nyilvánosság részvételét a maga legteljesebb valójában engedélyezni a tárgyalásokon. Fontos lenne kialakítani egy olyan egyensúlyt, amikor a nyilvánosság részvétele még nem zavarja az eljáró bíróság munkáját, hiszen a bíróknak a megalapozott döntés meghozatalához nyugalmas „munkakörnyezetre” van szüksége, és adott esetben a sajtó képviselőinek jelenléte, a vakuk villogása, a kép- és hangfelvételek készítése nem járulnak hozzá ahhoz, hogy a bíró a megfelelő döntést tudja meghozni.

Az utolsó kérdéskör, amire az eljárás észszerű időtartalma kapcsán szeretnék kitérni az az eljárás szándékos elhúzása, amely például a meg nem jelenés, vagy az indokolatlan ellenkérelmek eredményeképpen állhat elő. Szerencsére számos olyan pervezető - akár személyi szabadság korlátozásáig, vagy vagyoni hátrányig terjedő - intézkedés áll a bíróság rendelkezésére, amelyekkel ezt kiküszöbölheti.

¹⁷³ Antal Dániel: A nyilvánosság és a büntetőeljárás In: *Studia Iuvenum Iurispertionum*. Pécs, 2010. (219-239.o)

IV. Az ártatlanság véelme és a védelemhez való jog

Hazánk nemzetközi kötelezettségvállalás alapján köteles e jogok érvényesülését garantálni.

Alaptörvényünk a XXVIII. cikk (2) bekezdésében deklarálja az ártatlanság véelmét, mégpedig negatív módon, egyfajta tilalomként.

Az Alaptörvény értelmében *„Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.”*¹⁷⁴ Így azzal a személlyel szemben, akinek bűnössége még nem nyert megállapítást, nem alkalmazhatók azon jogkövetkezmények, amelyek a bűnösség fennálláshoz kötődnek.

Az ártatlanság véelme abszolút jog: korlátozására nincs lehetőség. Az Alkotmánybíróság szerint e tétel nem értelmezhető akként, hogy a bíróságok ne alkalmazhatnának bizonyos – alapjogokat is korlátozó – intézkedéseket a gyanúsítottal szemben. E körbe tartozik többek között az őrizetbe vétel, az elzárás, a letartóztatás, és a lakhelyelhagyási tilalom. Fent hivatkozott cikk (3) bekezdése pedig a védelemhez való jogot deklarálja: *„A büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez. A védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt.”*¹⁷⁵

Fontos hangsúlyozni, hogy ezek a jogok illetőleg követelmények főszabályként a büntető eljárások során jutnak érvényre és olyan biztosítékrendszert jelentenek, amelyek az állam oldaláról, annak intézményvédelmi kötelezettségében öltenek testet.

Személyes véleményem azonban az, hogy nem kizárólag a büntető eljárásokra megfogalmazott követelmények ezek, függetlenül attól, hogy az „ártatlanság” szó ellentéte a „bűnösség” ebbe az irányba utalja őket. A bűnösség kifejezés az Alaptörvény alkalmazásában olyan felelősséget jelent, amely represszív szankció alkalmazására adhat alapot. Így, bár ezen alapelv elsősorban a büntetőeljáráshoz kapcsolódik, azonban azon túlmutató érvényessége is van. A Be. 7. § (3) bekezdés az önvádra kötelezés tilalmát fogalmazza meg. Ezen alapelv az ember természetes ösztönéből fakadó magatartás törvényi elismerése. *„Senki sem kötelezhető arra, hogy önmagát terhelő vallomást tegyen, és önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatson.”*¹⁷⁶

¹⁷⁴ Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikk (2)

¹⁷⁵ Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikk (2) (3)

¹⁷⁶ 2017. évi XC. törvény a Büntetőeljárásról 7. §. (1)

Ahogy említettem kiterjed azonban más típusú eljárásokra, mint például a közigazgatási, fegyelmi, szabálysértési ügyekre is. Nem tartozik viszont a bűnösség fogalmába az olyan felelősség, amely restoratív vagy reparatív szankció alkalmazására adhat okot, mint például a kártérítés.¹⁷⁷

4.1. Az ártatlanság vélelme

Az EJEE 6. cikkének (2) bekezdése kimondja, hogy: „*Minden bűncselekménnyel gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapítják.*” A (3) bekezdés több jogról rendelkezik, itt található a tájékoztatáshoz való jog, a védekezés előkészítéséhez szükséges időhöz való jog, a közvetlen és közvetett védelemhez való jog, a kérdésfeltevés joga, illetve a tolmácshoz való jog.¹⁷⁸

A fenti rendelkezés gyakorlatilag egy irányelvet jelent a hatóságok számára arra nézve, hogy az a személy, akinek bűnössége még nem nyert bizonyítást, nem kezelhető bűnösnek egészen addig, amíg az eljáró bíróság jogerősen el nem ítéli. Alapvetően tehát az eljárás minden szakaszában, a jogerős ítélet meghozataláig érvényesülést kívánó és elsősorban a bírónak szánt előírás, hogy előítélettől mentesen ítéljék meg és tárgyalják az eléjük kerülő ügyeket.

Magába foglalja azt a követelményt is, hogy amennyiben adott személlyel szemben, az eljárás során nem kerül sor a bűnösség megállapítására, akkor az eljárást befejező határozat sem tartalmazhat olyan kifejezést, amelyből adott személy bűnössége lenne kiolvasható.¹⁷⁹

Ezt a rendelkezést egészíti ki a bizonyítási teher szabálya, amelynek értelmében nem a terhelt, hanem a bűnügyekben eljáró hatóságok kötelezettsége a bizonyítás. Ez a Be. 7.§-ban található. E szerint: „*A vád bizonyítása a vádlót terheli.*” Illetőleg „*A kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem értékelhető a terhelt terhére.*”¹⁸⁰

A büntetőeljárásban az ártatlanság vélelmének tehát három részeleme van, a praesumptio boni viri, azaz a tisztesség vélelmezése, az onus probandi, a bizonyítási teher és az in dubio pro reo, vagyis a kétség esetén a terhelt javára való döntés.

¹⁷⁷ 26/B/1998. AB határozat.

¹⁷⁸ Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk (2)

¹⁷⁹ Nagy Anita: Büntetőeljárást gyorsító rendelkezések az Emberi Jogok Európai Egyezményében, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2008.(363 o.)

¹⁸⁰ 2017. évi XC. törvény a Büntetőeljárásról 7. § (4)

Viszonylag gyakorinak tekinthető, hogy az eljárás során jogellenesen beszerzett bizonyítékok kerülnek felhasználásra. A kérdés ezzel kapcsolatban az, hogy ezzel feltétlenül megkérdőjeleződik-e az eljárás tisztességes volta? Főszabály szerint nem, csak abban az esetben, ha az ilyen jogellenesen beszerzett bizonyíték az elítélés alapjául szolgáló döntő bizonyíték.¹⁸¹

Nem csak a bíróságokat, illetve bírókat terhelő kötelezettségről van azonban szó, hiszen a törvény az igazságszolgáltató hatalom mellett a törvényhozó és a végrehajtó hatalomra, továbbá a magánszemélyekre, de még az ügyészre is e jog tiszteletben tartásának kötelezettségét rója.

Korlátozására elvileg nincs lehetőség, de ez nem jelenti azt, hogy a gyanúsítottal szemben bizonyos – alapjogokat is korlátozó - intézkedések ne lennének alkalmazhatók. Így nem szenved sérelmet az ártatlanság véelme például abban az esetben, ha a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személyt előzetes letartóztatásba helyezik.¹⁸²

Az Alkotmánybíróság a 41/2003. (VII. 2.) AB határozatában megállapította, hogy az, hogy jogerős ítélet nélkül senkit nem lehet bűnösnek titulálni tulajdonképpen a jogállamiság garanciáját jelenti, és mint ilyen biztosítéki jellegű jog, csak szűk körben korlátozható más alkotmányos jogok miatt.

Meglátásom szerint ez a jog számos esetben törést szenved, hiszen gyakran maguk az eljáró bíróságok sem tartják tiszteletben a terhelt ezen alapvető jogát, akkor pedig, hogy lehetne a jogban járatlan, „laikus” személyektől elvárni, hogy ne „ítélkezzenek” addig, amíg kétséget kizáróan nem kerül sor a bűnösség bizonyítására.

¹⁸¹Kondorosi Ferenc-Uttó György-Visegrády Antal: A bírói etika és a tisztességes eljárás, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest 2007. 181.o.

¹⁸² 941/B/1995. AB határozat

4.2. A védelemhez való jog

Az EJEE. 6. cikk (3) bekezdésében, a következőképpen került megfogalmazásra a védelem joga: *„Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy... b) rendelkezzen a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel; c) személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessen, és ha nem állnak rendelkezésre eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljen ki számára ügyvédet.”*¹⁸³

Mivel a részes államok számára az Egyezmény azt a kötelezettséget keletkezteti, hogy igazságszolgáltatásuk gyakorlása során az Egyezményben foglalt követelményeket érvényre juttassák, ezért az Alaptörvény is tartalmazza e jogot.

Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (3) bekezdése értelmében: *„A büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez. A védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt”*

Ez a rendelkezés tehát védelemhez való alkotmányos jogot szabályozza, amelyet meg kell különböztetni a védelemhez való jogot deklaráló törvényi szintű rendelkezésektől. Az alkotmányos garancia hatóköre ugyanis eltérhet a törvényi alapelvtől, annál szűkebb vagy szélesebb is lehet.

A büntetőeljárásokra vonatkozó szabályozás a Be.3§-ban került megfogalmazásra. *„A terheltnek a büntetőeljárás minden szakaszában joga van a hatékony védelemhez. A terheltnek joga van ahhoz, hogy személyesen védekezzen, és ahhoz is, hogy a védelem ellátására védő közreműködését vegye igénybe. A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság az e törvényben meghatározottak szerint védőt biztosít a terhelt számára. A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság köteles megfelelő időt és körülményeket biztosítani a védelemre való felkészüléshez. A terheltnek joga van ahhoz, hogy szabadlábban védekezzen. A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság köteles a terheltet mentő és a büntetőjogi felelősségét enyhítő körülményeket hivatalból figyelembe venni.”*¹⁸⁴

¹⁸³ EJEE 6. cikk (3) (b) (c)

¹⁸⁴ 2017. évi XC. törvény a Büntetőeljárásról 3.§ (1)

Összehasonlítva a két jogszabályi rendelkezést látható, hogy másként szabályozzák a védelemre jogosultak körét.

Az Alaptörvény „büntetőeljárás alá vont személyről” rendelkezik, míg a Be. „terheltet” nevesít.

Az Alaptörvény tehát láthatóan szélesebben határozza meg a személyi kört. Az alkotmányos alapjog megfogalmazásában a „személy” kifejezés kiterjed a természetes és a jogi személyekre, illetve a jogi személyiséggel nem rendelkező jogalanyokra is. Továbbá e körbe a terheltén kívül beletartozik a még terheltté nem nyilvánított, de eljárás alá vont személy is.

A védelemhez való jog alkotmányos büntetőeljárás alapelve az eljárás minden mozzanatában jelen van, és számtalan részletszabályban ölt testet. Ezen jog a büntetőeljárás alá vont személy jogaiban és a hatóságok kötelezettségeiben egyaránt fellelhető.

Az Alkotmánybíróság esetjoga alapján megállapítható, hogy e szabályba beletartozik a védekezés előkészítése és a vádról való tájékoztatás, csakúgy, mint a védőhöz való jog és a fegyverek egyenlősége.¹⁸⁵

A Be. idézett rendelkezéséből kiolvasható, hogy a védelemhez való jogával a terhelt mind közvetlenül, mind pedig közvetett módon élhet. A fentiekén túl vannak a védelemnek úgynevezett obligatórius, azaz kötelező jellegű esetei is, amikor a védelem igénybevétele nem fakultatív, tehát nem a terhelt döntésén múlik, hogy igénybe kívánja-e venni védő közreműködését. Kötelező például a védő eljárása, ha a bűncselekményre a törvény öt évi vagy annál súlyosabb szabadságvesztés kiszabását rendeli, ha a terheltet fogva tartják, vagy, ha a terhelt a magyart illetőleg az eljárás nyelvét nem ismeri.¹⁸⁶

Általánosan elmondható, hogy a védelemhez való jog napjainkra generálisan elfogadott eljárási alapelv. Önmagában abból, hogy egy adott állam joga szabályozza e jogot, nem vonható le az a következtetés, hogy a büntetőeljárás teljes mértékben megfelel a tisztességes eljárás követelményének. Erre kiváló példa, hogy a muszlim államok is csatlakoztak több nemzetközi egyezményhez, amely kifejezetten elismeri a védelem jogát, annak érvényesülése azonban a Shariára épül.

¹⁸⁵ Halmai- Tóth: i. m. 724. O.

¹⁸⁶ Herke Csongor-Fenyvesi Csaba-Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete, Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2012. 64. O.

Fontos megjegyezni, hogy a védelemhez való jog rögzítése az eljárás tisztességes voltának más kritériumait nem pótolhatja.

A védelemhez való jog ölt testet a „fegyverek egyenlőségének elvében” is.¹⁸⁷ Ennek az elvnek nem kifejezetten csak büntetőügyekben van relevanciája, hiszen a felek közötti „méltányos egyensúly” fenntartását jelenti.

fegyveregyenlőség maga után vonja, hogy mindegyik félnek elfogadható lehetőséget kell biztosítani ügye előadására – beleértve a bizonyítékait is –, olyan feltételek mellett, amelyek nem hozzák őt érdemben hátrányosabb helyzetbe a másik félhez képest.

Célját tekintve azt szolgálja, hogy a vádnak és a védelemnek is ugyanazok a jogi eszközök álljanak rendelkezésére az eljárás során.

A fegyverek egyenlőségének egyik feltétele a felek mindegyikének személyes jelenléte az eljárás során, továbbá, hogy az ügyben releváns, lényeges adatokat a vád, illetve a terhelt és a védő ugyanolyan teljességében és mélységében ismerhessék meg.¹⁸⁸

Ezen elv elérése a büntetőeljárás során csupán cél, nem valósul meg teljesen, tekintettel arra, hogy más jogok, mint például az emberi méltósághoz való jog, vagy a személyi szabadsághoz való jog „megelőzhetik”.

Az Alkotmánybíróság a 6/1998. AB határozatából kiolvasható, hogy a fegyverek egyenlőségének megvalósulásához elengedhetetlen, hogy az ügy releváns adatait a vád, a védelem és a terhelt azonos mértékben ismerhesse meg, továbbá, hogy a védelemnek is rendelkezésére álljanak mindazok, az ügy érdemét érintő, releváns dokumentumok, amelyekre a vád a terhelt bűnösségét alapítja.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a vád és a védelem teljes egészében azonos jogosítványokkal rendelkeznek, csak azt a követelményt támasztja, hogy egymással összevethető súlyú jogosítványokkal rendelkezzenek.¹⁸⁹

A fegyveregyenlőségnek a tanúkihallgatás és a szakértők meghallgatása során is érvényesülnie kell. Nem szabályellenes azonban, ha az eljáró bíróság nem hallgat meg minden olyan tanút és szakértőt, akiknek meghallgatását a védelem indítványozta, viszont

¹⁸⁷ Case of *Dombo Beheer b.v. v. the Netherlands*

¹⁸⁸ Bartkó –Dávid – Horváth (et. al.): i.m. 93. o.

¹⁸⁹ Chronowski-Drinóczi-Petrétei-Tilk-Zeller: Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok, Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006. 276. o.

az igazság kiderítése érdekében feltétlenül fontos tanúvallomásokat és szakértői véleményeket meg kell ismernie.

E jognak két tipikus alanya van, a terhelt és a védő, így mindkettőjük számára további részletjogosítványokat biztosít a jogosultság. A terheltnek többek között joga van ahhoz, hogy az ellene felhozott vádat megismerhesse, álláspontját kifejtse, észrevételeket tegyen, indítványait előterjeszthesse. A védelmet pedig megilleti az ügy iratainak megismeréséhez, a terhelttel való érintkezéshez, a védekezésre való felkészüléshez szükséges elegendő idő biztosításához való jog.

Akárcsak az ártatlanság vélelme, úgy a védelemhez való jog sem lehet abszolút jellegű, azonban korlátozására mégis csak szűk körben kerülhet sor, mégpedig csak az elkerülhetetlenül szükséges és arányos mértékben s a lényeges tartalmát illetően még ilyen esetben sem.

Sérelmet szenved például a jogosultság, amennyiben a terheltnek és a védőnek nem áll kellő idő rendelkezésére ahhoz, hogy megfelelő mértékben előkészítsék a védelmet, vagy ha a bíróság nem bírálja el határidőn belül a védő által benyújtott indítványokat.

V. A jogorvoslathoz való jog

5.1. Nemzetközi kitekintés

A jogorvoslat joga véleményem szerint nagyon fontos eleme a tisztességes eljárásnak. E jog biztosítása nélkül önkénymentes, tisztességes ítélkezés aligha képzelhető el.

A jogorvoslathoz való jog több nemzetközi jogforrásban elismerésre került. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (EJENY) a 8. cikkében mondja ki, hogy minden személynek joga van az alkotmányban vagy a törvényben részére biztosított alapvető jogokat sértő eljárások ellen jogorvoslatért folyamodni, s mivel a jogorvoslathoz való jog olyan emberi jog, melyet egy demokratikus jogállamban garantálni kell, ezért beletartozik az alapvető jogok körébe.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya a 2. és a 14. cikkben is rendelkezik erről a jogról. a 2. cikk általános értelemben véve: *Az Egyezségokmányban részes minden állam kötelezi magát annak biztosítására, hogy minden olyan személy, akinek az Egyezségokmányban elismert jogai vagy szabadságai sérelmet szenvednek, hatékony jogorvoslattal élhessen akkor is, ha a jogok megsértését hivatalos minőségben eljáró személyek követték el; a jogorvoslattal élő személy jogai tekintetében az illetékes bírói, államigazgatási vagy törvényhozó hatóság vagy az állam jogrendszere szerint illetékes más hatóság határozzon, és fejlessze a bírói jogorvoslat lehetőségeit; az illetékes hatóságok a helytállónak elismert jogorvoslatnak érvényt szerezzenek.* A 14. cikk pedig a büntetőeljárás vonatkozásában biztosítja e jog igénybevételének lehetőségét. *„Bűncselekmény elkövetésében bűnösnek nyilvánított minden személynek joga van arra, hogy bűnösnek nyilvánítását és elítélését felsőbb bíróság a törvénynek megfelelően felülvizsgálja.”*

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye a 13. cikkben deklarálja a hatékony jogorvoslathoz való jogot. *„Bárkinek, akinek a jelen Egyezményben meghatározott jogait és szabadságait megsértették, joga van ahhoz, hogy a hazai hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslását kérje az esetben is, ha e jogokat hivatalos minőségben eljáró személyek sértették meg.”*¹⁹⁰

¹⁹⁰ EJEE. 13. cikk

Látható, hogy a hivatkozott nemzetközi emberi jogi dokumentumokban az ismertett jogkettős szerepet tölt be. Az egyezmények egyrészt az adott nemzetközi dokumentumban garantált jogok megsértése esetén a mindenkit megillető jogérvényesítésről rendelkeznek, másfelől a bírósági és hatósági döntésekkel szembeni jogorvoslatról szólnak.

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy az Egyezmény 7. jegyzőkönyvének 2. cikkelye bizonyos esetekben megengedi a jogorvoslati jog korlátozását. Nevezetesen azokban az esetekben, melyekben például felmentő ítélet ellen benyújtott jogorvoslat folytán hoztak bűnösséget megállapító ítéletet, vagy kisebb jelentőségű bűncselekmények esetén.

A jogorvoslati jogosultság mind az Egyezségokmányban, mind pedig az Egyezményben jogérvényesítésként, a bírósághoz fordulás alkotmányos jogaként jelenik meg. Szűkebb és általános értelemben véve azonban azt a jogot jelenti, hogy bárki, akinek valamely döntés jogát vagy jogos érdekét sérti, a döntéshozótól eltérő szerv eljárását kezdeményezheti a döntés orvoslása, kijavítása vagy hatályon kívül helyezése érdekében, igénybevétele tehát nem kizárólag a bírósági eljárásokra korlátozódik, hanem kiterjed a közigazgatási és más hatósági eljárásokra is.

5.2. Hazai szabályozása

A jogorvoslati jogosultság több állam alkotmányában nem, vagy csak garanciális jelleggel kerül rögzítésre, hiszen nem rendelkezik olyan, minden nemzet által azonos mértékben elfogadott gyökerekkel, mint például az emberi élethez és méltósághoz való jog. Gyakorlatilag a személyhez fűződő jogokból levezethető, másodlagos jogról van szó, amely szoros összefüggésben áll a tisztességes eljárás követelményével.

Hazánkban ez a jog az Alkotmánybíróság munkájának eredményeként került az akkori Alkotmány rendelkezései közé.

Az Alaptörvény hatálybalépése előtt kialakított alkotmánybírósági értelmezés szerint „az Alkotmány 57. § (5) bekezdésében meghatározott jogorvoslati jog csupán azt a követelményt támasztotta – de azt sem abszolút követelményként –, hogy az első fokon meghozott érdemi döntésekkel szemben, azt felülvizsgálható, magasabb fórumhoz lehessen fordulni, illetve hatósági döntésekkel szemben rendelkezésre álljon a bírói út”¹⁹¹

¹⁹¹ 42/2004. (XI. 9.) AB határozat, ABH 2004, 551, 572.; lásd még 35/2013. (XI. 22.) AB határozat, Indokolás [16]; 3059/2017. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [15]

Az Alkotmánybíróság a rendkívüli jogorvoslatok és a jogorvoslathoz való jog alkotmányos összefüggéseit a 42/2004. (XI. 9.) AB határozatban az alábbiak szerint foglalta össze. *„Az Alkotmánybíróságnak az 1/1994. (I. 7.) AB határozat óta követett gyakorlata szerint a felülvizsgálat rendkívüli jogorvoslat, amely az Alkotmány 57. § (5) bekezdésében foglalt alkotmányi rendelkezéssel összefüggésbe nem hozható. Mivel az alkotmányosan megkövetelt rendes jogorvoslaton túlmenő rendelkezés, a törvényhozónak teljes szabadságában áll ennek tartalmát és korlátait megállapítani.”* Ezt az álláspontot több döntés is tartalmazza, így pl. a 663/D/2000. AB határozat kimondta: *„Jelen ügyben is megerősíti az Alkotmánybíróság azt az elvi megállapítását, hogy a jogorvoslathoz való jog – mint alapvető jog – csak a rendes jogorvoslatra vonatkozik, a rendkívüli jogorvoslat a rendes jogorvoslaton túlmutató többletlehetőség, amelynek léte nem hozható összefüggésbe az Alkotmány 57. § (5) bekezdésével.”*

Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az Alkotmánybíróság az idézett döntéseiben a törvényhozás szabadságát helyezte előtérbe a felülvizsgálat tartalmának és korlátjainak meghatározásánál, ugyanakkor nem zárta ki a felülvizsgálat jogintézményének, illetve egyes szabályainak más alkotmányos tételek alapján történő vizsgálatát. Az Alkotmánybíróság az 1/1994. (I. 7.) AB határozatban kifejezetten kimondta, hogy a jogalkotó köteles más alkotmányos rendelkezésekkel (különösen a jogbiztonság elvével) való összhang biztosítására.

Ebből következően a 42/2004. (XI. 9.) AB határozatban az Alkotmánybíróság kiemelte: *„a felülvizsgálat, mint már biztosított jogorvoslat esetén a jogorvoslathoz való jog a jogintézmény jogbiztonsági szempontú megítélése során vehető figyelembe, a rendkívüli jogorvoslat működéséből eredő hatások alapján”*.¹⁹²

Látható tehát, hogy az Alkotmánybíróság az Alaptörvény hatályba lépését megelőzően a rendkívüli jogorvoslat szabályai felett „jogbiztonsági szempontú” alkotmányos kontrollt gyakorolt.

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdésében olvasható, hogy: *„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti.”*¹⁹³

E rendelkezésből kitűnik, hogy ez a jog alapvető jellegű, mindenkit megillető jog és felhívható bármilyen eljáró szerv (bíróság, közigazgatási szerv, más hatóság) által hozott,

¹⁹² 42/2004. (XI. 9.) AB határozat

¹⁹³ Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikk (7.)

bármilyen döntéssel (ítélet, határozat, végzés) szemben. Fontos kitérni arra is, hogy mivel eljárási jogról van szó, ezért csak arra ad jogot, hogy a kifogásolt döntést újra megvizsgálják, és ha bebizonyosodik a jogsértés, akkor új döntés meghozatalára kerüljön sor.

Ha az idézett alaptörvényi rendelkezést részletesebben elemezzük, láthatjuk, hogy az Egyezményhez kapcsolt jegyzőkönyvvel ellentétben az Alaptörvény nem teszi lehetővé a jog korlátozását.

A jogosultság mélyebb tanulmányozásához elengedhetetlen annak a ténynek az elfogadása, hogy az eljáró hatóságok sem tévedhetetlenek, az általuk hozott döntések sem hibátlanok, márpedig a jogállamiság egyik garanciája a jogbiztonság megköveteli, hogy hibás döntések ne kerüljenek végrehajtásra. Az pedig még a legtapasztaltabb bíróval is előfordulhat, hogy tévesen minősít egy esetet, esetleg nem a megfelelő jogszabályi rendelkezést alkalmazza adott tényállásra. Ennek kiküszöbölésére, valamint a jogbiztonság szélesebb körű érvényesítésének biztosítására szolgál gyakorlatilag a jogorvoslati jogosultság.

A jogorvoslattól meg kell különböztetni a perorvoslatot, amely annak egy speciális típusa. Azok a jogorvoslati lehetőségek tartoznak ide, melyeket a polgári perekben és a büntetőeljárásokban alkalmazni lehet.

Az Alaptörvény rendelkezésére tekintettel a jogorvoslati jogosultság megtalálható a büntetőeljárás alapelvei között is, a Be. 39 § (3) bekezdése kimondja, hogy a terhelt jogosult arra, hogy jogorvoslattal éljen.

A jogalkotó a jogorvoslatot a nyomozás során hozott döntések tárgya és személyekre gyakorolt hatása felől kiindulva valamennyi érdemi döntés ellen, panasz formájában biztosítja. A panasz mellett további jogorvoslatra ad lehetőséget a felülbírálati indítvány, melyet meghatározott esetekben az ügyészség panaszt elutasító határozata ellen lehet benyújtani a nyomozási bíróhoz.

A büntetőeljárásban a jogorvoslat a bűnügy résztvevőinek azt a kezdeményezését jelenti, hogy az eljáró hatóság által elkövetett valódi vagy vélt, ténybeli, jogi vagy eljárási hibát további hivatalos eljárásban kiküszöböljék.

Ennek az alapelvnek annyiban van reális tartalma, hogy a büntetőeljárás mindkét fázisában van széles körben használható, rendes jogorvoslat, mégpedig nyomozati szakban például a panasz, bírósági eljárásban pedig például a fellebbezés vagy a perújítási kérelem.

A Polgári perrendtartásban nem találjuk meg alapelvi szinten, de az igénybevételhez meghatározott feltételek fennállása esetén, a polgári eljárásokban is adott a döntés megfellebbezésének, a felülvizsgálati kérelem benyújtásának vagy a perújításnak a lehetősége.

5.3. Megvalósulásának kritériumai

Az Alkotmánybíróság gyakorlatából kitűnik, hogy ahhoz, hogy jogorvoslati jogról beszélhessünk, teljesülnie kell meghatározott követelményeknek, melyek fennállásának hiányában a kérelmet el kell utasítani.

Fontos, hogy a sérelmezett döntést a döntéshozótól eltérő, attól magasabb szintű vagy más szervezetrendszerbeli szerv bírálja el.

További kritérium, hogy főszabály szerint csak az érdemi, tehát az ügy érdemében hozott határozatokkal szemben vehető igénybe. Abban a kérdésben, hogy egy döntés mikor tekinthető jogorvoslati szempontból ügydöntőnek a döntés tárgya, illetve személyekre gyakorolt hatása irányadó.¹⁹⁴

Feltétel az is, hogy a döntés valakinek a jogát vagy jogos érdeket sértse. Ez az Alkotmánybíróság szerint két dolgot foglal magába. Egyrészt a kifogásolhatóságot, ami még nem feltételezi a sérelem igazolását, elegendő csupán a sérelem állítása. Másrészt pedig az orvosolhatóságot, amely már azt jelenti, hogy a döntés sérelmes voltának bebizonyosodása esetén a jogorvoslati fórum köteles eljárni.¹⁹⁵

Lényeges, hogy a jogorvoslati joggal olyan személy éljen, aki érintett az ügyben, tehát akinek joga vagy jogos érdeke sérelmet szenved a döntés által. Ennek hiányában nincs alanyi joga arra, hogy a jogsérelmet a jogorvoslati fórum rá kiterjedő hatállyal bírálja el.

Végül pedig fontos, hogy a jogorvoslati jog csak akkor képes betölteni a funkcióját, ha a jogorvoslati fórum döntési helyzetben van.

Az Alaptörvény XXVIII. cikkében szereplő egyéb bírósági eljárási garanciák megítélésének értelmezése, így a mindennapokban az alkotmányjogi panaszok elbírálása során a jogorvoslathoz való jog és a rendkívüli jogorvoslatok alkotmányos összefüggései alapvető jelentőségű kérdések.

A következőket alkotmánybírósági gyakorlat szerint az Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdéséből kényszerítően nem következik a rendes jogorvoslati formákon felüli, egyéb

¹⁹⁴ 1636/D/1991. AB határozat. Indoklás II. pont

¹⁹⁵ 22/1995. (III. 31.) AB határozat. Indoklás II. 2. pont

jogorvoslati lehetőségek biztosítása. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság leszögezte azt is, hogy amennyiben a jogalkotó mégis megteremtette a rendes jogorvoslaton felüli, valamely további jogorvoslat lehetőségét, abban az esetben ez a jogalkotói döntés e jogorvoslat elbírálására hatáskörrel rendelkező bíróságok számára olyan, az Alaptörvény 28. cikkéből fakadó alkotmányos kötelezettséget is létrehozott, amely szerint jogalkalmazásuk során a jogalkotó által megnyitott jogorvoslat lehetősége az Alaptörvényből levezethető követelményeknek megfelelően, így hatékonyan és ténylegesen is érvényesüljön.¹⁹⁶

¹⁹⁶ 6/2020. (III. 3.) AB határozat, Indokolás [111]; lásd még 14/2015. (V. 26.) AB határozat, Indokolás [43]; 11/2017. (V. 26.) AB határozat, Indokolás [31]; 3285/2017. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [27]; 3020/2018. (I. 26.) AB határozat, Indokolás [39]

VI. A Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege elv

A tisztességes eljárás követelményének hazai szabályozásához véleményem szerint hozzátartozik a Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege elv érvényesülése is. Az elv nem csupán alkotmányos princípium, több nemzetközi dokumentumban is fellelhető. Az Európai Emberi Jogi Egyezmény 7. cikke deklarálja, hogy: „*Senkit sem szabad elítélni olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése idején a hazai vagy nemzetközi jog alapján nem volt bűncselekmény. Ugyancsak nem lehet a bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható büntetésnél súlyosabb büntetést kiszabni. Ez a Cikk nem zárja ki valamely személy bíróság elé állítását és megbüntetését olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely elkövetése idején a civilizált nemzetek által elismert általános jogelvek szerint bűncselekmény volt.*”

A 7. cikk mellett az ENSZ Egyezségokmányának 15. cikke is nevesíti a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* alapelveket. „*Senkit sem lehet bűnösnek nyilvánítani olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely az elkövetés idején sem a belső-, sem a nemzetközi jog értelmében nem volt bűncselekmény. Ugyanígy nem lehet súlyosabb büntetést kiszabni annál, mint amely a bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható volt. Amennyiben a bűncselekmény elkövetése után a törvény enyhébb büntetés alkalmazását rendelte el, ennek előnyeit az elkövető javára érvényesíteni kell. E cikk egyetlen rendelkezése sem akadályozza valamely személy bíróság elé állítását és elítélését olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely az elkövetés idején a nemzetek közössége által elismert általános jogelvek alapján bűncselekménynek minősült.*”

Ha szigorúan nézzük, akkor azt mondhatjuk, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésének gyökere a *nullum crimen sine lege* elve, amelynek értelmében senkit nem lehet bűncselekmény miatt felelősségre vonni, ha a cselekményét annak elkövetésekor a törvény nem rendelte büntetni.¹⁹⁷

Olyan alapjogról van tehát szó, amely nemcsak a jogalkalmazókat kötelezi, hanem végső soron magát a jogalkotót is, és majdnem minden demokratikus berendezkedésű állam alkotmányában megtalálható.

Az Alkotmánybíróság egyik határozatában sem mondta ki explicit módon ezt az elvet, de ilyen értelmezést követ például a 11/1992. (III. 5.) AB határozat. Ez az úgynevezett „első elévülési határozat”, amely az Alkotmánybíróság legkiemelkedőbb és legfontosabb

¹⁹⁷Gellér Balázs József: A magyar büntetőjog tankönyve I. Általános tanok, 2008, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 50. o.

döntései közé tartozik. Értelmezésében a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege a büntetőjogi legalitás elvének részei.

Ennek kapcsán az Alkotmánybíróság elvégezte az alkotmányos jogállamok alkotmányainak összehasonlító vizsgálatát. Megállapította, hogy nem pusztán azt jelenti ki, hogy a bűncselekményt törvényben kell tiltani, és törvényben kell büntetéssel fenyegetni, hanem általában azt követeli meg, hogy a büntetőjogi felelősségre vonásnak, az elítélésnek törvényen alapulónak és legálisnak kell lennie. Tehát nem pusztán arról van szó, hogy az állam törvényben tiltja a bűncselekményeket és törvényben fenyeget büntetéssel, hanem az egyén ahhoz való jogáról is szó van, hogy csakis törvényesen ítéljék el.

Egy alkotmányos jogállamban a büntetőjog nem kizárólag eszköz, hanem értéket véd és maga is értékeket hordoz: többek között az alkotmányos büntetőjogi elveket és garanciákat.

A nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege olyan alkotmányos alapelvek tehát, amelyeknek számos büntetőjogi szabály adja meg jogszerű tartalmát.¹⁹⁸

¹⁹⁸ 11/1992. (III. 5.) AB határozat

VII. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye az Emberi Jogok Európai Bírósága, Az Európai Unió Alapjogi Chartája, AZ EJEB esetjoga

7.1. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye

Ahogy értekezésem eddigi fejezeteiből is kitűnik, a vizsgált eljárási jogokat elsősorban az EJEE vonatkozó rendelkezései alapján vizsgálom, ezért fontosnak tartom, hogy szenteljek egy fejezetet magának az Egyezménynek is.

Többen sui generis dokumentumként tekintenek rá. Egyrésztől nemzetközi egyezmény, és mint ilyen a részes államokra nézve (így Magyarország számára is) azt a kötelezettséget keletkezteti, hogy rendelkezéseit implementálni kell, biztosítani kell a rögzített jogok védelmét és hatékony érvényesülését. Az Európa Tanácsot alkotó mind a 47 ország szerződő fele az Egyezménynek, közülük 27 ország az EU tagállama is.

Hivatalosan „Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény” (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) elnevezéssel bír, melyet az Európa Tanács 1950. november 4-én Rómában hirdetett ki, és amelyet Magyarország 1992. november 5-én ratifikált és az 1993. évi XXXI. törvénnyel hirdetett ki, ezáltal a rendelkezései a magyar állam intézményeire és szerveire nézve is kötelezőek.

Így vált a magyar jog szerves részévé, bárki hivatkozhat a benne foglalt rendelkezések megsértésére a magyar bíróságok előtt is.

Bár megjegyzendő, hogy hiába hivatkoznak a felek az Egyezményben garantált jogaikra, ez az eljáró bíróságok döntését általában nem, vagy csak kis mértékben befolyásolja és ebben az esetben is általában csak saját döntésük alátámasztására szolgál.

Az Egyezmény alkalmazása nem elsődleges, nem kíván feltétlen érvényesülést, hiszen maga az Egyezmény mondja ki azt, hogy egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, hogy korlátozza vagy csorbítsa azokat az emberi jogokat és alapvető szabadságokat, amiket valamely részes állam joga biztosít. Lehetőség van tehát a belső jogot felhívni, amennyiben az hatékonyabb jogvédelmet nyújt, mint maga az Egyezmény.¹⁹⁹

¹⁹⁹ EJEE 53.cikk

7.2. Az Emberi Jogok Európai Bírósága

Azt le kell szögezni, hogy az Egyezmény pusztán keretjellegű. Az egyes jogok tartalmát az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga tölti ki. A sok ezernyi döntés a Bíróság honlapján lévő ún. HUDOC keresőrendszerben elsősorban angolul és részben franciául férhető hozzá. A főbb precedensek magyar nyelven a Kúria honlapján, a magyar ügyekben hozott ítéletek az Igazságügyi Minisztérium honlapján hozzáférhetőek.

Részben az Egyezményben foglalt rendelkezések betartásának felügyeletére hozták létre az Emberi Jogok Európai Bíróságát, melynek székhelye Strasbourg. Létrehozásával bizonyos feltételek megvalósulása esetén, bárki saját anyanyelvén, illetékmentesen, ügyvédkényszer nélkül a Bírósághoz fordulhat, akinek az Egyezményben biztosított jogait a hatóságok megsértették. Ilyen feltételek például: a hazai jogorvoslati lehetőségek kimerítése, valamint a hat hónapos határidőn belüliség.

A Bíróság kizárólag azt minősítheti, hogy történt-e jogsértés, nincs azonban joga arra, hogy a tagállamokat jogszabály módosításra hívja fel, vagy megsemmisítsen nemzeti bírósági ítéleteket.

A Kúriának egy 2003-ban tett megállapítása szerint: „Az Emberi Jogi Bíróság eseti döntései... alkalmazhatóak – és el is várt követelmény az alkalmazásuk - közvetlenül a nemzeti bírászkodás során.”²⁰⁰

A Bíróság háromtagú tanácsa a kérelem beérkezésekor hivatalból vizsgálja elfogadhatóságának feltételeit.

Elutasítja azt, ha a kérelmező nem merítette ki a hazai, belső jogban a rendelkezésére álló jogorvoslati lehetőségeket, ha nem a végleges határozat meghozatalát követő hat hónapon belül került sor a kérelem benyújtására, ha a kérelem névtelen, vagy nyilvánvalóan alaptalan, illetve, ha joggal való visszaélésnek minősül.

A belső jog által biztosított jogorvoslati lehetőségek kimerítése esetében csak azokról a jogorvoslati lehetőségekről van szó, amelyek a jogsérelem orvoslására alkalmasak, így például, ha a kérelmező egy büntetőeljárás elhúzódását sérelmezi, akkor nincs olyan jogorvoslati lehetőség, amelyet kötelező jelleggel igénybe kellene vennie mielőtt a Bírósághoz fordul, minden olyan esetben azonban ahol fellebbezésnek vagy felülvizsgálatnak helye van, azokat kötelező kimeríteni.

²⁰⁰ A Kúria (Legfelsőbb Bíróság) Bvf. I.2.254/2003/5. sz. ítélete

A hat hónapos szabály esetén az Egyezmény a végleges határozat meghozatalától számított hat hónapról beszél, nem pedig jogerős határozatot említ. Ez nem véletlen, hiszen a véglegesség nem minden esetben jelenti a meghozott határozat jogerős voltát, amennyiben ugyanis csak jogerős határozatokkal szemben lehetne az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordulni, abban az esetben alacsony számú ügy kerülhetne a Bíróság elé.

A kérelem alapvetően háromféle módon minősülhet nyilvánvalóan alaptalannak. Elsőként abban az esetben, ha a kérelemben olyan jog megsértésére hivatkozik a kérelmező, amely nem található meg az Egyezményben vagy annak kiegészítő jegyzőkönyveiben. Másodsorban akkor, ha vélelmezhető, hogy a kérelmező olyan sérelemmel fordul a Bírósághoz, amely nem jelenti az Egyezmény megsértését. Végül pedig akkor, ha a kérelmezőnek nincs alanyi joga a kérelem benyújtására.²⁰¹

7.2.1. Érdemi döntés

Ha nem kerül sor a kérelem elutasítására, tehát a kérelmet elfogadhatónak találja a Bíróság, akkor az egy hét tagú Kamara elé kerül és érdemben a Kamara hoz döntést vagy jóváhagyja a felek között létrejött egyezséget, amely azonnal végleges és végrehajtható lesz. A Kamara ítélete ellen bármelyik fél 3 hónapon belül a tizenhét tagú Nagykamarához fordulhat.

A Nagykamara a fellebbezett ügyekben másodfokon dönt, de a Nagykamara elé kerülhet egy ügy úgy is, hogy „a Kamarák valamelyike átengedi hatáskörét, de ez csak kivételes esetekben fordul elő; olyankor, ha az illetékes Kamara szerint az ügy az Egyezmény értelmezése tekintetében lényeges kérdést vet fel, vagy valamely kérdésnek a Kamara általi megítélése a Bíróság által korábban hozott ítélettel ellentétes.”²⁰² Az ítélet akkor lesz végleges, ha a Nagykamara döntést hoz vagy a három hónapos fellebbezési határidő eredménytelenül telik el.

A véglegesség, amely ebben az esetben gyakorlatilag a jogerőt jelenti, azt vonja maga után, hogy az államnak az ítéletet végre kell hajtania. Az ítélet nemcsak jogsértést, hanem

²⁰¹Kondorosi Ferenc-Uttó György-Visegrády Antal: A bírói etika és a tisztességes eljárás, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest 2007. (181.o.)

²⁰²The ECHR in 50 questions (Hungarian) - European Court. <https://www.echr.coe.int> (2019. 06. 05.)

gyakran kártérítést (ügynevezett igazságos elégtételt) is megállapít. Az elmarasztalt állam kormányának az igazságos elégtétel összegét az ítélet véglegessé válásától számított 3 hónapon belül ki kell fizetnie. A bíróság minden döntése kötelező a tagállamokra nézve. Az eljárások - ellenben a magyarországi gyakorlattal - illetékmentesek, és a kezdeti szakaszban nem kötelező a jogi képviselő sem.

Az általam vizsgált ügyeket említve általánosságban elmondható, hogy a bírósághoz forduló személyek főként az eljárások tisztességes voltát vitatják.

Vannak azonban olyan esetek is, melyekben nem kerül sor egyezségkötésre. Egy kirívó példa erre M. L. ügye, aki 17 évig pereskedett egy ingóság megszerzéséért. 1989-ben indította a pert, az első ítélet 1993-ban született meg, de azt a Fővárosi Bíróság hatályon kívül helyezte. A megismételt elsőfokú eljárás 2004-ig húzódott, végül 2007-ben született csak jogerős döntés. A strasbourgi bíróság megállapította, hogy ezzel Magyarország megsértette M. L. jogát, hogy ügyét észszerű időn belül bírálják el, és ezért 14 400 euró kártérítést, és 1000 euró perköltséget ítélt meg neki.²⁰³

²⁰³<http://www.origo.hu/itthon/20120305-magyar-ugyek-a-strasbourgi-emberi-jogok-europai-birosagan-2011ben.html> (2013. 10. 20.)

7.3. Az Európai Unió Alapjogi Chartája

„Az emberi jogokról és alapvető szabadságokról szóló európai egyezmény” szövegét kiegészítő Európai Unió Alapjogi Chartáját 2000. december 7-én hirdették ki a nizzai csúcstalálkozón és a 2009. december 1-jén hatályba lépett Lisszaboni szerződés ruházta fel jogi kötőerővel.

Az EUSz. 6. cikke értelmében jogi kötőerővel bír, mindemellett azonban, ahogy a globalizálódó világban változnak a gazdasági és jogi keretek, úgy bizonyul egy rugalmas és előremutató eszköznek, amellyel biztosítható az alapjogok védelme.²⁰⁴

Célja nem más, mint az egyéni alapjogok védelme, amely az Európai Unió intézményei által valósul meg. Egységes szövegben jeleníti meg az európai polgárok, illetve az Unió területén élő valamennyi személy polgári, politikai, gazdasági és szociális jogainak összességét.

Rendelkezéseit az Unió intézményei, szervei és hivatalai hivatottak alkalmazni, valamint a tagállamok annyiban, amennyiben uniós jogot hajtanak végre, vagyis a jogi kötőerővel történő felruházás ellenére sem terjeszti ki az uniós jog alkalmazási körét.²⁰⁵

A VI. fejezetben találhatóak az igazságszolgáltatásra vonatkozó rendelkezései, amelyeket az értekezésemben részletesen tárgyalok. Nevezetesen a hatékony jogorvoslathoz és a tisztességes eljáráshoz való jog (47. cikk). Az ártatlanság védelme és a védelemhez való jog (48. cikk). A bűncselekmény és a büntetések törvényességének és arányosságának elvei (49. cikk).

A kétszeres eljárás alá vonás és a kétszeres büntetés tilalma (50. cikk).

Ahogy láthatjuk, a Charta tartalmazza az EJEE által is biztosított jogokat, néhol szűkebb, néhol szélesebb tartalommal. Az EJEE 6. cikkének rendelkezéseit összevetve a Charta hasonló tartalmú rendelkezéseivel, azt tapasztaljuk, hogy a Charta egy külön fejezetben rendelkezik az igazságszolgáltatásról. Ebben a kontextusban talán kimondható, hogy a Charta megszövegezése modernebb és aktuálisabb (ami nem véletlen, tekintettel arra, hogy később született).

²⁰⁴ Tanel Kerikmae: Protecting Human Rights in the EU - Controversies and Challenges of the Charter of Fundamental Rights. Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2014. 9.o

²⁰⁵ Európai Unió Alapjogi Chartája 51. cikk

A disszertációmban vizsgált tisztességes eljáráshoz való jogot a Charta nem szűkíti le csupán a polgári- és büntető eljárásokra, mint ahogyan azt az Egyezmény teszi, hanem garantálja minden közigazgatási hatósági eljárásban is.²⁰⁶

A Charta maga rendelkezik úgy, hogy az Egyezményben biztosított jogokat a Charta alkalmazásában is az Egyezménynek megfelelően kell értelmezni, viszont vannak olyan esetek, ahol túlmutat annak alkalmazási körén, ilyenkor a szélesebb körű védelmet kell figyelembe venni.

Míg az Egyezmény az egyes jogok korlátozásának feltételeit az adott jogok vonatkozásában egyenként határozta meg, addig a Charta egyetlen, generális rendelkezést tartalmaz a korlátozás tekintetében. Az 52. cikk értelmében a korlátozást jogszabály határozza meg, mégpedig a jogokat tiszteletben tartva a szükségesség-arányosság elvének megfelelően.

„Az e Chartában elismert jogok és szabadságok gyakorlása csak a törvény által, és e jogok lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. Az arányosság elvére figyelemmel, korlátozásukra csak akkor és annyiban kerülhet sor, ha és amennyiben az elengedhetetlen és ténylegesen az Unió által elismert általános érdekű célkitűzéseket vagy mások jogainak és szabadságainak védelmét szolgálja.”²⁰⁷

²⁰⁶Kondorosi Ferenc-Uttó György-Visegrády Antal: A bírói etika és a tisztességes eljárás, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest 2007. 181.o.

²⁰⁷ Alapjogi Charta 52. cikk. (1)

7.4.A tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülése az EJEB gyakorlata alapján

Ebben a fejezetben a tisztességes tárgyaláshoz való jog biztosítása érdekében elvárt követelmények, eljárási garanciák gyakorlati érvényesülését igyekszem áttekinteni az Emberi Jogok Európai Bíróságának - elsősorban magyar vonatkozású - esetjogából válogatva. Betekintést nyerhetünk abba, hogy milyen mértékben érvényesül jelenleg a tisztességes eljárás, ugyanis egy jól működő jogállamnak, ahogy már korábban utaltam rá biztosítania kell e követelmény megvalósulását.

A fejezet a tisztességes eljárás különböző részelemeinek sérelmével kapcsolatos ügyeket tekint át.

Fontos hangsúlyoznunk, hogy az EJEB döntései „kérelem-vezéreltek”, azaz az EJEB csak azokkal a kérdésekkel foglalkozik, amelyek elé kerülnek egy jogintézmény hiánya vagy hibás működése folytán.

A tisztességes eljáráshoz való jogot a jogállamiság elvének fényében kell értelmezni.

A jogállamiság elvének egyik alapvető aspektusa a jogbiztonság, amely többek között megköveteli, hogy ha a bíróság jogerősen eldöntött egy kérdést, akkor a döntést ne lehessen megkérdőjelezni. Ezt az EJEB az *Okyay és mások kontra Törökország ügy* kapcsán mondta ki először.

Ahogy már kitértem rá a tisztességes eljárás kapcsán kiemelkedő relevanciával bíró tényező az észszerű időtartam. Az eljárások észszerű határidőben történő lezárásának kívánalma nem csak az állam érdeke (főként idő- és költséghatékonysági szempontokat figyelembe véve), hanem a feleké is.

A *Klement Tibor kontra Magyarország ügyben*²⁰⁸ az EJEB kifejezetten a 6. cikk (1) bekezdésére hivatkozva, az észszerű határidőben történő elbírálás be nem tartása miatt marasztalta Magyarországot.

Az ítélet indokolásában a bíróság kifejtette, hogy az eljárás hosszának észszerű voltát az eset egyedi körülményeinek fényében kell megítélni. A tárgyi ügyben a 9 éves időtartam nem felelt meg az észszerű időtartam követelményének.

Nem csak szigorúan véve a bírósági eljárás elhúzódása alapozhatja meg az észszerű időtartam túllépését. Azt láthatjuk, hogy a bíróság quasi kiterjesztő joggyakorlatot folytat, és megállapítja az észszerű időtartam követelményének sérelmét abban az esetben is, ha

²⁰⁸ Klement v Hungary, Judgment of 27 June 2006, no. 31701/02.

nem kifejezetten a bírósági eljárás húzódik el. Így történt az *Imre Zsolt kontra Magyarország* ügyben.²⁰⁹ A kérelmező sérelmezte, előzetes letartóztatásának hosszát (33 hónap). A bíróság megállapította, hogy valóban észszerűtlen hosszúságú volt, valamint kifejtette, hogy az részben szükségtelen is volt. A Bíróság kimondta, hogy az indokolatlan módon, kellő alap nélkül fenntartott, időben elhúzódó előzetes letartóztatás alkalmas az eljárás tisztességes voltának megkérdőjelezésére.

Meg kell jegyezni, hogy a Bíróság az észszerű időtartam betartását kifogásoló minden egyes panaszban konkrét vizsgálatot folytat, és a döntését az eljárás összes körülményének figyelembevételével hozza meg. Egy-egy vizsgálat során több tényezőt is figyelembe vesz, egyrészt vizsgálja az ügy objektív bonyolultságát, komplexitását, amelyeknek az eljárás időtartamára számottevő befolyása lehet, másrészt figyelembe veszi azt is, hogy a felek esetleges felróható magatartásukkal nem járultak-e hozzá maguk is az eljárás elhúzódásához.

A Bíróság az ügy bonyolultsága tekintetében ritkán fogadja el az arra vonatkozó tagállami bírósági hivatkozást, hiszen számtalanszor előfordul, hogy a bíróságoknak többszáz, vagy ezer oldalas iratanyaggal kell dolgozniuk. Azokban az esetekben, amikor egy konkrét ügy jogi és ténybeli megítélése indokolja, az akár 8-10 évig elhúzódó perek esetén sem állapítja meg az észszerű időtartam követelményének sérelmét.

A peres felek saját magatartását illetően két aspektust vizsgál a Bíróság az eljárás észszerű időtartama szempontjából. Egyrészt figyelemmel van arra, hogy az érintett késleltette-e saját magatartásával az ügy előre menetelét, másrészt, hogy megtett-e minden tőle telhetőt az eljárás meggyorsítása érdekében. Az előbbinek nyilván nagyobb a súlya, hiszen míg az eljárást sokféleképpen lehet feleslegesen késleltetni, addig az ügyfeleknek hatékony eszközök nemigen állnak rendelkezésére az eljárás felgyorsítása érdekében.²¹⁰

Az időtényező mellett fontos kérdés az is, hogy „csak” bírósági eljárások kapcsán kíván a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülést, avagy lehetőség van sérelmére hivatkozni a Bíróság előtt egyéb hatósági eljárásokban is.

Ahogy korábban már szó volt róla, az EJEB gyakorlata alapvetően kiterjesztő jellegű. Ez a kiterjesztő joggyakorlat vonatkozik az alapvető garanciákra is. *Az APEH Üldözötteinek*

²⁰⁹ *Imre v Hungary*, Judgment of 2 December 2003, no. 53129/99.

²¹⁰ Nemes i.m. <http://www.drnemesimre.hu/doc/Prokator04.pdf> (2018. 05. 05.)

Szövetsége és mások kontra Magyarország ügy kapcsán a Bíróság kimondta, hogy elfogadhatatlan, ha az egyik fél a másik fél tudomása nélkül nyújt be beadványokat a bíróságnak, amely beadványhoz utóbbinak nincs lehetősége megjegyzéseket fűzni.²¹¹

Az EJEB a védelemhez való jog sérelmét állapította meg például a *Kiss Sándor kontra Magyarország ügyben*.²¹² 2003 februárjában a kérelmezőt súlyos testi sértés elkövetésével gyanúsították meg, a bíróság pedig 2004. február 26-án bűnösnek mondta ki. A döntés ellen a kérelmező fellebbezett, felmentését kérve, megalapozatlanságára hivatkozással. A kérelmező ügyvédje, nyilvános tárgyalás tartását indítványozta. Ennek ellenére a Fővárosi Bíróság zárt ülésen tanácskozott, amelyen sem a kérelmező, sem az ügyvédje, sem a vád képviselője nem lehetett jelen. Az EJEB az ügy kapcsán kimondta, hogy büntetőeljárás során a terhelt személyes meghallgatása kell, hogy főszabály legyen. Ettől az elvtől csak kivételes esetben lehet eltérni.

A Bíróság a *De Bruin v the Netherlands-ügyben*²¹³ hozott határozatában kimondta, hogy bűncselekmény elkövetésére senkit sem illethet meg a tisztességes eljáráshoz való jog. Az ügy tényállása szerint bizonyos holland önkormányzatok hallgatólagosan megtűrték az egyébként jogszabály által tiltott könnyű drogok ún. „coffee shop” -ban történő árusítását. A kérelmező, aki egy ilyen üzlet tulajdonosa volt, nem tett eleget azoknak a követelményeknek, amelyek mellett az önkormányzat ezt a tevékenységet hajlandó volt eltérni. Az üzlet bezáratása kapcsán indult ügyben az volt a kérdés, hogy egy tulajdonképpen jogellenes tevékenység hatóságok általi tűrése olyan „jognak”, a tűrés megszüntetésével kapcsolatos vita olyan „jogvitának” minősül-e, amely megalapozza a 6. cikk alkalmazhatóságát. A Bíróság álláspontja alapján nem, ilyen ügyben nem alkalmazható a 6. cikk.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a *Kiss-Menczel-ügyben* elmarasztalta hazánkat a büntető eljárás tisztességtelensége miatt, mivel a védelem sem a nyomozati szakaszban, sem pedig a büntetőeljárás során nem tudta meghallgatni a vád fő tanúját.

Az ügy előzménye, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságához benyújtott ügy panaszosát előzetesen marihuána termesztésével vádolták meg Magyarországon, a vád alapja pedig

²¹¹ APEH Üldözötteinek Szövetsége, Iványi, Róth and Szerdahelyi v Hungary, Judgment of 5 October 2000, no. 32367/96.

²¹² Kiss v Hungary, Judgment of 29 November 2009, no. 26958/05.

²¹³ De Bruin v. the Netherlands (dec.), no. 9765/09, 17 September 2013.

a panaszos volt élettársának rendőrség előtt jegyzőkönyvbe vett vallomása volt. Az eljárás során később a rendőrség az élettársat újra meghallgatta, immár „hivatalos” tanúként is. Azonban a védelem a volt élettárshoz a nyomozás során egyszer sem tudott kérdéseket intézni.

A panaszost a magyar bíróság előtt folyó büntetőeljárásban bűnösnek találták marihuána termesztés vádjában.

A bíróság a bűnösséget főként a volt élettárs rendőrségi jegyzőkönyvbe mondott és később a meghallgatáson előadott tanúvallomására alapozta. Az élettársat viszont később a büntetőeljárás során nem hallgatták meg, mert szökésben volt, így a védelem ekkor sem tudott kérdéseket intézni hozzá.

A panaszos fellebbezett ugyan, de a másodfokú bíróság is bűnösnek találta. A másodfokú bíróság ugyanakkor már csak az élettárs rendőrségi jegyzőkönyvbe mondott vallomását használta fel fő bizonyítékként. A panaszos hiába fordult a Kúriához – az hatályában fenntartotta a jogerős ítéletet, ezt követően alkotmányjogi panaszt nyújtott be az Alkotmánybírósághoz, amely elutasította azt.

Ezt követően Strasbourghoz fordult, kérve annak kimondását, hogy a magyar büntetőeljárás tisztességtelen volt.

A Bíróság úgy vélte, hogy a panaszosnak nem volt megfelelő lehetősége egy, a bűnössége szempontjából alapvető jelentőségű tanúvallomás megkérdőjelezésére. Mindez a fegyveregyenlőség elvének sérelméhez vezetett. A Bíróság kártérítésként 7800 eurót ítélt meg a panaszosnak²¹⁴.

A tisztességtelen eljárás követelményének érvényesülését a bírósági felülvizsgálat vonatkozásában az EJEB a *Menarini* ügyben is vizsgálta.

Az olasz versenyhatóság 6 millió euró bírságot szabott ki a Menarini Diagnostics vállalattal szemben árrogzítás és piacfelosztás miatt. Menarini a határozatot bíróság előtt megtámadta, majd a per elvesztését követően a tisztességes eljáráshoz való jog sérelmére hivatkozva az EJEB-hoz fordult: érvelése szerint a jogsérelem abból fakadt, hogy az olasz bíróság nem gyakorolt (nem gyakorolhatott) teljes körű felülvizsgálatot, az ügy érdemét nem bírálhatta felül, kiegészítő ténymegállapítást nem tehetett. Az EJEB a szankció súlyára tekintettel a versenyfelügyeleti eljárást büntetőjogi jellegűnek minősítette. A fenti eredményeként az EJEB azt állapította meg, hogy az EJEE 6. cikkéből fakadó

²¹⁴ <https://drkarsai.hu/tisztességtelen-buntetoeljaras-strasbourg-elott/> (2022. 02. 06.)

követelményként a teljes körű kontradiktórius eljárás elvének a versenyügyek valamely pontján maradéktalanul érvényesülnie kell.²¹⁵

Az ártatlanság vélelmével volt kapcsolatos az *Allen v. the United Kingdom-ügy*,²¹⁶ amelynek tényállása szerint a panaszost 2000 szeptemberében elítélték gyermekének sérelmére gondatlanságból elkövetett emberölés miatt. Fellebbezése alapján (amelyben arra hivatkozott, hogy újabb orvosszakértői vélemények alapján a halál oka eltérhetett az első fokon megállapítottaktól) a másodfokú bíróság 2005-ben úgy találta, hogy a marasztaló ítélet nem kellőképpen megalapozott. Mivel a vád képviselője nem indítványozta új eljárás lefolytatását (tekintettel az időmúlásra és a vádlott által már előzetes fogva tartásban töltött időre), a másodfokú bíróság hatályon kívül helyezte az elsőfokú ítéletet, és megszüntette az eljárást.

A panaszos kártalanítás iránti kérelmet terjesztett elő, amelyet az igazságügyi miniszter elutasított. Az elutasítás indoka az volt, hogy kártalanításra az irányadó jogszabály szerint csak azok jogosultak, akiket bűncselekmény elkövetése miatt elítéltek, de később ezt az ítéletet megváltoztatták, mégpedig az elítélés téves voltát minden észszerű kételyt kizáró módon igazoló új tények alapján. A panaszos által kérelmének elutasítása miatt benyújtott fellebbezés sikertelen volt. A panaszos ezt követően a 6. cikk második bekezdésében foglalt jogának megsértésére hivatkozva fordult a Bírósághoz. A Nagykamara azonban megállapította, hogy nem sérült az ügyben az ártatlanság vélelméhez fűződő jog, lényegében azért, mert a kártalanítási kérelmet elutasító hatóságok és bíróságok nem nyilvánítottak önálló véleményt a panaszos bűnösségéről, azt nem sejtették. Pusztán a 2005-ben meghozott (érdemi felmentést tulajdonképpen nem tartalmazó) fellebbviteli határozat megállapításaira támaszkodva jutottak arra a következtetésre, hogy a kérelmező nem felel meg a kártalanítás odaítéléséhez előírt követelményeknek.

²¹⁵ <http://econ.core.hu/file/download/vesz2014/felugyelet.pdf> (2019. 04. 07.)

²¹⁶ *Allen v. the United Kingdom* [GC], no. 25424/09 [GC], ECHR 2013.

VIII. A jogalkalmazás és a „jó bíró”

Madách Imre Az ember tragédiájában szócsövén, Ádámon keresztül a következőképpen fogalmaz: „Áldlak sors, hogy bíróvá nem tevél. Mi könnyű törvényt írni pamlagon – Könnyű ítélni a felületesnek, és mily nehéz ki a szívet kutatja, méltányolván minden redőzetét.”²¹⁷

Ez a szépirodalmi idézet sokat sejtető. Még a jogban kevésbé járatos személyek számára is kitűnik belőle, hogy a jogalkalmazókra nehéz szerep hárul munkájuk gyakorlása során, hiszen számos követelménynek, elvárásnak kell megfelelniük.

A jogalkalmazás, illetve maga a jogalkalmazó (a bíró) is kitüntetett, de annál nehezebb helyzetben van, hiszen adott esetben sorsokról kell – helyesen – döntenie.

Mint ismeretes, a jog hatékonyságának egyik aspektusa a jogalkalmazás hatékonysága. A jogalkalmazás hatékonyságára pedig jogi és nem jogi tényezők egyaránt hatással vannak. Előbbiek között említhető például a jogalkotás minősége, illetve a jogpolitikai tényezők léte, illetve nem léte. Utóbbiak között pedig kiemelendő a bíró szakmai felkészültsége, jogi és politikai kultúrája, gyakorlata, munkaterhe, jogtudata, a bírósági munka szervezettsége és a jól működő információs rendszer.

A fentiek mellett rendkívül fontos szerep jut a bíró személyiségének is. Ebben a vonatkozásban differenciálni kell a jogalkalmazó szubjektumának lényeges és másodlagos vonásai között. Lényeges vonás például az, hogy a jogalkalmazóra hatást gyakorol maga a társadalom, illetve az őt körülvevő közeg erkölcsi, jogi és politikai beállítottsága, saját korábbi tapasztalatai, illetve képzettsége. Szekunder vonásnak tekinthető a bíró szubjektumában például a szimpátia-antipátia érzése. Ezek mind-mind szerephez jutnak a bírói jogalkalmazás során.²¹⁸

A bíró a jogalkalmazásban mindig hármas szerepben van jelen, egyrészt, mint igazságszolgáltató (az állam részéről) másrészt, mint a társadalom egyik tagja, és végül, mint egyén (aki a hivatását gyakorolja).

Ahogy fentebb már utaltam rá a jogalkalmazói tevékenység rendkívül nehéz, hiszen a „jó” bírónak számos elvárásnak meg kell felelnie. Az eset összes körülményeit

²¹⁷ Madách Imre: Az ember tragédiája Holló Diákkönyvtár 2013.

²¹⁸ Kondorosi Ferenc-Uttó György-Visegrády Antal: A bírói etika és a tisztességes eljárás, Magyar Hivatalos Közlönykiadó Budapest, 2007. 181 o.

figyelembe véve olyan ítéletet kell hoznia, ami bizonyos mértékben kielégíti a társadalom által támasztott elvárásokat, jó esetben preventív, de mégis reális, nem túlzó.

A 20. század elején új elvárások is megjelentek a bírókkal kapcsolatban. Ebben az időben vált általános követelménnyé, hogy a bírónak pártatlannak kell lennie, valamint, hogy tárgyilagos és előítélet-mentes döntést kell, hogy hozzon.

Ezek a jellemvonások még ma is érvényesülést kívánnak, kiegészültek azonban további jellemzőkkel, mint a jó megjelenés, jó kapcsolatteremtő-képesség, jó döntőképesség, figyelem-megosztásra való hajlandóság, nyitottság, a szakmai ismeretek folyamatos bővítése. A „jó” bíró jellemzői gyakorlatilag megtalálhatók a nemzetközi szinten is elismert és biztosított jogok között. A tisztességes eljárásnak ugyanis fontos eleme az eljáró bíró pártatlansága és függetlensége.

8.1. „Fair trial-fair play”

A fejezet ezen részében John Rawls „Az igazságosság elmélete” című munkájából kiindulva mutatom be a „fair trial - fair play” hasonlatát.

Rawls szerint az igazságosság elvei azok, amiket az egyenlőség eredeti helyzetét tételezve a tudatlanság fátyla alatt választunk, amikor kölcsönösen elfogulatlanok vagyunk egymás érdekei iránt, tehát senki sem ismeri a másik társadalmi pozícióját.

Ehhez hasonló a tisztességes eljárás és a tisztességes játék hasonlata is, amelyet Bárd Károly írására alapozva ismertetek.

„A fair eljárásról önkéntelenül a fair play-re, azaz a fair játékra, sportra, versenyre asszociálunk. A játék, a verseny akkor fair, ha szabályai nem kedveznek egyik vetélkedő félnek sem, hanem mindenkinek azonos esélyt biztosítanak a nyeresre, és a szabályokhoz mindenki tartja magát. A szabályok és megtartásuk nem feltétlenül garantálják, hogy minden esetben a jobbik győz: a véletlen, a szerencse kedvezhet a gyengébbnek...A fair eljárás kifejezés egy olyan per képét idézi fel, amelyek szabályai mindkét fél számára esélyt adnak arra, hogy álláspontját elfogadja az ítélkezésre jogosult. Az ilyen per eredményét a szabályok egyenlőségét garantáló minősége és azok megtartása legitimálja, nem pedig annak érdemi helytállósága... maguk a tagállamok is egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy eljárási rendszereik megfeleljenek a fairness követelményének...”²¹⁹

²¹⁹Bárd Károly: Igazság, igazságosság és tisztességes eljárás. Fundamentum. Az emberi jogok folyóirata 1/2004, 47. o.

Egy játék vagy verseny tehát akkor fair, ha szabályai nem kedveznek egyik félnek sem, hanem mindenkinek azonos esélyt biztosítanak a nyeresre, és a szabályokhoz mindenkinek tartja magát. Viszont a sportban a szabályok és azok megtartása nem feltétlenül garantálja, hogy minden esetben a jobbik győz: a véletlen, a szerencse kedvezhet egyik- vagy másik félnek.

A fair eljárás kifejezés esetén egy olyan eljárásra gondolunk, amelynek a szabályai mindkét fél számára esélyt adnak arra, hogy álláspontját kifejezésre juttassa és hogy azt ugyanolyan súllyal fogadja el az ítélezésre jogosult, ez a büntetőeljárásban a fegyverek egyenlőségének elvében nyilvánul meg.

A tisztességes eljáráshoz való jog általánosan elismert lényegi eleme, amely a büntetőeljárásban azt biztosítja, hogy a vádnak és a védelemnek egyenlő esélye legyen arra, hogy mind tény- és jogkérdésben véleményt formálhasson. illetve, hogy a védelem a váddal összevethető súlyú jogosítványokkal rendelkezzen.

Ami a versenyben a véletlenül vagy a szerencsén múlhat, az az eljárásban véleményem szerint esetleg a bíró személyiségén is.

Ehelyütt csak utalok a korábban részletezett jogalkalmazói szubjektum lényeges és másodlagos vonásainak jelentőségére.

A tisztességes eljárás tehát akkor valósul meg, ha megfelel a méltányosságként felfogott igazságosság követelményének.

Hogy ez mit jelent a gyakorlatban, jól mutatja a 2015-ben született ún. „Amanda ítélet” Olaszország egyik legrejtélyesebb emberölési ügyében.

Az ügyben a bíróság a meggyilkolt brit diáklány amerikai lakótársát 28 év, annak akkori olasz barátját pedig 25 év szabadságvesztésre ítélte.

Meredith Kercher Erasmusos brit diáklányt 2007-ben, olaszországi tanulmányai idején ölték meg Perugiában. A 21 éves lányt a hálószobája padlóján találták holtan, nyakán késnyomokkal, a halálát pedig valószínűleg fulladás és vérvesztés okozta. Másfél hónappal korábban megismert 20 éves amerikai lakótársa, Amanda Knox és olasz barátja először azt állította a rendőrségnek, hogy valaki betört a lakásba, a hatóságok azonban hamar kizárták a betörést, a gyanú pedig a lakótársra és barátjára terelődött.

A pincéerként dolgozó amerikai lány először kongói főnökére próbálta terelni a gyanút, amikor azt vallotta, hogy felvitte a lakásukra, később azonban egy Elefántcsontparti származású, és már több bűntényben is érintett férfi DNS-ét találták meg a lányon. A

férfit a lányok egy szomszédjukkal közösen átmulatott éjszakán ismerték meg, de elvileg csak egyszer találkoztak vele az emberölés előtt.

A vádak szerint Amanda Knox és barátja eltüntették saját nyomaikat a helyszínről, de az olasz férfi lakásán megtalálták az elkövetéskor használt kést, és Knoxék egymásnak ellentmondó vallomásai végül arra utaltak, hogy ők is a helyszínen voltak.

Knoxot először 26 évi, barátját 25 évi szabadságvesztésre ítélte a bíróság.

2011 októberében a másodfokú bíróság azonban felmentette őket.

2013 márciusában a főügyész az egész ügy perújrafelvételét kezdeményezte, novemberben pedig ismét harminc év büntetést kértek az amerikai lányra, aki a vád szerint alkohol és drog hatása alatt állt az elkövetés idején. Az ítéletben végül is 30 év börtönbüntetést szabtak ki Amandára.

2015-ben, egy évvel a súlyosító ítélet meghozatala után a Legfelsőbb Bíróság viszont felmentette Knoxot és Sollecitót, a másodfokon hozott ítéletet megsemmisítették, vagyis nem rendelték el perújrafelvételt.

Ebben az ügyben kétszeresen szenvedett sérelmet a tisztességes eljárás követelménye, Amandát ugyanis a hatóságok tévesen vádolták meg és ítélték el, silány rendőri munka, hibás törvényszéki vizsgálatok, valamint az olasz hatóságok elfogultsága alapján.²²⁰

A következőkben empirikus síkon közelíték a fair eljáráshoz. Az emberek joghoz, valamint a fair eljáráshoz való viszonyának fő dimenzióit kitűnően tárta és mérte fel az, az 1984 tavaszán lefolytatott chicagói felmérés, melynek során 1575 alannyal folytattak 25 perces telefoninterjút, majd azt egy év múlva 804 fővel közülük megismételték.²²¹ Egyrészt a joggal kapcsolatos attitűdök és viselkedések egymáshoz való viszonyát vizsgálták, másrészt az azokban bekövetkező változások összefüggését.

A felmérés első szakaszában az interjúalanyoknak a chicagói rendőrséggel és bíróságokkal kapcsolatos véleményére, valamint jogkövető magatartásuk szintjére voltak kíváncsiak.

A megkérdezettek 47%-ának volt már legalább egy tapasztalata az elmúlt egy évben a hatóságokat illetően.

A felmérés második szakaszában a megkérdezettek 41%-a számolt be a rendőrséggel, illetve bírósággal való kapcsolatba kerüléséről az első interjút követő év során.

²²⁰ <https://www.nytimes.com/2021/10/22/style/amanda-knox-ten-years-later.html> (2016. 06. 08.)

²²¹ Tom R. Tyler: Why people obey the Law? Nem Haven/London, 1990.

Tyler vizsgálata két szakaszának eredménye között a legeklejtársabb különbség az, hogy amíg az első felmérés során 47%-nak volt a hatóságokkal kapcsolata, addig a második felméréskor már csak 41% számolt be erről (bár az eltérés arra is visszavezethető lehet, hogy a két minta nagysága nem volt megegyező).

A chicagói vizsgálat egyik fontos célkitűzése volt a legitimáció fokának mérése egyfelől a jogkövetési kötelezettség, másfelől a jogi hatóságok támogatottsága szempontjából.

A legitimáció és az engedelmesség nyilvánvaló összefüggését egyéb attitűd béli tényezők is befolyásolják. Nevezetesen a szankcióktól való félelem, a morális megfontolások, az az érzés, hogy a jogsértés erkölcsileg helytelen, valamint a hatóságok működésének milyenségéről való vélekedések.

A felmérés alapján kijelenthető, hogy a jogi hatóságokat legitimnek tekintő állampolgárok jobban hajlanak a jognak való engedelmességre.

A jognak való engedelmességet normatív befolyásoló tényezők között kiemelkedő jelentőségű az, hogy mennyiben egyezik az emberek „helyes” és „helytelenről” vallott felfogása a jogi előírásokkal.

A következő faktor az emberek jogkövetési kötelezettségérzése és a jogi hatósághoz való hűség, ezek között egyenes arányosság áll fenn.

Az emberek általában úgy érzik: a jogsértés erkölcsileg helytelen és még akkor is erőteljesen követniük kell a jogot, ha nem értenek vele egyet.

A chicagói felmérés végső eredménye: az egyéni moralitás jobban befolyásolja az engedelmességet, mint a legitimáció. Ennek bizonyítéka, hogy azok az emberek, akik elvesztették a jogi hatóságok legitimitásába vetett hitüket, erkölcsi meggyőződésükből még mindig engedelmeskednének a jognak.

A jogi hatóságok emberek általi legitimitását nagymértékben befolyásolja az, hogy milyen tapasztalatokra tettek szert rendőrtisztekkel és bírókkal kapcsolatban. Kb. 5 százaléuk nyilatkozott így.

Tovább finomítva az előbbieket, a chicagói vizsgálat kimutatta azt is, hogy a tapasztalat milyenségét a rendőri vagy bírói eljárás becsületessége erőteljesen befolyásolja. A nem kedvező eredménnyel záruló eljárást pedig többen tisztességtelennek tekintik.

A felmérés idevonatkozó tanulsága: a bíróságoknak és a rendőri szervezeteknek fair eljárásra kell törekedniük.

Erős korreláció mutatkozott az osztó igazságosság és a jognak való engedelmesség között, szemben a procedurális igazságossággal, ez nem szűrődik át a legitimáción.

Mint eddig is látható volt, a felmérést értékelő Tyler a jognak való engedelmességnek nem az instrumentális, hanem a normatív elméletét vallja, miszerint az emberek viselkedését értékek (pl.: legitimáció, egyéni erkölcs) vezérik, s azok nyomán alakul ki a jogszabályoknak és a jogi hatóságok döntéseinek való önkéntes engedelmesség.

A chicagói vizsgálat kimutatta, hogy a legitimáció jelentős szerepet játszik az engedelmesség kialakulásában.

A normatív szemléletet képviselik egyébként a pszichológiai igazságosságelméletek, melyek szerint az emberek egyfelől a tisztességes eredmény (osztó igazságosság), másfelől a tisztességes eljárás (eljárási igazságosság) kategóriáiban reagálnak a társadalmi tapasztalatokra.

Egyébként az embereknek kiváló értelmezési keretük van az igazságossággal kapcsolatban. Az amerikaiak körében pl. konszenzus alakult ki a tekintetben, hogy mit kell fair eljárás alatt érteni, hogy mindenki számára kötelező a jogkövetés stb....

Egyes elméletekkel szemben – melyek szerint a viselkedés a jutalomhoz és a büntetéshez igazodik - a chicagói vizsgálat eredményeiből az szűrhető le, hogy a jogi hatóságok legitimációja és a jog erkölcsisége befolyásolja leginkább a magatartást.²²²

²²²Csak utalok arra, hogy nyugat-európai felismerések is kimutatták, hogy nem létezik valamiféle lelkiismereti okokra visszavezethető jogi alapattitűd az állampolgárok esetében. Vö. pl. Boiegot et alii: *Le divorce et les Français*. Paris, 1984.

IX. A tisztességes eljárás követelményének szabályozása más jogi kultúrákban

Tézisként fogalmazom meg, hogy a tisztességes eljárás követelménye más-más módokon él és érvényesül a különböző jogi kultúrákban. Törekvésem az, hogy világos képet kapjak ezekről a szabályozásbéli különbségekről.

Éppen ezért, a hazai szabályozáson túl, kutatásom második központi jelentőséggel bíró eleme, annak vizsgálata, hogy miként került szabályozásra a tisztességes eljárás követelménye és miként valósul meg teljességében, illetve egyes részelemeiben különböző jogi kultúrákban.

9.1. A tisztességes eljáráshoz való jog az Egyesült Királyságban

Elsőként a common law jogcsalád két jelentős államát veszem górcső alá. Az Egyesült Királyság, valamint az Amerikai Egyesült államok jogi szabályozását vizsgálom, és ezek vonatkozásában vetem össze a különbségeket.

Ahogy korábban az értekezésben már utaltam rá a „fair” eljárás előzményének is tekinthető „due”, azaz megfelelő eljárás koncepciója az Egyesült Királyságból ered.

A Magna Charta (1215) hozta létre a jog uralmát és fektette le elsőként az uralkodó és az alattvalók közti kapcsolatra vonatkozó azon szabályokat, amelyeket a megfelelő eljárás legkorábbi példájaként emlegetnek.

39. fejezete deklarálta, hogy „Egyetlen szabad embert sem lehet feltartóztatni vagy bebörtönözni... kivéve bírának jogszerű ítélete alapján vagy az ország törvényei alapján”²²³

Azzal kapcsolatban, hogy kinek és milyen minimum standardokat szükséges garantálni egy büntetőeljárásban a jogelméleti gondolkodók álláspontja sem egységes.

Kérdés az is, hogy pontosan mit értenek tisztességes “fair” vagy megfelelő “due” alatt, illetőleg az is, hogy amennyiben a jogalanyok számára garantálják a megfelelő eljáráshoz való jog biztosítását, akkor azzal nem sodorják- e veszélybe a jogbiztonságot.

²²³ szerk.: Badó Attila: A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és politika, Gondolat Kiadó, Budapest 2011. 66. o

A megfelelő eljáráshoz való jog azt hivatott biztosítani, hogy az igazságszolgáltatás tiszteletben tartja mindazokat a jogokat, amelyek a törvények alapján az egyéneket megilletik, pontosan ezért, ha a megfelelő eljáráshoz való jog sérül, azzal együtt a joguralom elve is csorbát szenved.²²⁴

Angliában és Walesben a tisztességes tárgyaláshoz való jog és a meghallgatáshoz való jog eredete az 1215-ös Magna Chartára vezethető vissza. A törvény 39. §-a tisztességes eljárásról és a tárgyalás utáni illetékes bíróság általi büntetésről szól.

Az 1998. évi Emberi Jogi Törvény (Human Rights Act) 6. cikke garantálja a tisztességes eljáráshoz való jogot.²²⁵

A tisztességes eljárás a törvény értelmében azt jelenti, hogy mindenkinek joga van a becsületes és nyilvános meghallgatáshoz, ahhoz, hogy ügyét független és pártatlan bíróság vagy törvényszék tárgyalja és ügyét észszerű időn belül elbírálják.

Az Emberi Jogi Törvény 6. cikke az Egyesült Királyságban a büntető- és a polgári eljárásokra egyaránt vonatkozik.

A büntetőeljárásban a 6. cikk értelmében a terheltet megilleti az ártatlanság védelme mindaddig, amíg be nem bizonyítják bűnösségét.

Az Egyesült Királyság egyebekben az EJE 6. cikkének rendelkezései által is kötelezett és így az EJE elött érvényesíthető a tisztességes eljárás követelményének megsértése.

Az ártatlanság védelmének általános elismerése mellett azonban vannak olyan esetek, amikor megfordul a bizonyítási teher és a vádlottra hárul a bizonyítási kötelezettség (például: jogos védelmi helyzetben).

Az eljárás alá vont személynek joga van tudni, hogy miért emeltek vádat ellene, mégpedig olyan nyelven, amelyet megért, és a bíróságon megilleti az ingyenes tolmáchoz való jog, ha nem érti a használt nyelvet.

Ezek mellett megilleti a védekezéshez való jog, a költségmentességhez való jog, illetve a tisztességes eljárás része a nyilvános tárgyalás is, amelytől csak kivételes esetekben lehet eltérni.²²⁶

Egy érdekes történelmi példa az Észak-Ír precedens. Észak-Írországban 1971 és 1975 között felfüggesztették a tisztességes eljáráshoz való jogot. A gyanúsítottakat egyszerűen tárgyalás nélkül bebörtönözték, és a brit hadsereg információért kihallgatta őket. Ezt a

²²⁴ Badó Attila (szerk.): Fair Trial and Judicial Independence in Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice, 2014

²²⁵ Article 6: Fair trials". Liberty. 31 August 2010.

²²⁶ <https://www.citizensadvice.org.uk/law-and-courts/civil-rights/human-rights/what-rights-are-protected-under-the-human-rights-act/your-right-to-a-fair-trial/> (2019. 03. 06.)

hatalmat többnyire a katolikus kisebbség ellen használták. A brit kormány pedig szándékosan félrevezető bizonyítékokat szolgáltatott az Emberi Jogok Európai Bíróságának, amikor 1978-ban vizsgálatot indított a kérdésben.²²⁷

Az Egyesült Királyságban 1997-ben megalkották a különleges bevándorlási fellebbezési törvényt, amely aztán a Speciális Bevándorlási Fellebbviteli Bizottság (SIAC) létrehozásához vezetett.²²⁸ Ez a törvény lehetővé tette a titkos bizonyítékok bíróság előtti ismertetését is annak érdekében, hogy ez ne sértse a tisztességes eljárás követelményét.

9.2. Tisztességes eljárás követelménye az Amerikai Egyesült Államok jogában

A tisztességes eljárás kifejezést a common law jogrendszerekben gyakran úgy tárgyalják, mint egy kvázi szükséges elemet annak biztosításához, hogy az igazságosság érvényesüljön a társadalomban.

Bár az amerikai büntető igazságszolgáltatási rendszer célja, hogy tisztességes tárgyalást biztosítson a vádlottak számára, nehéz megállapítani, hogy ez pontosan mit jelent a gyakorlatban.

Az Egyesült Államok Alkotmányának (Constitution of the United States) 5. és 14. kiegészítése tartalmazza a tisztességes eljáráshoz való jog alapjait „due process of law” azaz megfelelő jogi eljárás néven, látható, hogy nem tisztességes eljárás megnevezéssel bír, ami nem véletlen. Az 5. és a 14. Alkotmány-kiegészítések ugyanis tiltják azt, hogy önkényesen és tisztességtelenül megfosszák az egyéneket az alapvető alkotmányos jogaiktól.

A két kiegészítés között az a különbség, hogy az ötödik a szövetségi kormányra, és annak bíróságaira vonatkozik, az tehát szövetségi szinten alkalmazandó, a tizennegyedik pedig tagállami szinten kötelező, ezért a két kiegészítést együttesen értelmezve kaphatunk teljes képet a megfelelő eljárás garanciáiról.

Az Alkotmányi rendelkezések mellett az USA a PPJNEO-t is ratifikálta, így kötelezettsége az abban foglalt tisztességes eljárás követelményének (14. cikk) biztosítása.

²²⁷ British ministers sanctioned torture of NI internees' (2019. 03. 06.)

²²⁸ Special Immigration Appeals Commission Act 1997". legislation.gov.uk. (2019. 03. 06.)

A megfelelő/tisztességes eljárás azt a követelményt is magában foglalja, hogy a törvények kellően világosak és mindenki számára érthetők legyenek, annak érdekében, hogy az állampolgár tisztában lehessen magatartása lehetséges következményeivel.

Az a törvény, amely nem felel meg ennek a standartnak mert túl általánosan, vagy bonyolultan fogalmaz már önmagában sérti a tisztességes eljáráshoz való jogot.

Az Amerikai Egyesült államokban az anyagi és eljárási jogok között nagyon fontos különbség fedezhető fel, amíg az anyagi jog megteremti és meghatározza a szabályokat, addig az eljárás jog érvényre juttatja azokat. Látható tehát, hogy az eljárási megfelelés *expressis verbis* a joghoz köthető, az a fontos, hogy a megalkotott jog világos, érthető, tisztességes legyen.

Az Egyesült Államok Alkotmányának (Bill of Rights) hatodik módosítása garantálja a gyors (időhatékony) tárgyaláshoz, valamint a pártatlan esküdtszékhez való jogot.

A 14. módosítás „tisztességes” eljárásra vonatkozó záradéka kiterjeszti ezeket a jogokat az állami bíróságokra is.

Bár az Alkotmány kifejezetten felvázolja az esküdtszéki tárgyaláshoz való jogot, nem tartalmazza a "tisztességes eljáráshoz" való jog kifejezést. Más tárgyalási jogok garantálása során azonban az Alkotmány biztosítja a tisztességes eljárás biztosítékait.

Ezek a jogok a következők: a pártatlan esküdtszékhez való jog; a „tisztességes” (megfelelő) eljáráshoz való jog; a tanúkkal való szembenézéshez/tanúk beidézéséhez való jog; és a jogi tanácsadáshoz/képviselőhöz való jog. E jogok bármelyikének sérelme esetén a tárgyalás tisztességtelen volta kerül megállapításra, ami pedig az ítélet visszavonását vagy új tárgyalás engedélyezését eredményezheti.

A "pártatlan esküdtszék" konkrét jelentését az Alkotmány nem határozza meg; ezek a hagyomány és az ítélkezési gyakorlat révén kristályosodtak ki.

Ez a szabály általában olyan esküdtekre vonatkozik, akik nem érdekeltek az ügy kimenetelében, és nem közelítik meg az ügyet az alperessel szembeni elfogultsággal.

A média és az igazságszolgáltatási rendszer közötti kapcsolat az esküdtszék pártatlanságában is szerepet játszhat.

A tisztességes eljáráshoz való jog arra hivatott tehát, hogy megakadályozza a jogalkalmazót abban, hogy önkényesen sértse az egyén alapvető jogait.

Az Egyesült Államok alkotmánya feljogosítja a vádlottakat arra, hogy keresztkérdéseket tegyenek fel a tanúknak, de jogot ad számukra arra is, hogy bizonyítékokat mutassanak be.

További részlete a tisztességes eljárás követelményének az USA-ban, hogy bárki, aki ellen vádat emelnek, élhet a jogi tanácsadáshoz/képviselőhez való joggal. Ez azt jelenti, hogy kapcsolatba léphet egy ügyvéddel, felkérhet jogi képviselőt, hogy képviselje jogi érdekeit, e mellett megilleti a megfelelő védelemhez való jog is.²²⁹

Az Egyesült Királyság és az USA szabályozása között az az alapvető különbség tehát, hogy amíg az Egyesült Királyság főként az Egyezmény által kötelezett, és így az EJEB előtt érvényesíthető a tisztességes eljárás követelményének megsértése, addig az USA esetén a Legfelsőbb Bíróságon kívül nincs olyan bírói fórum, ahova az állampolgárok fordulhatnak, hiszen az Emberi Jogok Amerika - közti Bíróságához egyéni panasszal nem lehet fordulni.²³⁰

²²⁹ <https://www.merriam-webster.com/legal/fair%20trial> (2014. 02. 03.)

²³⁰ Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika, 2011, Budapest, Gondolat Kiadó 87. o.

9.3. A tisztességes eljárás követelménye a német jogrendszerben

Annak érdekében, hogy részletesebb képet kapjunk néhány kontinentális jogcsaládba tartozó európai állam gyakorlatáról a tisztességes eljárás követelményének érvényesítése tárgyában, megvizsgáltam több EU tagállam alkotmányát, keresve azt, hogy az egyes országokban pontosan milyen elemekből tevődik össze a vizsgált követelmény.

Csak érdekességképpen említem meg, hogy a nyugat-európai tagállamok és a volt keleti blokkba tartozó országok szabályozási metódusa között jól látható különbségek vannak.²³¹

A politikai rendszerváltásnak ki nem tett nyugati államok (pl.: Franciaország, Portugália, Olaszország, Németország, Luxemburg) *expressis verbis* garanciákat kötnek ki az eljárási igazságszolgáltatás vonatkozásában. Ilyen garancia többek között a bírói szervezet függetlensége, a nyilvános eljárás, valamint a nulla poena sine lege elve.

A megfelelő eljárásra vonatkozó alapvető elvekre ugyan szinte minden alkotmányban található utalás, és sok rendelkezést tartalmaznak a tárgyalást megelőző és azt követő szakaszban (a jogorvoslathoz való jog tekintetében) igénybevehető a jogosultságokra nézve, de kevés, szó esik magáról az eljárásról és annak biztosítékairól.

Az egyre növekvő globalizáció, az ezzel együtt járó népvándorlás, valamint az ennek eredményeként létrejövő jogi kultúrák közötti kollízió, azt a szükséges és megoldandó követelményt támasztja az Európai Unió számára, hogy a tisztességes eljárásra vonatkozó különböző koncepciókat összehangolják egymással. Ehhez szükséges egy olyan jogrendszer kidolgozása, amely az államoknak biztosítékot jelent arra, hogy polgáraiknak egy másik országban is biztosítani tudják az egyes eljárási jogok garanciáit. A különböző jogrendszerekben a tisztességes eljárások egyes részelemei eltérő súllyal érvényesülnek, elengedhetetlen, hogy konszenzus szülessen abban a kérdésben, hogy mi pontosan a tisztességes eljárás és hogy olyan módszereket intézményesítsenek, amelyek biztosítani fogják a tisztességes eljárási garanciákra épülő eljárások következetes alkalmazását Európa-szerte.

²³¹ Zdenek Kuhn: *Worlds Apart: Western and Central European Judicial Culture at the Onset of the European Enlargement*. *The American Journal of Comparative Law*, No. 3/2004.

Az egyes nemzeti jogrendszerek jogát vizsgálva megállapítható, hogy a common law és a kontinentális rendszerek tisztességes eljárásról alkotott felfogása között eltérések mutatkoznak.

Az egyik eklatáns különbség a vád alá vont személy jogainak érvényesítésével kapcsolatos. A kontinentális jogrendszerekben – ahogy Magyarországon is – a tisztességes eljárás garanciális eleme a védelemhez való jog érvényesülése, vagyis csak akkor lehet tisztességes az eljárás, ha a vádlott jogi képvisellel rendelkezik. Az angolszász jogrendszerben az általánosan érvényesülő elv, hogy a vádlott választhatja meg, miként kívánja magát megvédeni. Ahogy az előző alfejezetben említésre került, a jog szabályozza ugyan a jogi képviseletet, de a vádlott részéről megvalósuló önrendelkezésnek nagyobb súlya van.²³²

René David jogcsalád-felosztását alapul véve a római germán jogcsalád germanista jogkörének anyaországát Németországot vizsgálva azt találjuk, hogy ez rendelkezik a leginkább stabil eljárási rendszerrel. A német büntetőeljárás törvény egységes szerkezetbe foglalt szövege 1987. április 7. napján lépett hatályba. Jogintézményei mára kikristályosodtak, Az észszerű időn belüli eljárás megvalósítása – a többi európai államhoz hasonlóan – lényeges kérdésnek tekinthető, az eljárás elhúzódása elleni jogorvoslat 2011-ben került megalkotásra. a 2014. évi Alkotmánya (Constitution of the Federal Republic of Germany) a 103. cikkben deklarálja a tisztességes eljáráshoz való jogot a következő tartalommal: „(1) A bíróságon a törvény szerint meghallgatásra mindenki jogosult. (2) A cselekményt csak akkor lehet büntetni, ha azt a törvény bűncselekményként határozta meg (3) Ugyanazért a cselekményért egynél többször nem szabható ki büntetés.”²³³

Szembetűnő az is, hogy Németországban az alapelvek elnevezésüket, illetve tartalmukat tekintve is hasonlóak a magyarhoz.

A Szövetségi Alkotmánybíróság szerint a tisztességes eljáráshoz való jog nem tartalmaz részletes szabályokat vagy tiltásokat; sokkal inkább az ügy ténybeli körülményeitől teszik függővé az érvényesülését.

²³² John Jackson: Autonomy and Accuracy in the Development of Fair Trial Rights. In UDC Working Papers in Law, Criminology & Socio-Legal Studies, Research Paper No. 09/2009, 6-7. o.

²³³ Constitution of the Federal Republic of Germany <https://www.bmi.bund.de/EN/topics/constitution/constitutional-issues/constitutional-issues.html> (2022. 01. 03.)

A német Alkotmány a védelemhez való jog vonatkozásában nem tartalmazza kifejezetten azt, hogy a védő kirendelése a bíróság hatáskörébe tartozik, de az mégis a bíróság hatáskörében van az eljárás minden szakaszában.

A tisztességes eljáráshoz való jog csak akkor sérül, ha az eljárási törvény átfogó áttekintése - beleértve annak értelmezését és alkalmazását is - azt mutatja, hogy a jogállamiság szerint kötelező következtetéseket nem vonták le, vagy hogy nyilvánosságra hozták azt, amit jogilag tilos nyilvánosságra hozni.

Mindazokat a korlátozásokat, amelyekre az alapvető jogok konkrétabb eljárási garanciái nem terjednek ki, a tisztességes eljárás általános eljárási alapjogához kell hasonlítani.

Németországban a tisztességes eljáráshoz való jog része a gyorsítás elve, amely szerint a tárgyalásoknak felesleges eljárási késedelem nélkül kell véget érni; Ez az elv nemcsak a folyamatban érintettek jogainak, hanem az eljárások védelmét is célozza, mivel "a bizonyítékokat az idő múlásával meghamisíthatják".²³⁴

9.4. A tisztességes eljárás követelménye a francia jogrendszerben

A romanista jogkör anyaországának számító Franciaország Alkotmánya 1958. október 4-én került elfogadásra, és az Ötödik Köztársaság Alkotmányaként szokás hivatkozni rá. Elfogadásának és az Ötödik Köztársaság megalapításának fő szorgalmazója Charles de Gaulle volt. Elfogadása óta az alkotmányt tizennyolcszor módosították, utoljára 2008-ban került sor a módosítására.

Az Alkotmányba foglalt tisztességes eljáráshoz való jog nem egyetlen, konkrét, explicit alkotmányos jog, viszont az egyes részjogosultságokat megtalálhatjuk a jogrendszerben.²³⁵ Az Alkotmány biztosítja, hogy a jogi vitákban érintett személyek igazságos eljárás keretében kerülhessenek bíróság elé. Ennek a jogosultságnak több összetevője van, nevezetesen a független és pártatlan bíróság előtti tárgyaláshoz való jog, az ártatlanság vélelmezése mindaddig, amíg a bűnösséget be nem bizonyítják, és hogy mindegyik fél hatékonyan és a fegyverek egyenlőségével védekezhessen.

²³⁴2008. március 6-i ítélet - 3 StR 376/07; részletek: Stefan Biehl: "A BGH végrehajtási megoldása - Szükséges rendszerváltozás az EJEE-vel, valamint a német büntetőjoggal és büntetőeljárási törvénnyel összhangban?", Schriften zum Strafrecht Vol. 260, Duncker & Humblot, Berlin 2014, ISBN 978-3-428-84296-4.

²³⁵ <http://www.legifrance.gouv.fr/html/constitution/constitution.html> (2020. 10. 01.)

A francia Alkotmány egyáltalán nem tartalmaz a védelemhez való jogra vonatkozó rendelkezést.

Az ártatlanság vélelmének speciális kivételszabályát jelenti, hogy bizonyos helyzetekben megfordul a bizonyítási teher, és a vádlottat terheli meghatározott tények bizonyítási kötelezettsége (például: jogos védelmi helyzetben).

Franciaország a tisztességes eljárási garanciákat átírta nemzeti jogszabályaiba, beleértve az Ember és az állampolgár jogairól szóló Nyilatkozatot, a Büntetőeljárás Törvénykönyvet; mindezek mellett az Emberi Jogok Európai Egyezménye is jogi kötőerővel bír.

Franciaország lehetővé teszi a vádlottak részére az úgy ún. „mulasztásos” elbírálását, ha a vádlott alapos ok nélkül nincs jelen a tárgyaláson. Azt láthatjuk, hogy a legtöbb ország és nemzetközi bíróság megtiltja a távolmaradó vádlottak esetén a perek lefolytatását, tekintettel a vádlottak azon jogának esetleges megsértésére, hogy jelen lehessen a tárgyaláson, és megtámadhassa az ellene felhozott vádakat.

Ez a jog azonban nem feltétlen érvényesülő, hiszen a határozatlan ideig tartó tárgyalási késedelem hátrányosan érintené az áldozatokat/sértetteket és az igazságszolgáltatást is.

Az EJEB ítélkezési gyakorlata biztosítja a szükséges biztosítékokat, amelyek a francia jogba beépültek az ilyen tárgyalások tisztességes lebonyolítása érdekében, beleértve azt is, hogy a vádlottnak tisztában kell lennie az eljárással, jogi képvisellel kell rendelkeznie, és automatikus joga van ahhoz, hogy ügyét a jelenlétében újra tárgyalják.

A tanúvallomások időpontja különösen fontos a tisztességes eljárás követelményének érvényesülése szempontjából Franciaországban. Azokban az esetekben, ha a per több személy részvételével zajlik, a meghallgatáshoz való jogukat egyensúlyban kell tartani a vádlottak észszerű időn belüli meghallgatáshoz való jogával és a fegyverek egyenlőségével.

A vádlottak kihallgatásának időpontja nincs kodifikálva a francia jogban, az Assize Court elnöke szabadon dönthet a napjáról, általánosan érvényesülő szabály azonban, hogy a vádlottakat mindig a tárgyalás elején hallgatják meg.

Franciaországban a bíróságok kötelessége a tisztességes és pártatlan igazságszolgáltatás. Ennek érdekében a bírók megtartják az igazságszolgáltatás biztosítására szolgáló eszközöket. A demokratikusan működő Franciaországban a polgárok szabadon kifejezhetik eltérő véleményüket a végrehajtó hatalommal és az igazságszolgáltatással

kapcsolatban, azonban bizonyos esetekben, amikor ezzel az előjoggal visszaélnék a perek megzavarása és az eljárások integritásának veszélyeztetése érdekében, ez a jog korlátozható, a bíróság elhallgattathatja a tárgyalást zavaró személyeket.

Maga az EJEE is korlátozza a véleménynyilvánítás szabadságát az igazságszolgáltatás tekintélyének és pártatlanságának megőrzése érdekében. Így a bírók a rendzavaró vádlottakat figyelmeztethetik, hogy a jövőbeni események a tárgyalóteremből való kizárást vonhatják maguk után.

A nemzetközi törvényszékek előírják, hogy kivételes körülmények között elrendelhető a vádlott eltávolítása a tárgyalóteremből, ha továbbra is zavaró magatartást tanúsít, és ez a magatartás a tárgyaláson való jelenléti jogáról való hallgatólagos lemondásként értelmezhető. Mindazonáltal gyakran előnyösebb, ha a vádlottak részt vesznek a tárgyaláson a tárgyaláson való jelenléthez való joguk védelme érdekében, kivéve azokat az eseteket, amikor az eltávolítás egyértelműen az igazságszolgáltatást és az áldozatok jogait védené.

Tárgyalási naptár meghatározásával a francia bíróságok meghatározhatják, hogyan osztják be a legjobban az időt a polgári felek és az alperesek számára, és így biztosítják a fegyverek egyenlőségét. Ugyanebből a célból, ha az idézett tanúk jogos ok nélkül nem jelennek meg, a bíróság elrendelheti a rendőrség által a bíróság elé állításukat (ez a külföldi tanúkra nem vonatkozik), vagy elhalaszthatja az ügyet és pénzbírsággal is sújthatók.²³⁶

2022 januárja óta Franciaországban folyamatban van egy reformprojekt, amelynek célja, hogy erősítse a bizalmat az igazságszolgáltatási intézményrendszerben.

Egyre nagyobb mértékben alkalmazzák a gyorsított eljárásokat a „büntetőeljárás egyszerűsítése” céljából. Általánosságban elmondható, hogy Franciaország gyakran nem tartja tiszteletben az alapvető eljárási biztosítékokat, köztük az ügyvédhez való hozzáférés jogát, ami veszélyezteti a tisztességes eljáráshoz való jogot.²³⁷

Gérard Vacher francia állampolgárt 1990. február 9-én a nanterre-i elsőfokú büntetőbíróság 8.000 frank pénzbüntetésre ítélte, mivel építési engedély nélkül húzott fel egy falat, továbbá kötelezte, hogy a falat az építési előírásoknak megfelelően alakítsa át. A kérelmező 1990. február 16-án a versailles-i fellebbviteli bírósághoz fordult, ahol az

²³⁶ <https://icct.nl/publication/paris-attacks-trial-performative-justice-fair-trial/> (2019. 06. 07.)

²³⁷ <https://www.fairtrials.org/articles/news/frances-reform-plans-fail-to-address-fundamental-issues-in-criminal-legal-system/> (2019. 06. 07.)

elsőfokú ítéletet helybenhagyták azzal, hogy a falnak az építési előírásoknak megfelelő átalakítását az ítélet kihirdetését követő négy hónapon belül kell végrehajtania. Amennyiben a megadott határidőben ennek nem tesz eleget, úgy napi 200 frank pénzbüntetéssel sújtja. 1991. május 28-án a kérelmező semmisségi kérelmet, majd augusztus 14-én előkészítő iratot nyújtott be a Semmítőszékhez.

1991. szeptember 3-án a Semmítőszék Hivatalának vezetője tájékoztatta, hogy az augusztus 6-án tartott tárgyaláson a büntető tanács elutasította kérelmét. Így augusztus 14-én érkezett előkészítő iratát, mint elkésettet utasították el.

A kérelmező 1991. november 18-án fordult a Bizottsághoz. Panaszában hivatkozott az Egyezmény 6. cikke 1., valamint 3/B. és C. pontjaira azzal, hogy nem folytattak vele szemben tisztességes bírósági eljárást, és nem gyakorolhatta a védekezéshez való jogát, mivel a Semmítőszék semmisségi kérelmét benyújtása után körülbelül két és fél hónappal elutasította a megfelelő kifogás hiányában, anélkül, hogy előzetesen értesítette volna az előkészítő irat benyújtásának határidejéről.

A Bizottság 1994. május 17-én nyilvánította elfogadhatónak a panaszt. 1995. április 5-én kelt jelentésében nyolc szavazattal négy ellenében azt a véleményt fejtette ki, hogy az Egyezmény 6. cikkét megsértették. Az ügyet a kormány terjesztette a Bíróság elé 1995. augusztus 27-én.

A jelen esetben a Bíróságnak nem a francia büntetőjogi tárgyú fellebbezési kérelmek vizsgálati rendszeréről kell döntenie, hanem az eléje terjesztett konkrét ügy által felvetett problémára kellett összpontosítania vizsgálatát. Különösen azt kellett vizsgálnia, vajon a kérelmező által hivatkozott, a tisztességes bírósági eljárás fogalmához elengedhetetlenül kapcsolódó jogokat megsértették-e azzal, hogy az akkoriban hatályban lévő eljárási szabályoknak megfelelően semmiféle határidő nem volt megszabva számára előkészítő irata benyújtására, és következésképpen - mivel a tárgyalásról nem kapott értesítést - a semmisségi kérelem elutasítását követően, nyolc nappal a tárgyalás után nyújtotta be előkészítő iratát.

A 6. cikk alkalmazásának módja természetesen a szóban lévő ügy különleges körülményeitől függ, és annak eldöntéséhez, hogy tiszteletben tartották-e a követelményeket, figyelembe kell venni a Semmítőszék által az ország igazságszolgáltatási rendszerében elfoglalt helyét és szerepét.

A jelen esetben a kérelmező a tárgyalás napjáig benyújthatta volna előkészítő iratát. Figyelemmel a kormány által adott tájékoztatásra, átlagosan a semmisségi kérelem benyújtásától számított három hónapon belül vizsgálja meg az ügyet a Semmítőszék,

vagyis két hónap szükséges ahhoz, hogy az iratokat felterjesszék, és egy hónap a döntéshez.

A jelen esetben az elutasítás ennél az átlagos időnél előbb történt meg, mégpedig anélkül, hogy értesítették volna a kérelmezőt a tárgyalás időpontjáról.

A Bíróság kiemelte, az államnak kell őrködnie azon, hogy a vádlott a 6. cikk 3. pontjában megfogalmazott biztosítékokkal rendelkezzen; az a tény, hogy a büntetőügyben elítélt személyt terheli az arról való informálódás, hogy mikor kezdődik valamely határidő, vagy annak lejártá mikor következik be, nem egyeztethető össze a szerződő államok által a 6. cikk biztosítékainak tényleges érvényesülése iránt tanúsítandó kötelezettséggel.

Következésképpen valamennyi körülmény - így az előkészítő irat benyújtására szóló határidő törvényben való rögzítésének hiánya, valamint a Semmítőszéknek a semmisségi kérelem szokásos vizsgálati ideje nélküli be nem tartása, hogy a Hivatal vezetője erről értesítette volna az érintettet, vagy hogy ezt a kérelmező előre láthatta volna - közrejátszott abban, hogy a kérelmezőt megfosztották a Semmítőszék előtti tényleges és hatékony védekezés lehetőségétől.

Ezért egyezően a Bizottsággal, a 6. cikk megsértését állapította meg a Bíróság.

Továbbiakban úgy döntött, hogy ez a megállapítás a kérelmező és az ügyész tekintetében a fegyverek egyenlősége elvének be nem tartására vonatkozó kifogásról való döntést nem teszi szükségessé.

A Bíróság megítélése szerint az erkölcsi kárt megfelelőképpen kompenzálta a 6. cikk megsértésének megállapítása. A kérelmező azon követelésére vonatkozólag, hogy a strasbourgi Bíróság döntését egy országos napilapban tegyék közzé, valamint azon másodlagos kérését, hogy a Semmítőszék mellett működő legfőbb ügyész nyújtson be a vele szemben meghozott ítélet ellen felülvizsgálati kérelmet, a Bíróság megállapítása szerint az Egyezmény nem biztosít számára olyan hatáskört, hogy a francia államtól ezen intézkedéseket megkövetelhetné. A strasbourgi szervek előtti eljárásban felmerült költségeire és kiadásaira viszont 50 ezer francia frankot megítélt a kérelmezőnek.

Megsértették tehát az Egyezmény 6. cikkét (a tisztességes bírósági eljáráshoz való jog) azzal, hogy a francia Semmítőszék, mint harmadfokú jogorvoslati fórum előtti eljárásban nem volt törvényi határidő az előkészítő irat benyújtására, a tárgyalás napjáról sem értesítették a kérelmezőt, ezáltal megfosztották a tényleges és hatékony védekezés lehetőségétől.²³⁸

²³⁸ <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6ac4.html> (2019. 06. 07.)

Összevetve a vizsgált jogrendszerek szabályozását az mutatkozik, hogy nem csak a common law rendszerek és a kontinentális jogrendszerek között van szabályozásbéli különbség, hanem Európán belül is, az egyes országok szabályozása sem egységes.

A különböző jogrendszerekben a tisztességes eljárások egyes részelemei eltérő súllyal érvényesülnek.

Elengedhetetlen lenne, hogy konszenzus szülessen abban a kérdésben, hogy mi pontosan a tisztességes eljárás és hogy az államok olyan módszereket intézményesítsenek, amelyek biztosítani fogják a tisztességes eljárási garanciákra épülő eljárások következetes alkalmazását Európa szerte.

A jogi kultúrák kollíziójának eredményeként ugyan létezik az EJEB, mint végső fórum, ahol a common law és a kontinentális rendszerek, illetve eltérő jogi szabályozással rendelkező országok találkoznak egymással.

Az eljárás során feltétlen érvényesülést kívánó minimum jogokat az Egyezmény fogalmazza meg, de szerephez jutnak e mellett az Európai Unió Alapjogi Chartájában, illetve a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában foglalt garanciák is. E három dokumentum együttesen egy átfogó keretrendszert biztosít a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesítéséhez.

Ezen felül, az EJEB esetjoga és nemzetközi bíróságok standard-alkotása is támpontot biztosít arra vonatkozóan, hogy mikor minősül tisztességesnek az eljárás (például: a fegyverek egyenlőségének elve, a következetesség, az arányosság kritériuma).

Az egyre növekvő globalizáció, az ezzel együtt járó népvándorlás, valamint az ennek eredményeként létrejövő jogi kultúrák közötti összeütközés tehát azt a lényeges és megoldandó követelményt támasztja az Európai Unió tagállamai számára, hogy a tisztességes eljárásra vonatkozó különböző állami koncepciókat összehangolják egymással.

Ehhez szükséges a jogrendszerek olyan irányú fejlesztése, amely az államoknak garanciákat biztosít arra vonatkozóan, hogy polgáraiknak egy másik országban is biztosítani tudják az egyes eljárási jogok garanciáit.

9.5. A tisztességes eljárás követelménye Kínában

A tradicionális jogcsaládba tartozó Kína az elmúlt években hatalmasat fejlődött a büntetőjog, valamint büntetőeljárásjog terén is.

Elfogadásra került, mint egyetemes alapvető jog, és ennek köszönhetően - csekély mértékben ugyan -, de érvényesülni tud a tisztességes eljárás követelménye, ezzel közelítve a jogcsaládot a nyugati jogi kultúrákhoz.²³⁹

A szakirodalom „küszködő államként (struggling state)”²⁴⁰ hivatkozik rá, amely kísérleti stádiumban van abban a tekintetben, hogy egyensúlyba hozza az ideális igazságszolgáltatás igényét a politikai hatalommal.

Kínában az átmeneti igazságszolgáltatás doktrínája (transitional justice doctrine)²⁴¹ érvényesül, amely egy olyan igazságszolgáltatást jelent, ami emberi jogot érintő visszaélések után igyekszik átalakítani magát.

Ennek eredményeként 2009-ben került bevezetésre az emberi jogok védelmének „kínai modellje”, amellyel szükségképpen együtt jár az igazságszolgáltatás rendszerének változása is.

Egyértelmű hatással volt a tisztességes eljáráshoz való jog fejlődésére az 1995. évi Kínai Népköztársaság bíróiról szóló törvény 2001. évi módosítása, ami lehetővé tette, hogy a bíróságok függetlenül tevékenykedhessenek. Kiemelendő továbbá az egységes keretbe foglalt állami igazságszolgáltatási vizsga 2002. évi bevezetése is. 2004-től kezdődően megfigyelhető a népi ülnökök számának növekedése is az eljárásokban, ami egyfajta garanciális funkcióként szolgál a hatalom túlkapásaival szemben. 2010-ben sor került a PPJNEO ratifikációjára is, ami egyértelműen bizonyítja az igazságszolgáltatás modernizációja iránti eltökéltséget.²⁴²

²³⁹ China: Amnesty International Meets with Chinese Officials, Amnesty International, June 13, 1997 <<http://www.amnesty.org>> AI Index: ASA 17/33/97; LAWYERS COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS, OPENING TO REFORM? AN ANALYSIS OF CHINA'S REVISED CRIMINAL PROCEDURE LAW (1996)

²⁴⁰Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika, 2011, Budapest, Gondolat Kiadó 96. o.

²⁴¹Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika, 2011, Budapest, Gondolat Kiadó 96. o.

²⁴² http://acta.bibl.u-szeged.hu/45296/1/juridpol_078_501-518.pdf (2021. 06. 08.)

Az eljárás tisztességes voltával kapcsolatos jogok három csoportra oszthatók, a tárgyalást megelőzően érvényesülő, a tárgyalás alatt érvényesülő, valamint a tárgyalást követően érvényesülő jogokra.²⁴³

A tisztességes eredmény érdekében bizonyos jogokat már a tárgyalás előtt biztosítani kell, például mindenkinek rendelkeznie kell az önkényes letartóztatástól és fogva tartástól való mentesség jogával, senkit sem lehet bűnösnek nyilvánítani olyan cselekmény miatt, amely nem minősül bűncselekménynek, illetve nem lehet kikényszeríteni a vádlott vallomását, az ilyen módon beszerzett vallomás nem használható fel a tárgyaláson.

A vádlottnak a tárgyalás során is rendelkeznie kell bizonyos jogosultságokkal. Kulcsfontosságú például a bíróság előtti egyenlőség, az ártatlanság védelme, a bíróságok függetlensége és pártatlansága, valamint a tárgyalások nyilvánossága, mint főszabály.

A tárgyalás utáni jogok közé sorolhatjuk például a hatékony jogorvoslathoz való jogot, amely nem alapvető szabály, hanem az „egyéb rendelkezések” között helyezkedik el.

Jixi Zhang véleménye szerint az eljárás tisztessége magában foglalja a közvetett és a közvetlen befolyásolás tilalmát is.²⁴⁴

A tisztességes eljáráshoz való jog mellett a 2009-2010. évi Emberi Jogi Akciótervben (EJAT) megtalálható a meghallgatáshoz való jog is, ami tehát így külön nevesítve, de a jogrendszer részét képezi.²⁴⁵

2018-ban nagy port kavart, amikor a kanadai származású üzletembert Michael Spavort a kínai hatóságok kémkedés vádjával önkényesen letartóztatták, majd zárt tárgyaláson 11 év szabadságvesztés büntetésre ítélték. Dominic Barton, Kanada pekingi nagykövete már akkor úgy számolt be az esetről, hogy a zárt ajtók mögötti tárgyalás teljes mértékben nélkülözötte a tisztességes eljárás és az átláthatóság elvét. Több, mint ezer nap fogva tartás után 2021 szeptemberében szabadon engedték a diplomatát.

Az eset kiválóan tükrözi a jogrendszer működését Kínában, a hangzatosan megfogalmazott és deklarált eljárási jogok, valamint azok érvényesítésének lehetőségei még mindig csak gyerekcipőben járnak a nyugati államokhoz képest.²⁴⁶

²⁴³ <https://digitalcommons.law.uw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1153&context=wilj> (2020. 10.03.)

²⁴⁴ Jixi Zhang: Fair Trial rights in ICCPR. *Journal of Politics and Law*, No. 4, 2009.

²⁴⁵ https://btk.ppke.hu/uploads/articles/447809/file/wp/peach_wp_20_szakali_emberi_jogok.pdf (2020. 10. 03.)

²⁴⁶ <https://hu.euronews.com/2021/09/27/remtortenet-a-kemtortenet-michael-kovrig-a-huawei-csata-vetlen-kanadai-magyar-tusza> (2020. 10. 03.)

9.6. A tisztességes eljárás követelménye a muszlim jogban

Mielőtt a kontinentális jogrendszerben és a muszlim jogban egyaránt megtalálható, viszont másként érvényesülő emberi jogok tipizálására rátérnék, fontosnak tartom megemlíteni, hogy Európában jól láthatóan egyre bővül az etnikai, vallási, kulturális különbözőség és ezzel párhuzamosan a jogi pluralizmus.²⁴⁷

A Sharia pontosan meghatározza a muszlimok számára irányadó cselekvési lehetőségeket, illetve korlátokat, a legtöbb jog csak annyiban alkalmazható, amennyiben nem kerül ellentétbe a Shariával.

Amikor a muszlim emberi jogokkal kapcsolatos alapvetéseket vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy a muszlim jogfelfogásból hiányzik az emberi jogok teljessége. Ez nem azt jelenti, hogy nincs bizonyos mértékű hasonlóság a muszlim és az európai emberi jogok között (pl.: nők és gyermekek védelmét célzó rendelkezések mindkét jogi berendezkedésben) csupán annyi biztos, hogy ha az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának egyes rendelkezéseit párhuzamba állítjuk a hasonló tartalmú muszlim emberi jogokkal óriási eltéréseket tapasztalunk.

Taxatíván nem sorolom fel és nem részletezném az egyes cikkek tartalmát, csak a fő különbségekre helyezem a hangsúlyt.

Rögtön az EJENY 1. és 2. cikke deklarálja, hogy minden emberi lény szabadnak születik, egyenlő méltósága és joga van, továbbá, hogy az emberek között való bármely megkülönböztetés tilos, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyoni, születésre, vagy bármely más körülményre tekintettel. Ezzel szemben a muszlim hívők egyenlők Isten előtt, viszont a nők és férfiak jogaikban nem egyenlők. (A nők a férfiak gyámsága alatt állnak, örökléskor a fiú kétszer annyit kap, mint a lány, vagy a bíróság előtt a nő tanúvallomása csak felét éri a férfiénak.)

A Nyilatkozat 3. cikke kimondja az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való jogot, a muszlim jogértelmezés szerint viszont mindenki Isten teremtménye, így egyedül neki van joga véget vetni az ember földi életének. Azaz általában véve a Sharia

²⁴⁷ Visegrády Antal: Andrea Büchler: „Islamic law in Europe?” JURA 2012/1.

tiltja az emberi élet kioltását, léteznek azonban kivételek, például szándékos emberölés vagy bizonyított házasságtörés esetén.

A Nyilatkozat 4. cikkében foglaltakkal szemben (miszerint senkit nem lehet rabszolgaságban vagy szolgaságban tartani) a muszlim jognak elfogadott jogintézménye a rabszolgaság, bár meg kell jegyezni, hogy a gyakorlatban már csak néhány országban – pl.: Szudánban – engedélyezett és a rabszolgák büntetőjogi felelőssége is korlátozottabb, mint a szabad embereké.

Fontos különbség, hogy a Nyilatkozattal ellentétben (amelynek értelmében mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogalanyiságát bárhol elismerjék) a muszlim jogban csak az a muszlim férfi rendelkezik teljes jogképességgel, aki beszámítható, fizikailag ép és betöltötte a 15. év hold évét, illetve az is, hogy nincs fellebbviteli fórum, nincs hivatalból üldözendő bűncselekmény és hiányzik a közvádoló is.

A Nyilatkozat 18. cikke értelmében minden személynek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ezzel szemben a vallások között a muszlim hierarchiát állapít meg.²⁴⁸

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatához hasonló deklarációt, az Emberi Jogok Egyetemes Iszlám Nyilatkozatát fogadta el az Európai Iszlám Tanács 1981-ben, Párizsban, amely nyilatkozat vallásos szemléletű és egyértelműen kimondja, hogy az emberi jogok isteni eredetűek.

Találhatók benne olyan rendelkezések, amelyek összhangban vannak más emberi jogi egyezmények bizonyos rendelkezéseivel (pl.: az élethez való jog megfogalmazása, vagy a tisztességes eljáráshoz való jog kimondása) viszont kihagyták belőle azokat a szabadságjogokat, amelyek ellentmondanak a muszlim jognak.

A fentiekből kiolvasható, hogy a keresztény Európa és a muszlim jog találkozása, több ponton nehézségeket vet fel, és bonyolult, nehezen feloldható konfliktusokhoz vezethet, amely konfliktus lényegében két alapvető emberi jog összeütközéséből adódik, mégpedig a szólás és a kifejezés szabadsága a keresztény államok oldalán találkozik a vallás szabadságával.

²⁴⁸Kondorosi Ferenc – Visegrády Antal: A jog kultúrája és etikája, Budapest, 2015. Bíbor Kiadó

A megoldást talán nem is a jog területén kell keresnünk, hiszen egy modern társadalom jellemzője, hogy önmagát kultúraként írja le, a kultúra pedig az emberek életmódja közti különbözőségeket állítja előtérbe.

Felhívható a jog, de csak, mint a kultúrák közötti párbeszéd eszköze.

Fontos hangsúlyozni, hogy a jog alapvetően háromféle módon jelenik meg az egyes társadalmakban. A nyugati társadalmak, a regulatív jogi kultúrák professzionális jogalkotást és jogalkalmazást fejlesztettek ki és a jog elkülönül más szféráktól (pl.: a vallástól, vagy az erkölctől). Más országokban, gondolok itt pl.: a muszlim államokra, a jog összefonódik a vallási előírásokkal, és léteznek olyan országok is, ahol a jognak csekély szerepe van, és a vitákat nem előre lefektetett szabályok alapján rendezik, ezek az úgynevezett orientatív jogi kultúrák.

A fenti különbözőség okán nem lehet a jog egyedülként megoldás eszköze, tekintettel kell lennünk az egyes államok kulturális berendezkedésére is.

Ehelyütt említeném meg az emberi jogok egyetemességét és kötelező erejét kétségbe vonó vitákat, amelyek centrumában az általam korábban taglalt kulturális különbözőségek állnak. Egyes kultúrákban univerzális közös elfogadás alapján tiszteletben tartják az emberi jogokat, más kultúrák azonban más értékeket képviselnek. Sokan az erkölcs, az etika oldaláról közelítik meg a kérdést, és azt mondják, hogy minimális erkölcsi igény minden kultúrában megtalálható, és ahhoz, hogy az emberi jogok fogalma egyetemesen elismert legyen a különböző kultúráknak egyenlő mértékben tisztelnie kell azokat. Ami azért is nehéz, mert maguk a kultúrák sem statikus jelenségek, állandó változásban, fejlődésben vannak és akadnak olyan elvek, értékek, amelyeket adott kultúra korábban nem ismert el, ma már azonban sajátjának vall. Mindaddig, amíg más kulturális hagyományok szerint élnek és működnek a nem nyugati társadalmak és a nyugati államok, nehéz az egységes értelmezés igényét és az egyetemlegességet érvényre juttatni.

2010-ben nagy port kavart, amikor egy francia parlamenti képviselő azt nyilatkozta, támogatja az arcot borító fátyol betiltását. Egy francia parlamenti bizottság azt ajánlotta, hogy vezessenek be egy részleges tilalmat a muszlim arc-fátylat viselő nőkkel szemben. A bizottság közel 200 oldalas jelentésében javasolta a tilalmat a kórházakban, iskolákban, állami hivatalokban és a tömegközlekedési eszközökön. A jelentés azt is javasolta, hogy bárkitől, aki a „radikális vallásgyakorlás” jeleit mutatja, megtagadható az állampolgárság

és a letelepedési engedély. A belügyminisztérium szerint körülbelül 1900 nő hord teljes testet borító leplet Franciaországban.

A jelentésében a bizottság hangsúlyozta, hogy a nőket az arcuk eltakarására kötelezni ellentétes a Francia Köztársaság egyenlőségre és szekularizmusra vonatkozó alapelveivel.

Bernard Accoyer bemutatta a jelentést a Francia Nemzetgyűlésnek és azt nyilatkozta, hogy az arc-fátyolnak túl sok negatív mellékjelentése van. *„Ez a nők elnyomásának és... a szélsőséges fundamentalizmusnak a szimbóluma.” Ez a megosztó szemléletmód a férfiak és nők egyenlőségének megtagadása és a közös egymás melletti lét visszautasítása, amely nélkül köztársaságunk semmi.”* Azzal érveltek tehát, hogy ezzel nem más, mint a beintegrálódást tagadják meg, így 2011 óta él a tilalom a burkára és a nikábra is²⁴⁹

A nyugati államok polgárainak saját nemzeti öntudata és a muszlim személyek identitása, amely őket saját nemzetükhöz köti nyilvánvalóan szemben áll egymással és ez nem másnak, mint a kulturális különbözőségeknek tudható be.

A konfliktusok feloldása, a migráció jövője és ezzel együtt a nyugati államok jövőképe sem előrelátható, az viszont biztos, hogy meg kellene találnunk azt a közös nevezőt, vagy legkisebb közös többszöröst, amely segít a két eltérő kultúrának békésen egymás mellett élni.

²⁴⁹ <http://www.dzsihadfigyelo.com/2010/02/04/burka-vita/> (2014. 04. 02.)

X. A tisztességes eljárás követelménye, annak egyes aspektusai a lakosság jogtudatában

Értekezésemnek ebben a fejezetében egy általam összeállított kérdőív eredményei alapján, mélyebben kívánok foglalkozni azzal a kérdéskörrel, hogy a lakosság jogtudatában milyen módon él a tisztességes eljáráshoz való jog, valamint annak egyes részelemei.

Az értekezésben tézisként fogalmazom meg, hogy nincs összhangban a vonatkozó szakirodalom és joganyag a magyar lakosság jogtudatával, valamint a tisztességes eljárás követelményével kapcsolatos tapasztalataival, véleményével.

Véleményem szerint – és remélem, hogy ez nem csak az én egyéni véleményem – ha a jogalkalmazó szervek megtartják a tisztességes eljárás követelményeit, elemeit úgy az a társadalom általi megítélésükben is tükröződik.

Vizsgálatomat egy kérdőív összeállításával kezdtem, melyet, ezt követően az interneten tettem közzé, azzal a céllal, hogy minél több személyhez eljuthasson. A kérdőív 2020. 09. 21. és 2020. 11. 07. között volt elérhető és ez alatt az idő alatt összesen 195 személy töltötte ki, így az eredmények közel 200 válaszadó véleményét tükrözik.

Számomra fontos volt, hogy választ kaphassak arra – az engem nagymértékben foglalkoztató kérdésre – hogy hogyan vélekednek a társadalom tagjai a vizsgált prominens jogelv érvényesüléséről.

A kérdőívet kitöltők széles köre rendelkezik bizonyos fokú jogi ismerettel, tekintve, hogy kollégáim, barátaim, egykori csoporttársaim is voltak a válaszadók között. Kíváncsi voltam azonban „a másik oldal”, a laikusok, a jogban kevésbé, vagy egyáltalán nem járatos személyek véleményére is, így igyekeztem a kérdőívet olyan módon összeállítani, hogy az reprezentatív legyen, tehát, hogy a társadalom minden szegmenséből érkezhessenek válaszok.

A kérdőív anonim volt, a kérdések megfogalmazásánál törekedtem arra, hogy azok ne legyenek túl „jogásziások”, tehát mindenki számára érthetőek és megválaszolhatók legyenek.

A válaszok feldolgozásában és kiértékelésében az online-kerdoiv.com internetes oldal volt segítségemre, így jutottam pontos százalékos adatokhoz, melyeket oszlop-, sáv-,

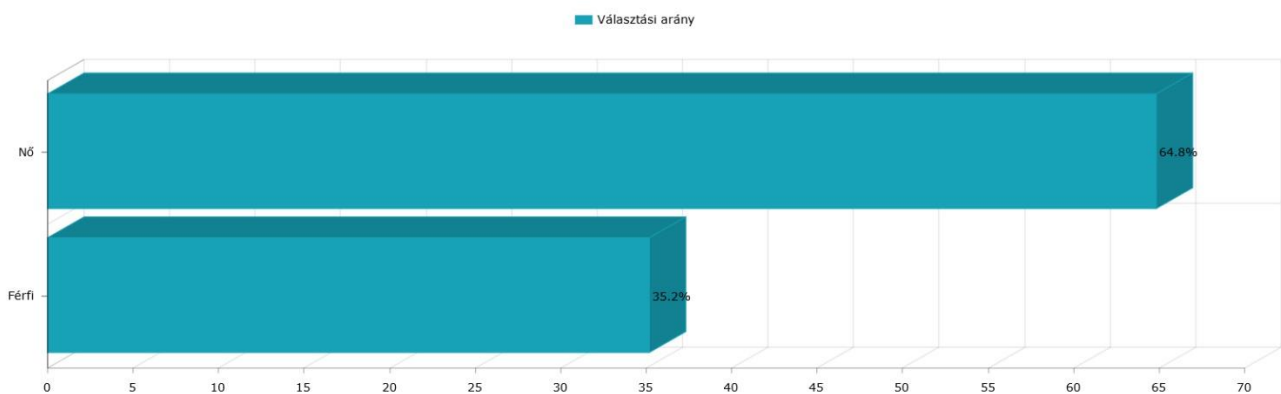
terület-, illetve kör-diagrammon foglaltam össze és a megértés elősegítése érdekében, valamint az átláthatóság és könnyebb kezelhetőség miatt a dolgozatba is beilleszték.

Az online-kerdoiv.com internetes oldal lehetőséget adott arra, hogy a kitöltési település helyét is megismerhessem, így tudom, hogy a válaszok egy része nem Magyarországról érkezett (például: London, San Francisco, Bamberg stb.)

A lefolytatott vizsgálat eredményei és a feltárt összefüggések kerülnek összefoglalásra a következő alfejezetben.

A kérdőív első kérdése a válaszadók nemére vonatkozott, melynek eredményét egy sáv diagrammon ábrázoltam. Sajnos nem minden kitöltő adott választ erre a kérdésre, de a kitöltési statisztika alapján a válaszadók 35,2 százaléka volt férfi és 64,8 százalékuk nő. A diagramm eklatánsan bizonyítja, hogy ebben a felmérésben a nők erősen felül-, még a férfiak jelentős mértékben alul reprezentáltak.

Ez rendkívül sokatmondó, számomra azt a következtetést engedi levonni, hogy a nők szívesebben vesznek részt ilyen és ehhez hasonló kérdőívek kitöltésében, a vizsgálat szempontjából azonban ennek a ténynek lényeges jelentősége természetesen nincs.



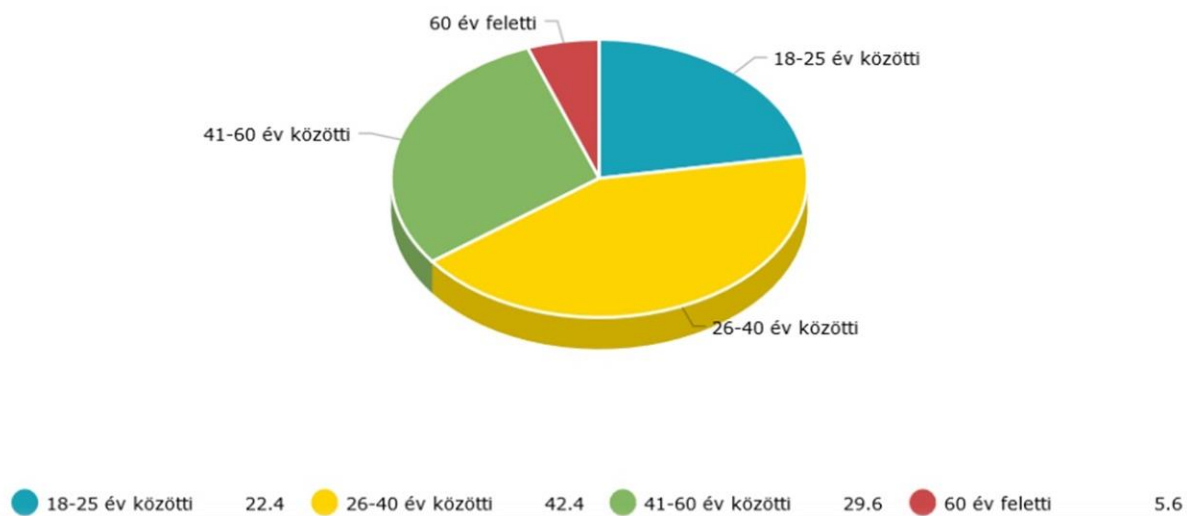
1.ábra: A válaszadók nemek szerinti megoszlása

A korosztályok évek szerinti besorolását egyedi módon alakítottam ki, így természetes, hogy az egy-egy korosztályhoz tartozók száma sem azonos.

Négy kategóriában adtam meg a lehetséges életkort. A válaszadók lehetnek 18 és 25 év közöttiek, 26 és 40 év közöttiek, 41 és 60 év közöttiek, és 60 év feletti. Ahogy azt a következő kördiagramm is mutatja, a legtöbb válaszadó az én korosztályomból (26-40 év) volt, a legkevesebb pedig a 60 év felettiből.

A 18-25 éves korhatárral egyértelműen a fiatal korosztályt céloztam meg, mert kíváncsi voltam a társadalom ezen rétegének, többek között joghallgatóknak a véleményére is.

A 26-40 év közötti korosztályban a válaszadók aránya jóval nagyobb (42,4 %) volt, mint a 41-60 év közöttiben, ennek oka az lehet, hogy ez a korosztály fogékonyabb a társadalomban zajló eseményekre, és szívesebben jelzi vissza véleményét.



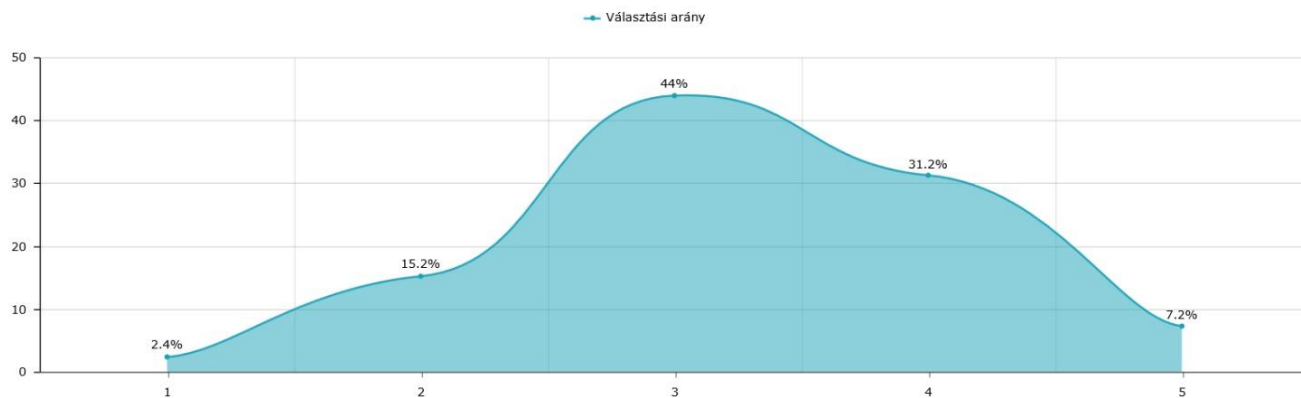
2.ábra: A válaszadók életkor szerinti megoszlása

2.2.Releváns kérdések

A továbbiakban olyan kérdéseket fogalmaztam meg, amelyekből már érdemi következtetések vonhatók le a dolgozat központi kérdésére vonatkozóan.

A harmadik kérdés arra irányult, hogy a válaszadók miként vélekednek a tisztességes tárgyaláshoz (eljáráshoz) való jog hazai érvényesüléséről. Amint az az ábrán is látható, a legtöbben (44%) közepesre értékelték a vizsgált jog hazai megvalósulását, ami arra enged

következtetni, hogy az elmélet és a gyakorlat koránt sincs összhangban, viszont ez egy általános kérdés, a tisztességes tárgyalásra vonatkozik, önmagában ebből még nem vonható le messzemenő következtetés.



3.ábra: A válaszadók véleménye a tisztességes tárgyaláshoz való jog megvalósulásáról hazánkban

A negyedik és az ötödik kérdést összevontan vizsgáltam, tekintettel arra, hogy az Egyezmény, illetve az Alaptörvény is együtt rendelkezik róluk, e mellett egymáshoz nagyon közel álló, részben egymást átfedő fogalmakról van szó.

Amíg a függetlenség egyfajta szervezeti szabadságot jelent, addig a pártatlanság követelménye inkább valamiféle személyi szabadságra utal.

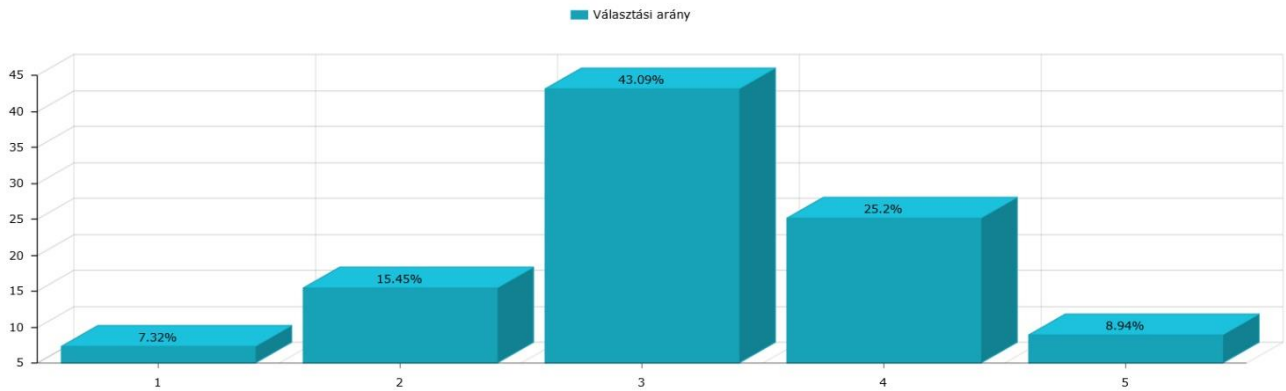
A hazai szabályozás értelmében a bírók tevékenységük gyakorlása során csak az Alaptörvénynek és a vonatkozó eljárási, illetőleg szervezeti törvényeknek vannak alárendelve, egyebekben a legjobb tudásuk és saját lelkiismeretük szerint járnak el.

Az alábbi oszlopdiagramm kitűnően mutatja, hogy a pártatlanságot a válaszadók 43,09 százaléka közepesre értékelte, a függetlenség esetén a közepes és a jó válaszok közel azonos szinten mozogtak (30 és 33 százalék).

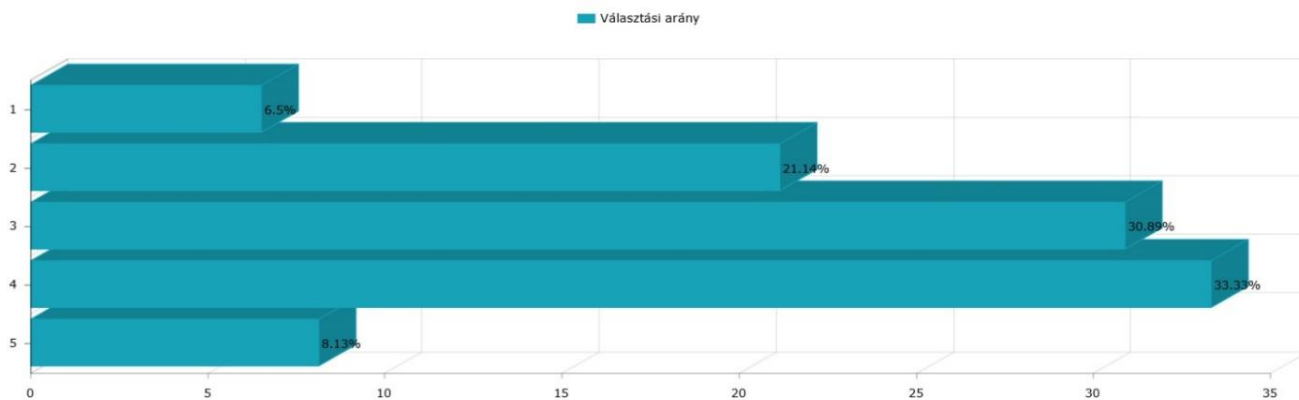
Arra kérdésre, hogy „Ön szerint mennyire valósul meg Magyarországon a bírói függetlenség, illetve pártatlanság mindösszesen a válaszadók 8 százaléka válaszolta azt, hogy teljesen, ami rendkívül elgondolkodtató és szomorú.

A kapott eredmények annál is inkább megfontolandók, hogy – amint azt az értekezés első fejezetében kifejtettem - a tisztességes eljárás egyik alapkövetelménye az eljáró bíróságok

függetlensége és pártatlansága, ami egy jogállamban feltétlen érvényesülést kíván, ezzel szemben ez a két diagram egy jogállam torz képét mutatja.



4.ábra: A válaszadók véleménye pártatlanság követelményének megvalósulásáról hazánkban

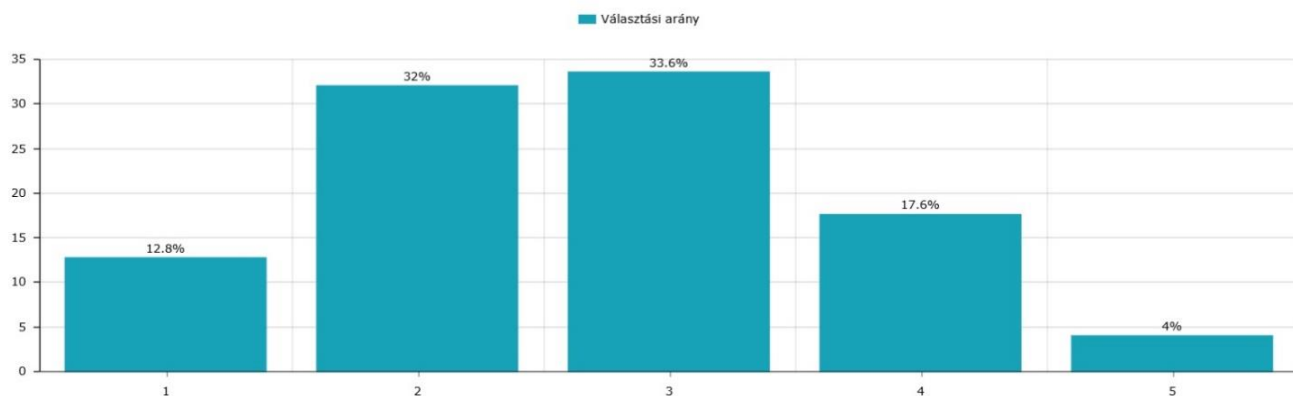


5.ábra: A válaszadók véleménye a bírói függetlenség megvalósulásáról hazánkban

Az eljárás észszerű időtartalmára vonatkozó kérdés esetén az elégeges (32 %) és a közepes (33 %) válaszok voltak túlnyomó többségben, annak ellenére, hogy ahogyan korábban már utaltam rá, ez az egyik legkényesebb garanciális pontja a tisztességes eljárás követelményének.

Az eljárások elhúzódása, azok észszerűtlenül hosszú időtartama megkérdőjelezheti ugyanis, egyrészt magát a jogbiztonság követelményét, ezzel együtt pedig alkalmas arra, hogy megingassa az egyéneknek az igazságszolgáltatás rendszerének működésével kapcsolatban kiépült bizalmát.

Ahogy azt a 8/1992. (I. 30.) AB határozat is kimondja, az ügyek elbírálására az az észszerű idő, amelynek tartama alatt az adott ügy elbíráható, megalapozott döntés hozható. Az indokolatlan késlekedés az észszerű határidőn belüli döntésre vonatkozó kötelezettség megszegésének tekinthető.²⁵⁰



6.ábra: A válaszadók véleménye az eljárás észszerű időtartalma kivánalmának megvalósulásáról hazánkban

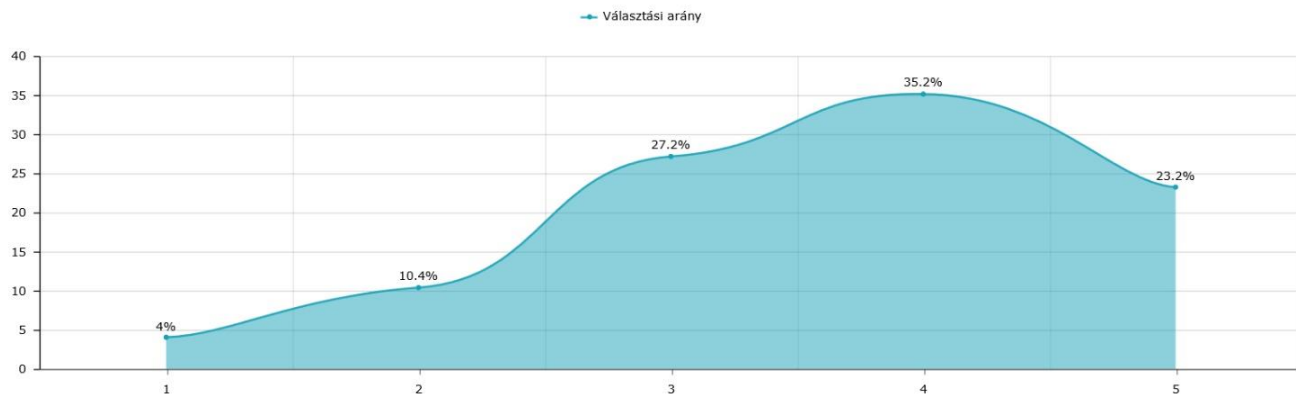
A következő kérdés az „ártatlanság véelmére”, ehelyütt, mint kifejezetten a bíróságokkal szemben támasztott követelmény érvényesülésére vonatkozott.

A válaszadók szintén 1-5-ig terjedő skálán értékelték, aszerint, hogy véleményük szerint mennyiben érvényesül az ártatlanság véelme az egyes jogalkalmazó szervek gyakorlatában.

Ahogy az alábbi terület-diagramm is ábrázolja, legtöbben úgy vélték, hogy az ártatlanság véelme majdnem teljes mértékben megvalósul hazánkban, ami arra enged következtetni, hogy a jogállamiság megvalósulásához szükséges ártatlanság véelme garanciális jellegű és általános érvényű a bíróságok eljárásaiban- Ez véleményem szerint azzal is

²⁵⁰ 8/1992. (I. 30.) AB határozat.

magyarázható, hogy az ártatlanság vélelme abszolút jog: korlátozására – néhány kivételtől eltekintve - nincs lehetőség.



7.ábra: A válaszadók véleménye az ártatlanság vélelmének megvalósulásáról hazánkban

A nyolcadik kérdésben az igénybe vehető jogorvoslati lehetőségek ismeretére szerettem volna választ kapni.

Ebben az esetben szintén egy 1-5-ig terjedő skála volt megadva, amelyen az 1-es érték jelentette azt, hogy egyáltalán nem, az 5-ös érték pedig azt, hogy teljes mértékben érvényesül a jogorvoslati jogosultság elve.

A területdiagram jól szemlélteti, hogy rendkívül összetett eredmény született.

Magasnak tartom azoknak az arányát, akik szerint abszolút nem, vagy igen csekély mértékben érvényesül Magyarországon ez a jogosultság.

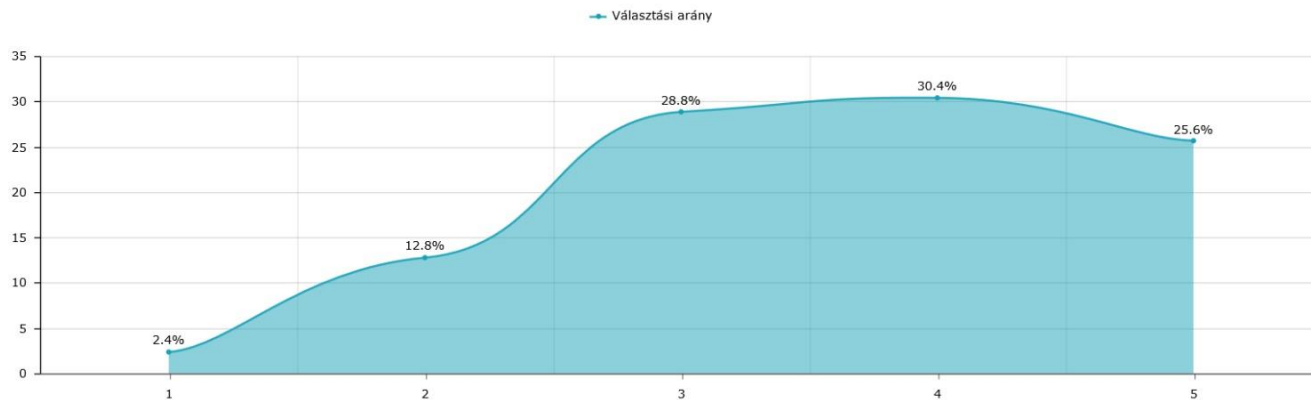
Ez véleményem szerint több más tényező mellett a tájékoztatás hiányára vezethető vissza, napjainkban ugyanis a társadalom tagjai egészen addig nem értesülnek ezekről a lehetőségekről, amíg nem kerülnek kifejezetten kapcsolatba a bírósággal.

Márpedig a jogorvoslathoz való jog, egy olyan emberi jog, amely a demokratikus jogállamban garantált, révén, hogy a tisztességes eljárás egyik alapkövetelménye, ez pedig egy modern államban feltételezné azt, hogy az állampolgárok tisztában vannak a perorvoslati lehetőségeikkel.

Ahogy dolgozatomban már utaltam rá, a nyílt igazságszolgáltatás doktrínája (open justice doctrine) kiemelkedően fontos az igazságszolgáltatásban. A hatékony jogorvoslat, a tisztességes és nyilvános tárgyalás, valamint a független és pártatlan bíróság mind

korrelálnak e doktrínával, ezért ezek azok a legfontosabb garanciaelemek, amelyekre vizsgálódásom is irányult.

A jól működő és felelősségre vonható igazságszolgáltatási rendszer kiépítése alapvető fontosságú egy jogállamban, ez pedig a tisztességes eljárás követelményén keresztül tud a leginkább megvalósulni.



8.ábra: A válaszadók véleménye a jogorvoslathoz való jog érvényesüléséről hazánkban

Az Alkotmánybíróságra vonatkozóan arra a kérdésre szerettem volna választ kapni, hogy a válaszadók véleménye szerint betöltik-e az Alkotmánybíróság határozatai az elért kívánt célt.

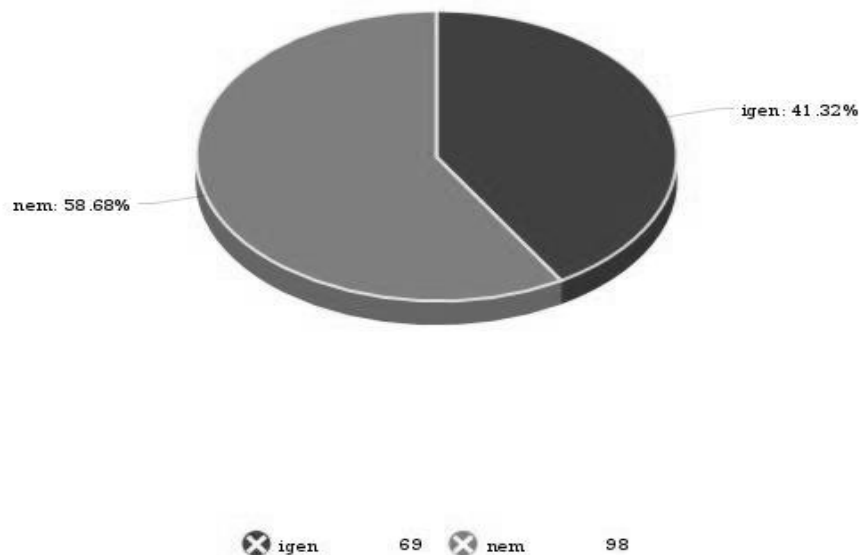
Ez a válaszadók 59 %-a szerint nem történik meg. Ezen a képen lehetne mit javítani és ismeretterjesztéssel, valamint az Alkotmánybíróság szerepének tudatosításával erősíteni a társadalom számára ezen intézmény fontosságát.

Ezzel a kérdéssel összefüggésben fontosnak tartom, hogy kitérjek arra, hogy hazánkban az Alaptörvény a legmagasabb szintű jogi norma, amellyel az állam önmagát korlátozva biztosítja polgárai számára az alapvető jogokat, ennek körében természetesen az általam vizsgált eljárási jogokat is, illetve megszabja a hatalom gyakorlásának törvényes kereteit. Mivel az Alaptörvények, Alkotmányok minden esetben az alkotmányozó hatalom „habitusán” nyugszanak, az alkotmányos berendezkedést nagyban befolyásolja, hogy az alkotmányozók diszkrecionális jogkörüket milyen mértékben gyakorolják, vagyis, azt a hatalmat, amivel az alkotmányozó rendelkezik, milyen mértékben képesek és hajlandóak korlátozni. A hatalom önkorlátozásának igénye hívta életre az Alkotmánybíróság intézményét is, amelynek az Alaptörvény értelmezése erga omnes (mindenkire kötelező)

hatályú tevékenység. Ilyen korlátozás például a hatalmi ágak elválasztásának bevezetése, vagy a fékek és ellensúlyok/egyensúlyok elvének alkalmazása is.²⁵¹ A későbbi jogalkotás és alkotmányozás során fontos is, hogy az egyes hatalmi ágak tiszteletben tartsák a másikat, ne sértsék indokolatlanul egymás integritását, és csak a legszükségesebb esetben és mértékben korlátozzák egymás működését. Az Alkotmánybíróság független léte a demokrácia egyik alapkritériuma.

Az Alkotmánybíróság határozatairól fontos tudni, hogy a Magyar Közlönyben jelennek meg azok a határozatok, amelyek jogszabály megsemmisítését mondják ki vagy az Alaptörvény valamely rendelkezését értelmezik. E mellett, valamennyi határozatot és ügyet befejező végzést közzé tesz “Az Alkotmánybíróság Határozatai” című hivatalos, a testület honlapján megjelenő online közlöny is. Ezt azonban a válaszadók egy jelentős része feltehetően nem olvassa, ez is lehet az oka annak, hogy ilyen magas arányban vannak a nemleges választ adók. A többségi szavazattal elfogadott határozat szövege mellett közzétételre kerül a határozathozatalnál kisebbségben maradt alkotmánybírók álláspontja különvélemény vagy párhuzamos indokolás formájában.²⁵²

online-kerdoiv.com



9.ábra: Az Alkotmánybíróság határozatainak érvényesülése

²⁵¹Csink Lóránt mutatott rá, hogy a „balance” angol szó egyaránt jelent ellensúlyt és egyensúlyt, annak ellenére, hogy a jogirodalomban egyes szerzők jelentőséget tulajdonítanak e különbségtételnek. in: Csink Lóránt: Mozaikok a hatalommegosztáshoz. Pázmány Press. Budapest 2014... 83. o

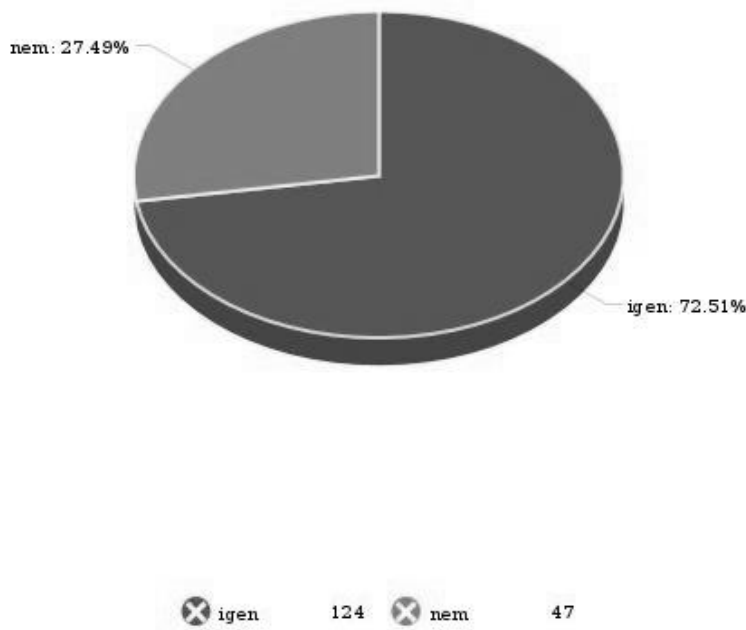
²⁵² <http://www.mkab.hu> (2013. november 02.)

A következő kérdés úgy szólt, hogy: „Figyelemmel kíséri-e Ön a sajtó által leközölt bírósági ítéletek utóéletét?” Gondoltam itt olyan, a társadalom széles köre által figyelemmel kísért ügyekre, mint például a Postabank ügy, Stohl András ügye vagy a Rezesova ügy, melyek a szokásosnál nagyobb médiaérdeklődéssel zajlottak/zajlanak.

A válaszadók közel 73 százaléka válaszolt igennel a feltett kérdésre, tehát a vizsgálat eredménye szerint az emberek többsége érdeklődéssel figyeli azokat az ügyeknek a kimenetelét, amelyekkel a sajtó is szívesen foglalkozik. Ez valószínűleg azért lehet így, mert ezen ügyek esetében nem telik el nap anélkül, hogy legalább egyszer ne találkoznánk az esettel, akár a nyomtatott, akár az elektronikus sajtóban, így akaratlanul is értesülhetünk az éppen folyamatban levő ügyek állásáról, a meghozott első- és másodfokú ítéletekről, a tárgyalóteremben történekről és a sajtó álláspontjáról.

Itt véleményem szerint a nyilvánosság egy másik aspektusával találkozunk, amikor is a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülését nem elősegíti, hanem kis mértékben gátolja a sajtó túlzott érdeklődése.

online-kerdoiv.com

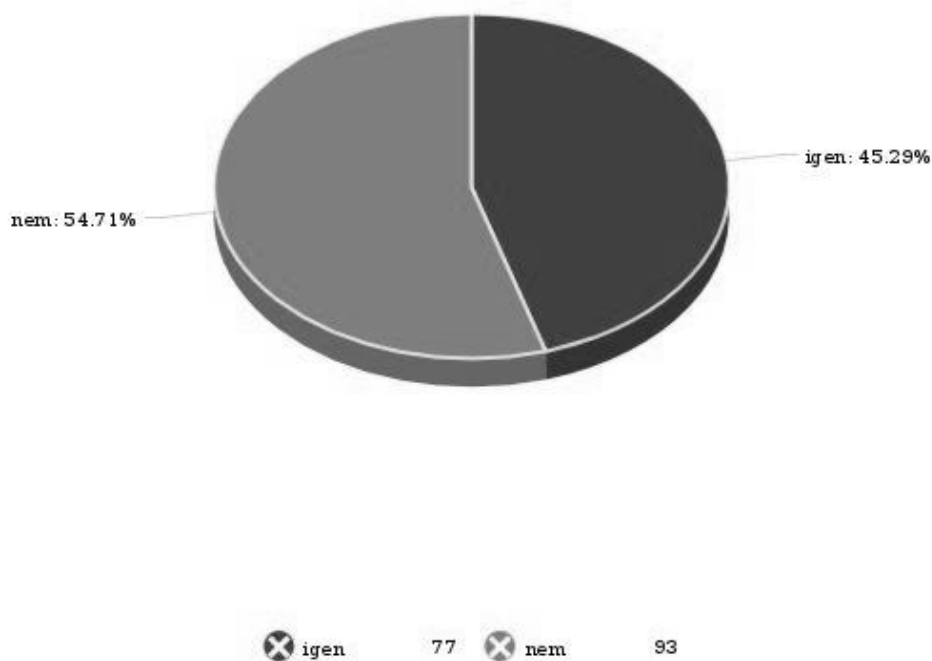


10. ábra: A bírósági ítéletek nyomon követése

A tizenegyedik kérdés kapcsán arra voltam kíváncsi, hogy befolyásolja-e a társadalom tagjainak véleményét az, ha az eljárásban diszkriminációra alkalmas jellemzővel rendelkező személyek vesznek részt.

Az eredmény ebben az esetben is meglepő volt, hiszen talán egyik kérdésnél sem voltam annyira biztos az „igen” válaszok magasabb számában, mint ennél. A statisztika azonban mást mutatott, e szerint 55% - 45% arányban a nemmel válaszolók voltak többségben, vagyis a válaszadók nagyobb részét nem befolyásolja az, hogy milyen nemű, nemzetiségű, vallású, fajú stb. személyek követik el a bűncselekményt, vagy állnak sértetti pozícióban.

online-kerdoiv.com



11. ábra: A diszkriminációra alkalmas tényezők befolyásoló ereje

Az eredmény azért is volt váratlan és számomra meglepő, mert napjainkban a diszkrimináció-tilalom ellenére is súlyos probléma a nem, fajon, valláson,

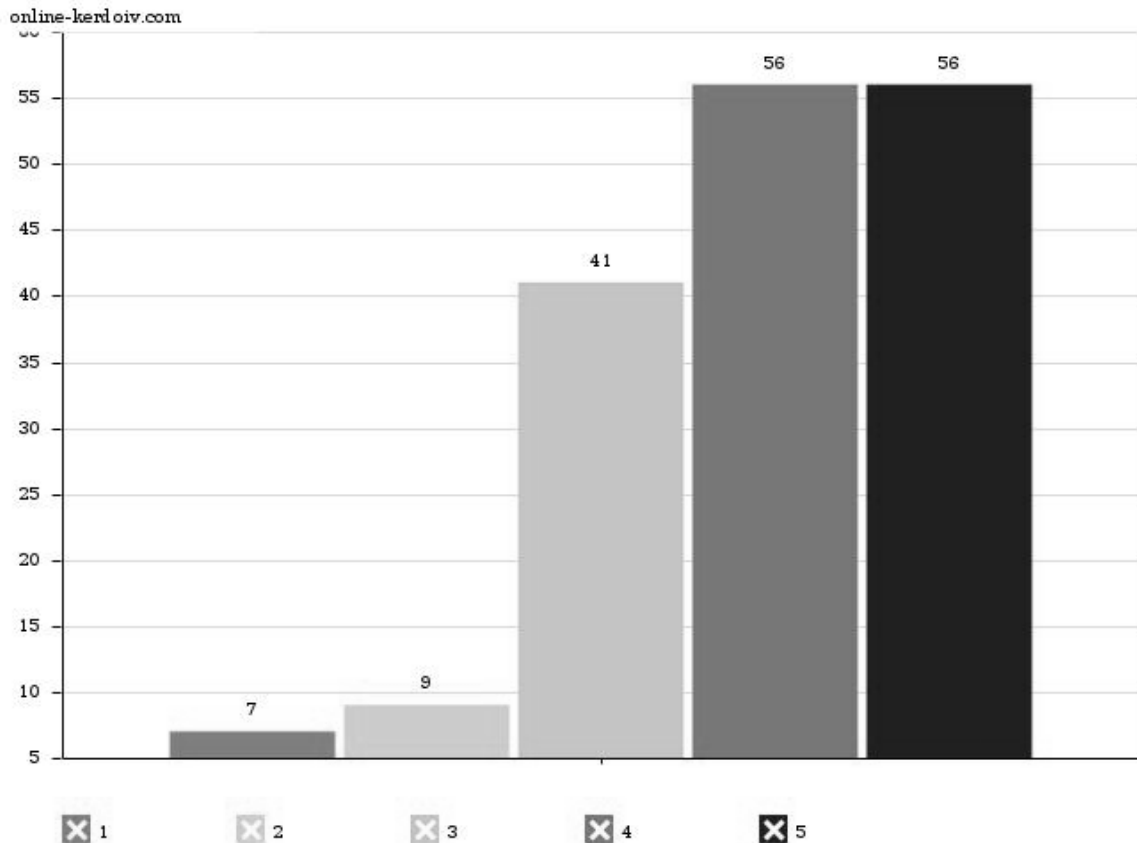
nemzetiségen. stb. alapuló hátrányos megkülönböztetés, és az utcán sétálva, vagy a buszon ülve is gyakran hallhatjuk az emberek találgatásait arról, hogy ki/kik követhették el az éppen kedélyeket borzoló bűncselekményeket.

Én személy szerint azt gondolom, hogy a jelenség azon aspektusát, amely a társadalom véleményében ölt testet nem lehet, vagy legalább is nagyon nehéz volna elfojtani, az igazságszolgáltatásban azonban nem lehet helye semmiféle diszkriminációnak.

Annál is inkább, mert a fenti tilalom nem azt jelenti, hogy a diszkriminációra alkalmas jellemzővel rendelkező embereket egyenlően kellene kezelni, hanem pontosan azt, hogy az egyenlőtlenségeikre tekintettel. Ahogy Herbert Hart a *The Concept of Law* című művében is kifejti az eljárási igazságosság voltaképpen abban ölt testet, hogy a hasonló eseteket hasonlóan, az eltérőket eltérő módon kezeli az eljáró szerv („*Treat like, as like, unlike as unlike*”).²⁵³

²⁵³ Herbert L. A. Hart: *The Concept of law*, 1961, Oxford University Press

A 12. kérdés az igazságszolgáltatás rendszerére irányuló esetleges politikai nyomásgyakorlás meglétének, illetve nem létének társadalom általi megítélésére irányult. A válaszadók az értékítéletüket 1-5-ig terjedő skálán juttathatták kifejezésre, ahol az 1-es érték nyomásgyakorlás teljes hiányát, míg az 5-ös annak abszolútizmusát jelentette.



12. ábra: A politikai nyomásgyakorlás megítélése

Összesen 169-en adtak választ erre a kérdésre, ebből nem létező, vagy csak minimális mértékben jelen lévő nyomásgyakorlásra 16 fő, azaz a válaszadók kevesebb, mint 10 százaléka gondolt.

A másik oldal, vagyis azoknak a száma, akik szerint a politika erősen vagy teljes mértékben nyomást próbál gyakorolni az ítélelhozatalra több, mint 66 százalék, ami erősen elgondolkodtató, hiszen e szerint a válaszadók kétharmada a politika nyomását véli felfedezni az igazságszolgáltatásban.

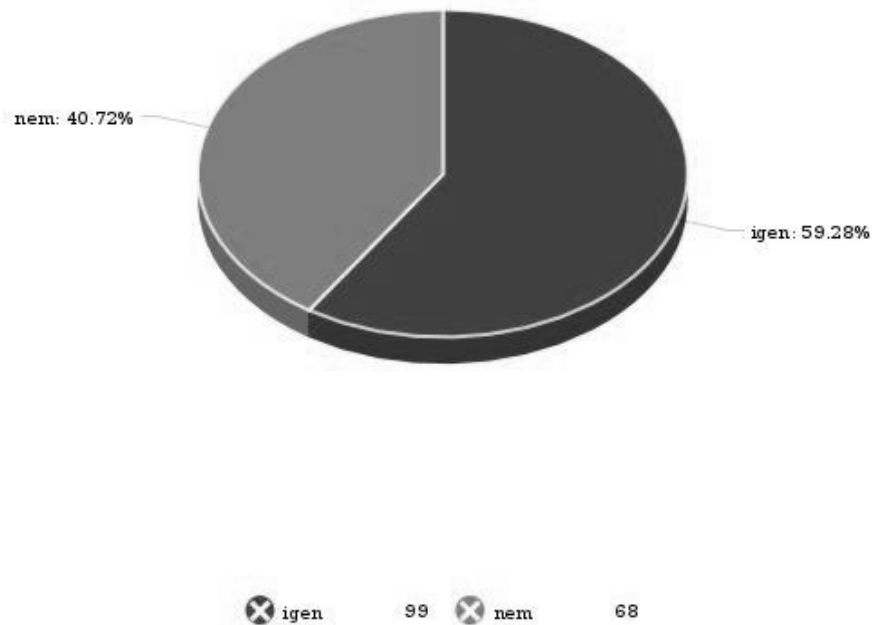
A kapott eredmény annál is inkább vizsgálatot igényel, hogy köztudott, hogy a tisztességes eljárás egyik alapkövetelménye az eljáró bíróságok függetlensége és

pártatlansága, ami egy jogállamban feltétlen érvényesülést kíván, ezzel szemben ez az oszlop-diagramm ismét egy jogállam torz képét juttatja kifejezésre.

A következő kérdés úgy szólt, hogy: „Mit gondol, a bíróknak feltétlenül a társadalmi elvárásoktól független, "vegytiszta" ítéleteket kell hozniuk?”

A válaszadók 40,7 százaléka szerint nem, azaz a bíróknak a társadalom által támasztott elvárásokra tekintettel kell lenniük az ítélethozatal során, amire a közelmúltban több példát is láttunk. Jelentős többségben vannak azok a válaszadók (59,3%), akik szerint a bírók nem vehetik figyelembe a társadalmi elvárásokat, hiszen nekik a törvény keretei között kell mozogniuk, nem ítélnék meg többet a vádban foglaltaknál, hiszen ez a vád kiterjesztését jelentené. E mellett, ahogy korábban már utaltam rá a bírói függetlenség egyik aspektusa a „lefelé” való függetlenség, amely azt jelenti, hogy sok más mellett a társadalmi elvárásoktól is mentes ítéletet kell hozniuk. Véleményem szerint ez a megítélés megváltoztatható lenne oly módon, hogy az észszerű társadalmi elvárásokat a megalkotott jogszabályoknak is tükröznie kellene.

online-kerdoiv.com

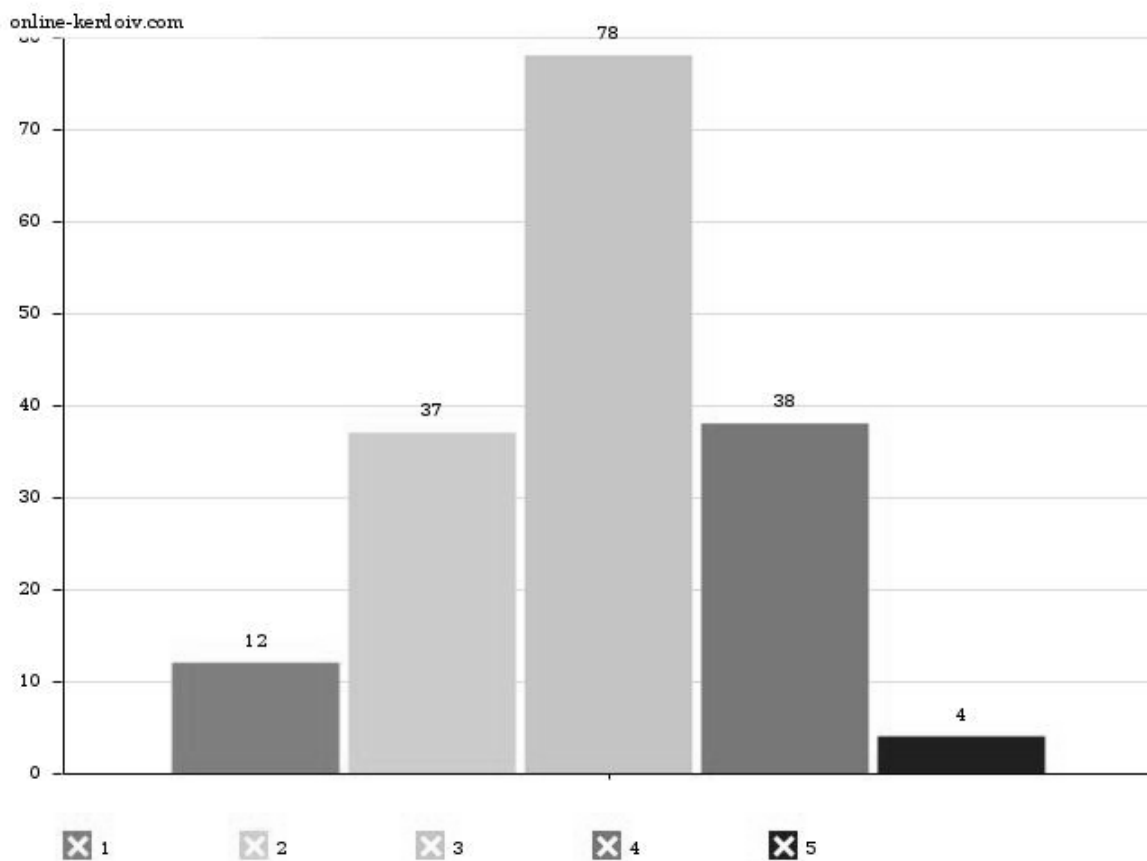


13. ábra: A bíróságok társadalmi elvárásoktól való függetlenségének megítélése

Az utolsó kérdésben arra kértem a kérdőívet kitöltőket, hogy 1-5-ig terjedő skálán értékeljék a magyar igazságszolgáltatást, arra is tekintettel, hogy mennyire tartják eredményesnek vagy eredménytelennek azt.

Ahogy a diagrammon első ránézésre is megmutatkozik, a legtöbb válaszadó közepes mértékben tartja eredményesnek a magyar igazságszolgáltatást, 12 fő teljesen eredménytelennek ítélte azt, és összesen 4 fő volt, aki a teljes eredményesség mellett tette le a voksát.

Az is megállapítható továbbá, hogy közel azonos azoknak a száma, akik majdnem teljes mértékben eredménytelennek (37 fő) illetve majdnem teljes mértékben eredményesnek (38 fő) találták azt.



14. ábra: Az igazságszolgáltatás megítélése

A magyar igazságszolgáltatás eredményességének, a kérdőívre kapott válaszok alapján, általam kiszámított súlyozott számtani átlaga 2,91, ami számomra azért is megdöbbentő, mert szakmai gyakorlatomat egy bíróságon töltöttem és az ott szerzett tapasztalatok alapján (minden preconcepció nélkül) jobbra számítottam.

Nem vitatom, hogy a bíróságok rendkívüli munkaterhe és ez által az eljárások gyakori elhúzódása is oka lehet ennek a társadalom által kialakított, és pozitívnak közel sem tekinthető képnek, azonban megítélésem szerint az igazságszolgáltatásnak is sok feladata van még.

E mellett a jogi ismeretek terjesztése és a jogi kultúra fejlesztése is árnyalhatná a képet.

A kutatás alapján összességében az állapítható meg, hogy a törvényekben deklarált és ezáltal érvényesülést kívánó alapjogok a valóságban sajnos nem érvényesülnek teljeskörűen, pedig a nyílt igazságszolgáltatás doktrínája (open justice doctrine) kiemelkedő jelentőséggel bír az igazságszolgáltatásban.

Egy jól működő és felelősségre vonható igazságszolgáltatási rendszer kiépítése alapvető fontosságú egy jogállamban, ennek megvalósításához pedig nagy mértékben hozzájárul a tisztességes eljárás követelményének érvényre juttatása.

Kutatásaim alapján levonható az a következtetés, hogy a tisztességes eljárás követelményének megtartására rendelt hazai és nemzetközi jogi normák köre széles, mindazonáltal vannak olyan részterületek (részelemek), ahol e követelmény – a kielégítő jogi szabályozás ellenére is - csorbát szenved.

Az elméleti vizsgálódás azt mutatja, hogy egy átlátható, részletesen szabályozott és elméletben jól működő szabályrendszer épült ki univerzális és nemzeti szinten is.

Hazánkban az Alkotmánybíróság, uniós szinten pedig az EJEB rengeteg határozatban és ítéletben véleményezi, illetve orvosolja a tisztességes eljárás követelményét sértő eljárási cselekményeket, mégis a gyakorlat azt mutatja, hogy ezeknek nincs visszatartó hatása.

Tekintettel arra, hogy az Egyezmény és a tagállamok esetén az EJEB kvázi másodlagos a nemzeti jog és az EU jog által biztosított jogvédelemhez képest, az általam alapvető jogként hivatkozott jogosultság, illetve a jogbiztonság védelme megkívánná az EU mielőbbi csatlakozását az Egyezményhez, amely már évtizedek óta napirenden van, az

szabja meg ugyanis a minimumvédelem szintjét követendő elvárást támasztva ezzel a nemzeti jog számára²⁵⁴

XI. A tisztességes eljárás követelménye és az alternatív vitarendezési módok kapcsolata

A tisztességes eljárás és az alternatív vitarendezési módok kapcsolatát vizsgálva, arra a kérdésre keresem a választ, hogy összeegyeztethető - e, egy – elsődlegesen az állami jogalkalmazó tevékenységet meghatározó és szabályozó - követelmény az alternatív vitarendezési módozatok egyre növekvő térhódításával, és ha igen, milyen mértékben.

A felek közti vitás kérdések rendezésére az általánosan elterjedt, hagyományos megoldás a bírósági peres eljárás.

A bíróságok leterheltsége és az ügyvitel költséges volta miatt egyre népszerűbb lehetőségként mutatkoznak azonban az alternatív vitarendezési módszerek. Ezeket a vitarendezési módszereket a tudomány azért hívja alternatív módszereknek, mert nem az „adminisztratív és jogi utakon”²⁵⁵ rendezik a felek közti konfliktusokat.

Az alternatív vitarendezési módszerek esetén az egyének nem egy „külső” autoritás döntésétől²⁵⁶ várják a viták feloldását, hanem a feleket próbálják abba az irányba terelni, hogy saját maguk hozzák meg a döntést, és így mindkét félnek megfelelő legyen a végső megoldás (win-win solution).²⁵⁷

Növeli a módszerek hatékonyságát az, hogy a részvétel önkéntes és személyesen kell a feleknek megjelenniük a vitarendezésen.²⁵⁸

A magyar hatályos szabályozás jelenleg számos területen lehetőséget biztosít az alternatív vitarendezési módszereknek. Lehetőség van békéltető testület előtti eljárásra a fogyasztóvédelmi ügyekben, valamint egyre elterjedtebb a családi kapcsolatok

²⁵⁴ „Az Egyezmény egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, hogy az korlátozza vagy csorbítja azokat az emberi jogokat és alapvető szabadságokat, amelyeket bármely Magas Szerződő Fél joga vagy az olyan egyezmény biztosít, melynek ez a Magas Szerződő Fél részese”.

²⁵⁵ szerk.: Sáriné Simkó Ágnes: Mediáció. Közvetítői eljárások. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2012. 19. o.

²⁵⁶ Sáriné, 2012. 19. o.

²⁵⁷ <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/win-win-situations> (2022. 02. 18.)

²⁵⁸ Sáriné, 2012. 19. o.

rendezésére igénybe vett családi és válási mediáció. A munkajog, az egészségügy, a büntetőjog és az oktatás területén is elterjedtek az alternatív módszerek.

Értekezésem a hazai alternatív vitarendezési módozatok közül a közvetítői eljárásra fókuszál, ugyanis ez áll a legközelebb az orientatív jogi kultúrák világában is fellelhető metódusokhoz.

A közvetítői eljárásnak nem alakult ki pontos definíciója²⁵⁹, azonban az eljárás céljából következtethetünk egy átfogó megállapításra.

Az eljárás célja, hogy az „együtműködő, értékalapú tárgyalás”²⁶⁰ során a felek között „a mindenki számára elfogadható, és előnyös megoldásról való konszenzus”²⁶¹ alakuljon ki egy semleges, harmadik személy közreműködésével²⁶².

Ha a világ nagyobb jogrendszereit vizsgáljuk, találhatunk ezeknél a jelenleg ismert intézményeknél régebbi alternatív vitarendezési módokat, így kapcsolódhat be a viták megoldásába a vallás, amely a mai napig univerzális szinten érezteti hatását.

A ma ismert vitarendezési módok gyökere több száz vagy akár ezer évre nyúlik vissza, így a mai tételes jog ezekből a módszerekből merít a szabályozás terén.

Goldberg, Sanders és Rogers „A vita rendezésről: tárgyalás, közvetítés és más folyamatok” című 1992-ben megjelent könyvében a tárgyalást olyan kommunikációként definiálták, melynek célja a meggyőzés. A tárgyalás egy olyan folyamat, melyben a vitában résztvevők közvetlenül egymással vitatják meg a lehetséges eredményeket. A felek javaslatokat, kéréseket/követeléseket cserélnek, érvelnek, és addig folytatják a kommunikációt míg megoldást nem találnak, vagy zsákutcába nem jutnak.²⁶³

A konfliktusok megoldásának négy fajtája ismeretes, az első érdeken alapuló egyeztetés, amely során a megbeszélés fókuszában nem a gyakran megmerevedett presztízs pozíciók, hanem az érdek áll. Ezek az érdeken alapuló tárgyalások képesek legjobban eredményre vezetni.

Jogon alapuló egyeztetésnek azt az eljárást nevezzük, amikor a felek között nem sikerül az egyeztetés, ekkor megvizsgálhatják milyen jogokkal rendelkeznek.

²⁵⁹ Gyengéné Nagy Márta- Szabó Péter- Varga Imre: A polgári perjogi törvénykönyvben vagy azon kívül, avagy a mediáció helye az eljárásban In: Németh János-Varga István: Egy új polgári perrendtartás alapjai. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest 2014. 592. o.

²⁶⁰ Sáriné, 2012. 19. o.

²⁶¹ Sáriné, 2012. 19-20. o.

²⁶² Sáriné, 2012. 20. o

²⁶³ Kovács István Vilmos: Alternatív vitarendezés a nemzetközi gyakorlatban <https://docplayer.hu/12153388-Alternativ-vitarendezes-a-nemzetkozi-gyakorlatban.html> (2018. 04. 05.)

Hatalmon alapuló egyeztetés a fenyegetés vagy erőszak bevezetése a másik fél meggyőzése céljából.

A versenyző és integratív modellek esetén a tárgyalásokat az alábbi két változó mentén jellemezhetjük: verseny-együttműködés; ellentétes érdek-közös érdek kapcsolata.

11.1. Történelmi fejlődés

Nagypál Szabolcs és Bányai Ferenc az alternatív vitarendezési lehetőségeket „szelíd viszálykezelésnek”²⁶⁴ nevezik.

Ezzel is azt fejezik ki, hogy - amint már utaltam rá - ezen eljárások esetén nem egy hatalmi pozícióban álló autoritás hozza meg a döntéseket, amelyhez ultima ratioként állami kikényszerítő eszköz kapcsolódik, hanem a társadalom maga igyekszik a társadalom tagjai közt a lehető legjobb megoldást megtalálni a felek közti konfliktus megoldására.

A kutatások bebizonyították, hogy a „szelíd” vitarendezés több ezer évre tekint vissza, legalább 2500 évesek ezek a metódusok.²⁶⁵

Ázsiában a taoizmus és a konfucianizmus eszméje adta a békés vitarendezések alapjait, mivel a társadalom alapját a kölcsönös bizalom kiépítése vezérelte. A taoizmus eszméje alapján a közvetítőnek olyan betartandó szabályokat kell figyelembe vennie, mint hogy nem érzékeltethette magát a feleknél feljebbvalónak, illetve pont akkor kell megszólalnia, amikor kell, és pontosan akkor kell hallgatnia, amikor arra szükség van.²⁶⁶

A középkori Európában a céhek és vásárok megjelenésével a világi bíraskodás többféle formában jelent meg. A céhek vitarendezésében a választottbíraskodás gyakorlatának előzményei jelentek meg. A 10-11. század között a céhek egyes vitáikban maguk járhattak el. Flandria grófja például a viták rendezésére az esküdtbírók eljárását ajánlotta a vitás kérdések rendezésére.²⁶⁷

Magyarországi példákat már az Árpádházi királyok korából is lehet találni, így például Szent István királynak második határozatában a vadászbírák szervezetét, Erdélyben a

²⁶⁴Nagypál Szabolcs-Bányai Ferenc: A viták kezelésének és rendezésének kultúrái a vallásokban és a jogrendszerekben. In: szerk.: Bányai Ferenc-Nagypál Szabolcs: Közvetítés és vitarendezés a jogi és a vallási kultúrákban. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 9. o.

²⁶⁵Nagypál Szabolcs-Bányai Ferenc: A viták kezelésének és rendezésének kultúrái a vallásokban és a jogrendszerekben. In: szerk.: Bányai Ferenc-Nagypál Szabolcs: Közvetítés és vitarendezés a jogi és a vallási kultúrákban. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 9. o.

²⁶⁶ Nagypál- Bányai, 2014. 9. o.

²⁶⁷ Nagypál- Bányai, 2014. 10. o.

céhek eljárását és Székesfehérváron a vásárbírákat.²⁶⁸ A második világháború után egyre elterjedtebbek a kereskedelmi választottbírák.²⁶⁹

Ez a történeti áttekintés segít rávilágítani arra, hogy először a kereskedelem területén terjedt el az alternatív vitarendezési eljárás. A mai napig a kereskedelmi jog területén a legelterjedtebb a választottbíráskodási eljárás, mivel a vállalatoknak olcsó és gyors megoldást biztosít a vitás kérdések rendezésében a lassú és költségigényes bírói út helyett.

Vitathatatlan, hogy az alternatív vitarendezési módszerek nem a bírósági eljárás helyett vannak, hanem azokat kiegészítik, támogatják és egy másfajta szemlélettel alakítják ki a felek közti kompromisszumot. Ezt gyakran úgy teszik, hogy a saját eszközeiket közvetítik a bíróságokhoz is, így a két módszer egymásra hatással van.²⁷⁰

Az is megállapítható, hogy az európai társadalmakban egyre inkább elterjed a szelíd konfliktuskezelés.²⁷¹

11. 2. A szelíd viszálykezelés a keresztény kultúrában

A keresztény kultúrában is megtalálhatók alternatív konfliktuskezelési módszerek, azonban ezek a keresztény hívők életében nem jelentek meg közvetlen gyakorlatként.²⁷² Sokszor fordulhattak a megoldáskeresés közben bölcs, falubeli tudókhöz vagy egy tiszteletben álló személyhez, csak nem tudták, hogy egy szelíd vitarendezési módszert alkalmaznak.²⁷³

Minden nagyobb világvallás tanításai és eszméi között megjelenik, hogy viszályokat szítson és mélyítsen el, megvan az eszköze arra is, hogy ezeket a lehető legjobb módon megoldja. A felelősség a vallási vezetőkön nyugszik, hogy a vallásból ne az erőszak és a háború, hanem a megbékélés legyen kiolvasható.²⁷⁴

²⁶⁸ Nagypál- Bányai, 2014. 10. o.

²⁶⁹ Nagypál- Bányai, 2014. 10. o.

²⁷⁰ Nagypál- Bányai, 2014. 11. o.

²⁷¹ Nagypál- Bányai, 2014. 11. o.

²⁷² Nagypál- Bányai, 2014. 13. o.

²⁷³ Nagypál Szabolcs: A közvetítés és a szelíd viszálykezelés a keresztény hagyományokban. In: szerk.: Bányai Ferenc-Nagypál Szabolcs: Közvetítés és vitarendezés a jogi és a vallási kultúrákban. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 102. o.

²⁷⁴ Nagypál. 2014. 103. o.

A kérdés körbejárásakor a Szentírás alapjaival kell kezdeni. Ez alapján megállapítható, hogy mind Mózes, Jézus Krisztus vagy akár az összes ember a társadalomban közvetítő lehet. Egyes római katolikus írások Máriát is közvetítőként említik.²⁷⁵ A keresztény vitarendezés azért alakult ki, mivel a társadalom nem táplált kellő bizalmat a bírósági eljárással kapcsolatban. A szelíd vitarendezés kapcsolódik a legjobban a kereszténység eszméihez, mivel ezzel a módszerrel lehet megvalósítani a végtelenszeres megbocsátást. A Szentírásban megjelenik egy négyfokozatú rendszer, amely négy szemközti közvetlen tárgyalásból, a közvetett párbeszédből, a közösségi párbeszédkörből és a kapcsolat zárójelezésének egyes lépéseiből áll.²⁷⁶

Látható, hogy a keresztény vallás a bírósági vitarendezéstől elhatárolódott, nem bízott benne, a viták rendezését inkább közösségi szinten próbálták megoldani a Szentírás eszméjének és tanainak megfelelően. A vitarendezés során a vitás felek egymás közötti párbeszédek során próbálták a kérdéseket rendezni. A köztük történő párbeszéd során azonban lehetséges volt a keresztény közösség véleményét és segítségét is igénybe venni, így a közösség is bekapcsolódott a felek békés vitarendezésébe. A közvetett párbeszéd esetén a közösség tagja próbálta a felek között a konfliktust enyhíteni.

A zsidó vallásból kiemelendő, hogy a választottbíráskodás és a békés vitarendezés elsőbbséget élvezett a bírósági úttal szemben.²⁷⁷ Ezzel az a cél fejeződött ki, hogy a keresztény emberek nem akarták, hogy egy ismeretlen, a közösségükön kívülálló személy döntse el a jogvitáikat, hanem a közösségen belüli segítségek által oldják meg a vitás ügyeiket.

A 20. században egyre elterjedtebbek a békeegyházak, így a mennoniták és a kvékerek felekezete, a kereszténységen belül a legnagyobb képviselők, akik az erőszakmentes vitarendezések elterjedésében nagy szerepet játszottak, így betörték az angolszász területekre is.

A második vatikáni zsinatot²⁷⁸ követően a Szentszék is azt az elvet vallotta, hogy a közvetítői metódusokat nemzetközivé kell tenni, így az egész világon el kell terjeszteni az eljárások elveit és metodikáját. Három elméletet fogalmaztak meg eddig a közvetítői

²⁷⁵Mediatrice, a II. vatikáni zsinat hittani rendelkezése Mária négy főlségcímét említi, közülük az egyik a közvetítői. „Beata Virgo in Ecclesia titulus Advocate, Auxiliatricis, Auditoris, Mediatricis invocatur” Lumen Gentium (LG): Consitutio Dogmatica de Ecclesia. 1964, Róma, 62. o.

²⁷⁶ Nagypál- Bányai, 2014. 14. o.

²⁷⁷ Nagypál- Bányai, 2014. 14. o.

²⁷⁸ II. Vatikáni Zsinat, II., 1962–65: az Egyházat a 20. sz-ban megújító, XXI. egyetemes zsinat. – A XXIII. János (ur. 1958–63) és VI. Pál (1963–78) pápasága alatt zajlott zsinat a 20. sz-i egyháztörténelem legjelentősebb eseménye volt.

eljárás célkitűzésével kapcsolatban. Az első az eredményesség, a második a kölcsönös megelégedettség, a harmadik az átalakítás. Az átalakítás kapcsán megemlíthető, hogy ez nem csak a személyben mehet végbe, hanem a kultúrában, végeredményképp az egész világban.²⁷⁹

Véleményem szerint a három célkitűzést együttesen szükséges vizsgálni. A szelíd vitarendezésnek mindenképpen az az elsődleges célja, hogy eredményes legyen mindkét fél számára és ezzel elérjék a kölcsönös elégedettséget, hiszen csakis így lehet vitamentes, békés és mindkét fél számára megfelelő kompromisszumra jutni. Az átalakítással pedig át lehet hidalni a kultúrák közti ellentétek és a keresztény közvetítés értékes elemeit lehet átemelni a különböző jogi és kulturális közvetítésekbe, ezzel megteremtve a kultúráközi vitarendezést.

A keresztény közvetítés egyes alapelvei a következők: „közvetlenség, szóbeliség, a bizonyítékok teljesen szabad mérlegelése és megfontolása, a magánjogi és büntetőjogi elemek sajátos keveredése”.²⁸⁰

A magyar kultúrában is felfedezhető valamilyen vallási, kulturális alapokon nyugvó közvetítői vitarendezés a Békés megyei oláh cigányok gyakorlatában. Ez az intézmény a romani kris elnevezésű intézmény, mely a roma közösségi jog alkalmazásával indul. A vitarendezés elmaradásával ez egy választottbírói jogszolgáltatássá alakul át, amelynek a döntése kötelező a felekre nézve.²⁸¹

A Szentírás vizsgálata során felfedezhető, hogy maga a közvetítő vagy a közbenjáró személy szó konkrétan szerepel a szövegekben. Ezek a közvetítők mindig Isten és az ember között helyezkednek el, és e helyzetben segítenek és végzik a tevékenységüket. Ebből következik, hogy a közvetítést először az ember és az Isten között értelmezték, csak ezután kezelték az emberek közötti vitákat ezekkel a módszerekkel. Az írások leggyakrabban Jézus Krisztust nevezik meg közvetítőnek, azonban az Újszövetség már Mózeszt is említi.²⁸²

A legfontosabb közvetítő Jézus Krisztus, akit többször is említ az Írás, így a Timóteusnak írt első levelében és a zsidóknak írt levélben. Mindkét esetben ő az a legfőbb közvetítő,

²⁷⁹ Nagypál- Bányai, 2014. 14. o.

²⁸⁰ Nagypál- Bányai, 2014. 103. o. Idézi: Barinkai Zsuzsanna, Herczog Mária, valamint Lovas Zsuzsanna beszél a szelíd viszálykezelések nemzetközi történetének kialakulásáról: Barnikai Zsuzsanna-Herczog Mária-Lovas Zsuzsanna: Alternatív vitarendezés (AVR): Nemzetközi közvetítői gyakorlat. In. Sáriné Simkó Ágnes (szerk.): A mediáció: A közvetítői tevékenység. Budapest, 2006. 63. o.

²⁸¹ Nagypál, 2014. 103. o. Idézi: Loss Sándor és Lőrincz Veronika: Romani kris a dél-békési oláh cigányoknál. Beszélő, 2002/9.

²⁸² Nagypál, 2014. 105-106. o.

aki az ember és az Isten között helyezkedik el, ő az, aki a legnagyobb papi szerepet és tudást megkapta ahhoz, hogy közvetíteni tudjon ember és Isten között. Tehát Jézus mindkét felet közvetíti a résztvevők között, és a másik félnek meg is jeleníti azt.²⁸³

Nem csak a közvetítő szót használja a Szentírás, hanem a békéltető szót is. Ezzel azt fejezi ki, hogy nem csak közvetít Isten és ember között, hanem a békét és megnyugvást is elhozza Isten és ember, valamint az emberek közti konfliktusban is²⁸⁴

Szűz Máriát, Jézus édesanyját az írások mediatrixnak nevezik. A közvetítő ógörög megnevezése mediator, így ez a szó is a közvetítőt jelenti. Ezt először a Második Vatikáni zsinat említi a négy fölségcím tárgyalásakor.²⁸⁵

A keresztény emberek ellenszenvvel tekintenek a bírói úton való jogviták rendezésére., ez abból a tételből fakad, miszerint a bírót mindenki felett álló autoritásnak tartják, aki tulajdonképpen ezzel Isten helyébe akar lépni. Ezt következetesen elutasítják, mivel ez szembe megy a keresztény hitnek és vallási tételeknek. Felettük kizárólag Isten helyezkedhet el, ő mondhatja ki rájuk az ítéletet, nem pedig egy hatalommal felruházott ember. Ezért szükségesek azok a papok és vallási közvetítők, akik felhatalmazást kaptak Istentől, hogy közte és az emberek között lefolytassák a közvetítést, ezzel megnyitva az utat az alternatív és békés vitarendezésnek.

A Szentírás egy hierarchikusan felépített rendszert mutat be annak érdekében, hogy a felek rendezhessék a vitás dolgaikat. Legelőször közvetlenül kell felhívni a feleket arra, hogy a kérdéses helyzetet egymás között rendezzék. Ha ez nem jár sikerrel, akkor a közösségből kell felkérni bölcs személyeket, akik személyeskedés és részrehajlás nélkül tudnak dönteni a kérdésben. Ez lehet egy közvetítő vagy akár egy közösségi párbeszéd is több résztvevővel. Ha ez a hierarchikusan felépített rendszer sem vezet eredményre, akár a teljes kapcsolatot meg lehet szakítani a féllel. Azonban a Szentírás leírja, hogy végtelenszer kell megbocsátani az elkövetőnek, ezzel kiegészíti ezt a rendszert, mivel a teljes elfordulás szemben állna a keresztény tanításokkal.²⁸⁶

Szent Benedek szerzetes is hasonló, négyfokozatú eljárást írt le szerzetesi szabályzatában. Ebben az esetben a vezető papoknak figyelniük kell a keresztényekre, gondossággal kell eljárni ügyekben. Ha szükséges, bölcs és tudó embereket kell elküldeni hozzájuk, hogy tanácsokkal és lelki támással lássák el őket. Ezzel elérhető, hogy a viszályok

²⁸³ Nagypál, 2014. 106. o.

²⁸⁴ Nagypál, 2014. 107. o.

²⁸⁵ Nagypál, 2014. 107. o.

²⁸⁶ Nagypál, 2004. 108. o.

erőszakmentesen, békés úton rendeződjenek. Ha a keresztény hívő viszont hajthatatlan, ki kell rekeszteni őt a közösségből. Azonban ez csak a legvégső eset, és lehetősége van az eltévedt hívőnek visszakerülnie a közösségbe.²⁸⁷

Látható, hogy a papok és a társadalom is arra törekszik, hogy a vitákat békés úton rendezzék, akár a közösséget is bevonva a vitába. A bölcs papok lelki támaszt és segítségnyújtást adnak a megtévedt hívőknek és a helyes útra terelik vissza. A fokozatosság a közvetítés során pedig elengedhetetlen, mivel nem szabad egyből a legsúlyosabb büntetéssel súlytani a vétkezőt, hanem meg kell próbálni megoldani a konfliktust, és meg kell bocsátani a másik félnek. A legsúlyosabb büntetést, a közösségből való kizárást pedig csak a legeslegvégső esetben lehet alkalmazni, de akkor is imádkozni kell a kizárt személyért.

11.3. Áttekintés a common law jogterületről

Az angol jogtörténetben a normann korszaktól beszélhetünk országos érvényű jogalkotásról, a törvényi jog, vagyis a statute law megalkotása során egyházi és világi előkelők tanácsa is figyelembe lett véve.

Oroszlánszívű Richárd (Kr.u. 1189-1199) regnálásához vezethető vissza a jogi emlékezet, tekintettel arra, hogy megkoronázásától lehet hivatkozni egyes esetekben hozott elvi jelentőségű bírói döntésekre, vagyis precedensekre. Ennek kulcsa, hogy az egyes döntések későbbi ügyekben útmutatóként szolgálnak az eljáró bíróságok számára.

Elmondható tehát, hogy az angol jog fejlődése szempontjából tradicionális, precedens rendszerű és processzuális, azaz a peres eljárási formák vannak előtérben, tehát párhuzamok lelhetők fel a római jog strukturáltságával.

Azáltal, hogy a Római Birodalom határait a Brit-szigetekre is kiterjesztették (Aulus Plautius hadvezér, majd Vespasianus császár (Kr.u. 69-79) vezetésével Kr.u. 43-ban) az így megalapított Britannia provinciában, amely közel négyszáz évig állt fenn, a mai napig megtalálható jelei vannak a római fennhatóságnak.

A római jog és az angolszász jog közti különbségek megértéséhez meg kell emlékezni a Mertoni Statutumról is. *„1235-ben a mertoni statutum a helyi angol joganyag védelmében elutasította a római jog recepcióját. Ebben a hosszú gyakorlattal kiképzett,*

²⁸⁷ Nagypál, 2004. 109-110. o.

*szakmai érdekképviselő és tradicionális jogi kultúrát képviselő korporációkban tömörült angol jogászoknak is nagy szerepe volt, mert a szakma saját jól felfogott érdekében, továbbá mesterségbeli és anyagi okokból igen nagy ellenszenvvel viseltetett a kontinens jogán kívül az egyetemi végzettségű, esetleges kellemetlen konkurenciát jelentő legisták, a római jog tudói iránt is.*²⁸⁸

Az angol jogfejlődést négy igazán jelentős korszakra tagolhatjuk, az 1066-os normann hódítás előtti időszakra, az ezt 1485-ig, a Tudor-ház uralomra jutásáig követő intervallumra, majd az ettől 1832-ig terjedő szakaszra, ugyanis ekkortól számíthatjuk a klasszikus polgári korszakot, végül pedig az ettől egészen máig tartó jelen időre.²⁸⁹

A 19. században bekövetkező modernizáció vérfrissítésként hatott az angol jogra, ugyanis előtérbe került az írott joganyagok alkalmazása.

A modernizációs folyamat jegyében a közérdekű bírósági döntések jegyzéke kiadásra került a Jogi Közlönyben, a fellebbezési rendszer orvosságát pedig az 1876-ban életre hívott fellebbezési bíróság, a Court of Appeal szolgálta.

Az Amerikai Egyesült Államok esetén – akárcsak az Egyesült Királyságnál – sem beszélhetünk homogén jogterületekről, tekintettel annak kialakulására és viharos történelmi múltjára.

A 15-17. században Észak-Amerika felső részétől a Mississippin keresztül Louisianáig hódító franciák, a kontinens keleti partján letelepedő britek és nyugat-európaiak, mint a hollandok és a déli partokat megszálló spanyolok erős hatást gyakoroltak az ország fejlődésére. *„Az 1689 és 1763 közti angol-francia gyarmatháborúk eredményeképpen a francia gyarmatbirodalom a kanadai területekre szorult vissza, az 1763. évi párizsi békével a Mississippitől keletre eső hatalmas térséget, valamint a spanyol koronától ugyanekkor megszerzett Floridát Anglia hozzácsatolhatta keleti parti gyarmataihoz.*²⁹⁰

Tehát elmondható, hogy az 1700-as évek második felétől egészen az amerikai függetlenségi háborúk lezárásáig az igazságszolgáltatás az akkori angol jogrendszer mintájára lett kiépítve, ami a mai napig magán viseli az angol nyomokat.

²⁸⁸ Kajtár István, Herger Csabáné: Egyetemes állam- és jogtörténet, 2014, Pécs, Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft.

²⁸⁹ Kajtár István, Herger Csabáné: Egyetemes állam- és jogtörténet, 2014, Pécs, Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft.

²⁹⁰ Kajtár István, Herger Csabáné: Egyetemes állam- és jogtörténet, 2014, Pécs, Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft.

Az amerikai gyarmatok igazságszolgáltatási szervei a puritánok által meghonosított és az angol jog alapján ítélező békebíróóságok voltak, amelyek kiegészítésére a megyei bíróságok (county courts) szolgáltak.

A gyarmati kormányzati és igazságszolgáltatási rendszer az angol koronától való függetlenedése után republikanizált és demokratizált változata figyelhető meg a továbbiakban ma is az Egyesült Államok struktúrájában. Az uratlan területek későbbi jogrendszerét teljes egészében az angol telepesek alakították ki hazájuk mintájára, így Ausztráliában és Új-Zélandon is, ez azt jelenti, hogy mind szerkezetileg és mind jogintézményileg a common law-ra épülnek, apró eltérések és önállósodások figyelhetők csak meg a függetlenségi folyamatok hatására.

Ausztráliát 1770-ben fedezte fel James Cook kapitány, az első telepesek viszont csak közel húsz év után érkeztek meg a területre. Az első kinevezett bíró 1814-ben kezdte meg működését és egészen 1817-ig elítéltek is láthattak el ügyvédi szerepet. A telepesek létrehozták Új-Dél-Walest és 1823-ban kiadták a New South Wales Act-et, amiben angol mintára megszervezték a bírósági rendszert, 1828-ban pedig kihírdették az Australian Courts Act-et, ami szerint Anglia jogai és törvényei alkalmazandók a bíróságok előtt.

11. 3. 1. Egyesült Királyság

A mai modern angol jogrendszer értelmében nem beszélhetünk homogenitásról az Egyesült Királyság bírósági szerveződésében. Elkülönítendő területekre oszthatjuk azt Anglia és Wales, Észak-Írország, Skócia és Gibraltár szerint.

Az angliai és walesi bíróságok szervezetének igazgatását és hivatali működését Őfelsége Bírósági és Közigazgatási Döntőbíróági Szolgálat (Her Majesty's Courts and Tribunals Service) végzi, ez alól egyedüli kivételt az Egyesült Királyság Legfelsőbb Bírósága (Supreme Court of the United Kingdom) képez. Utóbbi szervezet jelentős változtatásokon esett át 2009-ben, amikor is átvette a Lordok Háza Fellebbviteli Bizottságának (Appellate Committee) hatásköreit, továbbá a Királyi Államtanács Igazságügyi Bizottságát (Judicial Committee of the Privy Council) is. Utóbbiról érdekesség, hogy ez a szerv a legfőbb fellebbviteli fórum több független nemzetközösségi országban, a Királyság tengerentúli területein és a brit koronafüggőségeken.

A Fellebbviteli Bíróság (Court of Appeal) büntető és polgári kollégiumra oszlik, a főbíró (Lord Chief Justice) elnökletével működő Büntető Kollégium (Criminal Division) jár el a Koronabíróságon (Crown Court) elítélt személyek által a bűnösség megállapítása és a büntetés kiszabása tárgyában benyújtott fellebbezések ügyében, valamint ezen túlmenően a katonai ügyekben hozott bírósági határozatok ellen benyújtott fellebbezésekkel is foglalkozik. Polgári Kollégiumában (Civil Division) a Master of the Rolls elnököl. A bíróság főként a Felsőbíróság határozatai, valamint az angliai és walesi megyei bíróságok és egyes közigazgatási döntőbíróságok határozatai elleni fellebbezéseket tárgyalja. A bíróság rendszerint három főbíróból (Lord Chief Justice) álló tanácsban ülészik. Ez a bíróság tanúkat ritkán hallgat meg, határozatait okiratokra, jegyzőkönyvekre és az ügyvédek érveléseire alapozza.

A Felsőbíróság (High Court) csaknem minden polgári keresetet tárgyalhat, de a gyakorlatban csak a nagyobb vagy összetettebb ügyekkel foglalkozik. A bíróság három kollégiumra tagolódik: a Királynő Kollégiuma (Queen's Bench Division), amely polgári ügyek széles körét tárgyalja; a Kancelláriai Kollégium (Chancery Division) elsősorban ingatlannal kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik, ideértve az elhunyt személyek ingatlanának kezelését, a végrendeletek értelmezését, a szabadalmakat és a szellemi tulajdont, a fizetéképtelenséget és a társasági jogvitákat; a Családjogi Kollégium (Family Division) az összetettebb bontóperekkel, valamint a kapcsolódó pénzügyi és házassági kérdésekkel foglalkozik.

A közigazgatási bíróság (Administrative Court) sokrétű feladatkörét az angliai és walesi közigazgatási bíráskodási jogkör, illetve az alsóbb szintű bíróságok és közigazgatási döntőbíróságok feletti felügyeleti jogkör alkotja. Az alsóbb szintű bíróságok egyes határozatai elleni fellebbezéseket a Felsőbíróság keretében működő, legalább két bíróból álló bírói tanácsok (Divisional Courts) tárgyalják. A polgári ügyek többségével a megyei bíróságok foglalkoznak, az itt tárgyalt ügyek nagyrészt követelésbehajtással kapcsolatosak.

A Koronabíróság (Crown Court) országos hatáskörű bíróság, ez a bíróság tárgyalja a békebíróságoktól felterjesztett valamennyi súlyos büntetőügyet. Ügyekben, amelyekben tárgyalást tartanak, egy bíró és egy tizenkét magánszemélyből álló esküdtszék jár el. A békebíróságok (Magistrates' Courts) főként büntetőügyekkel foglalkoznak, a legtöbb bűncselekményt ezek a bíróságok tárgyalják. A súlyosabb bűncselekményeket a Koronabírósághoz terjesztik fel tárgyalásra. A békebíróságokon a legtöbb ügyet a

békebíróknak (Justice of the Peace, JP) nevezett laikus bírák tárgyalják. A laikus bírák nem rendelkeznek jogi képesítéssel.

A békebírók rövid értelmezésével jutunk el az alternatív vitarendezés szerepéhez az angol jogrendszerben, amelyben a legnépszerűbb módszernek a mediáció számít.

Az Igazságügyi Minisztérium (Ministry of Justice) felelős a polgári és családjogi közvetítést irányító szakpolitikáért. A polgári jogi közvetítést törvényileg nincs szabályozva és a bírósági eljárásnak sem előfeltétele. Az angol polgári perrendtartás (Civil Procedure Rules, CPR) eljárási kódexének elsődleges feladata, hogy segítséget nyújtson a bíróságoknak a méltányos elbírálásban, ennek az is része, hogy a feleket alternatív vitarendezési eljárás igénybevételére kell ösztönözni, amennyiben a bíróság szerint az adott esetben az a hatékonyabb eljárás mód. Ugyan ennek igénybevétele önös döntésen alapul, a polgári perrendtartás rendelkezik a megítélendő költségek felől és az irányadó szempontokról a döntéshozatal folyamán. Amennyiben a pernyertes fél korábban nem fogadta el az AVR igénybevételére vonatkozó javaslatát a bírónak, akkor utóbbi dönthet úgy, hogy a pereszes fél nem köteles megtéríteni a pernyertes költségeit. A családjogi közvetítés is önkéntes alapon működik. 2011 óta minden felperes köteles megfontolni az AVR lehetőségét, ennek jegyében pedig köteles részt venni közvetítői tájékoztató és értékelő találkozón (Mediation Information and Assessment Meeting, MIAM), amennyiben pedig az alperest felkérjük, annak is meg kell jelennie a programon. 2013-ban a brit kormány az előbb említett elvárásokat jogszabályi kötelezettség szintjére emelték. Az alternatív vitarendezési módszerek alkalmazását hasonlóan a polgári jogihoz, a családjog területén is szabályozták, amelyet a családjogi perrendtartás (Family Procedure Rules, FPR) foglal magába. További érdekességnek számít, hogy az angol és walesi polgári jogi közvetítőknél nincs nemzeti szintű képzési szerve, erre a magánszférában kerül sor és a szakma szabályozza magát, a családjogi közvetítőknél pedig nincs előírás szakképzettség előfeltételére, így szakmai háttérük sokszínű (jogászok, terapeuták, szociális munkások).

Amennyiben a felek megállapodásra jutottak a mediáció során, a bíróságtól kérhetik annak bírói jóváhagyását. Ha a bíró azt méltányosnak találja, akkor elfogadásra kerül és a megállapodás jogilag kötőerővel bíróvá és végrehajtandó egyezséggé válik.

11. 3. 2. Amerikai Egyesült Államok

Ahogy korábban már említésre került, az angol jog jelentős hatást gyakorolt az Egyesült Államok jogrendszerére, tulajdonképpen annak igazságszolgáltatási rendszerét örökítették át és használják mai napig.

Az alternatív vitarendezés fő katalizátora a 19-20. század volt és annak nemzetközi diplomáciában feszült hangulata és eseményei.

Ez, illetve a tagállami megosztottság szolgált alapul az USA-nak, hogy alternatív utat keressen a jogi érdekérvényesítésre, ezzel mentesítve is a leterheltségétől súlyos bírósági rendszert. A mediációt szorgalmazó és szabályozó törvények helyi és állami szinten is fokozatosan fejlődtek, míg uniformizálásuk a késő 1980-as években történt meg.

A bíróságok helyi szinten gyakran saját rendeletekkel szabályozzák a mediációt, bevonva ezzel azt a saját működésükbe, így beszélhetünk önkéntes és kiutalt alapon működő mediációról is. Közel egy tucat állam vette át és még több készül a mediációs törvény⁵ meghonosítására (Uniform Mediation Act), amely egységesíteni kívánja a még nem teljesen kidolgozott módszert.

Az Egyesült Királyság előnyeként könyvelhető el a kevésbé tagolt igazságszolgáltatási rendszer és a bíróságok szorosabb kötése a központi irányító szervekhez. Ezek tudatában nem is érdemes konkrét alternatív vitarendezési szokásokról beszélni az USA területén, mivel azok inkább helyi szinten jelennek meg a rendszerszintű szabályozásuk elég fejletlen. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a már említett mediációs törvényt az összes tagállamok csaknem ötöde vette át egészen mostanáig.

11. 3. 3. Ausztrália

Ausztráliában a common law vált a jogrendszer meghatározó forrásává, ez alapján lett kialakítva angol mintára a telepések által az ausztrál bírósági rendszer, ami tartja a feszebb hierarchizált formáját angol társának.

Párhuzamosan rendelkezik szövetségi bírósági struktúrával, valamint állami szintűvel is. Az ausztrál Legfelsőbb Bíróság (High Court of Australia) a legfelsőbb fellebbviteli fórum, amelyhez mind a szövetségi fellebbviteli bíróságtól (Federal Courts) mind az állami szinten a fellebbviteli bíróságoktól (Supreme Courts) lehet járulni.

A különböző államok legfelsőbb bíróságai nincsenek egymáshoz kötve, teljesen önállóan működnek, egyetlen kapcsolódási pontjuk a *High Court of Australia*.

Új-Dél-Wales állam sikeresen bevezette az online bírósági meghallgatások rendszerét, amelyben a résztvevő felek elektronikus levelezőlistán keresztül kommunikálnak egymással. Elmondható tehát, hogy Ausztrália nem csak az alternatív vitarendezés területén fektet be erőforrásokat, de ezzel párhuzamosan a bírósági eljárásban is jelentős fejlesztéseket könyvelhet el és egyik sem megy a másik „rovására”.

11. 4. Betekintés a kínai jog világába

A hagyományon alapuló kínai jog a 19. századig minden külső ráhatás nélkül alakult és teljes ellentéte a nyugati felfogásnak. A kínai jog alapgondolata egy kozmikus rend megléte, mely az ég, a föld és az emberek közötti kölcsönhatásról gondoskodik.²⁹¹ A harmóniának két szinten kell megvalósulnia:

Ember és természet között: az emberi magatartásnak igazodnia kell a természet rendjéhez, például a rossz termés elkerülése érdekében, figyelembe kell venni az évszakok változását.²⁹²

Az emberek egymás közötti viszonya: elsősorban a megbékélés az uralkodó eszme a társadalomban. Törekedni kell a konszenzusra, és tartózkodni szükséges az elítéléstől.

A vitákat első körben „feloldani” kell, a megoldás és a döntés másodlagos jelentőségű.²⁹³

A kínai civilizáció gazdag történelme és filozófiai hagyománya révén egyfajta kulturális magasrendűséggel bír, miszerint a kínai gondolkodásmód határozott jellegzetességekkel bír.²⁹⁴ Ilyenek például erkölcs primátusa; a harmóniára törekvés: az embereknek tanulniuk szükséges a múltból annak érdekében, hogy a jövőben helyesen viselkedjenek, a természet és ember közötti összhang; a tolerancia; a humanizmus;

A hagyományos kínai felfogás értelmében a jognak nem tulajdonítanak akkora jelentőséget, mint más országokban, úgy tartották, hogy a jog ugyan nem kizárt, de

²⁹¹ René David: A jelenkor nagy jogrendszerei. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977. 422.o.

²⁹² David, 1977. 422.o.

²⁹³ David, 1977. 423.o.

²⁹⁴ Kondorosi Ferenc – Marosi Kitti – Visegrády Antal: A világ jogi kultúrái – A jogi kultúrák világa. Budapest, Napvilág Kiadó, 2008. 115.o.

alárendelt szereppel bír, ugyanis a kínai nép jogon kívül él.²⁹⁵ Elsősorban a harmónia és a megbékélés eszménye lebeg a szemük előtt, ezért elzárkóznak a bírósághoz fordulástól, a törvényekben foglalt jogok érvényesítésétől.²⁹⁶

Az 1911. évi forradalom eredményeként bekövetkezett kodifikáció sem taszította le a trónról a hagyományos kínai eszmék prioritását, ugyanis a kódexek és törvények akkor kerültek alkalmazásra, ha azok nem sértették túlzottan a nép állásfoglalását. Ha ellentmondás alakult ki a törvények és a tradíciók között, utóbbit tekintették elsődlegesnek. A bírósághoz fordulás hiányának egyik oka, hogy az emberek sok esetben nem voltak tisztában jogaikkal vagy esetleg tartották környezetük rosszallásától. Még ha el is jutott a bírósághoz, előfordult, hogy a bíró nem a törvények szellemében, hanem a tradíciók nevében hozta meg döntését.²⁹⁷

Kínában kevésbé jelentős a bíróságok szerepe a többi jogrendszerhez képest, melyre a régmúlta visszanyúló, két évezreden át tartó konfuciusi etika ad magyarázatot, ugyanis a közösség elsődlegessége jellemző az egyénnel szemben, a megbékélés hangsúlyozása, melynek értelmében a bíróságon kívüli vitarendezést tartotta követendőnek.²⁹⁸

A legfontosabb érték számukra a megbékélés, ezért inkább magukat, saját gyarlóságukat okolták a problémákért és nem a másik rosszhiszeműségét. Mivel a közösség érdeke előbbre valóbb, nem szerettek bírósághoz fordulni, ezért meghatározó volt a problémák orvoslására a mediáció, mely a bíróságokon kívüli békéltető vitarendezés volt. Ennek értelme nem valamely félnek való igazat adás volt, hanem a kompromisszum keresés.²⁹⁹

Az összhang elérését nagyban segíti, hogy már a nevelés során nagy hangsúlyt fektetnek a konszenzusra való törekvéshez szükséges gondolkodásmód elsajátítására, készek előbb elismerni saját hibájukat, mint másokat okolni, rosszhiszeműséggel vádolni.³⁰⁰

A mediáció legfőbb célja a helyes út megtalálása, melyben aggastyánok segítettek. Az eljárás az aggastyánok javaslattételével zárult, mely kötelező volt a felekre nézve és lényege a harmónia megteremtése. Ha valaki a mediáció helyett a bírósági utat választotta, környezetéből haragot, megvetést váltott ki és akár büntetést is kilátásba helyeztek. Egészen a 20. századig a mediáció volt főszerepben a bíróságokkal szemben.³⁰¹

²⁹⁵ David, 1977. 424.o.

²⁹⁶ David, 1977. 424.o.

²⁹⁷ René David, 1977. 424.o.

²⁹⁸ Badó Attila – Bencze Mátyás: Betekintés a jogrendszerek világába 2007. 213.o.

²⁹⁹ Badó – Bencze, 2007. 208.o.

³⁰⁰ René David, 1977. 424.o.

³⁰¹ Badó – Bencze, 2007. 208.o.

A mediációk erős jelenléte abból is adódik, hogy az igazságszolgáltatási rendszer nem feltétlen kedvel az oda forduló feleknek. Például a hivatali tisztviselők megvesztegethetők, az eljárás időtartamát megtoldják, a bírói döntés indokolása nem feltétlenül ismert. A kínaiakat igyekeztek eltéríteni a bírósági úttól, mely nem kedvez a harmónia felfogásnak.³⁰²

1911-ben létrejött a Kínai Köztársaság, alkotmányt és törvényeket alkottak, azonban a konfuciusi gyökerek továbbra is éreztették hatásukat, ugyanis egy vita bírósági úton történő rendezése során gyakorta előfordult, hogy a bírák nem a törvények, hanem a konfuciusi tanok szerint hoztak döntést.³⁰³

1949-től kezdve szovjet minta alapján változtatásokat eszközöltek a kínai jog területén, létrehozták a Legfelsőbb Népi Bíróságot, a Legfőbb Ügyészséget, valamint átfogó törvényeket alkottak.³⁰⁴

A nyolcvanas évektől jelentősen megnövekedett a pereskedési hajlandóság főként a nagyobb városoknak, hiszen a nagyvárosi forgalmas közegben nem kifejezetten tartottak a közösség haragjától, megvetéséről a konfuciusi etika figyelmen kívül hagyása miatt.³⁰⁵

A bírósági rendszer négy szintű: Legfelsőbb Népi Bíróság, 31 tartományi felsőbíróság, 380 köztes bíróság és körülbelül 3000 körzeti bíróság. A köztes és tartományi bíróságokon fellebbezési szinten is működnek, melyeken büntető, közigazgatási és polgári tanácsok alakultak ki. Az eseti jogalkalmazás a Legfelsőbb Népi Bíróság hatáskörébe tartozik, ezen túlmenően kiadhatnak ügynevezett magyarázó vagy értelmező körrendeletet joghézagok betöltésének céljából.³⁰⁶

Kína igazságszolgáltatási rendszerében a bírák helyzete meglehetősen jelentős eltérést mutat a demokratikus országokhoz képest, melyek közül a legkiemelkedőbb különbség, hogy bíróvá váláshoz nem szükséges a jogi végzettség.³⁰⁷

Az alábbi előfeltételek konjunktív fennállása szükséges a bíróvá váláshoz:³⁰⁸ kínai állampolgárság; 23. életév betöltése; megfelelő politikai beállítottság; minimum középiskolai végzettség; egy állami vizsga sikeres teljesítése.

³⁰² René David, 1977. 424.o.

³⁰³ Badó – Bencze, 2007. 209.o.

³⁰⁴ René David, 1977. 428.o.

³⁰⁵ Badó – Bencze, 2007. 214.o.

³⁰⁶ Badó – Bencze, 2007. 214.o.

³⁰⁷ Badó – Bencze, 2007. 215.o.

³⁰⁸ Badó – Bencze, 2007. 215.o.

Fent felsorolt feltételekben változás volt tapasztalható a következő években, ugyanis nőtt a jogi szakismerettel rendelkező bírók száma, mely a folyamatos továbbképzések eredményeként következett be.³⁰⁹

A törvényesség elve nehezen teljesült, a jog és a politika összemosódott, nem valósult meg a bírák függetlensége, a törvény előtti egyenlőség, valamint a nulla poena sine lege elve.³¹⁰

A bírói függetlenség hiánya alátámasztható többek között azzal, hogy politikai szervek nevezik ki a bíróságot; szintén politikai szervek állapítják meg a bírák javadalmazását (anyagi függőség); a Kommunista Párt esetenként szakmai döntésében utasítja a bíróságot; a bírák meghatározó többsége tagja a Kommunista Pártnak.³¹¹

1958-ben a Szovjetunióval való szakítás eredményeként a törvényesség elvét elvetve, visszatértek a hagyományokhoz. A jog szerepe ismét háttérbe szorult, alárendelt a hagyományokhoz, a megbékélés eszméjéhez képest.³¹² A jogviták eldöntésére kétféle megoldás szolgált:³¹³ az egyik a diktatúra módszer, amely a jog és szankció alkalmazását jelenti, a másik a nevelés és meggyőzés módszere, amelynek értelmében kímélni kell az állampolgárt, mert nyilván nem volt tudatában cselekedetének.

1978-1998 között a mediációs bizottságok ötször annyi (megközelítőleg 130 millió) ügyben hoztak megoldást a bíróságokkal szemben. 1989-ben elfogadták a mediációs eljárási törvényt, mely szerint a mediációk során elsődlegesen a jogszabályok követendők, azonban, ha adott ügyben nincs jogi szabályozás, a mediátorok a társadalmi morált tarthatják szem előtt. A mediációs eljárási törvény hatályba lépése után a mediáció keretében megoldott ügyek száma drasztikusan lecsökkent, mely azzal magyarázható, hogy kikerültek a mediációk hatásköréből a kisebb súlyú büntetőügyek, maradt a magánjog, azon belül a leginkább gyakoriak a családi és gazdasági jogi ügyek. A mediátorokat a bírókkal ellentétben nem politikai szerv választja, hanem a helyi közösségek, mégis a mediátorok felett az Igazságügyi Minisztérium gyakorol felügyeletet, így az állami jelenlét begyűrűzik a mediációk körébe is.³¹⁴

³⁰⁹ Badó – Bencze, 2007. 215.o.

³¹⁰ René David, 1977. 429.o.

³¹¹ Badó – Bencze, 2007. 215.o.

³¹² René David, 1977. 430.o.

³¹³ René David, 1977. 430.o.

³¹⁴ Badó – Bencze, 2007. 216.o.

A mediáció mellett létezik az arbitráció (döntőbíráskodás), mint az alternatív vitarendezés másik módja a mediáció mellett.³¹⁵ Ez esetben a felek felett álló harmadik személy nem kötelező erővel bíró döntést hoz, mint a mediátor, azonban a döntőbíró megbecsült személye miatt általában követik a döntését. Az arbitráció támogatottsága az állami vezetés által kiszámíthatósága miatt meghatározóbb, mint a mediáció.

Knut B. Pissler véleménye szerint Kínában nem olyan élesek a határok a közvetítés és a bírói eljárás között, mint a nyugati országokban.³¹⁶ Álláspontja az, hogy különbséget lehet tenni a népi közvetítő bizottságok általi, illetve az igazságszolgáltatási ügyintézők általi bíróságon kívüli közvetítés között. Ezek mellett külön helye van a bírósági egyeztetésnek, valamint a választottbírói eljáráson belüli egyeztetésnek a jogrendszerben.

A bírósági közvetítés egyfajta híd szereppel bírna az alternatív módozatok és a jogi út között, azonban jelenleg úgy tűnik, hogy a közvetítés nem képes az állampolgároknak az általuk elvárt kiszámítható és biztos megoldást nyújtani.

11. 5. Betekintés a japán jog világába

A második világháború után jól látható társadalmi fejlődés indult el Japánban, ami azonban a viták feloldását nem érintette, a konfliktusok kezelésében a békéltetés a főszerep.

A japán kulturális közegben a harmónia egyet jelent a jól definiálható társadalmi szabályok betartásával és a különböző társadalmi státuszú csoporttagok konfliktusmentes kommunikációjával akár a csoporton belül, akár a csoporton kívül. Az egyéni érdekek megvalósítása azonban sokszor a másikkal való összeütközéshez vezet, amelyek rendezése a japánoknál hosszú ideig tartóan és barátságosan megy végbe. Mindenki „észben tartja” kit, mikor bántott meg, illetve ő mikor szenvedett sérelmet. Egy íratlan szabály él bennük, mely szerint ezek a harmónián esett csorbák a megfelelő időben ki lesznek köszörülve.

³¹⁵ Badó – Bencze, 2007. 217.o.

³¹⁶ Knut B. Pissler: Mediation in China: Threat to the Rule of Law? 2013 601. o.

Az üzleti életben is sokáig megőrzik az egymással szemben fennálló adósságok, illetve kötelezettségek tényét. Ezáltal a kapcsolatok széles és sokféle érdektől vezérelt hálózata alakul ki, ahol e kapcsolatok fenntartása a legfontosabb. A viták rendezése ezért mindig valamiféle kompromisszum megtalálását, a saját érdekek részbeni feladását jelenti.

A japánok a jogban az állami akarat megnyilvánulásának és megvalósításának eszközét látják, amely viszont a személyes kapcsolataiktól távol esik.

A mindennapi életben érvényesül a hagyományok tisztelete és a jogi eljárással szembeni idegenkedés. A társadalom tagjai a bírósági jogvitát igyekeztek elkerülni, s egy tisztességes polgár számára a társadalom által elfogadottnak leginkább az számított, ha nem került a joggal kapcsolatba. A közösségi harmóniával minden formális, jogi eljárás ellentétes, s szégyellnivaló lépésnek számít.

A japán kulturális és társadalmi hagyományok a jogi gondolkodásra is rányomták a bélyegjüket. A japánok eredendően vonakodnak a hivatalos dokumentumoktól, ezért gyakoriak a szóbeli megállapodások. A japánok számára ugyanis nem a szerződés pontos tartalma a fontos, hanem a megállapodás ténye, és a megállapodással létrejött kapcsolat fenntartása.

A japán társadalomban a törekvés a bíróságon kívüli vitarendezésre két okból terjedt el, egyrészt intézményi okokból (a bíróságokhoz fordulni régen szinte lehetetlen feladat volt), illetve a már korábban említett társadalmi, vallási, kulturális okok miatt.

Kialakítását tekintve két alternatív eljárástípus honosodott meg Japánban.

Az egyik típusba a koordináló jellegű metódusok tartoznak (például a közvetítés és az egyeztetés), a másikba bírósági eljárás jellegűek, mint például a választottbíráskodás.³¹⁷ Amennyiben elkerülhetetlen a vita jogi útra terelése, már a bíróság előtti szakaszt megelőzően az első békéltetési formát, a jidan-t alkalmazzák, amelyben a rendőrségnek van nagy szerepe.³¹⁸ Japánban a jogon kívül vitarendezésnek két módja ismeretes: az egyeztetés és a békéltetés.

³¹⁷ Baum-Schwittek: Mediation in Japan: Entwicklung und Praxis der außergerichtlichen Streitbeilegung. 483. o.

³¹⁸ A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai (Kecskés László – Tilk Péter (szerk.) (PTE ÁJK 2018)

Az egyeztetés során a felek a közöttük lévő kapcsolat oly módon történő helyreállítására tesznek kísérletet, hogy egyéb személyeket, vagyis közvetítőket nem vonnak be a „békülés” folyamatába. A békéltetés során egy harmadik fél javaslatával (szomszédok vagy korábbi falusi elöljáró) történő megegyezés születik. (asszen)

A formális alternatív vitarendezési módok a következők: egyezség (vakai), közvetítés (chotei), választottbíráskodás (csuszai).

Segura és Dierkes tanulmánya alapján AVR Japánban a bíróságon kívüli vitarendezés évszázados múltra vezethető vissza. 1998-ban például 365 ezer civil békéltetési eljárást folytattak le.

Amikor a japán kormány kezdeményezte a jogi képzés átalakítását, és amerikai típusú másoddiplomás képzés biztosító 68 új iskolát hozott létre, a legtöbb intézmény szinte azonnal a képzés részévé tette az AVR-t. Hihetetlen gyorsasággal beépült az AVR a japán jogi iskolák életébe, ennek egyik oka az iskolák széleskörű csatlakozása. Saegusa, Dierkes értelmezésében az intézmény megbecsültsége nagyban szerepet játszik abban, hogy mennyire nyitottak az efféle újításokra. A kutatás úgy találta, hogy a magasabb megbecsültségű szervezetekre jellemzőbb az, hogy bevezetnek új szolgáltatásokat, míg a közepes és alacsony státuszúak kevésbé. A magániskolák és az állami intézmények összehasonlításánál pedig megállapították, hogy a magániskolák között még az alacsonyabb presztízűek nagyobb hajlandóságot mutatnak, mint a hasonló státuszú államiak.³¹⁹

A „chotei” eljárás kialakulásának oka, hogy Japánban az 1920-as évektől a „felpezsgő” gazdasági életben az egyre gyakoribbá váltak a gazdasági jellegű konfliktusok és jogviták, melyek eldöntése vagy egyéb „kezelése” a hagyományos bírósági eljárásoktól eltérő jogintézmény kialakítását igényelte. A „chotei” eljárásra vonatkozó szabályozás először a földbérlet vitáinak közvetítés útján való rendezéséről 1924. évi 18. törvényben és a családjogi közvetítésről szóló 1939. évi 11. törvényben jelent meg.

A „chotei” eljárásnak három típusa van. A bírósági, az állami és a magán közvetítés. Ezekben a csoportokon belül változatos, a társadalmi konfliktusok széles spektrumát felölelő esetekkel találkozhatunk. Az állami és a magán „chotei” eljárásnak nincsen

³¹⁹Saegusa, Mayumi – Dierkes, Julian (2005): Integrating Alternative Dispute Resolution into Japanese Legal Education, University of Sydney http://sydney.edu.au/law/anjel/documents/ZJapanR/ZJapanR20_10_Saegusa_Dierkes.pdf (2021. 09. 10.)

kötelező ereje a felekre nézve: ezek állami és magáncégek, szervezetek vagy a Japán Bankárok Egyesülete által adott tanácsok és ajánlások.³²⁰

A bírósági „chotei” eljárásnak két csoportja létezik a családjogi és a családjogba nem tartozó polgári jogi esetek.

A kadzsi-chotei a családi ügyekhez, amelyet a családi bíróságokon alkalmaznak, s néhány különleges jellemzővel rendelkezik, és a polgári ügyekhez; valamint a mindzsichotei, amelyet minden szokásos bíróságon alkalmaznak.³²¹

Közvetítői eljárások ügytípustól függően a Családi Bíróságokon, a Körzeti Bíróságokon és a Sommás Bíróságokon kerülnek napirendre az itt dolgozó bírók, valamint mediátorok segítségével. A Családjogi Bíróság hatáskörébe tartoznak a házasság érvénytelenítésére, a válásra, a gyermek adoptálására irányuló kérelem törlésére, a házastársi vagyonszövetség megosztására vonatkozó jogesetek.

A „chotei” -el történő válás nem az egyetlen út. A házasság felbontása közös megegyezéssel is megtehető. Ebben az esetben a feleknek csak annyit kell tenniük, hogy kitöltenek egy nyomtatványt, amit aztán két pecséttel „aláír” és a dokumentumot eljuttatják az illetékes önkormányzathoz. Amennyiben nem tudnak megegyezni a legfontosabb kérdésekben – néhány kivételes esettől eltekintve – a házastársak kötelesek közvetítői eljáráson részt venni a bírósági tárgyalás megkezdése előtt. Ilyen kivételes esetnek számít a hűtlenség, a komoly mentális betegség vagy az, ha a házastárs minimum 3 éve ismeretlen helyen tartózkodik.

A nem családjogi problémák megoldásában általában a Sommás Bíróságokon történik, de előfordul, hogy a Körzeti Bíróságokon rendezik az ügyeket: ilyenek például a bányászat által okozott szennyezések, az egyes mezőgazdasággal kapcsolatos ügyek, valamint az olyan ingatlannal kapcsolatos viták, amikor az adott Körzeti Bíróság illetékes és a felek is beleegyeznek, hogy itt folytassák le a közvetítést.

A családjogon kívül álló polgári jogi ügyeket a Polgári Vitarendezési Törvény szabályozza. Ilyen ügyek lehetnek például a kaució visszakövetelése, munkakörülményekkel kapcsolatos problémák, a nyugdíj járadékkal kapcsolatos igények, munkahelyi zaklatás.

³²⁰ Arsboni: Mít üzen a zen? <https://arsboni.hu/mit-uzen-a-zen/> (2021. 07. 14.)

³²¹ A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai (Kecskés László – Tilk Péter (szerk.) (PTE ÁJK 2018)

A közvetítői eljárást a családjogi ügyek esetén egy családjogi bíró, a nem családjogba tartozó eseteknél a Körzeti Bíróság egy kijelölt bírója vezeti. Abban az esetben is a Körzeti Bíróság jelöli ki a bírót, ha az eljárást a Sommás Bíróság bonyolítja le.

A közvetítő szerepét kettő vagy több laikus mediátor végzi. Amennyiben a bíróság megfelelőnek találja, a bíró egyedül is eljárhat. Az ülést olyan ügyvéd is vezetheti, aki legalább ötéves szakmai tapasztalattal rendelkezik. Ő két évig töltheti be ezt a tisztséget, de újraválasztható, részmunkaidős állás keretein belül dolgozhat ülésvezetőként. Az ülésvezető feladata az elnöklés és jogszerűség biztosítása az ülésen.

Indokolatlan távolmaradás esetén a bíróságok pénzbüntetéssel sújthatják a részes feleket, és az eljárás során ügyvédek segíthetik őket. Bírósági titkárok is közreműködhetnek az eljárásban, nekik az a feladatuk, hogy segítséget nyújtsanak az ülésvezetőnek. A családjogi eseteknél, ha szükséges szakemberek is aktívan részt vesznek a vita lebonyolításában. Az egyik ilyen szakember az úgynevezett „vizsgálóbiztos”, aki kimegy helyszíni szemlére, ezenkívül a vitás felek, valamint hozzátartozóik – például a gyerekek – meghallgatásával olyan részletek után nyomoz, amik hozzájárulnak az ügy eredményes kimeneteléhez. A másik szakember az úgynevezett „bírósági orvosszakértő”, aki a részes felek és hozzátartozóik – leggyakrabban a gyerekek – fizikai és mentális állapotát vizsgálja. Mivel a „chotei” nem bírósági tárgyalás, ezért nem ítélettel zárul. A sikeres eljárás végén a vita kimenetelét, a megállapodásokat egy határozatban rögzítik, ami egy bírósági ítélettel egyenértékű.

A mediátorok előzetes lépéseket is tehetnek a későbbi sikeres vitarendezés érdekében. Kötelezhetik a feleket arra, hogy változtassanak a jelenleg fennálló helyzeten vagy tartózkodjanak az olyan tevékenységektől, amik veszélyeztetik a mediáció sikeres kimenetelét. E döntés ellen nincs fellebbezési lehetőség. Nem teljesítés esetén pénzbüntetést szab ki a bíróság.

A mediátorokat a Legfelsőbb Bíróság iránymutatása szerint, az adott ügyben illetékes bíróság nevezi ki. Állami jegyzékük van és részmunkaidős állás keretében dolgoznak a bíróságokon. A mediátorok tapasztalt és széles látókörrel rendelkező emberek, akik mélyreható társadalmi és szociális ismeretekkel rendelkeznek. Sokszor az adott ügy szempontjából lényeges szakképzettségük van: például jogászok, könyvelők, építészek, orvosok. Jellemző rájuk az is, hogy különböző önkéntesi munkákat végeztek korábban, mint például pártfogó felügyelet. Munkájuk lényege a közvetítés: az eljárás során

meghallgatják a vitás feleket és nyomásgyakorlás, valamint elfogultság nélkül próbálnak kompromisszumot teremteni köztük.

A mediátorokat a Japán Mediációs Egyesület Szövetsége fogja össze.

A fentiekből kiolvasható, hogy a „chotei” eljárás a jogviták „eldöntésére”, a kialakult konfliktus feloldására irányuló bírósági pert megelőző eljárást. A vitás kérdés rendezése egyeztetések útján történik, melyben számos pártatlan békéltető is részt vesz, akik segítenek a feleknek megvitatnia a konfliktust és kialakítani a megoldást.

Manapság a bíróság bevonásával történő békéltetési eljárás majdnem mindenféle vita kapcsán lebonyolítható Japánban. A viták rendezésének intézménye széles körben elfogadottnak számít, mivel összhangban áll a harmónia szellemével, valamint annak tiszteletével. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a japán társadalom nagyobb tisztelettel adózna a tradicionális értékek iránt, mint korábban, sokkal inkább arról van szó, hogy a viták újfajta, megfelelő rendezésének érdekében szükséges legitimitációt képez a törvénykezés.

11. 6. A muszlim jogkör sajátosságai

Az muszlim előírásai két nagy részre bonthatók: az egyik a hit, (dín), a másik a szorosan vett jog (Sharía). A kettő közötti különbség az, hogy a dín-t a próféták hozták el, akik időről időre felléptek, és a muszlimot hirdették, és ebből következően felszólították az embereket, hogy Uruknek tetsző és engedelmes életet éljenek.³²²

A Sharía ehhez képest a részletekre vonatkozó törvénytár, amely az élet minden dolgában való viselkedésmintát tartalmazza, rugalmas és nagyon sokszereplős rendszer, olyan speciális jog, mely nem területhez, hanem személyhez kapcsolódik. A világ bármely részén köti a hívőket, függetlenül attól, hogy az adott államban elismert, vagy csak nem hivatalos státuszban van.

Mivel a muszlim világán belül nincsen jogalkotás, így a jognak magának nincs is története, csak a jogtudománynak van.³²³

³²² Az iszlám alapelvei <http://terebess.hu/keletkultinfo/iszlamelv3.html> (2021. 02. 15.)

³²³ Jany János: „Az iszlám jog” in Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Jogösszehasonlítás rovat, rovatszerkesztő: Fekete Balázs) <http://ijoten.hu/szocikk/az-iszlam-jog> (2021. 10. 15.)

A dín változatlan és állandó, míg a Sharía figyelembe veszi a társadalmi gazdasági folyamatokat, változásokat, ezért dinamikusabb normarendszer.

Az muszlim jog (Sharía) jelentéstartalma teljesen más, mint az európai és angolszász nemzetek jogfogalmai.

A Sharía teljesen eltérő a nyugati jogfelfogáshoz képest, tekintve, hogy szorosan kapcsolódik a vallási előírásokhoz, és nem csak a jogi szempontból releváns életviszonyokat szabályozza, hanem a mindennapi élet valamennyi területére, még a tisztálkodási étkezési előírásokra vagy akár a szexuális érintkezés szabályozására is kiterjed.³²⁴ Nem csupán a tartalmában és szabályozási tárgykörökben különböző a saría az európai kultúrkör jogfogalmától, hanem alapvetésében is teljesen eltérő.

A szó eredeti jelentése vízforráshoz vezető ösvény, majd e szó jelentésváltozása után válik a kifejezés ösvény, út, követendő irányvonal, s így Istenhez vezető út és szabályrendszert megjelenítő fogalomná.

A muszlim jog legfontosabb forrása a Korán. Ezt Allah küldte el Gábriel arkangyallal Mohamed prófétának. A jog másik forrása a Szunna, mely Mohamed próféta tanácsait foglalja magában. A harmadik forrás az Idzsmá, a muszlimok általi egyhangú döntés. Mohamed próféta szerint a muszlimok nem értenek egyet olyan dolgokban, amely nem igaz. Megemlítendő forrás még a Hadith, amely a próféták pecsétjének tetteiről és mondásairól, életmódjáról és az élet dolgaiban való viselkedésről szóló gyűjtemény. A Hadithok kiválogatás alapján kerültek összeállításra, gondosan megvizsgálva valódiságukat. Csak azokat a hagyományokat foglalták össze könyvek formájában, amelyeket elismert hagyományozók láncolatán át vissza lehetett vezetni Mohamedig.

A Sharía nem ember alkotta jog, amely a társadalmi kapcsolatok rendezése érdekében a gazdasági és a politikai folyamatok változását nyomon követi, hanem Isten által lefektetett normák összessége. E szabályok módosítása nem lehetséges, és az esetleges új szabályok alkotása sem jogalkotás útján valósul meg, hanem a mindaddig nem ismert isteni eredetű szabályok felismeréseként.

A jog továbbfejlesztésének, átalakításának elméleti lehetőségét az a doktrína biztosította, hogy az isteni jog nem egy befejezett mű, melyet az emberiség egy előre elkészített kódex formájában kapott meg, hanem az írott források tanulmányozása folytán válik megismerhetővé. E megismerés a közösség, de főleg a tudósok kötelezettsége, akik a források helyes értelmezése útján megállapítják az isteni jogba tartozó szabályokat. A

³²⁴Salamon András–Abdul Fattah Munif–T. Balla Gizella: Saría – Allah törvénye – Az iszlám jog különös világa, Presscon Kiadó Kft., Budapest, 2003. 4.p.

kalifa vagy bármely más világi hatalom azért nem rendelkezik legiszlatív funkcióval, mert az isteni jog alkotásába ember nem avatkozhat bele.³²⁵

Az muszlim jogi rendelkezéseinek célja az öt jogi tárgy védelme, amelyek az emberi érdekekben gyökereznek. Ez az öt jogi tárgy a vallás, az élet, a leszármazás, a tulajdon és a racionalitás. A jog normái között ezekre lehet példa az emberölés tilalma, az élet védelme vagy a házasságon kívüli nemi kapcsolatok tilalma.

Egy jogi döntés meghozatala a szunnita muszlim jogban négy lépésben történhet meg. Az első és legfontosabb azt kideríteni, van-e a tényállásra alkalmazható Korán rendelkezés. Ha van, annak megfelelően kell eljárni, amennyiben nincs, úgy hívható fel a második lépcső, a hiteles hagyományok vizsgálata.

A hagyomány az, ami az első vagy második generációs muszlimoktól származik, és a hagyomány-láncolat megbízhatósága alapján igazolták, hogy ún. „jó és hibátlan hagyomány”. Ha van a kérdéssel foglalkozó hagyomány, azt kell alkalmazni. Harmadsorban a szokásjogi szabályokat kell figyelembe venni, míg végezetül a racionalitás elve, és a kortárs jogtudósok véleménye alkalmazandó. A fenti sorrend kötött, attól eltérni nem lehet.³²⁶

A jog által szabályozott eljárás formális, melynek két következménye van. Egyfelől bizonyos garanciális elemek megjelenése, másfelől az eljárás alkalmatlansága, életidegensége, mely nemritkán ahhoz vezetett, hogy egy adott ügyben nem lehetett a megfelelő eljárást lefolytatni.

Másik általános jellemzője a muszlim eljárásjognak, hogy nem különítették el szigorúan egymástól a polgári és a büntetőügyeket, illetve az azokra vonatkozó eljárási szabályokat. Ennek elsődleges oka, hogy a büntető ügyek is általában akkuzatórius eljárás keretében zajlottak, azaz a felperes beadványa és követelése alapján indult a büntetőügyek döntő része. A vádelvi eljárás, a büntetőügyek hivatalból történő tárgyalása a legkritkább esetekben fordult elő, amikor a bíró maga szerzett tudomást egy jogellenes cselekményről. Az eljárás kezdetén a bíró megvizsgálta a követelést, s ha azt jogalap nélkülinek találta, tárgyalás kitűzése nélkül elutasította. Amennyiben a tárgyalást kitűzte, az alperes megjelenéséről a bírónak kellett gondoskodnia, legalábbis a hanafita iskola szerint, melynek tagjai támogatták leginkább a hivatalból történő idézést.³²⁷

³²⁵Iványi Tamás: A törvény (saria) az iszlámban – Az iszlám törvényének (Saria) a kialakulása, Kőrösi Csoma Sándor Társaság, Budapest, 2008, 12.o

³²⁶<http://repuloszonyeg.wordpress.com/2009/12/12/saria-fiqh/> (2021. 02. 16.)

³²⁷Jany János: A világ főbb jogrendszerei, 2011, Piliscsaba

A bíró tehát az eljárás „mestere”, aki irányítja e formális folyamatot, örködik a felek egyenlő pozíciójának megtartása felett, gondoskodik a tanúk meghallgatásáról, és semleges helyzeténél fogva kiemeli a releváns elemeket, melyeken döntése nyugszik.

A bírónak nincsen semmilyen, az inkvizitórius rendszerekből ismert joga, hanem ki van szolgáltatva a felek nyilatkozatainak.

A tények igazolása kizárólag a feleket terheli, s ha valamely állításukat nem tudják igazolni, annak következményeit nekik kell viselniük.

A meghozott ítélet utólagos revíziója a muszlim jogban különleges szabályok szerint zajlott. A fellebbviteli bíróság hiánya ugyanis nem jelenti egy ítélet megváltoztatásának lehetetlenségét. A muszlim jogtudósok egyetértésre jutottak abban, hogy az az ítélet, amely nyilvánvalóan ellentétben áll a Korán, a Szunna és az Idzsma szabályaival, revízióra szorul. A bírói döntés revíziójának további oka lehet az is, ha az eljárás során komoly hiányosságok és jogtalanságok fordultak elő, mint például, hogy olyan tényen nyugszik a döntés, amelyet nem igazoltak, vagy a tanúként meghallgatott személy nem felel meg a tanúkkal szemben támasztott követelményeknek; vagy az ítélet meghozatalát követően új tények merültek fel; ha a bíróság túllépett hatáskörén, s olyan ügyben is döntést hozott, amelyre nem volt joga; ha az ítélet a perben nem szereplő harmadik személy jogát sérti; ha az ítélet nem volt megfelelően indokolva, azaz a jogi érvelés és a bizonyítékok felsorolása hiányzik; az ítélet nyilvánvalóan igazságtalan, azaz a bíró az egyik fél irányában elfogult volt, vagy az ítélet megvesztegetés eredményeként jött létre. Mivel ez utóbbi kategóriába tartozó cselekmények kizárólag szándékosak lehetnek, az iskolák egybehangzó véleménye szerint ilyen esetekben a bíró felelősségre vonható, megbüntethető és a további bíraskodástól eltiltható.

A szankció – amennyiben a kifogásolt ítélet fizikai büntetést kiszabó döntés volt – az eredeti ítéletben foglalt büntetéssel megegyező testi büntetés volt. A későbbi korokban lehetőség volt továbbá revízióra akkor is, ha a bíró eltért annak az iskolának a doktrínájától, amelyhez tartozott.

Egy bírói ítélet utólagos revíziójának leggyakoribb módja a hivatali utód által történt felülvizsgálat volt. A felülvizsgálat indulhat hivatalból is, de az esetek többségében a sérelmet szenvedett fél panaszára kezdődik meg az eljárás.

Ha a hivatali utód arra a megállapításra jut, hogy nem csupán egyedi esetekben történtek hibák, hanem a bíró jogellenesen töltötte be hivatalát (nem rendelkezett megfelelő kvalifikációval), valamennyi általa hozott ítélet felülvizsgálható. Azok az ítéletek, melyeket a hivatali utód jogszerűnek tart, hatályban maradnak, azonban a jogszerűtlen

ítéletek semmisnek minősülnek. „Ilyen generális revízióra igen ritkán került sor, s egyedi esetben is csak akkor, ha nagyobb súlyú és kihatású ügyről volt szó, illetőleg az eljárási szabályokat súlyosan megsértették. Egy ítélet megváltoztatására nem mindig kellett a hivatali utód megérkezését megvárni, mivel az eljáró bírónak joga volt arra, hogy az általa utólagosan észrevett hibát korigálja, és az ítéletet visszavonja”.³²⁸

A közvetítés a muszlim jogban a bírói jogalkotás során is megfigyelhető, a felperes és az alperes sokszor az eljáró bíró előtt egyeznek meg. Általánosan elmondható, hogy a közvetítés leginkább azokban az esetekben merül fel, amelynek büntetése halálbüntetés is lehet, ilyenkor a bíró igyekszik meggyőzni a felperest attól, hogy inkább fogadjon el vérdíjat és álljon el a vádtól.³²⁹

A Koránban is több helyen találhatunk olyan rendelkezést, amely a közvetítésre utal.

„Ha attól féltek, hogy szakításra kerül sor közöttük, akkor küldjétek hozzájuk egy választottbíró a férj, egy másikat pedig a nő családjából. Ha mindketten a megbékülést akarják, akkor Isten megbékíti őket.”³³⁰

„Ha a hívők két csoportja egymás ellen harcol, békítsétek ki őket. De ha az egyik továbbra is elnyomja a másikat, akkor harcoljatok az elnyomó ellen, amíg vissza nem tér Isten parancsolatához. Ha pedig visszatér, akkor kössetek közöttük igazságos békét, és igazságosan cselekedjétek. Isten szereti azokat, akik igazságosan cselekednek. A hívők testvérek. Teremtsetek hát békét a két testvéretek között, és féljétek Istent, hogy kegyelmet kapjatok.”³³¹ Sőt tulajdonképpen maga Mohamed próféta is közvetítő volt, hiszen közvetített a földi és az Isteni világ között, illetve hagyományos törzsi vezetőként közvetített a muszlimok között, sőt Mekka elhagyása után választottbírói funkciót is ellátott.³³²

A választottbíráskodásra találunk más példát is a muszlim történelemben, például a sziffini csatában, amikor a katonák már nem mertek harcolni a Korán-lapok kifüggesztése miatt, akkor választottbírókat jelöltek ki, hogy működjenek közre abban, hogy a háború véget érjen.³³³

³²⁸ Jany János: A világ főbb jogrendszerei. Piliscsaba, 2011.

³²⁹ Sitkei Levente: Vérdíj a muszlim ítékezésben? Bizonyos esetekben a bitó alól is megmenekülhet a bűnbánó gyilkos. http://mno.hu/migr_1834/verdi-j-az-islam-itelkezesben-387486 (2019. 04. 07.)

³³⁰ Korán 4,35

³³¹ Korán 49,9-10

³³² Nagypál Szabolcs: A családjogi közvetítés (mediáció) alapelvei és sajátosságai. Családi Jog 2011/1. 17-22. o.

³³³ https://mult-kor.hu/20110909_az_iszlam_elso_terroristai (2019. 04. 06.)

11.7. A közvetítói eljárás hazai szabályozása

A nyugati társadalmakban formális szempontból a közvetítés és a bírósági eljárás három alapeset különböztethető meg. Létezik a bíróságon kívüli közvetítés, ami értelemszerűen teljesen független a bírósági eljárástól; a bíróságközeli közvetítés (ami a mai magyar szakirodalom szerint bírósági közvetítés, hiszen intézményi szinten kapcsolatban áll a bírósággal, viszont eljárási szempontból elkülönül attól, hiszen nem a bíró közvetít, csak ő jelöli ki a közvetítő személyt); valamint a bíróságon belüli közvetítés, amikor maga az eljáró bíró közvetít (ez a legkevésbé elterjedt típus, tekintettel arra, hogy egy alkotmányos jogállamban olyan személy járhat el bíróként, aki nem rendelkezik ügydöntő hatáskörrel az ügyben³³⁴).

Malik Éva véleménye szerint jelenleg három rétegű szabályozás van hatályban Magyarországon, úgymint az általános szabályozás, kiegészítő szabályok, továbbá a szektor-specifikus jogszabályok.³³⁵

A közvetítói eljárások körében a 2002. évi LV. törvény hivatott betölteni az általános szabályozást, amely 2003. március 17-től hatályos, mind az országon belüli vitákra, mind a határon átnyúló viták megoldására.

Célja mindazon polgári jogviták rendezése bíróságon kívüli úton, amelyek személyi és vagyoni jogokkal kapcsolatban felmerültek. Számos területre nem terjed ki a törvény hatálya, ilyen például: a büntető, szabálysértési, egészségügyi törvény szerinti közvetítói eljárásra, illetve a polgári perrendtartásról szóló törvényben felsorolt ügyekre, úgymint a gondnoksági perekben, végrehajtási perekben, örökbefogadás felbontása iránti perekben, származási perekben stb.

A közvetítói eljárásról szóló törvény meghatározza a közvetítés fogalmát is: *„A közvetítés e törvény alapján lefolytatott olyan sajátos permegelőző, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában*

³³⁴Gyekiczky Tamás: A mediációról <http://docplayer.hu/47147599-Dr-gyekiczky-tamas-a-mediacirol.html> (2019. 09. 10.)

³³⁵Malik Éva: Pillanatkép az alternatív polgári vitarendezésről... i.m. 297. o <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jura2017&div=35&id=&page=> (2018. 09. 20.)

nem érintett, harmadik személy (a továbbiakban: közvetítő) bevonása mellett a felek közötti vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozása.”³³⁶

A törvény előírja azt, hogy milyen feltételekkel lehet valaki közvetítő, illetve a közvetítői névjegyzék vezetéséről is rendelkezik. Meghatározza, azokat a szempontokat, elveket, amelyeket a közvetítőnek követnie kell a vitát lezáró megállapodás létrehozása során. Ilyen például a pártatlanság, aminek nem kell érvényesülni, ha a gyermek is érintettje az eljárásnak, hiszen ilyen esetben az ő érdeke az elsődleges. Ezen túlmenően rendelkezik arról, hogy közvetítői tevékenység folytatását a szakmai kritériumok mellett, a közvetítő számára az igazságügyért felelős miniszter által a közvetítőkről és a közvetítőket foglalkoztató jogi személyekről vagy jogi személyiség nélküli gazdasági társaságokról vezetett közvetítői névjegyzékbe való felvétel engedélyezéséhez köti. Bíró, bírósági titkár vagy rendelkezési állományba helyezett bíró is vezethet közvetítői eljárást.³³⁷

A törvény kötelezi a közvetítőket, illetve a jogi személyeket adatszolgáltatásra, amelyet a tárgyévét követő év január 31. napjáig köteles megtenni az igazságügyért felelős miniszter felé a tárgyévben lefolytatott közvetítői eljárásokról.

Előnye az általános szabályozásnak, hogy igen széleskörben alkalmazható és ennek lehetőségét a lakásszövetkezetekről szóló törvény, illetve a társasházakról szóló törvény is nevesíti.

A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 238. § (1) bekezdése rögzíti, hogy a bíróság a per bármely szakaszában kísérletet tehet arra, hogy a felek jogvitájukat vagy a vitás kérdések egy részét peren kívül, egyezséggel rendezzék. A (2) bekezdésben kimondja, hogy: *„a bíróság – ha annak sikerére esély mutatkozik, különösen, ha a felek bármelyike kéri – tájékoztatja a feleket a közvetítői eljárás lényegéről, igénybevitelének lehetőségéről, feltételeiről és ezzel összefüggésben a szünetelés szabályairól. Ha a felek a közvetítői eljárás során megállapodást kötnek, azt a szünetelés időtartamán belül a bírósághoz egyezségként történő jóváhagyás végett benyújthatják. Ebben az esetben a bíróság az eljárást folytatja és a 239. § (1) bekezdése szerint jár el.*”³³⁸

A bírósági közvetítésre eltérő szabályok vonatkoznak, hisz a 2013. évi V. törvényben a családjogot érintő jelentős változások következtek be. Ilyen a bírák azon lehetősége az eljárásban, melynek során javasolhatja a felek számára a közvetítésben való részvételt a

³³⁶2002. évi LV. törvény a közvetítői tevékenységről 2 §

³³⁷Lehel Enikő Mária: A gyermek érdekét szolgáló közvetítői eljárások szabályozása a magyar jogrendszerben.https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/lehel_eniko_maria__a_gyermek_erdeket_szolgallo_kozvetitoi_eljarasok%5bjogi_forum%5d.pdf, 2019.04.23.

³³⁸ Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 238. § (1)

házasság felbontása iránti perekben, illetve kötelezővé is teheti a szülői felügyelet gyakorlása és a kapcsolattartás iránti perekben, hogy vitájukat a felek ezen alternatív vitarendezéssel oldják meg a gyermekkel összefüggő együttműködés érdekében. A kötelezőség a közvetítő előtti megjelenésig és a mediátor tájékoztatásának meghallgatásáig terjed. Ha a felek a peres út helyett a közvetítést választják, megilleti őket annak a választásnak a joga, hogy az Igazságügyi Minisztérium névjegyzékében szereplő mediátort (nem bírósági közvetítőt) vagy a bírósági közvetítés lefolytatására kérelmet terjesztenek elő. Fontos megemlíteni, hogy a két lehetőség között vannak lényeges eltérések, hisz a bírói közvetítésnek a céljai, eljárási szabályai és következményei is merőben lehetnek mások az általános eljárással szemben. Előnyei az eljárás megindításának kétségtelenül az illetékmentességi kedvezmény.³³⁹

Gyámhatósági eljárás során a gyámhatóság, kérelemre vagy a gyermek érdekében hivatalból, a szülői felügyeletet gyakorló szülő és a gyermekétől különélő szülő közötti megfelelő együttműködés kialakítása, a különélő szülő jogainak biztosítása – ideértve a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartást – érdekében közvetítői eljárás igénybevételét rendelheti el.

Munkaügyi viták esetében a szabályi keretet a 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyve adja meg, mely biztosítja az egyeztető bizottság és a döntőbíráskodás lehetőségét a felek számára. Egyeztető bizottságot a kollektív munkaügyi viták rendezésére állítanak fel, amelynek során a munkáltató és az üzemi tanács vagy a szakszervezet könnyedebben oldja meg a konfliktust. Továbbá a Munkaügyi Közvetítői és Döntőbírói Szolgálat is lehetőségül szolgál a feleknek. „A döntőbíráskodás egy olyan, a felek önkéntes részvételével zajló vitarendezési eljárás, amelynek során egy pártatlan, semleges harmadik személy (vagy ilyen személyekből álló testület) a felek álláspontjának meghallgatása után a feleket kötelező döntést hoz.”³⁴⁰

Az egyéni munkaügyi jogvitáknak az alternatív móddal való rendezésének ösztönzése érdekében illetékkedvezményrel kedvez a felek számára, melyet az 1990. évi XCIII. törvény 58.§ (3) bekezdése deklarálnak.

Közvetítés az oktatásügyben, olyan vitás kérdések rendezését szolgálja, melyeket pedagógiai eszközökkel nem tud a nevelési-oktatási intézmény megoldani. A fegyelmi

³³⁹ Malik: Pillanatkép az alternatív polgári vitarendezésről... i.m. 296. o.

³⁴⁰ Malik: Pillanatkép az alternatív polgári vitarendezésről... i.m. 297. o

ügyek rendezése a gyermekközösség és a tanulóközösség védelme okán fontos és ehhez segítséget a konfliktuskezelési szaktanácsadó, illetve az ifjúságvédelmi, családjogi területen működő szolgálat ad.³⁴¹

Az alternatív vitarendezés ezen a területen már 2004 óta létezik és jelenleg a nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról szóló 20/2012. (VIII.31.) EMMI rendelet szabályozza.

Hagyatéki eljárásban a 2010. évi XXXVIII. törvény alapján a közjegyző köteles a feleket tájékoztatni a feleket a közvetítói eljárás alkalmazásának lehetőségéről az idézésben.³⁴²

Kiegészíti továbbá az igazságügyért felelős miniszter, a közvetítói igazolvány kiállításáról szóló rendelete,³⁴³ a közvetítói névjegyzék vezetéséről szóló kormányrendelet,³⁴⁴ a szakmai képzés szabályait tartalmazó rendelet,³⁴⁵ továbbá az OBH elnökének utasítása a bírósági közvetítésről és a kijelölés feltételeiről szóló szabályzatról,³⁴⁶ valamint a bírósági közvetítéssel kapcsolatos szabályzatáról.³⁴⁷

Büntető ügyekben is lehetséges a közvetítés igénybevétele, melyet 2006. évi CXXIII. törvény a büntető ügyekben alkalmazható közvetítói tevékenységről, és a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény szabályoz. Akkor van mód a közvetítésre, ha ebből a célból az ügyészség a büntető eljárást felfüggesztette. Alapvető célja, hogy egy harmadik fél bevonásával a sértett és a gyanúsított között kialakult konfliktust rendezzék írásbeli megállapodás formájában, mely kiterjed a bűncselekmény következményeinek jóvátételének módjára is.³⁴⁸

Vannak olyan esetek, amikor a főszabályt a felek módosítják kötelezővé és van olyan is, amikor a jogszabály alapján a bíróság vagy a hatóság utalja a feleket mediációra.

Abban az esetben, ha a felek maguk kötik ki szerződésükben, hogy amennyiben a benne foglalt feltételek kapcsán vita merülne fel közöttük, az ügyet mediáció útján kell megoldaniuk, a bíróság egészen addig nem járhat el, míg a magukra nézve kötelezőnek

³⁴¹ 20/2012. (VIII.31.) EMMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról

³⁴² Malik Éva: Pillanatkép az alternatív polgári vitarendezésről... i.m. 298. o.

³⁴³ Közvetítói igazolványról szóló 17/2015. (VIII. 28.) IM rendelet

³⁴⁴ 417/2017. (XII. 19.) Korm. rendelet a közvetítói névjegyzék vezetéséről

³⁴⁵ A közvetítói szakmai képzésről és továbbképzésről szóló 63/2009. (XII. 17.) IRM rendelet

³⁴⁶ 11/2014. (VII. 11.) OBH utasítása a bírósági közvetítésről és a kijelölés feltételeiről szóló szabályzatról

³⁴⁷ 20/2012. (XI.23.) OBH utasítása a bírósági közvetítéssel kapcsolatos szabályzatáról

³⁴⁸ 2006. évi CXXIII. törvény a büntető ügyekben alkalmazható közvetítói tevékenységről (1.§-2.§)

elismert kikötést nem teljesítik. Ebben az esetkörben, alapjában véve a felek önkéntes elhatározása kellett, ahhoz, hogy a szerződésben közvetítói eljárást tegyen kötelezővé.³⁴⁹ Törvényi felhatalmazás alapján is sor kerülhet kötelező mediációra. A Közvetítói törvény kimondja, hogy bíróság vagy más hatóság utalhatja a feleket közvetítói útra, és az első megbeszélésen részt kell venniük együtt. Ez az alkalom elsősorban ismerkedés a módszerrel és tulajdonképpen egy arra való ösztönzés, hogy konfliktusukat együtt oldják meg. Az eljárás végkimenetelével kapcsolatban nem tartalmaz kötelezést és véleményem szerint a legkevésbé sem szabad a feleket megállapodásra kényszeríteni, mert az kizárólag önkéntes alapon eredményes.³⁵⁰ Ezen esetkörben, a korábbival ellentétben, nincs önkéntességnek nyoma az eljárás megkezdésében. Azt mutatja meg, hogy a jogalkotó számára jelentőségteljesebbek azok a célok, melyek a mediáción keresztül valósulnak meg, mint az eljárás önkéntességen alapuló mivolta.

Jean A. Mirimanoff szerint a mediáció fejlődéséhez mindenképp a megfelelő tájékoztatás és képzés vezet. Elsősorban nem a szakma képzését érti ezalatt, hanem már az iskolai oktatást, a jövő nemzedékébe csiráiban való elültetését, amit következőképpen fogalmaz meg: „Az iskolai mediáció a társadalom számára a 'demokrácia csendes műhelyeit' jelenti.”³⁵¹

Arthur Trossen német mediátor úgy véli, hogy a mediáció természetével ellentétes a felek rákényszerítése az eljárásban való részvételre és számára ez „a mediációval szembeni árulásnak tűnik.” Véleménye szerint a kötelezés átlép a felek szükségletein és ezáltal számára nem jelent mást, mint a mediáció természetének és az eljárás alkalmazhatóságának is a figyelmen kívül hagyását. Amellett foglal állást, hogy elsődlegesen az embereknek magukban kellene tisztázni, hogy miként lehetnének megértőbbek, hogyan tudnának együttműködni és ez szerinte nagyrészt oktatási kérdés is. Ahhoz, hogy a peres út helyett másik alternatív megoldást válasszanak rendelkezniük kell megfelelő információkkal a bírósági eljárásról, arról a konfrontációról, amivel ott

³⁴⁹ 20/2012. (XI.23.) OBH utasítása a bírósági közvetítéssel kapcsolatos szabályzatáról

³⁵⁰ Pók László Gábor: Érdemes-e kötelezővé tenni a mediációs eljárást? – A közvetítói eljárás gazdasági ügyekben való kötelezővé tételének vizsgálata. In: Szabó Péter – Gyengéné Nagy Márta (szerk.): Mediációs panoráma II., Előadások a mediáció köréből. ATTRAKTOR, Máriabesenyő, 2015. 155. o.

³⁵¹ Jean A. Mirimanoff: Kötelező mediáció: Oximoron, illúzió vagy csodaszer? Gondolatok a svájci helyzet kapcsán. In: Szabó Péter – Gyengéné Nagy Márta (szerk.): Mediációs panoráma II., Előadások a mediáció köréből. ATTRAKTOR, Máriabesenyő, 2015. 80-84. o.

szembesülnek majd, illetve magáról a mediációról is. Így tudhatják meg, hogy melyik út az, amely számukra megfelel.

Álláspontja az, hogy a mediáció nem szolgálhat a bírósági eljárás alternatívájaként, inkább kiegészíti, hiszen rendkívül különböző a szemlélete.³⁵²

Összevetve a vizsgált jogi kultúrákat azt láthatjuk, hogy az alternatív vitarendezési módok térhódítása a nyugati államokban megtörte a hagyományos bírói út egyeduralmát, de ki nem szorította azt.

Kínában és Japánban pedig azt láthatjuk, hogy egy köztes helyzet állt elő, a hagyományos bíróságoknak és ezzel együtt a jognak még nincs, az alternatív módozatoknak pedig már nincs elegendő tekintélye.

„Az emberek egyformák; épp csak a szokásaik különböznek nagyon” - Ez a Konfuciusznak³⁵³ tulajdonított idézet kiválóan leírja a jogi kultúrák közti különbségeket. A legjobban talán két szókapcsolattal lehetne érzékeltetni az eltérést, A legális jogi kultúrákban a cél konfliktus megoldása, míg az orientatív kultúrák inkább a konfliktus feloldására törekszenek.

Jelenleg tehát egyfajta provizórikus állapot áll fenn, a globalizáció és a jogi kultúrák egyre nagyobb mértékű kapcsolódása alkalmas lehet arra, hogy a társadalmak a saját viszonyaiknak megfelelő vitarendezési metódust fejlesszenek ki.

Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy ezek a módszerek értékeket képviselnek, értékrendre épülnek, ami megalapozza hitelességüket és legitimitásukat évezredek óta. A társadalmak a világ minden pontján önmaguk alakították ki és társították saját hitükhöz, erkölcsi és etikai normáikhoz konfliktusaik rendezését.

Úgy vélem, az alternatív vitarendezési módozatok alkalmazása, mint szemlélet mindenképpen lehetőség. Lehetőség az egyén számára, lehetőség, mint hivatás, lehetőség családok, közösségek számára, lehetőség a jogi környezet és kultúra területén, lehetőség egy lassú, fokozatos szemléletváltás megvalósítására, mely további új utakat és távlatokat nyithat meg a jövőben.

³⁵²Arthur Trossen: A kötelező mediáció. In: Szabó Péter – Gyengéné Nagy Márta (szerk.): Mediációs panoráma II., Előadások a mediáció köréből. ATTRAKTOR, Máriabesenyő, 2015. 64-66. o.

³⁵³ Konfuciusz (i. e. 551–479) a világ legjelentősebb filozófusainak egyike, Bölcselleteit a Beszélgetések és mondások című mű tartalmazza, amelyet tanítványai, illetve azok követői jegyeztek le

XII. Összegzés

Doktori értekezésemben összehasonlító jogi és történeti kontextusban vizsgálom a tisztességes eljárás követelményének nemzetközi szabályozását, részben annak hazai megvalósulására fókuszálva, illetve más jogrendszerekben fellelhető esetleges eltérésekre rávilágítva.

Az általam vizsgált jogok jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint, hogy számos nemzetközi egyezmény rendelkezik róluk, biztosításukra az államok nemzetközi kötelezettségvállalások alapján kötelesek és belső jogukban is igyekeznek e jogokat a lehető legszélesebb körben biztosítani az állampolgáraik számára.

Az tehát már az értekezés kezdetén világos volt számomra, hogy jogszabályokban és szakirodalmi állásfoglalásokban nem szenved hiányt a kérdéskör, a vizsgált követelmény gyakorlati érvényesülésére vonatkozóan azonban - az EJEB ítéleteken kívül - nem sok forrás található.

Megfogalmazott hipotéziseim az értekezés végére mind bizonyítást nyertek.

1. A tisztességes eljárás követelménye más-más módokon él és érvényesül a különböző jogi kultúrákban; tekintettel az ezeknek a globalizáció eredményeként bekövetkező kollíziójára;
2. Nincs összhangban a vonatkozó szakirodalom és joganyag a magyar lakosság jogtudatával, a tisztességes eljárás követelményével kapcsolatos tapasztalataival, véleményével;
3. Összefüggés mutatható ki a tisztességes eljárás egyes részelemeinek kisebb- nagyobb mértékű megvalósulása és az alternatív vitarendezési módozatok egyre növekvő térhódítása között.

Az elsőként megfogalmazott tézisem (a tisztességes eljárás követelménye más-más módokon él és érvényesül a különböző jogi kultúrákban, tekintettel az ezeknek a globalizáció eredményeként bekövetkező kollíziójára), bizonyítására egy jelentős jogelméleti áttekintés után részletesen szemügyre vettem a rendelkezésre álló hazai jog- és szakirodalmat.

Tettem mindezt azért, hogy világos képet kapjak a vizsgált garanciális követelmény egyes részlemeinek pontos és részletes szabályozásáról. Ezt követően a vonatkozó nemzetközi és EU-s joganyag feldolgozására került sor, főként az EJEE-t és az EJEB – elsősorban magyar vonatkozású - esetjogát alapul véve.

A tisztességes eljárás egzakt részlemeit kutatva vizsgáltam meg a muszlim joggyakorlatot, majd az USA, az Egyesült Királyság, Németország, Franciaország, valamint Kína jogrendszerét.

Az országok kiválasztása nem véletlenszerűen történt. René David 1970-es évekbeli jogcsalád-felosztását alapul véve választottam a vallási jogcsaládból a muszlim jogkört, a tradicionális-szocialista jogcsaládból Kínát, a római-germán (kontinentális) jogcsaládból a romanista jogkör „anyaországának” számító Franciaországot, valamint a germanista jogkör bölcsőjét Németországot. Mindezek mellett a common law jogcsalád két jelentős jogkörét sem hagytam ki, elemzésre került nevesül az Amerika Egyesült államok és az Egyesült Királyság gyakorlata.

Az egyes nemzeti jogrendszerek jogát vizsgálva megállapítható, hogy alapvető eltérések mutatkoznak a common law és a kontinentális jogrendszerek tisztességes eljárásról alkotott felfogása és kialakított gyakorlata között.

Az egyik eklatáns különbség a vád alá vont személy jogainak érvényesítésével kapcsolatos. A kontinentális jogrendszerekben – ahogy Magyarországon is - a tisztességes eljárás garanciális eleme a védelemhez való jog érvényesülése, vagyis csak akkor lehet tisztességes az eljárás, ha a vádlott jogi képvisellel rendelkezik.

Az angolszász jogrendszerben az az általánosan érvényesülő elv, hogy a vádlott választhatja meg, miként kívánja magát megvédeni. A jog szabályozza ugyan a jogi képviselő igénybevitelének lehetőségét, de a vádlott részéről megvalósuló önrendelkezésének nagyobb súlya van.³⁵⁴

A common law jogcsaládon belül is eltérések mutatkoznak.

Az Egyesült Királyság és az USA jogának szabályozása között az az alapvető különbség áll fenn, hogy amíg az Egyesült Királyság főként az EJEE által kötelezett, és így az EJEB előtt érvényesíthető a tisztességes eljárás követelményének megsértése, addig az USA esetén a Legfelsőbb Bíróságon kívül nincs olyan bírói fórum, ahova az állampolgárok

³⁵⁴ John Jackson: Autonomy and Accuracy in the Development of Fair Trial Rights. In UDC Working Papers in Law, Criminology & Socio-Legal Studies, Research Paper No. 09/2009, 6-7. o.

fordulhatnak, hiszen az Emberi Jogok Amerika-közi Bíróságához egyéni panasszal nem lehet fordulni.³⁵⁵

A német jogrendszert megvizsgálva azt találjuk, hogy ez az állam rendelkezik a leginkább stabil eljárási rendszerrel. A Szövetségi Alkotmánybíróság szerint a tisztességes eljárásról való jog nem tartalmaz részletes szabályokat vagy tiltásokat; sokkal inkább az ügy ténybeli körülményeitől teszik függővé az érvényesülését. A 2014. évi Alkotmány (Constitution of the Federal Republic of Germany) a 103. cikkben deklarálja a tisztességes eljárásról való jogot, az egyes alapelvek elnevezésüket, illetve tartalmukat tekintve is hasonlóak a magyarhoz.

Franciaországban a tisztességes eljárásról való jog nem egyetlen, konkrét, explicit alkotmányos jogként került deklarálásra viszont az egyes részjogosultságokat megtalálhatjuk az Alkotmányban.³⁵⁶ A francia Alkotmány egyáltalán nem tartalmaz a védelemhez való jogra vonatkozó rendelkezést, az ártatlanság vélelmének pedig speciális kivétel szabályát jelenti, hogy bizonyos helyzetekben megfordul a bizonyítási teher.

Összevetve a vizsgált jogrendszerek szabályozását az mutatkozik, hogy nem csak a common law rendszerek és a kontinentális jogrendszerek között van szabályozásbeli különbség, hanem Európa egyes országainak a szabályozása sem egységes.

A különböző jogrendszerekben a tisztességes eljárások egyes részelemei eltérően vannak szabályozva, és eltérő súllyal érvényesülnek.

A jövőre nézve nélkülözhetetlen, hogy legalább az azonos jogcsaládba tartozó országok között konszenzus szülessen abban a kérdésben, hogy mit jelent pontosan a tisztességes eljárás és hogy olyan módszereket intézményesítsenek, amelyek biztosítani tudják a tisztességes eljárási garanciákra épülő eljárások következetes alkalmazását Európa szerte. Ameddig erre nem kerül sor, az eljárás során feltétlen érvényesülést kívánó minimum jogokat az Egyezmény fogalmazza meg, de szerephez jutnak e mellett az Európai Unió Alapjogi Chartájában, illetve a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában foglalt garanciák is. E három dokumentum együttesen egy átfogó keretrendszert biztosít a tisztességes eljárásról való jog érvényesítéséhez.

³⁵⁵ Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika, 2011, Budapest, Gondolat Kiadó 87. o.

³⁵⁶ <http://www.legifrance.gouv.fr/html/constitution/constitution.html>

Ezen felül, az EJEB esetjoga és nemzetközi bíróságok standard-alkotása is támpontot biztosít arra vonatkozóan, hogy mikor minősül tisztességesnek az eljárás (például: a fegyverek egyenlőségének elve, a következetesség, az arányosság kritériuma).

Kína kapcsán kiemelendő, hogy a jogrendszerében „küszködő államként” az átmeneti igazságszolgáltatás doktrínája (transitional justice doctrine)³⁵⁷ érvényesül, amely egy olyan igazságszolgáltatás képét festi, ami különböző mértékű emberi jogot érintő visszaélések után igyekszik átalakítani magát. Ennek eredményeként számos, az értekezésben részletesen taglalt törekvés megfigyelhető az igazságszolgáltatás rendszerének modernizálására és ezzel együtt az eljárások tisztességes voltának biztosítására.

Az egyre növekvő globalizáció, az ezzel együtt járó népvándorlás, valamint az ennek eredményeként létrejövő jogi kultúrák közötti összeütközés tehát azt a lényeges és megoldandó követelményt támasztja az államok számára, hogy a tisztességes eljárásra vonatkozó különböző koncepciókat összehangolják egymással.

Ehhez szükséges a jogrendszerek olyan irányú fejlesztése, amely az államoknak biztosítékot nyújt arra vonatkozóan is, hogy polgáraiknak egy másik országban is biztosítani tudják az egyes eljárási jogok garanciáit.

A második hipotézis (nincs összhangban a vonatkozó szakirodalom és joganyag a magyar lakosság jogtudatával, a tisztességes eljárás követelményével kapcsolatos tapasztalataival, véleményével) bizonyítására készítettem el a disszertáció meghatározó részét képező, – a hazai lakosság jogtudatát vizsgáló – kérdőívet, valamint elemeztem ki annak eredményeit.

A kérdőív kérdései a bíróságok eljárására, működésére, valamint az igazságszolgáltatás megítélésére vonatkoztak, a beérkezett eredmények alapján arra a kérdésre kerestem a választ, hogy miként érvényesül a tisztességes eljárás követelménye hazánkban, alátámasztja-e a lakosság azokat a szakirodalmi megállapításokat, amelyeket az első fejezetben kutattam.

Ahhoz, hogy a jogalkotók és a jogalkalmazók képesek legyenek a tisztességes eljárás követelményeit megvalósító tevékenységet végezni, ismerniük kell a rendelkezésre álló joganyagot, a releváns szakirodalmat; figyelemmel kell lenniük a nemzetközi és az

³⁵⁷ Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika, 2011, Budapest, Gondolat Kiadó 96. o.

Európai Uniós szabályozási – és joggyakorlatra; valamint tisztában kell, hogy legyenek a lakosság jogtudatával.

Sajnos a kutatási munkámhoz hasonló - a bíróságok megítélésére vonatkozó – felmérést korábbi évekből nem találtam, így nem volt lehetőségem összehasonlító elemzést készíteni, de a végső következtetés levonásában ez nem jelent akadályt.

A jelen disszertációban tárgyalt fejezetek tükrében megállapítható, hogy a kérdések összesítése után az igazságszolgáltatás megítélése a tisztességes eljárás vonatkozásában nagyjából közepes.

A magyar igazságszolgáltatás eredményességének, a kérdőívre kapott válaszok alapján, általam kiszámított súlyozott számtani átlaga 2,91, egy olyan skálán, ahol az egyes a legkevésbé eredményes, az ötös pedig a legeredményesebb a tisztességes eljárás szempontjából.

Ahogy a jogtudatot vizsgáló fejezetben is látható, összesen két kérdésnél található pozitív értelemben vett kiugrás, ezek pedig az ártatlanság vélelmének, valamint a jogorvoslathoz való jog érvényesülésének megítélésére vonatkoztak, ezeket a válaszadók az átlagnál jobbra értékelték.

A politikai nyomásgyakorlásra vonatkozó kérdés esetén érkezett a legelkeserítőbb válasz, a válaszadók több, mint kétharmada a politika kisebb-nagyobb mértékű nyomását véli felfedezni a bíróságok munkájában, ami pedig lényegesen kétségbe vonja a bírói függetlenséget, mint jogállami és jogbiztonsági alapkövetelményt.

Összességében megállapítható, hogy a törvényekben deklarált alapjogok a valóságban sajnos nem érvényesülnek teljeskörűen, pedig a nyílt igazságszolgáltatás doktrínája (open justice doctrine) kiemelkedően fontos az igazságszolgáltatásban.

Egy jól működő és felelősségre vonható igazságszolgáltatási rendszer kiépítése alapvető fontosságú egy jogállamban, ehhez pedig nagyban hozzájárul a tisztességes eljárás követelményének érvényre juttatása.

Kutatásaim alapján megállapítható, hogy a tisztességes eljárás követelményének megtartására rendelt hazai és nemzetközi jogi normák köre széles, mindazonáltal vannak olyan részelemek, ahol e követelmény – a kielégítő jogi szabályozás ellenére is - csorbát szenved.

Az elméleti vizsgálódás azt mutatja, hogy egy átlátható, részletesen szabályozott és elméletben jól működő szabályrendszer épült ki univerzális és nemzeti szinten is.

Hazánkban az Alkotmánybíróság, uniós szinten pedig az EJEB rengeteg határozatban és ítéletben véleményezi, illetve orvosolja a tisztességes eljárás követelményét sértő eljárási cselekményeket, mégis a gyakorlat azt mutatja, hogy ez nem elég.

Tekintettel arra, hogy az Egyezmény és a tagállamok esetén az EJEB kvázi másodlagos a nemzeti jog és az EU jog által biztosított jogvédelemhez képest, az általam alapvető jogként hivatkozott jogosultság, illetve a jogbiztonság védelme megkívánná az EU mielőbbi csatlakozását az Egyezményhez, amely már évtizedek óta napirenden van, az szabja meg ugyanis a minimumvédelem szintjét követendő elvárást támasztva ezzel a nemzeti jog számára.³⁵⁸ Amennyiben ez megtörténik, úgy eltűnhetnek az európai országok szabályozásaiban jelenleg még élő, jelentős eltérések.

Mindezek mellett, véleményem szerint a nemzeti jogrendszerek szintjén is jó volna megteremteni egy olyan garanciarendszert, amellyel az állampolgároknak érdemi lehetőségük lenne az általuk tisztességtelennek vélt eljárási cselekményekkel szemben egy adott szerv vagy intézmény közreműködését felhívni, hogy ne kizárólag az EJEB legyen az a fórum, amelytől a hatékony jogvédelmet várhatják.

Hiányolom tehát a szabályozás következetességét abban a tekintetben, hogy nem biztosít olyan jogkört az eljáró bíróságok számára, hogy azok, saját maguk orvosolják a sérelmezett, tisztességtelennek vélt eljárási cselekményt, ez növelhetné az állampolgárok igazságszolgáltatásba vetett bizalmát. Abraham Lincoln szavaival élve ugyanis: „Ha egyszer elveszíted polgártársaid bizalmát, soha nem nyerheted vissza tiszteletüket és megbecsülésüket.” („If you once forfeit the confidence of your fellow citizens, you can never regain their respect and esteem”)

A jogtudatvizsgálat eredményeit látva az a véleményem továbbá, hogy érdemes lenne a lakosság jogtudatát – egy hasonló vizsgálattal - néhány év elteltével ismét megvizsgálni, az eredményeket ismét feldolgozni, esetleg újabb kritériumokkal bővíteni a kérdéssort, így lehetőség lenne egyfajta összehasonlító elemzést elkészíteni, hiszen a vizsgált eljárási követelmény fontosságára, valamint a kérdések nyitott jellegére tekintettel, a téma minden bizonnyal a jövőben is az érdeklődés középpontjában marad.

³⁵⁸„Az Egyezmény egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, hogy az korlátozza vagy csorbítja azokat az emberi jogokat és alapvető szabadságokat, amelyeket bármely Magas Szerződő Fél joga vagy az olyan egyezmény biztosít, melynek ez a Magas Szerződő Fél részese”.

A harmadikként megfogalmazott hipotézis (összefüggés mutatható ki a tisztességes eljárás egyes részelemeinek kisebb- nagyobb mértékű megvalósulása és az alternatív vitarendezési módozatok egyre növekvő térhódítása között.) igazolására több nemzeti jogrendszert, illetőleg jogi kultúrát vizsgáltam.

Arra kerestem a választ, hogy összeegyeztethető - e, egy – elsődlegesen az állami jogalkalmazó tevékenységet meghatározó - követelmény az alternatív vitarendezési módozatok egyre növekvő térhódításával, és milyen mértékben.

Kitértem az angolszász jogterület kapcsán az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, valamint Ausztrália alternatív vitarendezési metódusaira, ezek kapcsán végső következtetésként levonható, hogy nem csak az alternatív vitarendezés területén fektetnek be erőforrásokat, hanem ezzel párhuzamosan a bírósági eljárásban is jelentős fejlesztéseket könyvelhetnek el és egyik sem megy a másik „rovására”.

Ezt követően górcső alá vettem a muszlim jogkört, Kínát, valamint Japánt is, majd a hazai alternatív vitarendezési módozatok, ezen belül is részletesen a közvetítői eljárás hagyományos eljárással való kapcsolatát.

Világszerte megfigyelhető az alternatív vitarendezési módok növekvő tendenciája, amelynek oka egyrészt az időhatékonyság, másrészt a költséghatékonyság, de elmondható, hogy nem szorította ki a hagyományos bírói utat, annál is inkább, mert a nyugati társadalmakban mélyen él az a felfogás, hogy „csak” a hagyományos úton lesz kikényszeríthető a döntés.

Összevetve a vizsgált jogi kultúrákat azt láthatjuk tehát, hogy az alternatív vitarendezési módok térhódítása a nyugati államokban ki nem szorította, de megtörte a hagyományos bírói út egyedulalmát.

Az orientatív jogi kultúrákban, nevesül Kínában és Japánban pedig az mutatkozik, hogy egy köztes helyzet állt elő. A hagyományos bíróságoknak és ezzel együtt a jognak még nincs, az alternatív módozatoknak pedig már nincs elegendő tekintélye.

Jelenleg egyfajta provizórikus állapot áll fenn, álláspontom szerint azonban a globalizáció és a jogi kultúrák egyre nagyobb mértékű kapcsolódása alkalmas lehet arra, hogy a társadalmak a saját viszonyaiknak megfelelő vitarendezési metódust fejlesszenek ki és szabályaikat ezen a területen is harmonizálják.

Bízom benne, hogy a disszertációban foglalt hipotézisek és a levont következtetések alkalmasak lehetnek a tisztességes eljárás követelményének áttekintő jellegű tanulmányozására az e témát tudományosan művelők számára.

Az összehasonlító elméleti jogászok számára egyfajta összefoglalást is jelenthet a dolgozat, hiszen nem csak a hazai, hanem a vonatkozó nemzetközi szakirodalmat és a követelménynek más jogrendszerekben történő megvalósulását is belefoglaltam.

E mellett a disszertáció tartalmaz gyakorlati jogászok számára is hasznosítható gondolatokat, különösen az alternatív vitarendezési módokkal való kapcsolódási pontok tekintetében.

Végezetül szeretném megköszönni konzulensemnek Prof. Dr. Dr. h. c. Visegrády Antalnak a dolgozatomhoz nyújtott segítőkész támogatást.

XIII: Summary

In my dissertation I am dealing with the right to a fair trial and certain aspects thereof, based primarily on the European Convention on Human Rights (ECHR).

I try to explore how the fundamental rights examined apply in Hungary and how they "live" in different legal cultures.

The requirement of fair trial, the presumption of innocence and the right to protection, as well as the right to redress, are fundamental rights that are in line with the values of the rule of law and play an important role in guaranteeing legal certainty.

In addition to the more detailed discussion of these rights, I would also like to talk about the procedure and functioning of the courts, based on the statistics of a questionnaire I have compiled.

I refer to them as fundamental rights, even though they are not exclusively independent fundamental rights. The right to a fair trial, for example, is based on the right to life and human dignity.

The aim of dissertation is to examine the international regulation of the requirement of due process in a comparative and historical context, to focus in part on its domestic implementation and to highlight possible differences in certain legal cultures.

It relies primarily on library and literary resources. The processing of the relevant literature meant the analysis of monographs, studies, articles, commentary, court jurisprudence and substantive law.

From the literature in foreign languages, I mainly examined the sources in English. In addition, a significant number of Constitutional Court decisions and ECHR judgments are an integral part of the thesis.

As a result of the achievement, in response to the research task, I formulated hypotheses, which would be suitable for the complex grasp of the realization of this requirement.

By compiling my own questionnaire, I also carried out empirical examinations in which I examined the legal consciousness of the Hungarian population in relation to the requirement of fair trial.

In my thesis, I discuss firstly the idea of rule of law and equality of rights. I will then go on to present justice as a legal value, which is essential for examining the requirement of a fair trial.

It is also relevant to present the relationship between law and morality, given that both norm systems have a function that regulates people's behaviour.

Firstly, I am going around the domestic regulation of the right to a fair trial. I have tried to present the procedural rights examined primarily on the basis of the ECHR, so I consider it is important to devote a chapter to the Convention itself.

I address the case law of the European Court of Human Rights, which includes the presentation of the court, and I also look at the relevant provisions of the Charter of Fundamental Rights of the European Union.

In the dissertation, I present the metaphor "fair trial - fair play" based on John Rawls's "Theory of Justice".

In addition to domestic legislation, another central idea of my research is to examine how the requirement of due process and its components are implemented in each legal culture. On the basis of the division of legal families created by René David, I present from a continental family of rights the „motherland” of Germanist system, as Germany, the „motherland” of Romanist system, as France, the common law legal family, the muslim authority from the religious and traditional legal family, as well as Japan and China.

Then, on the basis of the results of a questionnaire I have compiled, I deal more deeply with the question of how the right to a fair trial and its components live in the public's sense of law. In my opinion, if the enforcement bodies retain the requirements for a fair trial, it will be reflected in their perception.

I describe the method and results of the research I have carried out, and summarize the experiences.

It is clear that the level of minimum protection for the requirement of due process is set by the ECHR, thereby imposing an expectation on national law. As a convergent element, the sources of law, laws and decisions of the Constitutional Court of a constitutional nature should also be highlighted.

In the following chapters of the thesis, I examine the implementation of due process in each legal system. In this place, I would like to highlight the intersection of European and Islamic law, which raises difficulties on several points and can lead to complex conflicts that are difficult to resolve.

I examine its relationship with alternative dispute resolution methods.

I was looking for the answer to the question of whether and to what extent it is compatible with the increasing use of alternative dispute resolution methods, a requirement that primarily defines enforcement activities.

To prove the first hypothesis formulated (the requirement of due process lives and applies in diverse ways in different legal cultures), after a legal theory review, I examined in detail the available domestic legal and literature. I have done this to get a clear picture of the precise and detailed regulation of certain parts of the requirement under consideration. Subsequently, the relevant international and EU legislation was processed, based on the ECHR and the case law of the ECHR, which is with a hungarian dimension.

I looked at Muslim jurisprudence and the legal systems of the USA, the United Kingdom, Germany, France, and China. The selection of countries was not by chance, I tried to study most of the legal systems.

Based on the division of René David, I chose Muslim powers from the religious family, China from the traditional family of law, France, which was the "motherland" of Romanist power from the Roman-Germanic (continental) family of law, and Germany as the cradle of Germanist power. In addition, I did not miss two significant powers of the common law family, the practice of the United States of America and the United Kingdom.

To prove the second hypothesis (not in line with the relevant literature and legal material with the hungarian population's view of due process), I prepared the questionnaire that constitutes the elementary part of the dissertation, examining the legal consciousness of the hungarian population, and analyzed its results.

The questions concerned the procedure, operation and judgement of the courts, the reply received from the answers received, I am looking for the answer to the question of how the requirement of due process applies in Hungary, whether the population supports the scientific findings that I got to know effectively in the first chapter.

For legislators and enforcers to be able to conduct their work while respecting the requirement of due process, they need to know only the available legislation and relevant literature, but also and consider international and European Union regulatory and jurisprudence.

They must be aware of the public's legal awareness. Unfortunately, I could not find a survey like my research work on the judgment of the courts before, so I did not have the opportunity to conduct a comparative analysis, but this does not prevent me from drawing the conclusion.

In the light of the chapters discussed in this dissertation, it can be concluded that after aggregating the questions, the result is roughly medium. Based on the answers to the questionnaire, the weighted arithmetic average of the effectiveness of the Hungarian judiciary, calculated by me, is 2.91, on a scale where the one is the least effective and the five is the most effective in terms of a fair trial. In total, two questions showed a positive spike in perception of the presumption of innocence and the right to redress, which were rated better than average by respondents.

The most disappointing answer to the question of political pressure came, with more than two-thirds of respondents seeing political pressure in the work of the courts, which in turn calls into question judicial independence as a basic requirement for the rule of law and legal certainty.

Based on my research, it can be concluded that the range of domestic and international legal standards assigned to the observance of the requirement of a fair trial is wide, however, there are sub-areas (sub-elements) where this requirement suffers, despite satisfactory legal regulation.

Theoretical investigation shows that a transparent, detailed and theoretically well-functioning set of rules established at both universal and national level, but there is no adequate control mechanism for the irregularities of the system. In Hungary, the Constitutional Court and at EU level the ECHR comment on and remedy procedural acts that violate the requirement of due process in several decisions and judgments, yet practice shows that they have no deterrent effect.

The Convention sets only the level of minimum protection, since the mission of the ECHR is to define and enforce minimum requirements under Article 53 of the ECHR, thus creating an expectation for national law to be followed.

The general rule of the Convention is to entrust it to the national legal system to secure the rights contained therein, the possibility of recourse to the ECHR arises only if the national legal system does not fulfil this obligation.

In addition, I believe that it would be good to establish a guaranteed system at the level of national legal systems, so that citizens have a meaningful opportunity to call the

involvement of a particular body or institution in the face of procedural acts they consider unfair, and not the ECHR should be the forum from which legal protection is expected. However, the ECHR plays a gap-filling role, as it also provides protection in cases where EU law does not provide procedural guarantees to seeking rights. I do not lack the consistency of the regulation in that it does not give the acting courts the power to remedy the procedural act which they themselves consider to be unfair.

It may be worthwhile to re-examine the legal consciousness of the population after few years, with a similar examination, reprocessing the results.

Adding new criteria to the series of questions, so it would be possible to conduct a comparative analysis, since given the importance of the procedural requirement under consideration and the open nature of the questions, the topic will certainly remain the focus of interest in the future.

To justify the hypothesis formulated as a third (there is a correlation between the smaller - greater implementation of certain parts of the fair trial and the increasing expansion of alternative dispute resolution methods), I examined national legal systems and legal cultures. I am asking whether and to what extent it is compatible with, a requirement, which primarily defines state enforcement activities, with the increasing use of alternative dispute resolution methods and to what extent.

I have touched on the legal field with regard to the alternative dispute resolution methods of the United States, the United Kingdom and Australia, in connection with which it can be concluded as a final conclusion that resources are not only invested in the field of alternative dispute resolution, but at the same time they can also make significant improvements in the court proceedings and none of them come at the "expense" of the other.

I examined Muslim powers, China, and Japan, and then the relationship between domestic alternative dispute resolution methods with the traditional procedure.

Overall, the growing trend of ADR (alternative dispute resolution methods) can be observed, due to time efficiency on the one hand and cost-effectiveness on the other, It did not push out the traditional judicial path, even more so because there is a deep perception in Hungarian society that the decision will enforce "only" in this way. Examining the mediation law, I found that mediation must carry the following principles in order to successfully mediate independence, i.e., mediation, can be successful if the

person performing the role of mediator (or the organization employing him or her) is independent of the parties, is not with them, and has not previously had, economic, personal or otherwise related. Impartiality, beyond ensuring the independence of mediation, cannot be based, it cannot create an agreement in which the positions of one party, without limitation, prevail at the expense of the viewpoints of the other party. Confidentiality, given that the basis of the proceedings is trust, is sustainable only if the parties can ensure that the data, they provide during the proceedings are not tampered with without their consent to a third party

As I have already mentioned, globalization and the migration that goes with it will lead to the clash of legal cultures, so in the future it will surely require the legal systems to bring their rules closer together in this area as well.

I trust that the hypotheses contained in the dissertation and the conclusions drawn may be suitable for an overview of the requirement of due process for those who are scientifically engaged in this subject.

For comparative theoretical lawyers, the thesis can also be a summary, since I have included not only the domestic literature, but also the relevant international literature and the implementation of the requirement in other legal systems.

In addition, the dissertation contains ideas that can be useful to practical lawyers, especially regarding connections with alternative dispute resolution methods.

Finally, I would like to thank my consultant Prof. Dr. Dr. h.c. Antal Visegrády for his helpful support for my thesis.

Irodalomjegyzék

Ábrák jegyzéke

- 1.ábra: A válaszadók nemek szerinti megoszlása
- 2.ábra: A válaszadók életkor szerinti megoszlása
- 3.ábra: A válaszadók véleménye a tisztességes tárgyaláshoz való jog megvalósulásáról hazánkban
- 4.ábra: A válaszadók véleménye pártatlanság követelményének megvalósulásáról hazánkban
- 5.ábra: A válaszadók véleménye a bírói függetlenség megvalósulásáról hazánkban
- 6.ábra: A válaszadók véleménye az eljárás észszerű időtartalmának kívánalma megvalósulásáról hazánkban
- 7.ábra: A válaszadók véleménye az ártatlanság vélelmének megvalósulásáról hazánkban
- 8.ábra: A válaszadók véleménye a jogorvoslathoz való jog érvényesüléséről hazánkba
- 9.ábra: A válaszadók véleménye az Alkotmánybíróság határozatainak érvényesüléséről
- 10.ábra: A bírósági ítéletek nyomon követése
- 11.ábra: A diszkriminációra alkalmas tényezők befolyásoló ereje
- 12.ábra: A politikai nyomásgyakorlás megítélése
- 13.ábra: A bíróságok társadalmi elvárásoktól való függetlenségének megítélése
- 14.ábra: Az igazságszolgáltatás megítélése

Rövidítések jegyzéke

Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE)

Európai Unió (EU)

Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB)

Alkotmánybíróság (AB)

Magyarország Alaptörvénye (Alaptörvény)

2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról (Jat.)

2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról (Pp.)

2017. évi XC. törvény a Büntetőeljárásról

Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ)

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (EJENY)

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (PPJNEO)

Európai Unió Alapjogi Chartája (Charta)

Speciális Bevándorlási Fellebbviteli Bizottság (SIAC)

Emberi Jogi Akcióterv (EJAT)

Felhasznált irodalom

1. Albert Venn Dicey: Bevezetés az angol alkotmányjogba, 1902, Budapest, MTA
2. Antal Dániel: A nyilvánosság és a büntetőeljárás In: Studia Iuvenum Iurispertionum, 2010, Pécs
3. Arisztotelész: Nikomakhoszi etika, 1971, Budapest, Magyar Helikon
4. Arthur Trossen: A kötelező mediáció. In: Szabó Péter – Gyengéné Nagy Márta (szerk.): Mediációs panoráma II., Előadások a mediáció köréből, 2015, Máriabesenyő, Attraktor
5. Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika, 2011, Budapest, Gondolat Kiadó
6. Badó Attila – Bencze Mátyás: Betekintés a jogrendszerek világába, 2007, Szeged, Studio Batiq Kiadó
7. Badó Attila (szerk.): Fair Trial and Judicial Independence in Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice, 2014
8. Biblia: Ószövetség - Példabeszédek könyve, 2008, Budapest, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat Kiadó
9. Biblia: János Evangéliuma, 2008, Budapest, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat Kiadó
10. Bán Tamás: A tisztességes eljárás és annak egyik fontos vonása: az ártatlanság véelme In: Személyi szabadság és tisztességes eljárás, 1999, Budapest, INDOK
11. Bányai Ferenc- Nagypál Szabolcs (szerk.): Közvetítés és vitarendezés a jogi és a vallási kultúrákban, 2014, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó
12. Bárd Károly: Kit illet a tisztességes eljárás In: Györgyi Kálmán ünnepi kötet KJK-Kerszöv Jogi- és Üzleti Kiadó Kft., 2014, Budapest
13. Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában, 2007, Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó
14. Bihary Mihály, Pokol Béla: Politológia - A politika és a modern állam, 2013, Pártok és Nemzeti Tankönyvkiadó
15. Bodor Tibor: A bírói pártatlanság követelménye és az eljárás észszerű időtartama In: Személyi szabadság és tisztességes eljárás, 1999, Budapest, INDOK

16. Bóka János: „To Delay Justice, Is Injustice” - Az ésszerű időtartam követelményének összehasonlító vizsgálata in: Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika, 2011, Budapest, Gondolat Kiadó
17. Csink Lóránt: Mozaikok a hatalommegosztáshoz, 2014, Budapest Pázmány Press. Budapest
18. Chronowski-Drinóczi-Petrétei-Tilk-Zeller: Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok, 2006, Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó
19. David Hume: Értekezés az emberi természetről, 1976, Budapest, Gondolat Kiadó
20. David René: A jelenkor nagy jogrendszerei, 1977, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
21. Földesi Tamás: Az igazságosság dilemmái, 1983, Budapest, Kossuth Könyvkiadó
22. Radbruch Gustav: *Öt perc jogfilozófia*. In: Jogállam. 1998–99.
23. Radbruch Gustav: Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog. In: Varga Csaba (szerk.): Jog és filozófia, 1998, Budapest,
24. Gellér Balázs József: A magyar büntetőjog tankönyve I. Általános tanok, 2008, Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó
25. Gyengéné Nagy Márta- Szabó Péter- Varga Imre: A polgári perjogi törvénykönyvben vagy azon kívül, avagy a mediáció helye az eljárásban In: Németh János-Varga István: Egy új polgári perrendtartás alapjai, 2014, Budapest HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft.
26. Gyurgyák János: Az igazságosság elmélete, 1997, Budapest, Osiris kiadó
27. Halmai Gábor- Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok, 2003, Budapest, Osiris
28. Hans Kelsen: Tiszta Jogtan, 2001, Budapest, Rejtjel Kiadó
29. Herke Csongor-Fenyvesi Csaba-Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete, 2012, Pécs, Dialóg Campus Kiadó
30. Hörcher Ferenc – Péteri Zoltán – Takács Péter: Állam- és jogbölcselet. A kezdetektől a felvilágosodásig, 2003, Budapest, Szent István Társulat
31. Herbert L. A. Hart: The Concept of law, 1961, Oxford University Press
32. Herbert L. A. Hart: A jog fogalma., 1995, Budapest, Osiris Kiadó
33. Herbert L. A. Hart Jog, szabadság, erkölcs, 1999, Budapest, Osiris Kiadó
34. Iványi Tamás: A törvény (Saria) az iszlámban – Az iszlám törvényének (Saria) a kialakulása, 2008, Budapest, Kőrösi Csoma Sándor Társaság
35. Jany János: A világ főbb jogrendszerei, 2011, Piliscsaba

36. Jean A. Mirimanoff: Kötelező mediáció: Oximoron, illúzió vagy csodaszer? Gondolatok a svájci helyzet kapcsán. In: Szabó Péter – Gyengéné Nagy Márta (szerk.): Mediációs panoráma II., Előadások a mediáció köréből, 2015, Máriabesenyő, Attraktor
37. Jixi Zhang: Fair Trial rights in ICCPR. Journal of Politics and Law, No. 4, 2009
38. Jonathan Haidt: The righteous mind: Why good people are divided by politics and religion, 2012, New York, Pantheon Books
39. John Jackson: Autonomy and Accuracy in the Development of Fair Trial Rights. In UDC Working Papers in Law, Criminology & Socio-Legal Studies, Research Paper No. 09/2009
40. John Locke: Essay concerning the true Original, Extent, and End of Civil Government. Preceded by Robert Filmer's „Patriarcha “. With an Introduction by Henry Morley, 1884, London. Routledge
41. John Marquez LUNDIN: The Law of Equality before Equality was Law Syracuse Law Review 1999/4
42. Joseph Raz: A joguralom értéke. In: Takács Péter (szerk.): Joguralom és jogállam, 1995, Budapest
43. Judith Romney Wegner: Islamic and Talmudic Jurisprudence: The Four Roots of Islamic Law and Their Talmudic Counterparts, The American Journal of Legal History, Vol. 26, No. 1. 1982
44. Kajtár István, Herger Csabáné: Egyetemes állam- és jogtörténet, 2014, Pécs, Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft.
45. Karácsony András: Jogfilozófia és társadalomelmélet, 2000 Budapest, Pallas Stúdió-Attraktor Kft.
46. Kádár András Kristóf: A tisztességes eljáráshoz és a védelemhez való jog húsz éve Magyarországon, in Fundamentum, 2009/4. szám
47. Kecskés László- Tilk Péter (szerk.): A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának, 2018, PTE ÁJK
48. Kondorosi Ferenc – Visegrády Antal: A jog kultúrája és etikája, 2015, Budapest, Bíbor Kiadó
49. Kondorosi Ferenc – Marosi Kitti – Visegrády Antal: A világ jogi kultúrái – A jogi kultúrák világa, 2008, Budapest, Napvilág Kiadó
50. Kondorosi Ferenc-Uttó György-Visegrády Antal: A bírói etika és a tisztességes eljárás, 2007, Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó

51. Korán, 2021 EPL Kiadó
52. Knut B. Pissler: Mediation in China: Threat to the Rule of Law? 2013
53. Lawrence Kohlberg: Az igazságosságra vonatkozó ítéletek hat szakasza. In: Bernáth László & Solymosi Katalin (szerk.): Fejlődéslélektani olvasókönyv, 1997, Budapest, Tertia Kiadó
54. Lumen Gentium (LG): Consitutio Dogmaticaa de Ecclesia. 1964, Róma
55. Madách Imre: Az ember tragédiája, 2013, Holló Diákkönyvtár
56. Marcus Tullius Cicero: A törvények. Fordította: Simon Attila, 2008, Budapest, Gondolat Kiadó
57. Martin Ostwald: From Popular Sovereignty to the Sovereignty of Law: Law Society and Politics in Fifth Century Athens, 1986, Los Angeles, University of California Press, Los Angeles
58. Magyar Lexikon: Magyar Lexikon 13.1883, Budapest Nogat- Planetarium
59. Margitay Tihamér: Az érvelés mestersége, 2014, Typotex Kiadó
60. Montesquieu: A törvények szelleméről, 2000 Budapest, Osiris – Attraktor
61. Nagy Anita: Büntetőeljárást gyorsító rendelkezések az Emberi Jogok Európai Egyezményében, 2008, Miskolc, Bíbor Kiadó
62. Nagypál Szabolcs-Bányai Ferenc: A viták kezelésének és rendezésének kulturái a vallásokban és a jogrendszerekben. In: szerk.: Bányai Ferenc-Nagypál Szabolcs: Közvetítés és vitarendezés a jogi és a vallási kultúrákban, 2014, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó
63. Nagypál Szabolcs: A családjogi közvetítés (mediáció) alapelvei és sajátosságai. Családi Jog 2011/1.
64. Nyíri Tamás: A filozófiai gondolkodás fejlődése, 2001, Budapest, Szent István Társulat
65. Petrétei József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei, 2011, Pécs, Dialog Campus Kiadó
66. Platón: Törvények, 2008, Budapest, Atlantisz Könyvkiadó
67. Polgári szemle, 2013. (9. évf.) 3-6. sz. Samu Mihály: Az igazságosság - az alkotmányos irányítás és a társadalmi elit erkölcsi-jogi felelőssége
68. Pócza Róbert: Bírói aktivizmus helyett tisztességes eljárást! In: Magyar Jog 2007./4.
69. Pók László Gábor: Érdeemes-e kötelezővé tenni a mediációs eljárást? – A közvetítői eljárás gazdasági ügyekben való kötelezővé tételének vizsgálata. In:

- Szabó Péter – Gyengéné Nagy Márta (szerk.): Mediációs panoráma II., Előadások a mediáció köréből, 2015, Máriabesenyő, ATTRAKTOR
70. Salamon András–Abdul Fattah Munif –T. Balla Gizella: Saría – Allah törvénye – Az iszlám jog különös világa, Presscon Kiadó Kft., Budapest, 2003
71. Samu Mihály – Szilágyi Péter: Jogbölcselet, 1998, Budapest, Rejtjel Kiadó Kft
72. Sáriné Simkó Ágnes (szerk.): Mediáció. Közvetítői eljárások. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft, 2012, Budapest
73. Stefan Gosepath: „Equality” in Edward N. ZALTA (szerk.): The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Spring 2011 Edition
74. Szent Ágoston: A boldog életről, 1989, Budapest, Európa Kiadó
75. Tarjányi Zoltán: A törvény Aquinói Szent Tamás gondolkodási rendszerében. In: Tarjányi Zoltán (Szerk.): A Törvény (Erkölcsteológiai tanulmányok 3.) 2004, Budapest
76. Tanel Kerikmae: Protecting Human Rights in the EU - Controversies and Challenges of the Charter of Fundamental Rights. Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2014
77. Tom R. Tyler: Why people obey the Law? 1990, Nem Haven/London
78. Tóth J. Zoltán: A jogállamiság tartalma in.: Jogtudományi Közlöny, 2019/5. szám, Budapest
79. Tóth J. Zoltán: „John Rawls igazságosságelmélete” *Jogelméleti Szemle* 2005/1.
80. Varga Csaba: A jog társadalomelmélete felé, 2005, Budapest
81. Varga Csaba: Jogi elméletek, jogi kultúrák, 1994, Budapest
82. Visegrády Antal: Jog-és állambölcselet, 2019, Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó
83. Visegrády Antal: Angolszász jog és politika 1999, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó
84. Visegrády Antal: Az igazságszolgáltatás néhány aktuális kérdése, in *Közjogi Szemle*, 2009/4. szám
85. Visegrády Antal: Jogi kultúra, jogelmélet, joggyakorlat, 2003, Budapest, Aula Kiadó Kft.
86. Visegrády Antal: A jog hatékonysága, 1997, Budapest, Unió Kiadó
87. Visegrády Antal: Andrea Büchler: „Islamic law in Europe?” *JURA* 2012/1.
88. Visegrády Antal: Mozaikok a világ nagy jogrendszerei köréből, Miskolc, 2021, Bíbor Kiadó

89. Zdenek Kuhn: Worlds Apart: Western and Central European Judicial Culture at the Onset of the European Enlargement. *The American Journal of Comparative Law*, No. 3/2004.

Felhasznált jogforrások

1. Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE)
2. Az Európai Unió Alapjogi Chartája
3. Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata
4. Magyarország Alaptörvénye
5. 2017. évi XC. törvény a Büntetőeljárásról
6. 2016. évi CXXX. törvény a Polgári perrendtartásról
7. 2002. évi LV. törvény a közvetítői tevékenységről
8. 2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról
9. 2009. évi CLXIII. törvény a tisztességes eljárás védelméről, valamint az ezzel összefüggő törvénymódosításokról
10. 1991. évi LXXI. törvény az Európa Tanács 1949. évi május 5-én, Londonban aláírt és az Európa Tanács Főtitkárának 1951. május 22-i, [...] módosított Alapszabályának kihirdetéséről
11. 11/2017. (V. 26.) AB határozat,
12. 11/1992. (III. 5.) AB határozat
13. 1636/D/1991. AB határozat
14. 22/1995. (III. 31.) AB határozat
15. 6/2020. (III. 3.) AB határozat
16. 42/2004. (XI. 9.) AB határozat
17. 38/1993. (VI. 11.) AB határozat
18. 11/1992. (III. 5.) AB határozat
19. 36/1992. (VI. 10.) AB határozat.
20. 9/1990. (IV. 25.) AB határozat
21. 3073/2015. (IV. 23.) AB határozat
22. 30/2017. (XI. 14.) AB határozat

23. 67/1995. (XII. 7.) AB határozat.
24. 49/1998. (XI. 27.) AB határozat
25. 8/1992. (I. 30.) AB határozat
26. 72/2009 (VII. 10.) AB határozat
27. 20/2012. (VIII.31.) EMMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról
28. Közvetítői igazolványról szóló 17/2015. (VIII. 28.) IM rendelet
29. 417/2017. (XII. 19.) Korm. rendelet a közvetítői névjegyzék vezetéséről
30. A közvetítői szakmai képzésről és továbbképzésről szóló 63/2009. (XII. 17.) IRM rendelet
31. 11/2014. (VII. 11.) OBH utasítása a bírósági közvetítésről és a kijelölés feltételeiről szóló szabályzatról
32. 20/2012. (XI.23.) OBH utasítása a bírósági közvetítéssel kapcsolatos szabályzatáról
33. 2006. évi CXXIII. törvény a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről
34. 20/2012. (XI.23.) OBH utasítása a bírósági közvetítéssel kapcsolatos szabályzatáról
35. A Kúria (Legfelsőbb Bíróság) Bvf. I.2.254/2003/5. sz. ítélete
36. Az Európai Parlamenthez és a Tanácshoz címzett, A jogállamiság megerősítésére irányuló új uniós keret című, 2014. március 11-i COM (2014) 158 final bizottsági közlemény melléklete
37. A Velencei Bizottság 2011. március 24.-én kiadott jelentése
38. Klement v Hungary, Judgment of 27 June 2006, no. 31701/02.
39. Imre v Hungary, Judgment of 2 December 2003, no. 53129/99.
40. APEH Üldözötteinek Szövetsége, Iványi, Róth and Szerdahelyi v Hungary, Judgment of 5 October 2000, no. 32367/96.
41. Kiss v Hungary, Judgment of 29 November 2009, no. 26958/05.
42. De Bruin v. the Netherlands (dec.), no. 9765/09, 17 September 2013.
43. Allen v. the United Kingdom [GC], no. 25424/09 [GC], ECHR 2013.
44. Maktouf and Damjanović v. Bosnia and Herzegovina [GC], nos. 2312/08 and 34179/08, ECHR 2013

Felhasznált internetes források

1. Arisztotelész: Politika, IV. könyv 4, bekezdés
<http://mek.oszk.hu/04900/04966/04966.htm> (2015. 02. 09.)
2. <https://netk.uni-nke.hu/document/netk-uni-nke-hu/a-hatalmi-agak-es-azok-elvalasztasa-jegyzet.original.pdf> (2015. 03. 02.)
3. Balássy Ádám Miklós: Jogállam, joguralom vagy jogállami joguralom? A különálló Közigazgatási Bíróságról szóló T/6295-ös törvényjavaslat problematikái
<http://www.kre-dit.hu/tanulmányok/balassy-adam-miklos-jogallam-joguralom-vagy-jogallami-joguralom-a-kulonallo-kozigazgatasi-birosagrol-szolo-t-6295-os-torvenyjavaslat-problematikai/> (2020. 08. 10.)
4. Az iszlám alapelvei <http://terebess.hu/keletkultinfo/iszlamelv3.html> (2021. 02. 15.)
5. <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/win-win-situations> (2022. 02. 18.)
6. Sitkei Levente: Vérdíj a muszlim ítékezésben? Bizonyos esetekben a bitó alól is megmenekülhet a bűnbánó gyilkos. http://mno.hu/migr_1834/verdi-j-az-islam-itelkezesben-387486 (2019. 04. 07.)
7. Constitution of the Federal Republic of Germany
<https://www.bmi.bund.de/EN/topics/constitution/constitutional-issues/constitutional-issues.html> (2022. 01. 03.)
8. http://epa.oszk.hu/02000/02065/00002/pdf/visegrady_az_igazsagszolg_nehany_jogfilozofiai_problemaja.pdf (2019. 07. 04.)
9. <https://birosag.hu/obt/birak-etikai-kodexe> (2018. 06.02.)
10. Jany János: „Az iszlám jog” in Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Jogösszehasonlítás rovat, rovatszerkesztő: Fekete Balázs) <http://ijoten.hu/szocikk/az-islam-jog> (2021. 10. 15.)
11. <https://polgariszemle.hu/archivum/81-2013-oktober-9-evfolyam-3-6-szam/tudomany-felsofokon/554-az-igazsagossag-az-alkotmanyos-iranyitas-es-a-tarsadalmi-elit-erkoelcsi-jogi-felelossege> (2021.11. 10)
12. <https://www.nytimes.com/2021/10/22/style/amanda-knox-ten-years-later.html> (2016. 06. 08.)
13. <http://repuloszonyeg.wordpress.com/2009/12/12/saria-fiqh/> (2021. 02. 16.)

14. Berkes Lilla: „Egyenlőség” in Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András) <http://ijoten.hu/szocikk/egyenloseg> (2019)
15. https://mult-kor.hu/20110909_az_iszlam_elso_terroristai (2019. 04. 06.)
16. http://projektjeink.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/elearning/alaptorveny_igazsagugyi_alk/at_szabadsag_nemjog/lecke3_lap1.html (2015. 06. 03.)
17. Jany János: A mezopotámiai jog https://ijoten.hu/szocikk/a-mezopotamiai-jog#_ftn12 (2021. 05. 06.)
18. <https://ijoten.hu/szocikk/az-alapjogok-korlatozasa> (2018. 05. 22.)
19. Gyekiczky Tamás: A mediációról <http://docplayer.hu/47147599-Dr-gyekiczky-tamas-a-mediacirol.html> (2019. 09. 10.)
20. David Johnston: A Brief History of Justice https://books.google.hu/books?id=JceUFiS1OJMC&pg=PR7&hl=hu&source=gb_s_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false (2020. 05. 06.)
21. Dr. Kmoskó Mihály: Hammurabi törvényei <http://mek.niif.hu/07200/07287/07287.pdf> (2020. 05. 06.)
22. https://btk.ppke.hu/uploads/articles/447809/file/wp/peach_wp_20_szakali_ember_i_jogok.pdf (2020. 10. 03.)
23. <http://www.legifrance.gouv.fr/html/constitution/constitution.html> (2020. 10. 01.)
24. Steinbach József: A példabeszédek könyvének homiletikuma http://regi.reformatus.hu/data/siteattachments/2/2012/12/2/steinbach_jozsef_peldabeszedekek_homiletikuma.pdf?fbclid=IwAR3nZM7jzH1LYfw2AmzQ9NENZ29PMeQ0lj-s7Kh1rSTryDo1iKLUwVbfRhk2 (2020. 05. 06.)
25. Pogátsa Zoltán: John Rawls „Az igazságosság elmélete” - Liberális vagy szociáldemokrata <https://ujegyenloseg.hu/john-rawls-az-igazsagossag-elmelete-liberalis-vagy-szocialdemokrata/> (2019. 08. 01.)
26. Krokovay Zsolt: Rawls az alapvető szabadságjogokról és elsőbbségükről <http://fundamentum.hu/sites/default/files/11-1-02.pdf> (2021. 06. 02.)
27. A logika elemei: Bóta László (2011) Eszterházy Károly Főiskola https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0005_23_logika_elemei_sor_m_06/632_a_kvetkeztets.html (2018. 11. 08.)
28. Tóth J. Zoltán: John Rawls igazságosság elmélete <http://jesz.ajk.elte.hu/tothj212.html> (2022. 01. 16).

29. Miskolczi Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata
<https://polgariszemle.hu/archivum/99-2015-december-11-evfolyam-4-6-szam/a-karoli-gaspar-reformatus-egyetem-tudomanyos-muhelyebol/688-az-erkoelcs-es-a-jog-szoros-kapcsolata> (2017. 08. 02.)
30. <https://www.jogiforum.hu/cikk/2019/11/05/erkolcs-es-jog-miota-nem-egyszisztema/> (2020. 01. 15.)
31. Unger Nikolett: A tisztességes eljáráshoz való jog az ügyáthelyezés tükrében
<https://dfk-online.sze.hu/images/optimi%20nostri/2015/unger.pdf> (2021. 01. 09.)
32. <https://drkarsai.hu/tisztesseseg-es-eljarashoz-valo-jog/> (2021. 12. 10.)
33. <https://jogaszvilag.hu/szakma/a-tisztesseseg-es-eljarashoz-valo-jog-birosagi-aspektusai/> (2022. 01. 02.)
34. <https://jogaszvilag.hu/szakma/a-tisztesseseg-es-eljarashoz-valo-jog-1-resz/?hilite=tisztess%C3%A9ges+elj%C3%A1r%C3%A1s> (2021. 09. 05.)
35. http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_4_2015/biroi_fuggetlenseg_es_a_tisztesseseg_es_eljarashoz_valo_jog/ (2019. 04. 05.)
36. http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/kozadatok/obh/a_biroi_magatartas_bangalorei_alapelvei_tel_jes_1.pdf (2022. 01. 12.)
37. http://acta.bibl.u-szeged.hu/45296/1/juridpol_078_501-518.pdf (2021. 06. 08.)
38. The ECHR in 50 questions (Hungarian) - European Court.
<https://www.echr.coe.int> (2019. 06. 05.)
39. <http://www.origo.hu/itthon/20120305-magyar-ugyek-a-strasbourggi-emberi-jogok-europai-birosagan-2011ben.html> (2013. 10. 20.)
40. Nemes i.m. <http://www.drnemesimre.hu/doc/Prokator04.pdf> (2018. 05. 05.)
41. <https://drkarsai.hu/tisztessegtelen-buntetoeljaras-strasbourg-elott/> (2022. 02. 06.)
42. <http://econ.core.hu/file/download/vesz2014/felugyelet.pdf> (2019. 04. 07.)
43. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_HUN.pdf (2021. 04. 07.)
44. <http://www.dzsihadfigyelo.com/2010/02/04/burka-vita/> (2014. 04. 02.)
45. <https://www.merriam-webster.com/legal/fair%20trial> (2014. 02. 03.)
46. <https://www.citizensadvice.org.uk/law-and-courts/civil-rights/human-rights/what-rights-are-protected-under-the-human-rights-act/your-right-to-a-fair-trial/> (2019. 03. 06.)
47. <https://www.citizensadvice.org.uk/law-and-courts/civil-rights/human-rights/what-rights-are-protected-under-the-human-rights-act/your-right-to-a-fair-trial/> (2019. 03. 06.)

48. British ministers sanctioned torture of NI internees' (2019. 03. 06.)
49. Special Immigration Appeals Commission Act 1997". legislation.gov.uk. (2019. 03. 06.)
50. <https://icct.nl/publication/paris-attacks-trial-performative-justice-fair-trial/> (2019. 06. 07.)
51. <https://www.fairtrials.org/articles/news/frances-reform-plans-fail-to-address-fundamental-issues-in-criminal-legal-system/> (2019. 06. 07.)
52. <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6ac4.html> (2019. 06. 07.)
53. <https://digitalcommons.law.uw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1153&context=wilj> (2020. 10.03.)
54. <https://hu.euronews.com/2021/09/27/remtortenet-a-kemtortenet-michael-kovrig-a-huawei-csata-vetlen-kanadai-magyar-tusza> (2020. 10. 03.)
55. Kovács István Vilmos: Alternatív vitarendezés a nemzetközi gyakorlatban <https://docplayer.hu/12153388-Alternativ-vitarendezes-a-nemzetkozi-gyakorlatban.html> (2018. 04. 05.)
56. Saegusa, Mayumi – Dierkes, Julian (2005): Integrating Alternative Dispute Resolution into Japanese Legal Education, University of Sydney http://sydney.edu.au/law/anjel/documents/ZJapanR/ZJapanR20_10_Saegusa_Dierkes.pdf (2021. 09. 10.)
57. Arsoni: Mit üzen a zen? <https://arsboni.hu/mit-uzen-a-zen/> (2021. 07. 14.)
58. Malik Éva: Pillanatkép az alternatív polgári vitarendezésről... i.m. 297. o <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jura2017&div=35&id=&page=> (2018. 09. 20.)
59. Baum-Schwittek: Mediation in Japan: Entwicklung und Praxis der außergerichtlichen Streitbeilegung
60. Lehel Enikő Mária: A gyermek érdekét szolgáló közvetítői eljárások szabályozása a magyar jogrendszerben. https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/lehel_eniko_maria__a_gyermek_erdeket_szolgalo_kozvetitoi_eljarasok%5bjogi_forum%5d.pdf, (2019.04.23.)